XIX. YÜZYILDA AMERİKALI MİSYONERLERİN HAKKÂRİ GÜNLÜĞÜ 1830-1870

Murat Gökhan DALYAN

Ankara - 2012

XIX. YÜZYILDA
AMERİKALI MİSYONERLERİN
HAKKÂRİ GÜNLÜĞÜ
1830-1870

Murat Gökhan DALYAN

Tasarım
Osman Çaydere

Baskı ve Cilt
Öncü Basımevi
0312 384 19 96

Kazım Karabekir Cad.
No: 85/2 İskitler / ANKARA
0312 384 31 20

Değerli Kardeşim Fatih CAN ve
Merhum Kardeşim Yaşar AYAN'A İthaf Edilmiştir.

Murat Gökhan Dalyan

12.10.1980 tarihinde Adıyaman'da doğdu. Yazarın özellikle azınlıklar, misyonerler ve Adıyaman tarihi konularında çalışmaları bulunmaktadır. Bu çalışmalarında kültürel konular ve dokular ağırlıktadır. Yazar halen Adıyaman Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

XIX. YÜZYILDA AMERİKALI MİSYONERLERİN HAKKARİ GÜNLÜĞÜ 1830-1870

B- DR. GRANT'IN HAKKÂRİ DAĞLARINDAKİ FAALİYETLERİ

II. BÖLÜM

MİSYONERLER VE BEDİRHAN BEYİN SALDIRILARI

III. BÖLÜM

MİSYONERLER VE MAR ŞAMUN ARASINDA MÜCADELELER

C- KIRIM SAVAŞI'NIN BÖLGEYE YASIMASI VE MİSYONERLER

IV. BÖLÜM

ABCFM'İN PRESBEYTERENLERE DEVRİNE KADAR HAKKÂRİ'DEKİ MİSYONERLİK FAALİYETLERİ

XIX. YÜZYILDA AMERİKALI MİSYONERLERİN HAKKÂRİ GÜNLÜĞÜ 1830-1870

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın amacı Amerikan misyoner kaynaklarında XIX. yüzyıl Hakkari ve çevresinde yaşanan olaylara nasıl yer verildiğini gözlere önüne sermek ve incelemektir. Bu nedenle aktarılan bilgilere küçük açıklamalar dışında pek fazla dokunulmayacaktır. Nasturi yerleşim yerlerinin adları herhangi yanlış anlamaya mahal vermemek için biliniyorsa günümüzdeki adlarıyla birlikte yoksa sadece İngilizce versiyonlarıyla verilmiştir. Eser oluşturulurken hem misyon raporları hem de misyonerlerin kendi yazdıkları veya hazırladıkları biyografik eserleri kullanılmıştır. Zaman zaman konu gereği Musul ve çevresine değinilmiş ise de asıl konumuz Hakkâri bölgesi olduğu için bu bölgelerdeki misyonerlik faaliyetlerine ayrıntılı olarak değinilmemiştir. Bazı bölümlerde konu bütünlüğünü bozmamak adına kronolojik sıra görmezden gelinmek durumda gelinmiştir.

Kendi dinlerini ve mezheplerini yaymak için XIX. yüzyılda Ortadoğu'ya gelen misyonerler, bulundukları ortamdan en iyi şekilde yararlanmak adına her türlü gelişmeyi ve yapıyı büyük bir özveriyle incelemişlerdir. Bu özellikleri ve gözlemleriyle misyonerler, tarihçiler için oldukça önemli zengin kültürel içerikler sunmaktadırlar. Ancak misyonerler kaynakları kullanılırken onların aldıkları eğitim ve politik durumlarının eserlerine taraflı olarak yansıdığı göz önüne bulundurularak incelenmelidir. Çünkü onlar yapıtlarında politik olayları kendi bakışlarına göre ve menfaatlerine göre düşünerek yazmışlardır. Nitekim Thomas Laurie'nin 1853 yılında kaleme aldığı Doktor Grant'ın hayatını konu alan eserinde bu durumu görmek mümkündür. Bunun nedenleri arasında faaliyet gösterdikleri alanlarda neden oldukları çatışma ve yaşanan tatsız olaylarda kendilerini mazur göstermek istemeleridir. Nitekim aynı eserin sayfa 345'te faaliyetlerinin tamamının

misyonerlik anlayışınca yapıldığını belirtmektedir. Yine unutulmamalıdır ki, bu eserlerin yazılış amaçlarından biri de misyonları için yardım topladıkları insanları aydınlatmak ve yaptıkları işin doğruluğunu ispatlamaktır.

Bu çalışma sırasında gerek tıbbi yardımlarıyla gerekse de, kardeşliğiyle Tabip Üsteğmen M. Gökhan Kızılkaya'ya ve çalışmam süresinde gerekli kolaylıkları sağlayan Başçavuş Mustafa Şahin'e ve Yarbay Mehmet Kılıç'a bir ömür teşekkür ederim.

Hakkâri-Yüksekova
Aralık -2011

GİRİŞ

1. Nasturilik Nedir

Ortadoğu'nun en eski halklarından biri olarak bilinen Nasturilerin ırksal kökeni tam olarak bilinmemektedir[1]. Bunun en büyük nedeni ise XIX. yüzyıla kadar Nasturilerin etnik kimlikten daha ziyade dini kimliği kullanmaları ve adı geçen yüzyıla kadar dini kimliğe yapılan vurgudur. Ancak XIX. yüzyılda dalga dalga yayılan milliyetçilik akımı Nasturileri de etkilemiş; bunun sonucu olarak onlar da ortak bir geçmiş ve kimlik arayışına yönelmişlerdir[2]. Ancak onların etnik kimliklerinin şekillenmesinde kendilerinden daha çok yabancı güçlerin etkisi olmuştur. Bu konuda milliyetçilerin iki farklı görüşü bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Nasturilerin konuştukları dilden dolayı Arami kökenli olduğu diğer ise onların Asur kökenli olduğudur. Ancak son dönemlerde özellikle batılı seyyahlar ve misyonerlerin Osmanlı Devleti'nin doğusuna yaptıkları yolculuklar ve misyonerlik faaliyetleri sırasında karşılaştıkları farklı, unutulmuş bu küçük Hıristiyan toplumuna siyasi ve dini bir kimlik kazandırmak ve onları bir araya getirmek amacıyla kullandıkları Asur kavramı ön plana çıkmış ve bu Nasturilerce de benimsenmiştir. Ancak bunun böyle olmadığı sadece misyonerlerin Avrupa'daki yardım toplama faaliyetlerinde halkın aklında kalan sapkın mezhep anlayışının önüne geçerek daha fazla para toplamaktır. İngiliz misyonerlik kurumlarından olan Canterbury'un yöneticisi A.C. Tait, "*Asur*" terimini kullanan ilk kişilerin başında gelmiştir[3]. Bunu misyonerlerin kendileri de bilmelerine rağmen yine de misyonerlik gereği kullanmaya devam etmişlerdir. Nitekim onlara göre de Süryaniler ve Nasturiler aslında ırksal kökeni bölgedeki çeşitli ırkların bir melez karışımına dayanmaktadır.

1 Salahi R. Sonyel, *The Assyrian of Turkey Victims Of Major Power Policy,* TTK., Ankara 2001, s. 1-2.

2 Bülent Özdemir, *Süryanilerin Dünü Bugünü I.Dünya Savaşı'ında Süryaniler,* TTK, Ankara 2008, s. 10-11.

3 David Gaunt, *Katliamlar, Direniş, Koruyucular: I. Dünya Savaşında Doğu Anadolu'da Müslüman- Hıristiyan İlişkileri*, Çev. Ali Çakıroğlu, Belge Yay., I.Baskı, İstanbul Ekim 2007, s. 45.

Bizzat Asur terimini kullanan İngiliz misyonerleri bile Bunu itiraf etmekten kendilerini alamamışlardır. Bu kişilerden Wigram "*…geride gerçek Asurlar kalmamıştı. Sadece ardı ardına çeşitli topluluklardan yapılan evliliklerin meyvesi olan melez bir ırk kalmıştı….*" şeklinde ifade etmektedir[4].

Din adamlarına göre Nasturiler, Mezopotamya'da yaşamış olan ırkların Hıristiyanlığın kabulünden sonra din potasında erimesinden oluşan halktır[5]. Bu nedenle Nasturileri saf bir ırk olarak nitelemek mümkün görülmemektedir. İlkçağ medeniyetlerinden arta kalan toplulukların bir mezhep şemşiyesi etrafında toplanmış halk olarak tanımlamak daha akla yatkın görülmektedir.

Nasturi kavramı, Anadolu ve İran kuzey batı coğrafyasındaki insanların Hıristiyanlığın kabulünden sonra M.S 431 yılında Efes Konsülü ile birlikte başlayan dinî tartışmalar ve mezhepsel görüş farklılıklardan dolayı İstanbul Patriği Nastur'un görüşlerine inanan halka verilen isimdir. Doğduğu V. Yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Hıristiyan dünyasında ve Doğu Hıristiyanlığında Ariusçu anlayıştan sonra en fazla sarsıntıya yol açmış mezhep Nasturilik olmuştur. Çünkü Ariusçuluğun mahkûm edilerek teslis inancının temellendirildiği ve İsa'nın tanrılığının tescillendiği 325 İznik ve 381 İstanbul konsüllerinden sonra tartışmalar bu defa, kaçınılmaz olarak Meryem'in şahsiyeti üzerine kaymıştı. Bu tartışmalar etrafında kendisini yüceltmeye matuf olarak Meryem için *Theotokos (Tanrı anası)* deyimi kullanılmaya başlanmıştı. 428 yılında İstanbul piskoposluğuna getirilen Nastoryus'un, Antakya'dan yanında getirdiği arkadaşı Anastasius adlı keşiş bir vaaz esnasında bu anlayışın küfür olduğunu, bunun yerine *Hristokos (Mesih'in annesi)* deyiminin kullanılmasının gerektiğini söylemesi ve Nastoryus'un da onu desteklemesi, Hıristiyan kilisesini ve Roma İmparatorluğu'nu sarsan yeni bir tartışma başlatmıştı. Nastoryus, sonradan *diofizit* anlayış olarak adlandırılacak olan bu düşüncesini şu sözleriyle açıklıyordu: "Mesihte iki doğa ve iki uknum vardır. Meryem, gövdelenen kelamı değil, insan olan ve tanrısallıkla ilgisi olmayan saf bir insan doğurmuştu. Daha sonra 30 yaşında Mesih vaftiz olurken,

4 W.A.Wigram-Edgar T.A.Wigram, *İnsanlığın Beşiği Kürdistan'da Yaşam*, Çev. İbrahim Bingöl, Avesta Yayınları, I.Baskı İstanbul 2004, s. 111; Murat Gökhan Dalyan, *XIX. yüzyılda Nasturiler* (*İdari-Sosyal-Yapı ve Siyasal İlişkiler),* Süleyman. Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Isparta 2009, s.6-7.
5 Aziz Günel, *Türk Süryaniler Tarihi,* Oya Matbaası, Diyarbakır 1970, s. 71.

üzerine Tanrı'nın kelâmı inmiştir. Bu yüzden Meryem'e Theotokos, Tanrı anası denemez. O, tanrının değil ancak Mesih'in anasıdır". Bu tartışmalar, imparatorun isteği doğrultusunda 431 ve 449 yıllarındaki Efes Konsillerinde *diofizit* görüş olanak adlandırılan, İsa'nın Baba ile aynı özden olduğunun yeniden onaylanması ve birleşmeden sonra İsa-Mesih'te tek doğa ve tek uknum olduğunun karara bağlanmasıyla Nastoryus'un görüşü mahkûm edilmiş Meryem'in *Thetokos* olduğu görüşü resmiyet kazanmıştı. Ancak bu gelişme, bir aşamadan sonra Süryanilerin denetimine geçen Antakya kilisesinde ilk büyük bölünmenin önünü açmıştır. Kilise içinde başlayan tartışmalar sırasında tasfiye edildikten sonra çalışmalarını Urfa'da devam ettiren Nastur yanlıları, İmparator Zenon tarafından İran içlerine sürülünce faaliyetlerini burada sürdürmüşlerdir. Bu baskılarda Doğu ve Batı kiliseleri arasındaki çekişmeler ve üstünlük mücadelesi önemli bir amil olmuş ve Nasturi Kilisesi, *diofizit* anlayışı bahane gösterilerek sindirilmek istenmiştir. Ancak 498 yılında patrikliğe getirilen II. Babay'ın patrikliğinin İran hükümdarı tarafından onaylanmasıyla Nasturilik olarak adlandırılacak yeni mezhebin kurumlaşması tamamlanmış oluyordu. Böylece Antakya Süryani Kilisesi *monofizit* görüşü temsil eden Süryani Kadim/Yakubi Kilisesi ve *diofizit* anlayışı temsil eden Doğu Asur/Nasturi Kilisesi olmak üzere ikiye ayrılmıştır. İran'da kendi bağımsız kiliselerini (Nasturi Kilisesi [Doğu / Asur Kilisesi]) kurarak –bazı dönemler belli baskılara maruz kalmış olsalar dagüçlü manastır yapılanmasına dayalı olarak özellikle Asya ve Arabistan yönlerinde Hıristiyanlık adına çok önemli gelişmeler göstermişlerdir.

2. American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM) Kuruluşu ve Misyonu

XIX. yüzyıl birçok gelişmenin ilk kıvılcımının atıldığı yüzyıl olmakla birlikte aynı zamanda misyonerliğin altın çağı olarak ta adlandırılmaktadır. Adı geçen yüzyılda çeşitli misyoner gruplar kendi öğretilerini yayabilmek adına dünyanın birçok yerine misyonerler göndermişlerdir. Bu yerlerden birisi de başta Osmanlı Devleti ve İran'ın bulunduğu Ortadoğu'dur. XIX. yüzyıl boyunca bu bölgede öne çıkanlar başlıca misyoner gruplar, Katolikler ile Protestanlardır. Protestan faaliyetlerinin büyük bir bölümünü Amerikan misyonerlik örgütü American Board of Commissioners for Foreign

Missions veya kısa ismiyle "*ABCFM*" tarafından yürütülmüştür. 1806 yılında ilk tohumları Amerika'da atılan bu örgüt 1810 yılında ülke içerisindeki teşkilatlanmasını tamamlayarak misyonerlik faaliyetlerine başlamıştır. Bu örgütün amacı Amerikalı misyonerlerden George E. White tarafından "..*tek ve ana gaye Hıristiyan erkek ve kadınlarına, Mukaddes Kitab'ın ve İsa'nın anlattıklarını öğretmek ve bu ümit vaat eden genç insanların, kendi insanları ve akrabaları arasında, bu eğitimin neticelerini faydalı ve kabul edilebilir şekilde yaymalarını..*" sağlamak olarak açıklanmaktadır[6]. Yine onlar bu sayede H.z. İsa'ya karşı kendi kişisel görevlerini yerine getirmiş olmak için yola çıkmışlardı[7]. Bu amaçla ABCFM'in Ortadoğu'ya ayak basan ilk misyonerler Levi Parsons ve Pliny Fisk adlı kişilerdir. 1820 yılında İzmir'e gelen bu öncü misyonerler, buradan faaliyetlerinin ilk hedefi olan *"Kutsal Topraklara, Kudüs'e"* hareket ederek bu bölgelerde misyonerlik adına neler yapılabileceğinin araştırılmasıdır[8]. Suriye,

6 George E. White, *Bir Amerikan Misyonerinin Merzifon Amerikan Koleji Hâtıraları,* Çev. Cem Târık Yüksel, Enderun Kitabevi, Ankara 1995, s.116-119; John Joseph, *The Modern Assyrians of The Mıddle East Encounters With Western Christian Missions, Archaeologists, And Colonical Powers,* Brıll, Lıeden-Boston-Köln 2000, s.65;Bilmez Bülent Can, *Demiryolundan Petrole Chester Projesi (1908-1923),* Tarih Vakfı Yurt Yayınları 95, İstanbul Mayıs 2000, s.82-84; Şamil Mutlu, *Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları,* Gökkubbe Yayınları,2. Baskı, İstanbul 2005, s.285-286. XIX. yüzyılda gelişmeye başlayan misyonerlik XX. yüzyılın ilk çeyreğine ulaşıldığında doruk noktasına ulaşmıştır. Ayrıca bu dönemde misyonerlik, kapitalizmin emperyalizme dönüşümünde en önemli araçlarından birini oluşturmuştur. Emperyalist ülkeler bu nedenle kendilerine mensup misyonerleri her alanda desteklemişlerdir. Böylelikle onlar sayesinde ticari mallarını ve ürünlerini daha geniş coğrafyalara ulaştırmış ve yabancı ülkelerde ticari irtibatlar kurmuşlardır. Ticari irtibatta ise özellikle misyonerlerin yetiştirmiş olduğu Hıristiyan azınlıklar önemli rol oynamıştır. Bu nedenle emperyalist devletler, misyonerlerin azınlıklarla olan faaliyetlerini desteklemişlerdir. Geniş bilgi için Bkz. Uygur Koçabaşoğlu, *Anadolu'daki Amerika Kendi Belgeleriyle 19.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları,* 3.Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul Ağustos-2000, s.15-17.

7 Erdal Açıkses, *Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri*, TTK Yay., Ankara 2003, s.3.

8 L. James Barton,Türkiye'de Gündoğumu, Çev.Zekeriya Başkal, Yeditepe Yay., İstanbul 2010, s.97-99; Salâhi R. Sonyel, Minorities And The Destruction of The Otoman Empire, Turkish Historıcal Socıety Prıntıng House- Ankara 1993. s.192; Mehmet Alagöz, Old Habits Die Hard a Reaction to Application Tanzimat: Bedirhan Bey's Revolt, Thesis Submitted To The Institute For Graduate Studies In Social Sciences In Partial Fulfillment Of The Requirement For The Degree of Master of Arts in History, Boğaziçi University, İstanbul 2003.s.92;William E. Strong, The Story of The American Board; An Account of The First Hundred Years of American Board of Commissioners for Foreign Mission, Boston 1910, s. 4-7; John Joseph, a.g.e., s.67; Uygur Kocabaşoğlu, a.g.e., s.15;Ayhan Öztürk, "Amerikan Board'un Kuruluşu, Teşkilatlanması ve Osmanlı

Filistin, Mısır başta olmak üzere birçok yerde araştırma yapan bu ilk misyonerlerden Person[9] Fisk ise 1825 yılında ölmüştür. Ancak bu ölümler Amerikan misyonerlerin Ortadoğu'ya olan ilgisinin azalmasına neden olmamış tam tersine bu kez kalıcı misyonerlik faaliyetlerini başlatmak üzere evli misyoner çiftler gönderilmeye başlanmıştır. Bu amaçla ilk gönderilen çiftlerin başında William Godell ile Frank Bird ve eşleri gelmektedir[10] Bu misyonerlerden sonra Ortadoğu'da görülen Amerikan misyonerlerin sayıları hızla artmıştır.

3. Misyonerlerin Çalışma Ortamı

Misyonerler, Ortaduğu'da kendilerine göre kafir veya putperest (?) olarak gördükleri Müslüman topluluklar arasında faaliyetlerinin başarısı için dikkat çekmemeye özen göstermişlerdir. Misyon bölgesine girmeden önce o bölgenin bütün niteliklerini kendi bünyelerinde özümseyerek toplumla daha çabuk kaynamışlardır. Bütün bunlara ek olarak misyonerler, faaliyet gösterdikleri alanlarda mensup oldukları devletlerin ticari ve siyasi çıkarlarını kollamış ve bu konuda yardımcı olmuşlardır[11]. Misyonerlerin bu bağlamda ilgilendikleri azınlıklardan bir tanesi de Nasturilerdir. XIX. yüzyılda Protestanlar gelinceye kadar kadar Nasturiler ile ilgilenen ve onları kendi kiliselerine bağlamak için çalışan Katolik Kilisesi'dir[12].

Devleti'nde Kurduğu Misyonlar", Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Say :23 Y l:2007/2 (63-74 s.), s. 64-65.

9 James A. Field, *America and the Mediterranean World 1776-1882*, Princeton 1969, s.93-98.

10 Murat Gökhan Dalyan, "Amerikan Misyonerliğinde Kadın ve Kadının Rolü (Ortadoğu Örneği)" *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/2 Spring 2011,* s.342. Osmanlı Devleti ile Amerika devleti arasındaki resmi ilişkiler 1830 yılında taraflar arasında imzalanan ticaret antlaşmasıyla resmileşmiştir. Bu tarihten sonra Amerika gemi ve ticaret filoları Akdeniz'deki Osmanlı limanlarından yararlanma hakkı elde ettiler. Gerçekte ise Osmanlı-Amerikan ilişkileri fiilen bölgeye 1820'li yılarda gelen "American Board of Commissoners Foregın Missions" adlı misyoner grubunun faaliyet göstermesi ile başlamıştır. Geniş bilgi için Bkz. Seçil Akgün, 19.yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyokültürel Etkilerin Amerika Boyutu", *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar, I. Uluslararası Tarih Kongresi 24-26 Mayıs Ankara 1993",* 2.Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul (?) , s.44-45.

11 Murat Gökhan Dalyan, *XIX. Yüzyılda Gelenekten Batı Kültürüne Geçişte Ermeni Yaşamı,* Öncü Kitap, Ankara 2011, s.140-141;Selahattin Satılmış, *I. Dünya Savaşı Öncesinde Nesturiler ve Misyonerlik Faaliyetleri*, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2006, s. 15-19.

12 Selahattin Satılmış, "XIX. Yüzyılda Nasturiler ve İngiliz Misyonerlik Faaliyetleri", *Bel-*

Bunun dışında çalışma ortamlarında yerel yöneticilerin çıkaracağı güçlükler konusunda kendilerine yardımcı olmaları için bölgede bulunan konsolosluklara ve elçiliklere başvuruda bulunmuşlardır. Elçiler ve konsolosluklar da misyonerlere faaliyetlerinde gereken desteği ve korumayı sağlamışlardır[13]. Ayrıca misyonerler faaliyette bulunacakları Nasturiler ve diğer azınlıklara ulaşabilmek için beraberlerinde yerel tercümanlar ve yardımcılar bulundurmuşlardır. Bu sayede halkla rahat iletişim kurmuşlardır[14].

Ortadoğu'da etkin olmaya başlayan misyonerler bölgelerinde bulunan her türlü sosyal ve politik durumu gözden kaçırmamışlar ve bu durumlardan en iyi nasıl yararlanacaklarını düşünmüşlerdir. Bu bağlamda 1854 Kırım Savaşı'nın sonuçlarını ABCFM misyoneri Lobdell, Osmanlı topraklarında misyoner girişimleri olumlu ve olumsuz yönünde değerlendirmiştir[15].

Yine misyonerler, faaliyetlerinde daha rahat ve özgür çalışabilmek adına kendilerine karşı zamanla olumsuz tavır içinde bulunan azınlıkları devlet yetkililerine şikâyet etmişlerdir. Bu anlamda Amerikan misyonerleri Nasturi Patriği ve ileri gelenlerini Osman yetkililerine şikâyet ederek pasifsize etmek için girişimlerde bulunmuşlardır[16]. Misyonerler bu çabalarıyla ve Osmanlı Devleti'nin son dönemlerini yaşamasından kaynaklanan zaafiyetini de kullanarak misyonlarına girmeyen veya olumlu bakmayan yerel kiliseler üzerinde baskılar oluşturmuşlardır. Böylece azınlıklar arasında var olan ayrılıkların

leten Sayı:261 Cilt: LXXI., TTK Yay., Ankara 2007, s. 653.

13 *The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1851. Vol. XLVII.,* Boston 1851, s.54; Eli Smith And H.G.O. Dwight, *Missionary Researches In Armenia: Including A Journey Through Asia Minor, And İnto Georgia And Persia, With A Visit To The NestorianAnd Chaldean Christians Of Oroomiah And Salmas,* London 1834, s.343; George N. Curzon, *Persia And The Persian Question I.,* Frank Cass & Co.Ltd., London 1966, s.546; W.H.Browne, "Letters From The Mission", *Querterly Report Of Assyrıan Mission, No. XV.,* Published For The Assyrıan Mission London 1894, s.17-18; H.H. Tidswell, "English Mission Urmi, Persia, May 3, 1896", *Querterly Report Of Assyrıan Mission, No. XXVI.,* Published For The Assyrıan Mission London 1896, s.134-138.

14 Rufus Anderson, *History of The Missions of The American Board Of Commissioners Foreign Missions to The Oriental Churches II,,* Boston 1884, s.89-90.

15 W. S. Tyler, *Memoir of Rev. Henry Lobdell, M.D., Late Missionary of The American Board At Musul: Including The Early History of The Assyrian Mission,* Published By, The American Tract Society, Boston 1859, s. 227.

16 HR. MTK. 59 / 36.

daha da derinleşmesine ve kiliseler üzerindeki idareyi ve paylaşım sorunlarının artmasına neden olmuşlardır. Bu da yerel kiliselerin halkları arasında zemin kaybına uğramasına neden olmuştur[17].

Misyonerlerin Ortadoğu'da bu kadar rahat çalışmalarını ve kabul görmelerini sağlayan faktörlerden biri de bölge XIX. yüzyıl boyunca yaygın olan salgınlar ve hastalıklardır. Bu bağlamda aynı yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'nin doğu bölgesinde sıtma, kolera vb. salgın hastalıklar yaygındır. İşte bu durum rahip-doktor misyonerlerin faaliyette bulunmaları adına bulunmaz bir fırsat oluşturmuştur. Bu nedenle Protestanlar, XIX. yüzyılda Ortadoğu'ya gönderecekleri misyonerleri seçerken ilk başta herkesin kabul edeceği, Hıristiyan ve Müslümanların tepkisini çekmeyecek olan doktorlardan seçmeye özen göstermiştir[18].

Doktor misyonerlerin görev yapmaya başladığı ilk dönemlerde hastalıklardan halkın yanı sıra bölgede bulunan Osmanlı ve İran devlet görevlilerinin de muzdarip olması misyonerlerin onların güvenlerini kazanmalarına ve bu yöneticilerin bulunduğu bölgelerde güvenli bir şekilde seyahat edebilmelerine olanak sağlamıştır. Bütün bunlara ek olarak misyoner doktorluk faaliyet alanı olarak belirledikleri alanlarda kuracakları misyon evleri için gerekli izin almalarını da kolaylaştırmıştır. Hatta bu nedenle İran'ın Urmiye Valisi bizzat kendisi misyonerleri davet ederek onlara mobilya ve ev tahsis etmiştir[19].

17 Mehmet Şimşek, "Şark Yıldızı Gazetesi", *Süryaniler ve Süryanilik IV.,* Orient Yay. No:11, İstanbul Mart-2005, s. 40-41; Ahmet Taşğın, "Süryani Kadim Ortodoks Kilisesinde Yenileşme Çabaları: Deyru'l-Zafaran Manastırında Patriklik Matbaası", *Süryaniler ve Süryanilik IV.,* Orient Yay. No:11, Ankara Mart- 2005, s. 6-7.

18 Asahal Grant, *Nasturiler Yada Kayıp Boylar,* Çev. Meral Barış, Bet-Prasa-Froso, Nsibis Yayınevi, Södertalje-Sweden 1994, s.6; John S. Guest, *Yezidilerin Tarihi Meleke Tawus ve Mıshefa Reş'in İzinde,* Çev. İbrahim Bingöl, Avesta Yayınları, I. Baskı, İstanbul 2001, s.141; Rufus Anderson, *History Of The Missions of The American Board Of Commissioners Foreign Missions To The Oriental Churches I,,* Boston 1872., s.176; *Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Missions, Read At The Twentty-Seventh Annual Meetıng, Held In The Cıty Of Hartfort, September 14, 15 & 16, 1836*, Printed For he Broad By Crocker And Brewster, Boston 1835. s.56.

19 Rev.Thomas Laurıe, *Dr.Grant And The Mountain Nestorians,* Boston 1853, s.44-45,63-65., 66. 1874 yılına gelindiğinde bile Urmiye'nin önde gelenleri yine aynı şekilde ABCFM misyoner doktorlara muayene oluyorlardı. Bkz. Robert E. Speer, *The Hakim Sahip The the Foreign Doctor a Biograghy Of Joseph Plumb Cochran, M.D. of Persia*, Fleming H. Revell Company, New York 1911, s.57.

Misyonerlerin bölgeye doktorluk ve tıbbı kullanarak girmeleri kendilerine Nasturiler arasında çok uygun çalışma ortamı yaratmasının yanı sıra onları diğer farklı grupların da tepkisinden korumuş hatta misyonerlerin Kürtler gibi gruplar arasında rahatça seyahat etmelerini de kolaylaştırmıştır. Çünkü misyoner doktorlara muayene olan Kürt liderler ve diğer Müslüman görevliler, tedaviden dolayı minnet duygusuyla kendilerine bu güvenceyi vermişlerdir[20].

Misyonerlik amaçlı tıbbi uygulamalar sadece XIX. yüzyıl Protestan misyonerlerine yüzyıla has bir durum değildir. Katolik misyonerleri de 1667 yılında Diyarbakır paşasını ve kardeşini iyileştirmek için aylarca Diyarbakır'da kalmış ve ödül olarak buradaki Nasturilerle çalışmak bir misyon başlatma iznini almışlardır[21].

Nasturiler arasında faaliyet göstermek için Ortadoğu'ya gelen misyonerler Nasturiler ile karşılaştıklarında özellikle ilk dönemlerde onların dini yapılarını, yaşayışlarını eleştirmekten ve değiştirmekten uzak durmaya özen göstermişlerdir. İlk dönemlerinde özellikle okullaşma ve yayın faaliyetlerine önem vererek eğitim ve okul ile istendik kazanımları elde etmeye çalışmışlardır. Bu nedenle okullarda ilk dönem kendilerine birçok papaz ve piskopos bulmuşlardır. Bu din görevlileri onlara Eski Süryanice ve Modern Süryanice ile çeşitli Nasturi ritüellerinin öğretilmesinde yardımcı eleman olarak görev yapmışlardır. Kendileri için çalışan din görevlilerinin ve eğitim gören Nasturilerin sempatilerini kazanarak onları kendi dairelerine almışlar kendi düşünce yapılarını onlara yavaş yavaş enjekte etmişlerdir.

Amerikan misyonerleri Nasturilerle temasa başladıkları 1832 yılından 1855 yılına kadar onlar arasında ayrılık hareketlerine girişmeden tanıma ve çevre edinme çalışmalarına ağırlık vermişlerdir. Ancak 1855 yılından sonra cemaatleri belli bir sayıya ulaşınca resmen kendilerine bağlı gruplar oluşturmaya yoğunlaşmışlardır. Bu da misyonerlerin bu faaliyetlerinden kuşkulanarak -özellikle Bedirhan Bey olayından sonra -rahatsız olmaya

20 Robert E. Speer, *a.g.e.*, s.55; *Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Missions, Read At The Twentty-Seventh Annual Meetıng, Held In The Cıty Of Hartfort, September 14, 15 & 16, 1836*, s.55.
21 John S. Guest, *a.g.e*, s.99.

başlayan Nasturi patriği misyonerlere karşı olumsuz yaklaşmasına neden olmuştur[22].

Misyonerler, Nasturiler arasındaki faaliyetlerine başlar başlamaz öncelikle bulundukları bölgenin yapısı hakkında bilgi sahibi olmak ve Nasturilerle rahat bir iletişim kurmak için Süryaniceyi öğrenmişlerdir. Çeşitli hediyelerle ileri gelen Nasturileri ve Nasturi patriğini de etkilemişler, onunla her türlü konuyu tartışmışlardır[23]. Hatta İngiliz misyonerlerden Brown, Hakkâri, bölgesindeki faaliyetlerinde bir müddet sonra Süryaniceyi öğrendiği gibi Avrupalı kıyafetlerini bırakarak konik şapka, keten ayakkabı ve diğer Nasturi kıyafetlerini giyerek saçlarını da Nasturi stiline göre düzenlemiştir. Giysilerini Nasturilerin kültür ve geleneklerine uydurduğu gibi günlük yaşamda da onlar gibi davranmıştır. Onun bu hareketleri Nasturi toplumunda sempati ile karşılanmış ve faaliyetlerini tepki çekmeden yürütmesine olanak sağ lamıştır[24]. Buna karşın Amerikan misyonerleri ise İngilizlerin tam tersine Avrupalı kılık kıyafetlerini değiştirmeden Nasturiler arasında çalışmalarını sürdürmüşlerdir[25].

4. Osmanlı Devleti'nin Misyonerliğe Karşı Tutumu

Osmanlı Devleti'nde misyonerliğin başlangıcı XV. ve XVI. yüzyıllara kadar dayanmaktaydı. Bu yıllarda başlayan misyonerlik faaliyetleri XIX. yüzyıla gelindiğinde misyonerliğin altın çağı olmuştu. Misyonerlik ve Avrupalı devletlerin azınlıkları koruma bahanesi ile iç işlerimize müdahaleleri 18. yüzyılda devletin çöküşe geçmesi ile başlamış olduğunu Volney 1785 yılında belirtmektedir. Artık her misyoner grubu Osmanlı Devleti'nden ticari ve misyon için beratlar almaya çalışacaktı. Bu iş o kadar popüler olacaktı ki bir müddet sonra artık beratların önemi azalacaktı.[26]. XIX. yüzyılın ilk başlarında Osman-

22 John Joseph, *a.g.e.,* s.94.
23 Y.PRK. DH. 9/26.Misyonerler, yine Nasturiler arasında faaliyetlerini daha da çekici hale getirmek için yanlarındaki torbalarda bol miktarda altın ve para götürmüşlerdir. Nasturiler arasında bu parayı dağıttıkları gibi üst düzey melikler ile irtibat kurarak kendilerine rahat bir çalışma ortamı yaratmışlardır. Bkz. Y.E.E. 132 / 26.
24 J.F.Coakley, *The Church of the East and Church of England a History of the Archbishop of Canterbury's Assyrian Mission,* Clarendon Pres-Oxford 1992, s.128.
25 J.F.Coakley, *a.g.e.,* s.122.
26 Salâhi R. Sonyel, *Minorities and The Destructıon Of The Otoman Empire,* s.110.

lı topraklarına ayak basan misyonerler, sosyal veya siyasi ağırlıkları olmayan küçük gruplardı. Osmanlı İmparatorluğu'nun bu dönemdeki zayıflığının farkında olarak mümkün olan son Hıristiyanlaştırmanın gereğine inanıyorlardı. Tanzimat Fermanı bu Hıristiyanlaştırma faaliyetlerinin yolunu açmıştır. Öyle ki Tanzimat, misyonlara Osmanlı Devleti'nden diplomatik taleplerde bulunma ve diplomatik kanallar üzerinden bu türden taleplerde bulunma imkânı sağlayan düzenlemeler gerçekleştirildi. Bunların Osmanlı Devleti üzerinde tamamen kullanılması ise Berlin Konferansı'ndan sonra olmuştur[27].

XIX. yüzyılda gelişmeye başlayan misyonerlik XX. yüzyılın ilk çeyreğine gelindiğinde doruk noktasına ulaşmıştır. Ayrıca bu dönemde misyonerlik, kapitalizmin emperyalizme dönüşümünde en önemli araçlarından birini oluşturmuştur. Emperyalist ülkeler bu nedenle kendilerine mensup misyonerleri her alanda desteklemişlerdir. Böylelikle onlar sayesinde ticari mallarını ve ürünlerini daha geniş coğrafyalara ulaştırmış ve yabancı ülkelerde ticari irtibatlar kurmuşlardır. Özellikle ticari irtibatta ise misyonerlerin yetiştirmiş olduğu Hıristiyan azınlıklar önemli rol oynamıştır. Bu nedenle emperyalist devletler, misyonerlerin azınlıklarla olan faaliyetlerini desteklemişlerdir[28].

Misyonerliğin yayılma zamanlarında, bir yüzyıl önceki sanayi devrimi sayesinde ulaşım kolaylaşmış ve misyonerlerin uzak ülkelere ve el atılmamış olan bölgelere ulaşmasına yardımcı olmuştur. Yine misyonerler kendilerine ulaşım konusunda yardımcı olan sanayi devrimine yeni pazarlar sunarak karşılık vermişlerdir. Zira misyonerler gitmiş oldukları bölgelerde sadece halkı kendi misyonlarına kazanma faaliyeti gerçekleştirmeyip mensup oldukları ülkelerin sanayisine pazar ve ticaret olanakları ile kültür transferini de gerçekleştirmişlerdir. Bunun yanında faaliyet göstermiş oldukları alanlarda rakip misyon heyetleri birbirleriyle mücadele etmişlerdir[29].

Osmanlı Devleti XIX. yüzyıla girerken içte ve dışta birçok sorunla boğuşmaktaydı. Bu dönemde Osmanlı Devleti oldukça zayıflamış ve dış müdaha-

---

27 Hans-Lukas Kıeser, *a.g.e,* s.69; Salâhi R. Sonyel, " Büyük Devletlerin Osmanlı Osmanlı İmparatorluğunu Parçalama Çabalarında Hıristiyan Azınlıkların Rolü", *Belleten C.XLIX., Sayı 195,* TKK Yayınları, Ankara 1986, s. 649-652.
28 Uygur Koçabaşoğlu, *a.g.e.*, s.15-17.
29 John Joseph, *a.g.e.,* s.66; Seçil Akgün, "a.g.m", s.45-47.

lelere açık bir konuma gelmişti. Konsolosluklar her tarafta hızla açılmaya başlamıştır. Bu konsolosluklar, politik ve ekonomik çıkarların yanı sıra artık kendilerine mensup misyonerleri de kollayıp koruyorlardı. Daha sonraki yıllarda bölgede bulunan misyonerlerin faaliyetleri Müslüman halkın ve görevlilerin tepkisini çekince bu koruma iyice belirginleşmiştir. Misal olarak Amediye kaymakamı başta olmak üzere pek çok yetkili Wigram'ın Nasturiler arasındaki faaliyetlerinden rahatsız olmuştur. Wigram'ın faaliyetlerini engellenmek için bu konuda dilekçeler verilmiştir. Ancak bu iş sonuçsuz kalmıştır. Wigram'ın ifadesi ile *"..bu yabancıyı kovmaya yönelik dilekçe üstüne dilekçe veriliyordu. Yönetici barışı satın almaya çalıştığında, bu çetin ceviz İngiliz sadece bu emre karşı çıkmakla kalmadı; aynı zamanda konsolosuna da başvurdu ve böylelikle yöneticiye validen sert bir azar geldi. Kendisine, "kapitülasyonlar" ve bunların gereği olarak yabancı imtiyazları konusu hatırlatıldı…"* bu ifadeden anlaşılacağı üzere konsolosluk hemen devreye girmiştir. Misyonerler, bu tür bir ortamda konsoloslukların gölgesinde çalışıyorlardı[30]. Yine bu konsoloslukların çeşitli vergilerden ve ruhsat işlerinden muaf oldukları Hıristiyan halkın gözünden kaçmamış ve onlar vasıtasıyla bu tür ayrıcalıklara kavuşmak istemelerine neden olmuştur[31]. Bunun farkında olarak misyonerler de konsoloslukları vasıtasıyla faaliyette bulundukları azınlıkların komşuları ile olan arazi v.s gibi sorunlarına da alaka göstererek onlar lehinde çalışmalarda bulundular[32].

Osmanlı Devleti'nin halkın hoşnut olmadığı bölgelerden yabancı misyonerleri uzaklaştırma çabaları yabancı diplomatlardan büyük tepki görmüştür. Çünkü misyonerler bölgede çıkarı olan büyük devletlerin amaçlarına hizmet etmekle beraber bu çıkarları saklayan birer perde vazifesi de görüyorlardı. Bu perdeler arasında en yaygın olanı okullar açmak, kiliseler kurmaktı. Misyonerler ayrıca kendi çıkarlarını da gözeterek doğu bölgesinde geniş ölçüde arazi alım ve satım işleri ile de ilgilenmişlerdir[33]. Edward L.Cutts, misyonerlerin mensup oldukları devletin koruması altında misyonerlik faaliyetlerinin dışında bölgede yerel olaylara karışarak gayri resmi konsolos yardımcısı görevlerini gördüklerini ifade etmektedir. Bu nedenle Nasturile-

30 W.A.Wigram-Edgar T.A.Wiagram, *a.g.e.,* s.398-99.
31 John S. Guest, *a.g.e*, s.156..
32 Y.PRK. ML. 19 / 31.
33 Halfin, *XIX. Yüzyılda Kürdistan Üzerine Mücadeleler,* 2.Baskı, Komal Yayınları, İstanbul, Temmuz 1992, s.104-105.

rin, kendi bölgelerinde Amerikan veya İngiliz misyonerlerinin bulunmasını özellikle istediklerini belirtmektedirler[34]. F. N. Heazal, İran Nasturileri arasındaki misyon faaliyetleri esnasında ciddi bir baskı unsuru ile karşı karşıya kaldıklarında hemen Tebriz İngiliz Konsolosu Mr. Abbott'a başvurduklarını konsolosunun da İran makamları nezdinde girişimde bulunarak kendileri için engel teşkil eden mevzuat ve kişilerin engellenmelerinin kaldırdığından bahsetmektedir[35]. Yine Osmanlı topraklarında misyonerlik faaliyetlerinde bulunan Amerikan misyoneri Mc Dowell'in Hakkâri dağlarında Kürtler tarafından soyulması üzerine, Mc Dowell, Amerikan sefaretine başvurmuştur. Bunun üzerine Amerikan sefareti misyonerlerinin sıkıntılarını gidermek için Osmanlı yetkileri nezdinde politik girişimlerde bulunmuşlardır[36]. Konsolosların misyonerlerin işlerini takip etmelerine misyonerler de bulundukları bölgelerdeki siyasi ve sosyal durumlar hakkında bilgiler vererek karşılık vermişlerdir. Bu amaçla zaman zaman mensup doldukları devletlerin konsoloslukları ile görüşmelerde bulunmaktaydılar[37]. Bazı zamanlarda Osmanlı Devleti tarafından Nasturiler arasındaki faaliyetleri engellenen misyonerler bir müddet sonra konsolosluklar aracılığıyla faaliyet gösterdikleri alanlar da yabancı devlet görevlisi sıfatıyla faaliyetlerini rahatça icra etmişlerdir[38]. 1893 yılında İngiliz misyonerleri Musul'daki faaliyetleri sırasında bölgede İngiliz konsolosunun bulunmamasının çalışmalarını zorlaştıracağını ifade ederek acilen çalışma bölgelerine bir konsolos gönderilerek faaliyetlerinin kolaylaştırılması ve önlerindeki engellerin kaldırılması talebinde bulunmuşlardır[39].

Misyonerler Nasturi-Müslüman ilişkilerin zedelenmesine neden oldukları gibi çekişme içinde oldukları gruplarla çatışmaları ve Nasturileri kapma yarışı, Nasturi toplumunda ayrılıkların çoğalıp toplum olarak küçülmesine

34 Edward L. Cutts, *The Assyrıan Christians. Report Of A Journey, Undertaken By Desire Of His Grace The Archbıshop Of Canterbury And Hıs Grace The Archbishop Of York, Christians İn Koordistan And Oroomiah,* Printed By R.Clay, Sons, And Taylor, Bread Street Hill, Quen Victoria Street, London 1887.s.12-13.
35 The Rev. F. N. Heazal, M.A Mrs. Margoliouth, *Kurd & Cristians,* London 191,3 s.19.
36 DH.MKT. 1745/55.
37 Davıd Jenks, "Letter From Mr. Jenks", *Querterly Report Of Assyrıan Mission, No. IX.,* Published For The Assyrıan Mission London 1892, s. 63-65.
38 A.MKT. MHM. 642 / 2
39 "Letter From Qasha- Of Alqosh To Mar Shımun", *Querterly Report Of Assyrıan Mission, No. XIII.,* Published For The Assyrıan Mission London 1893, s.62-63.

sebep oldu. Yine Katolik misyonerleri Nasturilerin geçmişle olan ilişkilerinin kesilmesi adına Nasturilerin yüzyıllar boyunca yoğun emekle oluşturmuş oldukları yazınsal birikimlerini yok olmasına neden oldular[40].

İlk zamanlar açılan misyoner okulları karşısında belirli bir politikası olmayan Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra hâkimiyeti altında faaliyet gösteren yerli ve yabancı misyoner okullarında denetim sağlamak ve buraları kontrol altında tutmak için kanunlar çıkarmaya başlamıştır. Buna örnek olarak 1857 yılında misyonerlerin şehirlerde sokak ortasında vaaz vermelerine ve izinsiz matbaa kurmalarına yasak getirilmiştir. Ülke içerisindeki bütün okul ve yayınları denetlemek için 1869 yılında *Maarif-i Umumiye Nizamnamesi* oluşturulmuştur. Bu nizamnamenin 129. maddesi özellikle misyonerlerin açmış olduğu okulların denetimi ve yayınlarının kontrolü ile ilgiliydi. Ayrıca Nizamname ile birlikte tüm okul diplomalarının Osmanlı Maarif Nezaretince onaylanması zorunluluğu getirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin almış olduğu bu tür önlemler bölgede faaliyet gösteren misyonerlerin tepkisini çekmekte gecikmemiştir. Bunun sonucu olarak misyonerler mensup oldukları devletlere başvurarak onların koruyuculuğu altında bu sorunları çözmeye çalışmışlardır. Bu devletler de Osmanlı Devleti'ne bu konuda baskı uygulamaya başlamışlardır. Daha önce misyon faaliyetlerinin önünün alınması için alınan tedbirler yeterli gelmeyince bu sefer sadece misyoner okullarını denetlemek için bir kurum kuruldu. 1886 yılında Mekatib-*i Ecnebiye ve Gayri Müslime Müfettişliği* kuruldu. Bu kurum başına bir Osmanlı Hıristiyan devlet görevlisi getirilerek faaliyetlerine başlamış ise de misyonerlerin çabaları ve konsoloslukların onlara desteği sayesinde pek fazla bir etkisi de bulunamamıştır[41].

Osmanlı Devleti her fırsatta gücü yettiği kadar misyonerlerin ülke içerisindeki faaliyetlerini engelleme yolunu izlerken İran devlet yetkilileri misyonerlerin faaliyetlerini önemsememiştir. Hatta Osmanlı Devleti yasakçı bir zihniyet izlerken üst düzey İran yetkilileri misyonerleri korumak için sözler dahi vermişlerdir. Justin Perkins idaresindeki Amerikan misyonerlerine Azerbaycan valisi ile şah, bizzat korunma belgesi vermişlerdir.

40 Murat Gökhan Dalyan, "*XIX. yüzyılda Nasturilerde Eğitim*" Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Sayı 26, Nisan 2010, s. 12.

41 Uygur Koçabaşoğlu, *a.g.e.,* 90-92.

Amerikan misyonerleri, İran devlet yetkilerinin korumasının bittiği yerlerde bu sefer bölgede bulunan İngiliz Büyükelçiliğinin korumasına girmişlerdir[42]. XIX. yüzyıl boyunca Nasturiler arasında faaliyet gösteren misyoner grupları özellikle İran bölgesindeki faaliyetlerinde diğer bölgelere nazaran oldukça rahat bir şekilde çalışmışlardır. Bu ortam onlara İran'ın adı geçen yüzyıl süresinde Rusların yayılma noktasında bulunup bu devlet tarafından tehdit edilmesinden kaynaklanmıştır. Rus tehdidini önlemek isteyen İran, Avrupa'nın desteğine muhtaç olduğu için onlara şirin görünmek adına Müslüman olmayan gruplara iyi davrandığı gibi misyonerlerin çalışmalarına pek fazla ses çıkarmamıştır[43].

5. Osmanlı Devleti'nde Nasturiler

Nasturilerin yaşadığı Hakkâri, Bağdat ve Nasturi Kiliselerinin bulunduğu Irak'taki topraklar, Osmanlı yönetimine Kanuni Sultan Süleyman döneminde 1548'de Van'ın fethi sonrasında girmiştir. Dolayısıyla bölgede bulunan Nasturi aşiretler de Osmanlı idaresine dâhil olmuştur[44]. Osmanlıların bölgeye getirmiş olduğu istikrar zamanla bir kısım Nasturinin dağlık bölgelerden Irak ve Mezopotamya'nın düzlüklerine yerleşip tarımla uğraşmalarına sebep olmuştur[45].

XIX. yüzyılda Nasturiler, Osmanlı-İran devletlerinin topraklarında yaşamaktaydılar. Bu iki devletteki Nasturilerin üçte ikilik en önemli kısmı Osmanlı topraklarında yaşıyorken geri kalan üçte birlik kısmı ise İran topraklarında yaşamaktaydı[46]. Nasturilerin çoğunluğunun Osmanlı topraklarında yaşamasına paralel bir şekilde Nasturi Patriklik kürsüsü de bu devlet sınırları içerisinde bulunmaktaydı. Patriklik kürsüsü, XIX. yüzyıla kadar geçen süre zarfında Bağdat'tan Musul'a oradan da 1779'da Nasturiler için daha güvenli bir yer olan İran sınırındaki Hakkâri'ye taşınmıştır[47]. Bu tarihten sonra pat-

42 John Joseph, *a.g.e.,* s.89.
43 John Joseph, *a.g.e.,* s.104-105.
44Canan Seyfeli, "Osmanlı Devlet Salnamelerinde Süryaniler (1847-1918)", *Süryaniler ve Süryanilik I,* Hazırlayanlar: Ahmet Taşğın-Eyüp Tanrıverdi- Canan Seyfeli, Orient Yayınlar, Ankara 2005, s. 50.
45 Georgina Ashworth, *"Asuriler", İngiliz Hükûmeti Tarafından Çiğnenen Asur Ulusal Hakları,* Ter. Jan Bet-Şawoce, Nsibin Yayınları, Tanıklar Dizisi:1, I.Baskı, Södertalje, 1991, s. 27.
46 J.F.Coakley, *a.g.e.,* s.11
47 Austen Henry Layard, *Ninova ve Kalıntıları Kürdistan'ın Keldani Hıristiyanları, Yezidiler Yada Şeytana Tapanların Ülkesine Bir Gezi, Eski Asur'un Töre ve Sanatlarının Araştırıl-*

rik, bölgedeki Nasturileri idare etme yeri olarak Koçaniş* isimli köyü kendisine merkez olarak seçmiştir. Onun bu köy üzerindeki hâkimiyeti devlet tarafından bir aşiret şefi gibi tanınmıştır[48]. Nasturi Patriği'nin kullandığı ünvan olan "*Mar Şamun*" adı "Efendimiz Şamun" anlamına gelmektedir[49]. Nasturi Patriği unvan olarak Nasturi Kilisesi'ne Doğu Kilisesi denilmesinden dolayı "*Doğu'nun Patriği*" unvanını da kullanmıştır[50].

Nasturiler, Osmanlı idari sisteminde bu iki ana kiliseden biri olan Ermeni Kilisesi'ne bağlanmışlardır[51]. Bunun en büyük nedeni devletin Ortodokslar ve Katolikler dışında kalan Monofizit Hıristiyanların, Bogomillerin ve Nasturiler gibi toplulukların İstanbul'da kendilerini temsil edecek bir kiliseye sahip olmamasıdır[52]. Bu nedenle adı geçen kiliseler devletle olan ilişkilerini Ermeni Kilisesi vasıtasıyla yütümüşlerdir.

Bu idari yönetim biçiminden dolayı Osmanlı Devleti patrikle olan yazışmalarda onu Nasturi Patriği olarak değil de halkından sorumlu kişi olarak "*Murahhasa*"veya "*Marhasa*"[53] ile "*Reis-i Ruhani*" olarak tanımlamıştır[54].

Nasturilerin yaşadığı coğrafyanın elverişsizliği, onların dağ zirvelerinde

---

ması, Çev. Zafer Avşar, AvestaBasın Yayın, İstanbul 2000, s. 183-84.

48Rev. W. A. Wigram, *The Assyrian and Their Neighbours*, G.Bell & Sons, London 1929, < http://www.aina.org/books/aatn.htm.> (17.3.2006), s. 84.

49Edward Cutts, *Christians Under the Crescent in Asia*, London 1877, s. 201; İ.R. Termen, *1906'da Van Bölgesindeki Hakkâri Dağlarına Düzenlenen Bir Gezi İle İlgili Rapor*, Çev. Edip İhsan Polat, Tiflis 1910, s. 13.

50 Edward L. Cutts, *The Assyrian Christians Report of a Journey, Undertaken By Desire of His Grace the Archbishop of Canterbury and His Grace the Archbishop of York, Christians in Koordistan and Oroomiah*, , s. 15; Mehmet Alagöz, *a.g.e.*, s. 92-93.

51 Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devleti'nde Gayri Müslim Tebaanın Yönetimi,* 2.Baskı, Risale Yayınları, İstanbul 1996, s. 34-35.

52 İbrahim Özçoşar, *XIX. yüzyılda Mardin Süryanileri*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erciyes 2006, s. 43. Bkz. Nitekim Nasturiler gibi Ermeni Patriği vasıtasıyla devletle ilişkilerini yürüten Süryaniler 1892 yılında Ermenilerden ayrılarak bağımsız olarak icra eder hale gelmişlerdir. Aynı eser.

53 Yonca Anzerlioğlu, *Nasturiler,* Tamga Yay., Ankara Temmuz 2000, s. 36. Ayrıca Bkz. *Van AYN. d 929,* s. 92. Bu unvan Osmanlı Devleti'nde ruhani önderlik manasında kullanılmıştır. Bkz. Murat Bebiroğlu, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Nizamnameleri*, Akademi Matbaası, İstanbul 2008, s. 12.

54 BOA, Y.PRK. DH. 9/26.

medeniyetten soyutlanmış bir hayat tarzı benimsemelerine neden olmuştur. Bu yaşam tarzı Nasturilerin dış dünya ile irtibatlarını koparmış içe dönük kapalı bir toplum haline gelmeleri sonucunu doğurmuştur. Öyle ki Osmanlı Devleti'nin dikkatini pek fazla çekmedikleri gibi XIX. yüzyıla kadar Katolikler dışında diğer Hıristiyan uluslar ve kiliseler tarafından bile unutulmalarına da neden olmuştur[55].

Osmanlı egemenliğine girdikten sonra Nasturiler 20. yüzyıla kadar yaşamlarını göçebe veya yarı göçebe hayvan yetiştiricisi olarak idame ettirmiş; aşiretler halinde örgütlemişlerdir[56]. Göçebe Nasturiler arasında az miktarda Kürt azınlık yaşamasına rağmen genel olarak diğer milletlere karışmadan ayrı bir şekilde yaşamakta ve dışarıdan bölgelerine gelen yabancıları hoş karşılamamaktaydılar. Hatta kendi aşiretlerinden olmayan başka Nasturiyi bile bölgelerine sokmadıkları gibi sadece çalışmak ve zahire almak için bölgelerinden çıkarlardı. Bu durum da Osmanlı Devleti'nin dağlı Nasturilerin yaşamış olduğu bölgelerde bir kaymakamlık veya müdürlük oluşturmamasının da etkisi büyüktür[57]. Meliklerin idaresindeki aşiret Nasturiler başlarında yerleşiklerin aksine devlete sık sık isyan eden silahlı ve kavgacı bir mizaca sahiplerdi[58].

55 Eli Smith, *Researches of The Rev. E. Smith and Rev. H.G.O. Dwinght in Armenia: Including a Jurney Through Asia Minor, and into Georgia and Persia, with a Visit to the Nestorian and Chaldean Christians of Oormiah and Salmas, Vol. I*, Boston 1833, s. 218; Eliya Vartanov, *Sibirya Sürgünü Asurîlerin Anıları (1949–1956)*, Çev. H. Topuzoğlu, Yaba Yayınları, I. Baskı, İstanbul 2005, s. 29.

56 Martin Van Bruinessen, "Kürdistan'da Din" Çev. Nevzat Kıraç, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, İletişim Yayınları 161, 3. Baskı, İstanbul 1995, s. 22; Hans-Lukas Kıeser, *Iskalanmış Barış Doğu Vilayetleri'nde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet 1839-1938,* Çev. Atilla Dirim, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2005, s. 63–64.

57 BOA, Y.PRK. UM. 3 /40. 1842 yılından itibaren yeniden örgütlenen idari birimlerden sancakların başına getirilmiş olan kaymakamların 1871 düzenlemesi ile birlikte kazaların başına getirilmişlerdir. Bu düzenlemeye kadar kazalar müdürler tarafından idare edilmekteydi. Bkz. Mehmet Yıldız, *1856 Islahat Fermanının Tatbiki ve Tepkileri,* İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2003, s. 210-11.

58 Cihangir İleri, *Türkiyede Nasturi Sorunu (1830-1926),* Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2000, s. 8; Murat Gökhan Dalyan, "Robbery, Blood Feud, and Gunpowder in Nestorian Community", Asian Social Science Vol. 7, No. 8; August 2011, s.81-87. * Frederick G. Coan eserinde, Cilo Aşireti'nin diğer özgür aşiretler arasında saygınlık açısından en son sıradaki mevkii işgal ettiğini, evlerinin son derece kirli ve kaba inşa edildiğini ve onların kirlilikleri ile diğer aşiretler arasında ün yaptığını belirtmiştir. Yine Coan'a göre Bir Cilolu 5 yıl boyunca banyo yapmaması ve

Bu aşiretler Tiyari, Cellavi, Pinyaniş, Al Toşi, Artuşi Bahsi, Sati, Oramari, Siliyahi, Cilo, Hakkâri, Berrawi, Tobi, Baz, Dız olarak öne çıkmaktaydılar. Bu aşiretlere bağlı olan köyler ise Ainsworth'un gözlemlerine göre şu şekilde sıralanmıştır.

I. Tiyari Aşireti'ne bağlı 24 köy bulunuyordu. Bu köyler

1. Aşita, 2.Zawitah, 3.Miniyani, 4.Margi, 5.Kurkah, 6.Lizan, 7.Jematha, 8.Zerni, 9.Shut, 10.Rawala, 11.Tel Bekin, 12.Beleitha, 13.Oriatha,14. Rowarri, 15.Lagipa, 16.Matha Kasr, 17.Bezizu,18.Rumtha,19.Sadder, 20.Serspittin, 21.Betkhi, 22.Nehr Kal'ahsi, 23.Chamani, 24.Kal'ah thani

II. Cilolu*, Aşireti'ne bağlı 9 köy bulunuyordu.

1.Marzaya, 2.Thilina, 3.Ummut, 4.Zir, 5.Sirpil, 6.Bobawa, 7.Bibokra, 8. Şemşiki /Shemsiki 9.Mur-oriyi

III: Çölemerki Aşireti'ne bağlı köyler

1.Julamerik, 2.Koçaniş, 3.Burjullah, 4.Espin, 5.Gavaniş 6.Kotranis, 7.Euranis, 8.Syrini, 9.Bekajik, 10.Daizi, 11.Shamasha, 12.Murdadishi, 13.Madis, 14.Merzin, 15.Zerva, 16.Deriki, 17.Kermi, 18.Gesna, 19.Kalanis, 20.Khazakiyin, 21.Kewuli, 22.Meilawa, 23. Pisa, 24.Alonzo

IV. Berrawi Aşireti'ne bağlı köyler

1.Bebal, 2. Ankari, 3.Malaktah, 4.Bismiyah, 5.Duri, 6.Iyat, 7.Ainah Nuni, 8.Akushta, 9.Misakah, 10.Robarah, 11. Dergali, 12.TasHish, 13.Bash, 14.Hayıs, 15.Derishki 16.Mayah

V.Tobi Aşireti ve ona bağlı köyler

1.Gundukta, 2.Muzra, 3.Tomaga, 4.Berijai, 5.Jissah

VI: Baz Aşireti ve ona bağlı köyler

1.Orwantiz, 2.Shoavah, 3.Argub, 4.Kojijah,

VII.Dez/Dız Aşireti ve buna bağlı olan köyler

---

yıkanmadığı ile övünebilirdi. Ayrıca Cilolular bulundukları tarlaları ve toprakları işlemektense dışarı çıkıp dilenmeyi tercih ederlerdi. Bkz. Frederick G. Coan, *Yesterday in Persia and Kurdistan*, Saunders-Studio Press- California 1939, s. 76.

1.Rabban Dadishuh, 2.Maddis, 3.Chiri, 4.Suwa, 5.Golosel, 6.Mar Kiriyakos, 7.Akoshi, 8.Chalchan, 9. Gorsi, 10.Sawams 11.Chemmasha [59].

Hakkâri dağlarında bulunan Nasturi aşiretleri arasında en ünlü, en kavgacı ve en kalabalık olan aşiret olarak ön plana çıkan Tiyarilerin sahip olduğu köylerin sayısı irili ufaklı 70 civarında idi. Bu özellikleriyle Tiyariler bölgede dışarıya kapalı bir şekilde yaşamakta ve Osmanlı Devleti'ne düzenli vergi vermekten kaçınmaktaydılar[60]. Buna yaşadıkları bölgelerin ulaşım zorluğu ile vergi ödememeyi alışkanlık haline getirmelerinin etkisi büyüktür[61].

Nasturiler, bazı bölgelerde sadece kendileri yoğun olarak bulundukları gibi bazı yerlerde Kürtlerle karışık bir şekilde yaşamaktaydılar. Genel anlamda bulundukları bölgelerde başlıca komşuları Kürtlerdi[62].

Yerleşik Nasturiler ise, daha çok İran'ın Kuzeybatısındaki verimli tarım sahalarında, Osmanlı Devleti'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki Van-Hakkâri, Amediye ve Behdinan bölgelerindeki kasaba ve köylerinde Müslüman komşularıyla bir arada yaşamaktaydılar. Bu Nasturiler, dağlı ve konargöçer kardeşlerine göre daha uysal ve barışçıl insanlardı[63]. Yerleşik Nasturilerin bölgedeki köyleri ve nüfusları aşiret Nasturileri ile karşılaştırıldığında oldukça az ve önemsizdir[64].

59 William Francis Ainsworth, *Travels and Research in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea, and Armenia, c.II.,* John W.Parker,West Strand, London , MDCCCXLII, s s. 285-287; Bu aşiretlerin ve köylerin yaşadığı bugünkü adlarını öğrenmek için baktığımız Hakkâri yıllığında bulamadığımız için günümüzdeki adlarını verememekteyiz. Bkz. *Hakkâri İl Yıllığı 2003*, Ankara 2003.

60 Lieut-Colonel Stuart, *Journal of a Residence in Northern Persia and the Provinces of Turkey*, London MDCCCLIV, s. 324; Isabella L. Bird, *Jouney of Persia and Kurdistan Including A Summer in The Upper Karun Region and Visit to the Nestorian Rayahs Vol. II,* John Muarry, Albemarle Street, London 1891, s. 314-316.

61 E. A. Lalayan, *Van Bölgesinde Asurlar*, Çev. Edip İhsan Polat, Tiflis 1914, M.Y., s. 34. Tiyari bölgesi ile Thuma bölgesi arasında geçişi kesen kayalara "Vergi Memuru Uçurumu" adı verilmekteydi. Rivayete göre Bir Türk memuru buraya kadar gelmiş ve burada yarım metre genişliğinde çok dik ve dar patikadan geçememiştir. Bu nedenle kayalığın öbür tarafındaki köylüler vergilerden hep muaf kalmışlardır. Bkz. Aynı eser.

62 İ.MSM 48/1229; BOA, Y.E.E. 132/26.

63 Cihangir İleri, *a.g.e.*, s. 8; Mehmet Alagöz, *a.g.e.*, s. 93.

64 Y.PRK. UM. 48/69; William Ainsworth, "An Account of Visit to Chaldeans İnhabiting Centrel Kurdistan; and of an Ascent of the Peak of Rewandiz (Tûr Sheikhiwa) in the

Uzun yıllar Müslümanlarla birlikte yaşayan Nasturiler, kültürel ve ekonomik anlamda komşularının özelliklerini taşımışlardır. Urmiye bölgesinde yaşayanlar Urmiye bölgesinin Hakkâri bölgesinde yaşayanlar ise, bu bölgedeki Müslüman komşularının hayat tarzlarına göre yaşamışlardır. Nitekim başlık parasıyla, düğün adetleriyle kadına bakış açısıyla, yağmur duasıyla, batıl inançlarıyla, savaşçılıklarıyla, aile iletişimiyle, eğitime bakış açılarıyla, sofra adabıyla ve cenaze işlemleriyle dini uygulamalar dışında Müslüman komşularıyla aynı yaşam ülküsüne sahiptirler. XIX. yüzyıl boyunca Ermenilerden ve Yahudilerden daha çok Müslüman komşularıyla iletişime geçmişlerdir[65]. Bu nedenle Amerikalı misyonerler bölgeye geldiklerinde Ortadoğu toplum dokusuna sahip bir hıristyan azınlıkla karşılaşmışlardır.

Summer of 1840", *Journal of the Royal Geopraphic Society, Vol. 11,*1841, pp. 35. Ainsworth'a göre, Osmanlı Devleti'ndeki yerleşik Nasturiler, Walti, Neivdi, Gesnak, Daprashin, Burun, Bilicani, Yüksekova, Ablak Şemdinli, Shapat, Bratsinnai, Dirakan, Nurwar köylerinde ve Amediye civarlarında yerleşim yerlerinde bulunmaktaydılar. Bkz. Aynı eser.

65 Murat Gökhan Dalyan, *XIX. yüzyılda Nasturiler* (*İdari-Sosyal-Yapı ve Siyasal İlişkiler),* s.84-97; Murat Gökhan Dalyan,"XIX. yüzyıl Nasturi Toplumunda Kadın ve Kadının Sosyal Statüsü," Süleyman Demirel Üniversitesi**,** *Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi Mayıs 2009 Sayı: 19*, Isparta 2009, s.37-47; Murat Gökhan Dalyan,"XIX. yüzyılda Nasturilerde Eğitim ve Öğretim"**,** *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal bilimler Dergisi Sayı: 26 Nisan 2010***,** s.97-105;Murat Gökhan Dalyan, "XIX. Yüzyıl Nasturilerinde Evlilik ve Düğün", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/3 Summer 2011,* s. 661-673; Murat Gökhan Dalyan, " XIX. Yüzyıl Nasturilerinde Hastalık, Büyü ve Batıl İnançlar" History Studies *International Periodical of History, Volume 3/2 2011,* s.89-100; Murat Gökhan Dalyan, " Nasturi Toplumunda Hayvan Yetiştiriciliği ve Ticareti (XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında)", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı: 29 Yıl: 2010/2, s.239-252; Murat Gökhan Dalyan, "XIX. Yüzyılda Nasturilerde Tarım ve Tarımsal Faaliyetler", ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 7, Sayı 14, 2011,* s.395-410.

I.BÖLÜM

AMERİKALI MİYONERLER İLE HAKKÂRİ NASTURİLERİ ARASINDAKİ İLK İZLENİMLER VE İLİŞKİLER

A- NASTURİ MİSYONUN KURULMASI

1. ABCFM'in Nasturi Misyon İçin Zemin Araştırması ve Öncü Misyonerler

Misyoner faaliyetlerinde bulundukları Nasturi bölgesine gelmek için deniz yoluyla Malta'ya geliyor, oradan da İzmir'e uğruyor, ardından Karadeniz yoluyla Trabzon'a ulaşıyorlardı. Trabzon'a ulaştıktan sonra da bu ilden İran'a giden altı haftalık kervan yoluyla Nasturilerin yoğun olarak bulundukları Urmiye bölgesine varıyorlardı[66]. Amerikalı misyonerlerin takip ettikleri diğer bir yol ise İzmir'e kadar aynı olup İzmir'den İskenderun, Antakya ve Halep üzerinden Musul'a ulaşıyorlardı[67].

Amerikan misyonerleri diğer bir şekilde deniz yolu ile Karadeniz'deki Odessa Limanı'na, ardından da Poti Limanı'na oradan da Tiflis şehrine demir yoluyla gelmişlerdir. Tiflis şehrinden de kara yoluyla Nasturilerin bulunmuş olduğu sahalara ulaşıyorlardı[68]. Bu yolla ilk öncü ve saha araştırmacısı misyonerler olan Dwigt ve Smith, İran'a geçmiş burada yaşayan Nasturiler ile karşılaşmışlardır. 1828-29 İran-Rus Savaşı ve bölgede çıkan

---

66 Justin Perkins And Thomas Laurie, *Historical Sketch of The Mission to The Nestorıans snd of The Assyria Mission,* New York, 1862, s.6;Robert E. Speer, *a.g.e.*, s.25; Rufus Anderson" Report To The Prudentıal Commıttee Visit To The Mission In The Levant", *American Board Commissioners Foreıgn Mission,* Boston 1844, s.164; *Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Missions, Read At The Twentty-Fifth Annual Meetıng, Held In The Cıty Of Utıca, October 8,9& 10 1834*, s.59; *Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Missions, Read At The Twentty-Sıxty Annual Meetıng, Held In The Cıty Of Baltımore, September 9, 10 & 11, 1835*, s.52; *Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Thırty-Thırd Annual Meeting, Held In The Cıty Of Norwıch, Connectıcut, Sept.13,14,15 & 16, 1842*, s.129.

67 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.195.

68 Robert E. Speer, *a.g.e.*, s.51.

veba hastalığının devam etmesinden dolayı Nasturilerin yoğun olduğu bölgelere tam olarak nüfuz edememişlerdir[69].

Ardından Hakkâri'de yaşamakta olan göçebe Nasturiler ve liderleri olan Mar Şamun ile görüşmek istemişlerdir. Ancak bu girişimlerinden Fransa korumasında bölgede seyahat eden Alman Schultz'un Nasturi Patriği ile görüşmesinin ardından dönüş yolunda öldürüldüğü gibi kendilerinin de öldürüleceğinden korkup dağlık yol ve misyon girişimlerinden vazgeçmek zorunda kalmışlardır[70]. Bunda Amerikan misyonerleri özellikle İran sınırını geçip Osmanlı topraklarına girmemeleri konusunda Tebriz'de bulunan

69 Elı Smith, *Researches Of The Rev. E. Smith And Rev. H.G.O. Dwinght In Armenıa: Including A Jurney Through Asıa Mınor, And Into Georgıa And Persia, With A Visit to The Nestorian And Chaldean Christians Of Oormıah And Salmas , Vol.II.,* Boston 1833, s.243,246: ABCFM misyonerlik örgütünün Nasturilerle ilk karşılaşması ABCFM'in 1831 yılının baharında Messr. Dwigt ve Smith'i misyonerlik alan çalışması yapmaları için Ortadoğu'ya göndermesi ile başlamıştır. Bkz. Eli Smith, *Researches Of The Rev. E. Smith And Rev. H.G.O. Dwinght In Armenıa: Including A Jurney Through Asıa Mınor, And Into Georgıa And Persia, With A Visit to The Nestorian And Chaldean Christians Of Oormıah And Salmas , Vol.I.,* Boston 1833, s.43; ; " The Nestorians Of Persia And Kurdistan Part II.", *The Edınburgh Chırtian Magazıne Aprıl 1851-March 1852 Volume III.,* Paton And Rıcthıe, Edınburgh MDCCCLII, .s 236; George David Malech, *History of The Syrian Nation and The Old Evangelical-Apostolic Church of The From Remote Antiquty The Present Time,* Mineapolis 2007, s.325; " The Calcutta Christian Observer (New Series) No.7., July 1840", *The Calcutta Chrıstıan Observer. Edit By Chrıstıan Mınısters Of Varıous Denomınatıans Vol.I., January to December 1840,* Calcutta 1840,s.428; Edward Bouverie Pusey, *Marrıage With A Deceased Wife's Sister Prohibited by Holy Scripture As Understood By The Church For 1500 Years,* Oxford 1849, s.70-71; Joseph Tracy, "a.g.m", s.202; Robert Baird, *Relıgıon In America; Or A Account Of The orıgın, Progress, Relatıon To The State, And present Condıtıon Of The Evangelıcal Churches, In The United States,* Published By Harperd Brorther, New-York 1844, s. 302; Julıus Rıchter, *A Hıstory Of Protestan Missions In The Near East,* Fleming H.Revell Company, London And Edınburgh 1910,s.295; Justin Perkins And Thomas Laurie, *a.g.e.,* s.5; Rev. J. H. Shedd, *A Sketch Of The Persıa Mission,* New York 1871, s.4; Rufus Anderson, *Memorıal Volume Of The Fırst Fıfty Years Of The American Board Of Commıssoers For Foreign Missions,* Boston 1863,s.233; H.G.O. Dwıght, *Christianıty In Turkey A Narratıve Of The Protestan Reformation In Armenıan Church,* MDCCCLIV, s.31; M. G. Benjamin, *The Missionary Sisters: A Memorıal Of Mrs. Serahına Haynes Everett, And Mrs. Harrıet Martha Hamlın, Late Missionares Of The A.B.C.F.M At Constantinople,* Boston 1860, s. 57; Lady Sehıl, *Glımpses Of Life Manners In Persıa,* London 1856,, s.352; Rufus Anderson, *History Of The Missions of The American Board Of Commissioners Foreign Missions To The Oriental Churches I.*, Boston 1872, s.164; George N. Curzon, *a.g.e.,* s. 541; Mehmet Alagöz, *a.g.e.,* s.95.

70 Rev. Horatıo Southgate, *Narrative Of A Tour through Armenia, Kurdistan, Persia And Mesopotamia, With An Introduction, And Occasional Observations Upon The Condition Of Mohammedanism And Christianity İn Those Countries, Volume I.* s.20; Elı Smith, *a.g.e. II.,* s.253.

İngiliz görevlilerinin telkinleri de önemli rol oynamıştır. Zira bu görevliler sınırın karşı tarafında yoğun olarak Kürtlerin bulunduğunu ve yabancılara karşı hoşgörülü davranmadıkları konusunda uyarılarda bulunmuşlardır. Misyonerlerde Urmiye'ye ulaşarak burada şehir yönetici Abbas Mirza ile görüşmüş ve burada kaldıkları birkaç gün boyunca Nasturilerle ilgili genel bir izlenim edinmeye çalışmışlardır. İstedikleri gibi çalışmalarda bulunamamalarına rağmen[71] bu iki misyoner, Nasturiler hakkında geniş bir araştırma yapmayı başarmış ve Nasturilerin inanç esaslarını içeren dini el yazması kitapların kopyalarını satın almayı başarmışlardır[72]. Bu konuda kendilerine özellikle İngiltere'nin elçilik çalışanlarından Mr. Nisbet'in büyük yardımı olmuştur[73]. Kitap yardımı dışında Tebriz'deki Capt. Champell ve Major Willock adlı İngiliz görevliler, misyonerlere Urmiye, Maraga, Salamas ve İran'ın kuzeyindeki şehirlere olan seyahatlerinde oradaki görevlilerin kendilerine yardımcı olmalarını sağlayan mektuplar sağlamışlardır. İngiliz görevliler, Amerikalı misyonerlerden Smith'in Erivan-Tebriz yolunda hastalanması neticesinde onlara tahtırevan gönderdikleri gibi onu tedavi dahi etmişlerdir. Bu İngiliz yardımları sayede misyonerler yolculuklarını hiçbir sıkıntı yaşamadan tamamlamayı başarmışlardır[74].

İran'a gelmeden önce bu öncü misyonerler Nasturiler hakkında bilgi sahibi olmak için çeşitli makale ve kitaplar edinmeye çalışmışlardır. Bu konuda ilk başvurdukları eserlerden bir tanesi Dr. Walsh'ın "*İran Keldanileri*" adlı eseridir. Bunu okumuş ve böylelikle bir miktar bilgi sahibi olmuşlardır. Bunun dışında ise İran'a geldiklerinde bu ülkedeki İngiliz yetkililer onlara Nasturilerle ilgili bir takım bilgiler vermeyi unutmamışlardır[75]. Ancak halk içerisinden Nasturiler hakkındaki ilk bilgileri Mar Yohanna adındaki Kel-

71 Justin Perkins, *A Residence Of Eight Years İn Persia Among The Nestorian Christians,* Published By Allen, Morrıll& Wardwell, New York 1843, s.25-26; *The Nestorians of Persia: A History of The Origin and Progress of That People, and of Missionary Labours Among Them. With An Account of The Nestorian Massacres by Koords,* s.30-32; William E. Strong, *a.g.e.,* s.89-90.

72 Elı Smith, *a.g.e. II.,* s.256-257; Eli Smith And H.G.O. Dwight, *a.g.e.*, s.409.

73 Eli Smith, *a.g.e.*, s.170.

74 Eli Smith, *a.g.e.*, s.176-77; Justin Perkins, *Missionary Life In Persia Being Glımpses Of The A Century Of Labors Among The Nestorians,* Boston 1861, s.22; Rufus Anderson, *a.g.e,. I,* s.83-86.

75 Rufus Anderson, *a.g.e. I.,* s.85.

dani papazından almışlardır[76]. Bu ilk ABCFM misyonerleri, görüşmelerde Nasturilerin ibadet esaslarını ve kiliselerinin dini doğmalarını öğrenmeye çalışmışlardır[77]. Öncü iki misyonerin gezileri sonunda Amerika'ya döndüklerinde Amerikan Prudential Comittee'ye sundukları Nasturi raporu komitede tartışılmış ve hemen bir Nasturi komisyonu kurulması karalaştırılmıştır[78]. Bu Nasturi raporunda Smith ve Dwight, İran'da başlatacakları misyonun Urmiye'li Nasturiler arasında oluşturulması gerektiğini, çünkü buradaki Ermeni toplumunun küçük ve dağılmış toplum yapısında olduklarından çalışmanın Nasturiler arasında yapılmasının daha faydalı olacağını belirtmişlerdir. Onlara göre Nasturi toplumu için merkez Urmiye'de oluşturulursa, buradaki iklimin yumuşak olması, ayrıca bu bölgenin siyasi yapısının dış müdahalelere kapalı olma özelliği ve İranlı Abbas Mirza'nın kendilerine hoşgörüyle yaklaşması misyonerlik çalışmalarında kendilerine kolaylık sağlayacaktır. Ayrıca bu ilk misyonerler, gözlemleri neticesinde Nasturilerin buraya misyoner gönderildiği takdirde onları iyi karşılayacaklarını ve İran'daki İngiliz elçi ve devlet adamlarının misyonerlik çalışmalarında her türlü yardımı kendilerine sağlayacaklarını genel merkezlerine bildirmişlerdir[79]. Çünkü onlara göre Osmanlı halkı batıdan gelen bütün nesne ve kişilere şüpheyle yaklaşıyorlardır. Oysa İran'da ve özellikle Azerbaycan'da sadece zengin sınıfla da sınırlı olsa az çok bir Avrupa kültürü bilinmekte ve yaşanmaktaydı. Abbas Mirza başta olmak üzere zengin kesimin evlerinde Avrupai usulde mobilyalar, porselenler, masalar ve İngiliz çay setleri gibi birçok malzeme bulunmaktaydı. Bu açıdan mis-

76 George David Malech, *a.g.e.,* s.325; Elı Smith, *a.g.e. II.,* s.189, 192,211-212.

77 Elı Smith, *a.g.e. II.,* s..214-220.

78 *Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Missions, Read At The Twentty-Third Annual Meetıng,* Printed Fort he Broad By Crocker And Brewster , Boston 1832, s.69; ; " The Nestorians Of Persia And Kurdistan Part II.", *The Edınburgh Chırtian Magazıne Aprıl 1851-March 1852,* s.236; Justin Perkins, *Missionary Life In Persia Being Glımses Of The A Century Of Labors Among The Nestorians,* Boston 1861, s.11-12. Nasturiler arasında geçirdikleri zaman için misyonerlerden Smith, " *Nasturiler arasında geçirdiğimiz bu hafta bizim yaşamımızdaki en ilginciydi. Kendi adıma daha önce misyonerlik adına bir misyoner olarak bu kadar güçlü arzulu bir yer ve insanlar gömedim*" ifadeleriyle menuniyetlerini belirtmiştir. Bkz aynı eser s. 12.

79 Asahel Grant, "The Nestorian;or, The Lost Tribes", *The Monthly Review From May to August Inclusıve 1841 Vol.II.,* London 1841, s.191; Elı Smith, *a.g.e. II.,* s.263-265; " The Calcutta Christian Observer (New Series) No.7., July 1840", s.428; Eli Smith And H.G.O. Dwight, a.g.e., s.409-410; Mehmet Alagöz, *a.g.e.,* s.95; Rufus Anderson, *a.g.e. I,,* s.86-87.

yonerler bölgeye geldiklerinde herhangi bir sıkıntı ile karşılaşmayacaklarına inanıyorlardı[80]. Bu gözlemler üzerine ABCFM Nasturiler arasında girişilecek faaliyetlerin diğer Doğu Hıristiyan kiliselerine göre daha az engellerle dolu olduğunu ve misyonerlik açısından ümit vaat eden bir alan olduğu üzerinde karar kılmışlardır[81]. Bütün bunlara ek olarak misyonerlere göre bu alçak gönüllü halk Katolik misyonerlerin etki altına bırakılmamalıdır[82].

Gerçekten de bir müddet sonra Amerikalı misyonerler, misyonerlik faaliyetlerine başlamak için İran'ın kuzeyine geldiklerinde ülkedeki İngiliz büyükelçi ve konsoloslarının başta koruma olmak üzere çeşitli yönlerden birçok desteğini görmüşlerdir. Bunlardan özellikle koruma onları, misyonlarının başlangıç aşamasında birçok engelden korumuştur[83].

2. Misyonerlere Göre Nasturiler

Misyonerlere göre Nasturiler, Osmanlı ve İran topraklarında dağılmış İran dışında genel olarak göçebe yaşayan vahşi ve savaşçı özelliklere sahip, Hıristiyanlığın temel değerlerini unutmaya başlamış bir halk topluluğuydular. Hatta din adamlarının bile Hıristiyanlıkta oldukça yetersiz oldukları konusunda eleştirilerde bulunmuşlardır. Yine onlara göre Nasturiler, eğitim ve öğretim konusunda yetersiz hatta okullardan bile haberdar olmayan, yortu ve bayramlarına gösterdikleri önemi hayatlarına ve temizliklerine uygulamayan cahil kimselerdi[84].

80 Eli Smith, *a.g.e. II.*, s. 168-169. Yine bu ilk misyonerlere göre İranlılar, dini konularda tartışmaya ve misyonerlere yönelik tavırlarda daha müsamahakar olduklarını belirtmektedirler. Oysa Osmanlıların ise bu konuda kendilerini misyonerlerle eşit görmedikleri konusunda yakınmaktaydılar. Bkz. A.g.e., s. 170.

81 *Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Missions, Read At The Twentty-Third Annual Meetıng,* s.69.

82 Perkins, *Missionary Life In Persia Being Glımpses Of The A Century Of Labors Among The Nestorians,* s.12.

83 Justin Perkins, *Missionary Life In Persia Being Glımpses Of The A Century Of Labors Among The Nestorians*, s. 30; *Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Missions, Read At The Twentty-Fourth Annual Meeting*, Printed Fort he Broad By Crocker And Brewster , Boston 1833.s.47-49.

84 Asahel Grant, "The Nestorian;or, The Lost Tribes", s.191; Rew.W.S.Tyler, *a.g.e.,* s.285-87; The Rev. F. N. Heazal, M.A Mrs. Margoliouth, *a.g.e.,*s.13; Justin Perkins, *Missionary Life In Persia Being Glımses Of The A Century Of Labors Among The Nestorians,* s.41; Eli Smith And H.G.O. Dwight, *a.g.e.,* s.343; Asahel Grant, *a.g.e.,* s. 7; John Joseph, *a.g.e.,* s.92; George Percy Badger, *The Nestorians And Their Rituals With The Narrative of A Mission To*

Buna rağmen misyonerler, Nasturilerin geçmiş tarihlerine ve misyonerlik geçmişlerine atıfta bulunarak onları yüzyıllar içerisinde eski konumunu kaybetmiş ve yok olmak üzere olan doğulu ilk Protestan zümreleri olarak kabul ediyorlardı. Ancak zamanla dini anlayışlarında ve yaşayışlarında bozulmalar olmuş cahil ve batıl inançlara gömülmüş doğuda yaşayan eski bir kilisenin kalıntılarıydılar Nasturiler ve bundan dolayı eski günlerine dönmeleri için yardımlarına ihtiyaçları vardı.[85]. Misyonerler de onların yüzyıllar içinde bozulmaya yüz tutmuş kiliselerini ve itikatlarını canlandırmak ve onlara kendi ideolojilerini enjekte etmek için geliyorlardı. Onlar Nasturilerin kendilerini ilk dönemler karşılamalarından oldukça memnun kalmışlardır. Bu hoş karşılamadan dolayı Nasturilerin kollarını açmış kendilerini beklediklerini düşünmüşlerdir[86]. Ancak Nasturiler arasında bulundukları süre arttıkça ve onları tanımaya başladıkça beklentilerinin aksine onları derin bir ahlaki çöküntü, dini sapkınlıklar içinde geri kalmış bir Hıristiyan topluluğu olarak görmeye başlamışlardır. Onların gözünde özellikle Hakkâri Nasturileri bu konuda ön plana çıkmıştır[87]. Ama yine de faaliyetlerinin başında tepki çekmemek için kendilerine katılan Nasturiler ve misyon çalışması yapılan yerlerde "*Protestan*" kelimesinin kullanılmamışlar ve[88] onlar gibi hareket ederek dikkat çekmeden faaliyetlerini yürütmeye çalışmışlardır. Nasturiler arasında belirli bir zaman sonrasında gerekli sempatiyi ve alakayı topladıktan sonra

Mesopotamia And Coordistan İn 1842-1844 Vol.I, Joseph Masters, Aldersgate Street, And New Bond Street, London MDCCCLII, s.219.

85 Justin Perkins And Thomas Laurie, *a.g.e.,* s.9; Eli Smith And H.G.O. Dwight, *a.g.e.,* s.343; *Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Missions, Read At The Twentty-Seventh Annual Meetıng, Held In The Cıty Of Hartfort, September 14, 15 & 16, 1836*, Printed For he Broad By Crocker And Brewster, Boston 1835. s.56; *Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Missions, Read At The Twentty-Nınth Annual Meetıng, Held In The Cıty Of Portland, Maıne, September 12, 13 & 14, 1838*, Printed For he Broad By Crocker And Brewster, 1838, s. 77; J.F. Coakley, *a.g.e.,* s.59;Justin Perkins, *Missionary Life In Persia Being Glımses Of The A Century Of Labors Among The Nestorians,* s.41. Özellikle reaya Nasturiler, Türk ve İran idarecilerinin ağır vergileri altında ve Kürtlerin talanlarıyla ezilen Hıristiyan doğu halkıydılar (?). Bkz Frederick G. Coan, a.g.e., s.122; J.F. Coakley, *a.g.e.,* s.60.

86 Harrison Gray Otis Dwinght, *a.g.e.,* s.257-58, 279; Lıeut-Colonel Stuart, *Journal Of A Residence In Northern Persıa And The Porvınces Of Turkey,* London MDCCCLIV, s.326.

87 *Report of The American Board of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Forty-Eighty Annual , Meeting Held At Providence, Rhode Island ,September 8-11, 1857,* Press of T.R. Marvin, 42 Congress Street., Boston 1857, s.87-90.

88 *Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Thırty-Thırd Annual Meeting, Held In The Cıty Of Norwıch, Connectıcut, Sept.13,14,15 & 16, 1842,* Printed For The Board, By Crocker And Brewster, Boston 1842, s.127-128.

açmış oldukları okullarda ve şapellerde bu sefer yavaş yavaş kendi akidelerini ve inanç sistemlerini onlara zerk etmeye başlamışlardır. Böylelikle Nasturilerin kendilerine ön yargı ile yaklaşmalarını engellemeye çalışmışlardır[89].

Misyonerlerin Nasturilerin dini inanışlarına bağlılıklarıyla ilgili şüpheleri yoktu. Yalnızca XIX. yüzyıla kadar geçen beş yüz yıl onların karakterlerinde kusurların artmasına sebep olmuştur. Misyonerler Nasturilerin belirgin özellikleri olarak onların her birinin yalancı, kavgacı ve kıskanç olduklarını, bu özelliklere sahip olmalarının onların Müslümanlar arasında var olmalarını sağladığını ifade etmektedirler[90].

Bu amaçla misyoner kuruluşları Hakkâri dağlarına gönderecekleri misyoner elemanlarını özel olarak seçmeye özen göstermişlerdir. Mesela ilk aşamada gönderilecek Amerikan misyonerlerinin seçimi konusunda Amerika'nın Utica kentinde yapılan yıllık toplantıda bu kişilerin misyon faaliyetlerinin önünü açabilmesi için ilk aşamada doktor olmasına karar verildi. Böylelikle misyonerlik faaliyetlerinin yapılacağı halkın tepkisi en aza indirgenecek ve bu hareketlerin onların yararına kullanılacağı anlatılacaktı. Zira bedende oluşan rahatsızlıkları gidermenin medeniyetten uzak kalmış bu dağlıların kalbine giden en kısa yol olduğunu biliyorlardı. Böylelikle kimsenin gidemeyeceği yerlere doktor sıfatı ve aracılığı ile kolayca ulaşabileceklerdi. Zaten Dr.Grant, mesleğinin sayesinde kısa sürede Urmiye'deki valinin ve halkın güvenini kazandığını belirtmektedir[91]. Nitekim Grant'tan sonra diğer bir doktor olan Wright'e mesleğinden Nasturiler ve çevre halk bir prens gibi davranıldığını Rufus Anderson tarafından kaydedilmektedir[92].

Bu misyoner doktorlar halkı kazanabilmek için muayene ettikleri halktan ne muayene için ne de verdikleri ilaçlar için bir ücret talep ediyorlardı. Onların şartları misyoner doktorların vaazlarını dinlemeleriydi. Hastaların vaazı dinlemeleri için muayeneyi vaaz bitene kadar geciktirirlerdi. Böylelikle etraflarında bir çekim merkezi oluşturmalarının yanı sıra kendi dava-

89 George Percy Badger, *a.g.e. c I.,* s.271-272.
90 The Rev. F. N. Heazal, M.A Mrs. Margoliouth, *a.g.e.,*s.15; Rufus Anderson, *a.g.e. I,,* s. 173; Asahel Grant, a.g.e., s.7.
91 Dr. Asahal Grant, *a.g.e,* s.6.
92 Rufus Anderson, *a.g.e. II.*, s.286.

larına taraftar topluyorlardı[93]. Dr. olmalarından dolayı da Osmanlı Devlet yetkilileri tarafından hoşgörü ile karşılanıyorlardı. Hatta kendilerini tedavi ettikleri için onların canlarını korumak için yanlarına atlı muhafızlar ve hükümetin korumasında olduğunu belirten yazılar veriyorlardı[94].

ABCFM misyonerleri için Nasturi Kilisesi özel bir öneme sahipti. ABCFM, bu kilisenin öğretisinin oluşmasında birinci derecede etken olan Nastur'u, kendileri gibi bir Presbeyter olarak görüyor ve onun görüşleri ile şekillenen Nasturi kilisesini diğer batılı kiliselerden farklı olarak, sahip olmuş olduğu özelliklerinden dolayı Doğunun Protestanları olarak görmekteydiler. Yine Nasturi Kilisesinin geçmişte Çin, Hindistan ve Orta Asya'daki misyoner faaliyetlerinden ve Hıristiyanlığı yayma çabalarından ötürü bu eski Doğu kilisesini ilk misyonerler olarak tanımlıyorlar ve ona saygı duyuyorlardı. Misyon faaliyetleri için gelmiş oldukları Nasturileri Hakkâri ve Urmiye arasında sıkışarak fonksiyonlarından uzaklaşmış, parlak geçmişe sahip bozulmaya yüz tutmuş küçük bir Doğu kilisesi olarak görmekte ve onu kendi düşüncelerine göre düzelterek parlak günlerine döndürmek istiyorlardı[95].

Misyonerler İslam öncesi dönemde var olan Hıristiyan unsurların değerini yücelten bir geçmiş tablosu ortaya koyuyorlardı. Onlara göre Nasturiler,

93 Aubrey Herbert, *Ben Kendim Osmanlı Ülkesine Son Seyhatler*, Çev. Yılmaz Tezkan, 21.Yüzyıl Yayınları, I.Baskı, Ankara, Şubat 1999, s.118.

94 Dr. Asahal Grant, *a.g.e,* s.11.

95 Dwıght W.Marsh, *The Tennesseean In Persıa And Koordıstan Beıng Scenes And Incıdents In The Life Of Sanuel Audley Rhea,* Presbytrıan Publıcatıon Commıttee, Phıladelphıa, 1865, s.52,108, 155;Rev. Justin Perkins, *A Residence Of Eight Years İn Persia Among The Nestorian Christians,* s. 1; Rew.W.S.Tyler, *a.g.e.,* s.159; Rev. Horatıo Southgate, *a.g.e. I.*, s.303-304; Asahel Grant, "The Nestorian;or, The Lost Tribes", s.198; Joseph Wolff, *Narratıve Of A Mission to In The Years 1843-1845: to Ascertain The Fate of Colonel Stoddart And Captain Conolly, Vol.II.,* London 1845, s.237; Justin Perkins, " The Nestorian Christians", s.2; Justin Perkins, *Missionary Life In Persia Being Glımses Of The A Century Of Labors Among The Nestorians,* s.41, 97; Rev. J. H. Shedd, *a.g.e.,* s.12; Mrs. Mason, *Cıvılızıng Mountaın Men Or Sketches Of Mission Work Among The Karens,* Edit. L.N.R, Second Edition, London 1862, s.376-77; J. B. Marsden, *Hıstory Of Chrıstıan Churches And Sects From The Earliest Ages of Christianity II.,* London 1856, s.105; *Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Missions, Read At The Twentty-Nınth Annual Meetıng, Held In The Cıty Of Portland, Maıne, September 12, 13 & 14, 1838*, s.80; *The Nestorians of Persia: A History of The Origin and Progress of That People, and of Missionary Labours Among Them. With An Account of The Nestorian Massacres by Koords,* Written for The American Sunday-School Union, and Revised by The Committe of Publication, Philadelphia 1848, s. 15-17, 28.

ortaçağda Alpler'de yaşamış olan Waldens tarikatına benziyordu ve onlar gibi yaşadıkları dağlarda gerçek dini kısmen muhafaza etmeyi başarmış topluluktu [96] . Zira Doğu'nun kurumsallaşmış Hıristiyan topluluklarının içinde Nasturileri, Yunan ve Latin gibi kiliselerinin ortaya çıkan sayısız hurafelerinden kendini kısmen en iyi korumuş olan topluluk olarak görüyorlardı. Çünkü Nasturiler Protestanlar gibi kiliselerinde resim vb. dini şekil unsurlar bulunmamaktaydı. Nasturilerde dini resim ve günah çıkarmanın olmaması ve bazı yozlaşmış kilise ritüellerinin olmaması onların dikkatini çekmiştir.[97]. Nasturileri Protestan misyonerler dini akide ve özelliklerinden dolayı ilk Protestan kilise ve insanlar olarak görmekteydiler. Bu anlamda Nasturilerle karşılaşmaları onları heyecanlandırmıştır[98]. Nasturileri bu duruma gelmelerinden dolayı suçlamıyorlardı. Ama yine de misyonerler onları kendi öğretilerine göre eğiterek kendilerince tanrıya ulaştırma görevini de üstlenmişlerdi[99]. İlk başlardaki bu düşüncelerinden dolayı Protestanları Nasturiler büyük bir içtenlikle karşılamışlardı. Çünkü onlar Katolikler gibi Nasturilerin inançlarını değiştirip Roma'ya bağlamak için gelmiyorlardı. Bu dağlarda okuma yazma bilen sadece ruhban sınıfın az bir bölümü idi. Bunların çoğunun da okuma yazması yoktu. Halkın geneli gibi kadınlar da eğitimsizdi. Halkın bilgisizliğin ve boş inançların içine gömülmüş olmasına rağmen Protestanlar ilk zamanlar onların dini inançlarına karışmadılar. Tam

96 Hans-Lukas Kıeser, *a.g.e,* s.76-77; Rev.Thomas Laurıe, *Dr.Grant And The Mountain Nestorians,* s.60-61; *Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Thırty-First Annual meeting, Held In The City Of Porvindence, Rhode Island,, , Sept. 9,10, &11, 1840,* s. 109; Edward L. Cutts, *The Assyrıan Christians. Report Of A Journey, Undertaken By Desire Of His Grace The Archbıshop Of Canterbury And Hıs Grace The Archbishop Of York, Christians İn Koordistan And Oroomiah*, s.32; F. Cantuar, "An Appeal From Hıs Grace The Archbishop Of Canterbury" *Querterly Report Of Assyrıan Mission, No. XXXVI.,* Published For The Assyrıan Mission London 1899, s.291-92.
97 Joseph Wolff,a.g.e., s.236; Elı Smith, *a.g.e. II.,* s.236; Rev.Thomas Laurıe, *Dr.Grant And The Mountain Nestorians,* s.61; Justin Perkins, " The Nestorian Christians", *The American Bıblıcal Reposıtory, January 1841, Second Series, No IX-Whole No.XLI.,* New York 1841,s.2; Hollis Read, *The Hand Of God In Hıstory; Or, Dıvıne Provıdence Hıstorıcally Illustrated In The Extension And Establıshment Of Christanity,* Publıshed by Huntıngton, Hartford, 1849, s.76;Austen Henry Layard, *a.g.e.,* s.187.
98 Justin Perkins and Thomas Laurie, *a.g.e.,* s.2-3; Asahal Grant, *a.g.e.,* s.7; William Francis Ainsworth, *Travels and Research in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea, and Armenia, II.,* s. 211.
99 Rev.Thomas Laurıe, *Dr.Grant And The Mountain Nestorians,* s.81.

tersine onlar Nasturiler için önemli olan eğitim ve geliştirme çabalarında onları kendilerine büyük yardımcılar olarak görüyorlardı. Bu nedenle Nasturi piskoposları ve papazları Protestanların halk arasında yapacakları çalışmaların yürütülmesinde iş birliği yapmaktan onlar için nüfuzlarını kullanmaktan çekinmediler[100]. Ancak bu misyonerlerin açmış oldukları okullar sayesinde kendi mezheplerindeki insanları kendi mezheplerine katma çabaları yavaş yavaş halkın bu yeni mezhebe inananları dışlanma ve aşağılama şeklinde kendini gösterecekti[101]. Misyonerler genel anlamda Mezopotamya'ya gelirken kendilerini buradaki doğu Hıristiyanların koruyucuları ve kurtarıcıları olarak görüyorlardı[102]. Ayrıca kendilerine benzeyen bu kilisenin, Katolik kilisesinin baskısı altında olmasından rahatsızlık duyuyor ve onların Katolik kilisesi tarafından yutulmasını engellemek istiyorlardı[103]

ABCFM, Doğu Hıristiyanları arasında gerçekleştirecekleri misyon çalışmalarında onları mümkün olduğunca tedirgin etmemek ve onların kaçınmamalarını sağlamak için dini yapılarına açıktan müdahalelerde bulunmaktan kaçınmışlardır. Bu değişimin yapılan çalışmaların ardından kendiliğinden gerçekleşeceğini ve Nasturilerin artık bozulmuş ve batıl inançlara saplanmış dinlerini düzelteceklerini düşünüyorlardı[104]. Zira misyon faaliyetleri için gelmiş oldukları Hakkârili Nasturilerin müzikli dansları ve oyunları gibi ritüelleri onlara yanlış ve batıl olarak görünmüştür[105].

ABCFM misyonerleri Nasturiler arasında yaptıkları ve ileride yapacakları faaliyetleri Allah rızası için yaptıklarına inanıyorlardı. Nasturi Kilisesini düzeltme veya reforme etme çabaları, Amerikalılar tarafından Nasturilere eski akidelerini yumuşakça terk ettirip Protestanlaştırma faaliyetlerine dönüştürül-

---

100 Dr. Asahal Grant, *a.g.e,* s.7;Rev. Thomas Laurıe, *Dr.Grant And The Mountain Nestorians,* s.60-61; "Annual Meeting", *Querterly Report Of Assyrıan Mission, No. VIII.,* Published For The Assyrıan Mission London 1892, s. 44-49.

101 Rev. Thomas Laurıe, *Dr.Grant And The Mountain Nestorians,* s.143-44.

102 Hacer Yıldırım Foggo, *Kırmızı Püskül 1843–1846 Nasturi Katliamı,* Çivi yazıları, I.Baskı, 2002, s.20; Rev. Thomas Laurıe, " Dr.Grant And Mountain Nestorians", *The Christian Examınıer And Relıgıous Miscellany, Volume LV, Fourth Series, Volume XX, July, Sptember, November, 1853,* Boston 1853, s.299; Rew.W.S.Tyler, *a.g.e.,* s.164; Hollis Read, *a.g.e.,*s.76,351-52.

103 Rew.W.S.Tyler, *a.g.e.,* s.161.

104 Dwıght W.Marsh, *a.g.e.,* s.83-84; Rev. Horatıo Southgate, *a.g.e.I.*, s.304-305; Hollis Read, *a.g.e.,*s.359-60.

105 *The Missionary Herald: 1851*, s.94.

müştür[106]. Bu amaçla açmış oldukları okullara devam eden Nasturilerin belirli bir bölümünün Protestan akidelerini benimsemiş bir şekilde yetiştirilmesine özen göstermişlerdir[107]. Protestan akidelerine göre yetişen bu Nasturi çocuklarının ilk önce kendi ailelerini Protestanlaştıracağını, ardından da çevresinde yaşanları kendi misyonlarına kazandıracaklarını düşünmekteydiler[108]. Ancak Amerikalı misyonerler bütün bu düşüncelerine rağmen özellikle tam olarak iman etmemiş olan Nasturileri kendi ülkelerine götürmemeye ve olumsuzluklarını göstermemeye çalışmışlardır. Nitekim Stodddard'a göre misyoner olarak ülkeleri ile ilgili cevap veremeyecekleri birçok soru vardır. Bunlardan bazıları ona göre Nasturilere vaazlarımızda evliliğin kutsallığından bahsediyoruz ama onlara Amerika'daki boşanmaların fazla olmasını ve metres hayatını nasıl anlatacağız? Burada doğruluktan bahsediyoruz, onlara ülkemizdeki ahlaki zayıflığımızdan nasıl bahsedeceğiz? Bize sorduklarında siz bize İncil veriyorsunuz, ama niçin ülkenizdeki köleliği inkâr ediyorsunuz? Sizin halkımız arasında birçok okulunuz var ama neden ülkenizdeki Afrikalılara okumayı öğrenmeyi yasaklıyorsunuz? Siz, bize Müslümanların baskı yaptığını söylüyorsunuz peki neden kimse size köle sahipleri olduğunuzu fısıldamıyor? Siz bize aile bağlarının ve akrabalık ilişkilerinin kutsallık ve güzellik taşıdığından bahsediyorsunuz peki nasıl açıklayacaksınız? Bize ülkenizde ailevi bağların bozulduğunu ailedeki anne babanın, kız kardeşin ve erkek kardeşin birbirinden ayrı bağımsız kopuk yaşadığını? Bize garanti veriyorsunuz eğer insan yüreğinde Tanrı'yı taşırsa asla kötü bir adam olmaz diyorsunuz. Peki, bize insanların bir öküz veya attan daha düşük görülüp onlar gibi hatta daha az değer gördüğünü nasıl açıklayacaksınız? Bu nasıl bilinç? Bu nasıl Hıristiyanlık? Bu nasıl insan sevgisi? Bu nasıl adanmışlık ve saflık? Burası gerçekten özgürlükler ülkesi mi? Yoksa sadece bunlar böbürlenmekten mi ibaret? Gibi sorularla karşılaşıp utanmadan başlarını dik taşımaları için bu tür konulara son derece dikkat etmişlerdir[109].

106 Justin Perkins, *Missionary Life In Persia Being Glımses Of The A Century Of Labors Among The Nestorians,* s. 122-123, 133-132; Hollis Read, *a.g.e.,*s.359-60; Justin Perkins And Thomas Laurie, *a.g.e.,* s.19-20; Wıllıam Clarkson, *a.g.e.,* s.184.

107 David T. Stoddard, *Narratıve Of Late Revıval Among The Nestorians, Read At Ooroomıah, Persia, At The AnnıversaryOf Mission, Held Simultaneously With The Meeting Of The American Board Of Commissioners For Foregın Mission, September, 1846,* Boston 1847, s.14.

108 Wıllıam Clarkson, *Christ and Missions: Or, facts and Principles of Evengalism,* London MDCCCLVIII,s.184; Mrs. Mason, *a.g.e.,* s.379.

109 Joseph Parish Thompson *Memoirs of Rev. David Tappan Stoddard, Missionary to The Nes-*

3. Nasturilerin Misyonerleri Karşılama Şekli

Nasturiler, dış dünyadan gelen Avrupalı gezgin ve misyonerleri büyük bir coşku ile karşılamış, etraflarını sararak ellerini öpmüş ve onları rahat ettirmeye çalışmışlardır[110]. Yine misyonerler, onlar için büyük bir lütuftu. Çünkü onlar Nasturilere hastalıklara karşı şifa dağıtıyorlardı. Bu nedenle onları içtenlikle karşılayıp misafir etmiş ve onlara kalacak yerler ayarlayıp yardımcı olmuşlardı. Ayrıca misyonerler, onların eskilerde kalmış olan o muhteşem geçmişlerini geri getirmeye yardımcı olacak kimseler olarak kendilerini tanıttıkları için onları iyi niyetli yabancılar olarak görmüşlerdir[111]. Bu nedenle onları karşılamak için hazırlıklarda bulunmuş ve onların kendi bölgelerine gelmelerine yardımcı olarak yollarda onlara tercümanlık yapmışlardır[112]. Yine Ainsworth gibi bölgelerine gelen misyonerleri komşuları olan Kürtlerin soymalarına karşı onların korumasını üstleniyorlardı[113]. Bölgelerine gelen misyonerleri rahat etmeleri için evlerinde misafir edip en güzel şekilde ağırlamaya çalışmaktaydılar[114]. Misyonerlerin açmış oldukları okullara çocuklarını göndererek faaliyetlerini çocuklarını " O *artık bir Nasturi değil bir İngiliz"* veya "*bu benim oğlum ama artık sizindir"* gibi ifadelerle misyonerlere teslim etmişlerdir[115]. Ama yine de Nasturi Patriği Mar Şamun, misyonerlerin gelişlerinden bir miktar şüphe duymuş ve kendisini ziyaret eden misyon grupları arasındaki farklarını anlamaya çalışmıştır[116]. Nasturiler, arada bir de paralı gördükleri bu misyonerlerden bazılarını, patriğin kiracısı da olsa,

---

torians, New York, Sheldon, Blakeman & Company; Boston, Gould & Lincoln, 1858, s.373.

110 Austen Henry Layard, *a.g.e.,* s.131-132.

111 Robert E. Speer, *a.g.e.*, s.54; Asahel Grant, *a.g.e,* s.7-8; Rev.Thomas Laurıe, *Dr.Grant And The Mountain Nestorians,* s.60-61; Elı Smith, *a.g.e. II.,* s.208-209; Justin Perkins And Thomas Laurie, *a.g.e.,* s.9; *Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Missions, Read At The Twentty-Seventh Annual Meetıng, Held In The Cıty Of Hartfort, September 14, 15 & 16, 1836*, s.54; *Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Thırty-Thırd Annual Meeting, Held In The Cıty Of Norwıch, Connectıcut, Sept.13,14,15 & 16, 1842,* s.127-128; Wıllıam Francıs Aınsworth, *Travels And Research In Asıa Mınor, Mesopotamya, Chaldea, And Armenıa .II.*, s.213.

112 Harrison Gray Otis Dwinght, *a.g.e.*, s.267; Eli Smith And H.G.O. Dwight, a.g.e., s.386.

113 Wıllıam Aınsworth, "a.g.m" s. 49.

114 D.S Margolıouth, "Fırst Impressıon", *Querterly Report Of Assyrıan Mission, No. XLIV.,* Published For The Assyrıan Mission London 1901,s.423-424.

115 Justin Perkins And Thomas Laurie, *a.g.e.,* s.18.

116 John S. Guest, *a.g.e*, s.153.

soymaktan kendilerini alamamışlardır[117]. Çünkü Nasturiler arasında faaliyet gösteren misyonerler yanlarında büyük miktarda para ile dolaşmakta ve bu dış dünyadan gelen paraları misyonerlik faaliyetleri uğruna bol miktarda dağıtmaktan çekinmemekteydiler[118]. Yine bu misyoner ve konsoloslar, Nasturi toplumunun önde gelen şahsiyetleri için değerli ve önemli bir hediye kaynağını oluşturmuştur. Nasturi ileri gelenlerinden bazıları misafir ettikleri bu yabancılardan bekledikleri hediyeleri alamayınca veya hediyeleri küçük görünce bunu ifade etmekten çekinmemişlerdir[119].

Misyonerlerin gelişi ve Osmanlı Devleti'nin Hıristiyan devletlere özellikle Rusya'ya karşı aldığı yenilgiler Nasturilerde gelecek için umut dolu günlerin habercisi olarak görünmüştür. Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti'nin bu zayıf dönemlerinde kendi kaderlerinin ve gelecekleri konusunda Nasturilere yardımcı olacaklarını düşünüyorlardı. Misyonerleri de bu yardımın öncüleri olarak görüyorlardı. Ayrıca bu misyonerlerle ilişkide bulunmak onlar için yabancı konsolosluklar güç ve nüfuza giden en kestirme yoldu[120]. Nasturiler Müslüman komşuları ile olan çatışmalarında aralarında bulunan misyonerlerin yeri geldiğinde kendi yerel sorunlarına çözüm için birer aracı ve gerektiğinde resmi makamlar için etkili bir baskı elemanı olduklarını yaşanan bazı olaylarda gördükleri için misyonerlerin aralarında bulunmalarından şikâyet etmiyorlardı[121].

Yine misyonerlerin, Nasturileri kendi mezheplerine ve milletlerine kazandırma çabaları Nasturiler arasında bir çıkar kapısı da olmuştur. Önemli

117 Mayevyski, *20. Yüzyıl Dönemecinde Rus General Mayevsky'nin Türkiye Gözlemleri,* Haz: Bayram Bayraktar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2007, s.*146.*

118 Y.E.E. 132 / 26 . Misyonerlerin dağıtmış olduğu pralar Nasturiler için oldukça çekici olmuştur. Para uğruna misyon faaliyetlerine girdikleri gibi zaman zaman da fazla para sızdırarak misyonerlerin tepkisini çekmişlerdir. 1888 yılında İngiliz misyonerlerinin Hakkâri'deki yardımcısı olan Qaşka Oshana payına düşen pardan yüzde yirmi beş daha fazla para aldığı için İngiliz misyoner Brown ile sorun yaşamıştır. Geniş bilgi için Bkz. J.F.Coakley, *a.g.e.,* s.130.

119 Wıllıam Aınsworth, "a.g.m" s.47.

120 Martin Van Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet* Çev. Banu Yalkut, İletişim Yayınları, 4.Baskı, İstanbul 2006, s.276-77; DH. MKT. 1588 / 85/2.

121 Edward L. Cutts, *The Assyrıan Christians. Report Of A Journey, Undertaken By Desire Of His Grace The Archbıshop Of Canterbury And Hıs Grace The Archbishop Of York, Christians İn Koordistan And Oroomiah,* s.12; HR.TO. 510 /60

mevki veya para elde etmek isteyen Nasturiler, özünde pek fazla değişiklik olmamakla birlikte para ve yardım alabilmek için mezheplerini değiştirmişlerdir[122]. Mesela Van'da Nasturi Sel Köyü papazları önce Rus vatandaşlığını alabilmek için önce Rus Ortodoksluğu'na geçmek istemişler ancak bunu başaramayınca bu sefer bir çift öküz karşılığı Katolik olmuşlardır. Ancak Katolikliğe geçişlerine rağmen malları elde edinceye kadar ayinler eski usulde devam etmişlerdir[123]. Bütün bunlar mal ve menfaat karşılığında yapıldığından fazla bir toplumsal baskı ile karşılaşılmamıştır. Zira bir müddet sonra eski itikatlarına dönmekteydiler. Ama toplumda Nasturilikten gerçek anlamda bir dönüş yaşandığında halkın tepkisi ile karşılaşmış ve çevreden dışlanmalar yaşanmıştır. Naze adındaki Nasturi genç kız Amerikalı misyonerlerin açmış olduğu Urmiye'de ki kız okulunda eğitimi sırasında Protestan olup kendi köyüne dönmüştür. Yeni mezhebini çevresindekilere anlatmaya kalkışınca çevresindekilerin nefretini ve tepkisini çekmekle kalmamış aynı zamanda eziyetlere ve hakaretlere maruz kalmıştır. Nasturiler bu konuda oldukça hassas olduklarından bu eziyetlere kızın kendi annesi de katılmaktan çekinmemiştir. Gün be gün artan bu dışlanma ve aşağılanmalara Mar Şamun'un resmi görevlisi de eşlik etmiştir[124]. Çünkü Nasturiler bir müddet sonra aralarında faaliyet gösteren Protestanların önceleri inanç ve akidelerini eleştirmediklerini ancak kendileri arasında gerekli ortamı sağlayınca kendi akidelerini benimsetmeye çalıştıklarını fark etmişlerdir. Bu nedenle zaman zaman misyonerlere karşı çıkmalarda bulunmuşlardır[125].

1850 yılında Bedirhan Bey olayının etkisini üzerinden atarak Hakkâri'ye dönen ve Nasturiler arasında eski konumunu kazanmış olan Nasturi patriği halkının ve kendi başına gelen olaylar nedeniyle Amerikalı misyonerleri suçlayarak İngilizlerden övgü ile bahsetmektedir. Zira Mar Şamun, Amerikalı misyonerlerin arasında kalmış olduğu on sekiz ay boyunca Amerikalıların Nasturilerin kendisine olan bağlılıklarının altını oyduklarına inanmıştır. Aslında misyonerler de onun misyonlarındaki misafirliği sırasında dediğim de-

122 Mark Sykes, *Dârü'l İslâm,* Çev. Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl yayınları, Anakara Şubat-2000, s.138-39; F.F.I., " A Preliminary Canter", *Querterly Report Of Assyrıan Mission, No. XVIII.,* Published For The Assyrıan Mission London 1895, s.163-170.

123 Mayevyski, *a.g.e,* s.148-49; Cihangir İleri, *a.g.e.*, s.47.

124 Rev. Thomas Laurıe, *Dr.Grant And The Mountain Nestorians,* s.142-43.

125 George Percy Badger, *a.g.e. c I.,* s.271-272.

dik davranışlarından huzursuz olmuşlardır[126]. Oysa aynı Mar Şamun Amerikalı misyoner Dr. Grant'ın ilk kez kendisini ziyareti esnasında onun sağ salim makamına ulaşabilmesi için onun yanına adamlarını eskortluk yapsın diye göndermiştir. Yine onu evinde oldukça içten bir şekilde karşılamıştır. Grant'a evinin onun evi, kendinsinin ise Grant'in büyük kardeşi olduğunu ve bugünün her ikisi için de mutlu bir gün olduğunu ifade ederek bu ziyaretten ve misyonerden ne kadar memnun olduğunu belirtmekten kendini alamamıştı. Grant, patriği tasvir ederken onun vücut ölçülerinin orantılı ve oldukça sıhhatli görünüşe sahip zeki biri olarak tasvir etmiştir.[127]. Grant, Amerika'ya doğru Hakkâri civarından ayrılırken patrik onun bir daha aralarına dönmesi için Tanrı'ya dualarda bulunuyordu.

Grant'ın gitmesinin ardından Urmiye'deki Amerikan misyonuna gelen patriğin kardeşi ertesi baharda Grant'ın kendi bölgelerindeki misyon faaliyetlerine başlaması için patriğin yazmış olduğu davet mektubunu iletmişlerdi. Bu mektupta Grant'la ilgili anılarından ve aralarında tekrar çalışması için davet mesajından başka istediği ortamı sağlayacağından bahsediyordu[128].

Nasturiler ayrıca yaşadıkları yerlere gelen misyonerlerin açmış oldukları okulları aynı zamanda daha önceden de yapmış oldukları batılı ülkelere dilenmek için seyahatlerde kullanmak amacıyla İngilizce öğrenmeye çalışmışlardır. Ancak onların sadece dilenmek için İngilizce eğitimine yönelik ilgileri İngiliz misyonerlerince de fark edilmiştir. Onların bu nedenle batılı tarzdan uzak bir şekilde doğu kültürlerine göre yaşamalarına çalışılmıştır[129]. Nasturiler arasında faaliyet gösteren misyonerler ilk dönemlerinde Nasturiler arasında sadece dini mezhepler ile ilgilendiler. Daha sonra faaliyetlerini değişik alanlara kaydırarak Nasturiler arasında bölünmeyi ve yabancılaştırmayı artırarak zaten küçülmüş olan bu topluluğun daha da

126 John S. Guest, *a.g.e*, s.191-92.
127 Rev.Thomas Laurıe, *Dr.Grant And The Mountain Nestorians,* s.145.
128 Rev.Thomas Laurıe, *Dr.Grant And The Mountain Nestorians,* s.151..
129 Arthur John Maclean And William Henry Browne, *The Catholicos Of The East And Hıs People, Beıng The ımpressıons Of Five years Work In The Archbishop Of Canterbury's assyraına Mission" An Account Of The Relıgıous And Secular Lıfe And Opınıons Of Teh Esatern Syran Chrıstıans Of Kurdistan And Northern Persia (Know Also As Nestorıans),* London 1891., s.170.

küçülmesine neden oldular[130]. Nasturi patriği, misyonerlerin topluluğunun azalmasına ve küçülmesine neden olduğunu fark ederek kilisesini ve topluluğunu korumak ve kendilerini kıskaca alan Roma ve Protestan faaliyetleri karşısında tutunabilmek için diğer bir misyoner grubu olan İngilizlere yardım başvurusunda bulunmuştur[131]. Bu çağrı sonucunda bölgeye gelen İngilizler Nasturi Patriğinin kararlarını etkileyerek onun çeşitli güçlükler yaşamasına neden oldular[132].

4. ABCFM Tarafından Nasturi Misyonu İçin Justin Perkins'in Seçilmesi

1833 yılına kadar Nasturiler arasına gönderilecek uygun bir adam bulunamadığından bu girişim bir yıl askıda kalmıştır. Aynı yıl uzun araştırmalar sonuncunda Nasturi misyonunu başlatacak ve geliştirecek ABCFM Nasturiler arasına Amberst College'de ve Theological Seminary'da hocalık yapan ve misyonerlik açısından uygun özellikleri taşıdığına inanılan Justin Perkins seçilmiştir. 8 Ekim 1833 tarihinde Andover'deki Theological Seminary'da akşam ayininden sonra kendisine ve eşine Nasturiler arasında neler yapmaları gerektiği konusunda talimatlar ABCFM Genel Sekreteri Rufus Anderson tarafından verilmiş ve aynı hafta yola çıkmışlardır[133]. Komite tarafından ona verilen öncelikli görev Nasturilerin eğitim, sosyal, ekonomik, dini vs. durumları hakkında birinci elden mümkün olduğunca bilgi toplamaktı. Zira ABCFM'in Nasturiler hakkındaki yegâne bilgi kaynakları daha öncede belirtildiği gibi onlar arasında az bir süre kalan Dwight ve Smith'in gözlemlerine ve Nasturiler hakkında çalışmalarda bulunmuş olan Papalık kaynaklarına dayanmaktaydı. Bu belgelerden de onları diğer kiliselere göre daha bozulmamış görüyorlardı. Bunların gerçekliğinin teyidini arzulamak-

130 William Chauncey Emhardt And George M. Lamsa, *The Oldest Christian People A Brief Account of The Assyrian People Abd The Fateful History of The Nestorian Church,* The Macmıllan Company, New York 1926, s.97-98.

131 William Chauncey Emhardt And George M. Lamsa, *a.g.e.,* s.101.

132 O.P.H., " About Things In General", *Querterly Report Of Assyrıan Mission, No. XXXVII.,* Published For The Assyrıan Mission London 1899,s.314-15.

133 *The Nestorians of Persia: A History of The Origin and Progress of That People, and of Missionary Labours Among Them. With An Account of The Nestorian Massacres by Koords,* s. 32-33;Perkins, *Missionary Life In Persia Being Glimpses Of The A Century Of Labors Among The Nestorians,*s. 13; Justin Perkins, *A Residence Of Eight Years İn Persia Among The Nestorian Christians,* s.27-28. Verilen bu direktiflerin başında kendilerine bağlı eğitilmiş bir topluluk oluşturmaları, dini kitap çevirileri yapma, okul açma ve düzenli vaazler verme olarak kısaca belirtilmiştir. Bkz. A.g.e., s..28.

taydılar. Perkins'in diğer önemli bir görevi de bulabildiği takdirde eski Süryani Kroniklerini bulup onlar üzerinde araştırmalar yaparak Nasturilerin hangi metotları kullanarak İran ve Orta Asya'nın içlerinde Hıristiyanlığı yaydığını araştırmaktı. Yine onların dini metinlerinin ilk zamanlar daha az bozulduğuna inanıldığı için bunlardan faydalanarak kendi misyonlarını yaymak ve ilerletmek için yeni kanıtlar aramaktı[134]. İran'daki Nasturiler arasında faaliyet göstereceği gibi kendisinden ilerleyen zamanda Nasturilerin kendisine yönelik kuşkularının ortadan kalktığı bir dönemde tehlikelerle dolu olan Hakkâri bölgesindeki Nasturiler hakkında da araştırma yapması istenmiştir. Ancak özellikle nasıl bir tavır takınacağı konusunda kuşku duyulan patriğe dikkat etmesi ve onun düşüncelerinden emin olduktan sonra bu tehlikeli göreve kalkışmasını istemişlerdir[135]. Patrik dışında da ABCFM merkezi Nasturiler arasında ilk zamanlar kendilerine yönelik olumsuz tavır takınabilecek kişilerin olabileceği ve bunlara karşı nasıl davranacağı konusunda Perkins'e uyarılarda bulunmuştur[136]. Bütün bunlar ABCFM'in bölgeye gönderilecek ilk misyonerler konusunda ne kadar titiz davrandığını açıklamaktadır. Ancak tam yola çıkmak için hazırlık yaptıkları sırada Justin Perkins ağır bir hastalık geçirmiş ve uzun süre yatakta istirahat etmek durumunda kalmıştır. Hatta bu durumda hanımı dahi hastalığı hakkında haklı olarak endişelenmiştir. Ancak bu olay Perkins'i görevinden alıkoyamamış bir müddet sonra iyileşmiş ve yolculuklarına devam etmişlerdir[137]. Ancak bu durum daha önce birlikte yolculuk yapmayı planladıkları Smith ailesinden ayrı yolculuk yapmalarına neden olmuştur[138]. Amerika'dan ay-

134 Rufus Anderson, *a.g.e. I.*, s.164-165;*Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Missions, Read At The Twentty-Fourth Annual Meetıng*, s.48-49. Perkins, ilk kez kendisine bu görevin Ocak 1833 tevdi edildiğini ve kendisinin ABCFM misyonerlerinden Smith'in anılarından başka Nasturilerle ilgili hiçbir bilgisinin olmadığını belirtmektedir. Bkz. Perkins, *Missionary Life In Persia Being Glimpses of The A Century of Labors Among The Nestorians,* Boston 1861, s.12.

135 Rufus Anderson, *a.g.e. I.*,, s.165.

136 William E. Strong, *a.g.e.,* s.93-94;Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.90; Rufus Anderson, *a.g.e. I.*,, s.165.

137 Justin Perkins, *Missionary Life In Persia Being Glimpses Of The A Century Of Labors Among The Nestorians,*s. 13; Rev. Justin Perkins, *A Residence Of Eight Years İn Persia Among The Nestorian Christians,* s.34-35.

138 Perkins, *Missionary Life In Persia Being Glimpses Of The A Century Of Labors Among The Nestorians,*s.13.

rılan Perkins ve eşi Boston'dan Osmanlı topraklarındaki İzmir'e doğru yola çıkmışlardır. 1833 yılının Ekim ayında Osmanlı topraklarına basan Perkins çifti, kışın bir bölümü İstanbul'da geçirmek durumunda kalmışlardır. Zira İngiltere'nin İran Büyükelçisi Sir John Campell, Urmiye'ye daha önceki araştırma gezisi sırasında tanışmış olduğu ve şuan İstanbul'da bulunan Dwight'a buraya gönderilecek misyonerlerin acele etmemelerini zira İran'da Şahının hasta olduğunu misyonun başlatılacağı ve kendilerinin iyi ilişkiler içinde bulundukları Abbas Mirza'nın öldüğünü bu nedenle ülkede karşılıkların yaşandığını ve buranın şuan için bir Avrupalı için güvenli olmadığını bildiren bir mektup göndermiştir. 20 Kasım 1833 yılında gönderilen bu mektup üzerine Perkins çifti bir müddet daha İstanbul'da kalmıştır. Nihayet İngiliz Elçiliği 13 Aralık 1833 tarihinde şahın iyileştiğini, artık korkulacak bir durumun olmadığını bildiren bir mektup gönderince Perkins çifti yola çıkmıştır[139]. Bu sırada ABCFM'de İran'daki misyon faaliyetlerini kolaylaştırmak için mümkün olduğunca çabuk bir şekilde doktor bir misyoner aramaya başlamışlardır[140]. Bu esnada aldıkları mektup üzerine Perkins çifti yola çıkmış ve 30 Mayıs'ta Trabzon'a ulaşmıştır. Burada kendisine Messrs. Sutor ve Abbott adlı konsolos görevlileri karşılamış ve rahat ettirmeye çalışmışlardır[141]. Perkinsler, daha sonra da kara yoluyla Erzurum'a, oradan da Gürcistan üzerinden Rus topraklarına geçmişlerdir. Ancak burada Rus görevliler tarafından gözaltına alınmışlar ve bu nedenle Bayan Perkins sağlık sorunları yaşamasına neden olmuştur. Rusların onları gözaltına almalarının temel nedeni Rus Çarı'nın kendi toprakları üzerinde misyonerlik faaliyetlerini yasaklaması ve misyonerleri uzak tutma isteğidir. Gözaltı devam ederken Perkins, Tebriz'e gidecek olan bir görevliye İran İngiliz Büyükelçisi J.N.R. Champbell'e İstanbul'daki İngiliz yetkililerden almış olduğu ve kendilerini tanıtan mektupları götürmesi için ikna etmiştir. Bu mektup üzerine İngiliz Büyükelçi hemen 18 Ağustos

139 Rev. Justin Perkins, *A Residence Of Eight Years İn Persia Among The Nestorian Christians,* s.79-80.

140 *Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Missions, Read At The Twentty-Fourth Annual Meetıng,* Printed Fort he Broad By Crocker And Brewster , s.48; Perkins, *Missionary Life In Persia Being Glimpses Of The A Century Of Labors Among The Nestorians,*s.15-16.

141 Rufus Anderson, *a.g.e. I.*, s.169; Rev. Justin Perkins, *A Residence Of Eight Years İn Persia Among The Nestorian Christians,* s.87; Perkins, *Missionary Life In Persia Being Glimpses Of The A Century Of Labors Among The Nestorians,* s.16.

Pazartesi günü Rusya'nın İran Büyükelçisi Kont Simonoviç'e başvurarak Amerikalı misyonerlerin serbest bırakılmasını sağlamıştır. Ayrıca gözaltında sıkıntı çeken Bayan Pekins için yolda rahat etmesini sağlamak adına bir tahtırevan ve eşyaları içinde dört katır göndermiştir. Bunlara ek olarak da gözaltına alındıkları sürede iaşesiz kaldıklarını düşünerek başta bisküvi ve Fransız şarabı olmak üzere iaşe de göndermeyi unutmamıştır. İngilizlerin Amerikalı misyonerlerine yardımı İran topraklarında da sürmüş İngiliz Büyükelçisi J.N.R. Champbell, Perkins çiftine İran'daki faaliyetlerinde gerekli kolaylıkların sağlanması amacıyla mektuplar vermiştir[142]. Yine hamile olan Bayan Perkins'in rahat bir şekilde doğum yapmasını sağlamak adına maiyetinde bulunan üç doktoru onlara eşlik etmesi ve onları yolda karşılaması için görevlendirmiştir. Bu doktorların yardımıyla Bayan Perkins, 26 Ağustos'ta bir kız çocuğu dünyaya getirmiştir[143].

Tebriz'e vardıkları ilk günden itibaren bu çifti diğer İngiliz görevliler onlara her türlü anlamda yardımcı olmuşlar ve rahat etmelerini sağlamaya çalışmışlardır. Hatta elçilik görevlilerinin eşleri Bayan Perkins'in yeni doğum yapmasından dolayı onun bakımıyla özel olarak ilgilenmişlerdir[144]. Bu ilk Amerikalı misyoner çift yaklaşık olarak iki ay boyunca İngiliz görevlilerin evlerinde kalmışlardır[145]. Yine Tebriz'de misyonerlik faaliyetlerinde bulunan Basle Misyonerlik Toplumu'na bağlı Mr. Haas'tan Nasturi toplumu ve dili hakkında bilgiler almıştır. Ardın da Tebriz'de bir Nasturi rahibi olan Abraham'ın yar-

142 Rufus Anderson, *a.g.e. I.*, s.169-172;Justin Perkins, *Missionary Life In Persia Being Glimpses Of The A Century Of Labors Among The Nestorians,* s. 22-25;Rev. Justin Perkins, *A Residence Of Eight Years İn Persia Among The Nestorian Christians,* s.134-138; *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Missions, Read at the Twenty-Sixty Annual Meeting, held in the City of Baltimore, September 9, 10 & 11, 1835*, printed for the Broad by Crocker and Brewster, Boston 1835. s.51-53.

143 Rev. Justin Perkins, *A Residence Of Eight Years İn Persia Among The Nestorian Christians,* s.142-43; Justin Perkins, *Missionary Life In Persia Being Glimpses Of The A Century Of Labors Among The Nestorians,* s. 27-29; *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Missions, Read at the Twenty-Sixty Annual Meeting, held in the City of Baltimore, September 9, 10 & 11, 1835*, s.53.

144 Justin Perkins, *Missionary Life In Persia Being Glimpses Of The A Century Of Labors Among The Nestorians,* s. 29; Rev. Justin Perkins, *A Residence Of Eight Years İn Persia Among The Nestorian Christians,* s.160-163.

145 Justin Perkins, *Missionary Life In Persia Being Glimpses Of The A Century Of Labors Among The Nestorians,* s.30.

dımı ile Süryanice öğrenmeye başlamıştır[146]. Burada bulunduğu süre zarfında Justin Perkins, Mr. Haas'tan ve çevrede iletişim halinde bulunduğu kişilerden özellikle Khosrava'da birçok Nasturinin Katolik Kilisesi'ne mensup olduğunu öğrenmiş Hakkâri'deki Nasturi Patriği'nin ve halkının da Katolik mezhebine katılacağı yönünde haberler almıştır. Bu durum doğal olarak onu endişelendirmeye başlamıştır ancak bir müddet sonra bunun Katolikler tarafından buradaki Nasturileri kendilerine katılımını sağlamak için kasıtlı olarak uydurulmuş bir haber olduğunu öğrenmiştir. Ancak bu durum onun Nasturilere yönelik girişilecek misyon için acele etmesine ve kararlılığının artmasına neden olmuştur[147]. Zira onlara göre Nasturiler geçmişin Protestanları olup uzun yıllardır bu yükü omuzlarında taşımışlardı. Şimdi ise onların ışığı sönmek üzereydi. Eğitim olarak cahil ve inanç olarak çeşitli batıl şeylere gömülmüşlerdi. Bu nedenle onları kurtarmak ve eğitmek için acele etmeliydiler[148].

5. İlk Öncü Misyonerler ve Urmiye'de İlk İstasyonun Kurulması

1835 yılında Justin Perkins'in Gevar/Yüksekova'dan Kürtlerin baskısı nedeniyle gelen misafirleri vardır. Bunlar daha sonra misyonerlerin bölgedeki faaliyetlerinde yardımcı olacak ve onları davet edecek olan Papaz Dunka ve ailesinden başkası değildir[149].

ABCFM'in İran misyonunun kurucusu olan Perkins, Doktor Grant'a Nasturiler arasında tercümanlık yapması ve ona yardımcı olması için Mar Yohanna'yı görevlendirmiştir. 9 Aralık 1835 tarihinde Urmiye'nin 15 mil uzağındaki Ardishai adlı Nasturi köyüne varmış ve burada oldukça iyi karşılanmışlardır. Buranın Nasturi Papazı Abraham kendilerine faaliyetlerinin halk tarafından dikkatle, merakla takip edildiğini ve ne zaman okullar açacaklarını sormuştur. Yine ilk defa bu köyde Amerikan misyonerleri Nasturi Patriği Mar

146 *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Missions, Read at the Twenty-Sixty Annual Meeting, held in the City of Baltimore, September 9, 10 & 11, 1835*, s.53; *Report of The American Board of Commissioners For Foreign Missions, Read At The Twentty-Seventh Annual Meeting, Held in The City of Hartfort, September 14, 15 & 16, 1836,* Boston 1836, s.55; Rufus Anderson, *a.g.e. I.*, s.173.

147 Rufus Anderson, *a.g.e. I.*, s. 173;Rev. Justin Perkins, *A Residence Of Eight Years İn Persia Among The Nestorian Christians,* s.162-64.

148 Justin Perkins, *Missionary Life In Persia Being Glimpses Of The A Century Of Labors Among The Nestorians,* s.39-41.

149 Justin Perkins and Fidelia Fiske, *Nestorian Biography: Being Sketches of Pious Nestorians Who Have Died at Oroomiah, Persia,* Boston 1857, s.106-109.

Şamun'un kendilerinin Nasturiler arasında faaliyet gösterdiğinden haberdar olduğunu öğrenmişlerdi[150]. Nitekim çok geçemeden 24 Aralık'ta Hakkâri dağlarından patriğin amcası aynı zamanda bir din görevlisi Urmiye'deki Nasturilerin durumunu incelemek ve Amerikalı misyonerlerle tanışmak için bu şehre gelmiştir. Bu ziyareti sırasında Amerikalı misyonerlerle yemek yeme ve sohbet etme fırsatını bulmuştur. Bu süre zarfında onlara patriğin kendileri hakkında çok olumlu şeyler duyduğunu bu nedenle onlara halkına yardımlarından ötürü bütün kalbiyle teşekkür ettiğini iletmiştir. Onun bu dileklerine rağmen Perkins az da olsa biraz kuşkulanmıştır[151]. Bu Patrik ve misyonerler arasında ilk iletişim hattını oluşturmuştur. Bu ziyaret aynı zamanda misyonerlere Hakkâri dağlarında bulunan Nasturiler hakkında bizzat kendilerinden bilgi edinme olanağı sağlamıştır. Zira bu yıllarda Amerikalı misyonerlerin bölge hakkındaki bilgileri daha önceden buralarda seyahatlerde bulunmuş olan seyyahların anılarına ve İranlı yetkililerle yapmış oldukları sohbetlere dayanmaktaydı[152].

20 Ocak 1835 tarihinde Perkinslerin yolculukları sırasında Tebriz'de doğan ve Charlotte adı verilen kızları bir ateş üzerine üç gün hasta yatmış ve ardından hastalıktan kurtulamayarak ölmüştür. Bu ölüm Amerikan misyonerlik örgütünün bölgeye doktor gönderme kararını pekiştirmiştir. Zira Amerikan misyonerlerine ulaşabilecek herhangi bir tıbbi müdahale ancak 400 mil uzaklıktaki Tebriz'de bulunan İngiliz Büyükelçiliği'nde görevli doktorlar tarafından yapılabilirdi. Bu da misyonerler için ciddi sıkıntıydı. Bu nedenle ABCFM'in İran'da bir doktora ihtiyaç gün gibi ortadadır[153]. Nitekim 1834-1835 yıllarında İran'da kolera salgını meydana gelmiş ve şehrin büyük bir bölümü bu hastalığa yakalanmıştır. Ancak Amerikan misyonerleri bu hastalıktan İngiliz Büyükelçiliği'nde görevli Doktor Riach'ın yardımı ve gerekli müdahaleleriyle kurtulmuşlardır[154]. Yukarıdaki sebepler

150 Rev. Justin Perkins, *A Residence Of Eight Years İn Persia Among The Nestorian Christians,* s.242.

151 Rev. Justin Perkins, *A Residence Of Eight Years İn Persia Among The Nestorian Christians,* s.244; Thomas Laurie, *Dr. Grant And Mountain Nestorians*, s.88.

152 Thomas Laurie, *Dr. Grant And Mountain Nestorians*, s.90.

153 Rev. Justin Perkins, *A Residence Of Eight Years İn Persia Among The Nestorian Christians,* s.204.

154 Thomas Laurie, *Dr. Grant And Mountain Nestorians,* s.44; Joseph G. Cochran, *The Persian Flower: A Memoir of Judith Grant Perkins of Oroomiah, Persia*, Boston 1853, s.104-105.

Nasturi misyonuna bir doktor misyoner göndermek için yeterli sebepler olmakla birlikte asıl neden Ekim 1834 yılında Utica'da yapılan yıllık toplantıda " *Bedende oluşan rahatsızlıkları gidermenin kalbe giden en kısa yol olduğu çok iyi bilindiğinden, iyileştirme sanatının, bizi bu araştırmamalar iten nedenlerin onların yararına kullanılacağının göstergesi olarak ileri sürülmesinin etkisiyle, onları korumak ve de onlara yardımlarda bulunabilmek olanağının yaratılacağı inancı son derece büyüktü. Böylece hiç kimsenin girmeyeceği yerlere bir doktor aracılığıyla kolayca ulaşabilecekti*" ABCFM'in bu yöndeki planlarına rağmen bir yılı aşkın bir süre zarfında Nasturi misyonuna gönderilecek uygun bir misyoner doktor bulunamamıştır. Yapılan araştırmalar sonunda bulunan Doktor Asahal Grant'tır. Bu görev için seçilen Grant, karısıyla birlikte İran'a ulaşmak için yola çıkmış 48 günlük süren deniz yolculuğunun ardından 28 Haziran 1835'te önce İzmir'e ulaşmış ve buradan aktarma vapurlarından biriyle İstanbul'a gitmek için yola koyulmuşlardır[155] 4 Temmuz'da İstanbul'a ulaşan Grantlar, buradaki misyon merkezince ağırlanmıştır. Bu esnada, Ermeniler arasında gözlemde bulunmuş ve İstanbul ile ilgili incelemeler yapmışlardır. Grant, İstanbul'da bulunduğu süre zarfınca hastalıklarla da ilgilenmiş ve Ermenilerin sempatisini kazanmıştır. Bunun neticesinde ona burada kalması yönündeki telkinleri Nasturi misyonuna katılmak için duyduğu şevkten dolayı ret ederek 22 Temmuz'da mektuplaştığı Justin Perkins'le buluşmak üzere eşiyle birlikte İran Müslümanları arasında faaliyet göstermesi için görevlendirilen Merrick'le beraber 18 Ağustos 1835 yılında İran'a doğru yola çıkmışlardır. 30 Ağustos'ta Trabzon'a varan Grantlar, burada İran İngiliz Büyükelçisi Sir Henry Ellis'in tembihleri neticesinde İngiliz yetkilerce oldukça sıcak karşılandığı gibi her türlü sorunlarında onların yardımlarını görmüşlerdir[156]. Karadeniz kıyılarından İran'a kadar ulaşan 700 millik yolun büyük bir bölümünü Erzurum Paşası'nın silahlı bir süvari alayının korumasında olan 700 kişilik büyük bir kervanın içinde geçirmişlerdir. 28 gün süren yolculukları sırasında kimi zaman bir ahır köşesine kimi zamanda başta Ağrı Dağı olmak üzere çeşitli tepelerin kenarlarında konaklayarak geçirmişlerdir.

155 *The Nestorians of Persia: A History of The Origin and Progress of That People, and of Missionary Labours Among Them. With An Account of The Nestorian Massacres by Koords,* s.40-41.
156 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians,* s.36-41; *The Nestorians of Persia: A History of The Origin and Progress of That People, and of Missionary Labours Among Them. With An Account of The Nestorian Massacres by Koords,* s.52-53.

Ancak bu yolculuk Amerikan misyonerlerine oldukça ilginç gelmiş ve bundan zevk almışlardır[157].

Eylül ayının ilk günlerinde Erzurum'a ulaşan kafile burada 17 Eylül'e kadar beklemek durumunda kalmıştır. Ardından Fetih Ali Şah'ın ölümü üzerine tahta çıkan oğlunu tebrik etmek ve İngiliz ticari eşyaları bu ülkeye götürmek için 600 atlık fevkalade büyükelçilik görevini yerine getirecek olan Henry Ellis'in kervanına katılarak rahat bir yolculuk gerçekleştirmiştir.[158].

Öte yandan, 17 Ağustos'ta Urmiye'ye Bay ve Bayan Grant İstanbul'a ulaşmış olduğu, burada diğer misyonerler tarafından ağırlandığı ve kendilerine diğer bir misyoner olan James L. Merrcik katıldığını belirten bir mektup almışlardır. Perkins'te bu yeni yol arkadaşlarını yolda karşılamak üzere bir hafta sonra Erzurum'a doğru maiyetiyle yola çıkmıştır. Ağrı'ya geldiklerinde burada bir Kürt aşiret lideri tarafından durdurulmuş ve sorgulanmıştır. Onu bu olaydan hizmetçisinin Perkins'in Erzurum İngiliz Konsolosu Mr. Nisbet olduğu yönündeki beyanı kurtarmıştır. Aşiret lideri de onun kılık kıyafetinden bir iki şüphesine rağmen inanmıştır. Perkins ve yardımcıları 5 Eylül'de Erzurum'a vardığında Grantlar, Trabzon'da yaşadıkları gecikme nedeniyle henüz daha şehre ulaşmamışlardı. Bunun üzerine onları Trabzon yolunda karşılamak üzere yola çıkmış ve Erzurum yakınlarında buluşmuşlardır. Perkins, İran'a ulaşacak misyonerler için Erzurum'un hayati bir önem atfettiğini görmüş ve misyonerlerin rahat bir şekilde seyahat edebilmesi için burada mutlaka bir Amerikan misyonerlik merkezinin kurulması gerektiğini belirtmiştir. Osmanlı-İran sınırlarından geçişte kendilerine İngiliz devlet görevlilerinin büyük yardımı olmuştur[159].

157 Asahal Grant, *a.g.e.*, s. 6.

158 *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Missions, Read At The Twentty-Seventh Annual Meeting, Held in The City of Hartfort, September 14, 15 & 16, 1836,* s.54-55.

159 Rufus Anderson, *a.g.e. I.*,, s.173-174;Rev. Justin Perkins, *A Residence Of Eight Years in Persia Among The Nestorian Christians,* s.212-219; *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Missions, Read At The Twentty-Seventh Annual Meeting, Held in The City of Hartfort, September 14, 15 & 16, 1836,* s.53-54;Thomas Laurie, *Dr. Grant And Mountain Nestorians*, s.43. Grantların yolculukları sırasında onların güvenliklerini sağlamak ve onlara yardımcı olmalarını sağlamak üzere bir tercüman ve üç Nasturi göndermiştir. Bu görevliler yolculukları sırasında Grantların önünde sağında ve solunda yürüyerek onları her türlü tehlikeye karşı korumaya çalışmışlardır. Bkz. Thomas Laurie, *Dr. Grant And Mountain Nestorians,* s.42.

15 Ekim 1835 tarihinde Grantlar ve onlara eşlik etmiş olan Perkinslerle birlikte İran'ın başkenti olan Tebriz'e ulaşmışlardır. Burada İngiliz Büyükelçiliğinden gerekli yardımları görmüş ve memnun olmuşlardır. Burada birkaç gün geçirdikten sonra Grant, kendisine büyük ölçüde doktor olmasının verdiği öz güvenle Urmiye'de yapacakları misyonerlik faaliyetleri için araştırma yapmak ve önden hazırlıkları tamamlamak adına önden giderek buralarda çalışmalarda bulunmuştur. Nitekim kendisi bu durumu " *Mesleğimin insanlarla kolayca yakınlık kurmamda daha önce büyük rol oynadığını daha önce de söylemiştim ki; işte bu yönüm yine işime yaradı ve kısa zamanda valinin ve halkın orada yapacağımız çalışmalarda yapacakları yardımı güvence altına aldım*" sözleriyle ifade etmiştir. Grant'ın bölgede uygun ortamı hazırlamasıyla birlikte hanımı da 20 Kasım'da Urmiye'ye gelmiştir[160]. Onun gelişi Nasturiler arasında büyük bir sevinçle karşılanmış, 19 Kasım'da şehre 30 mil uzaklıktaki Gavalan Köyü'nde durakladıklarında Mar Yohanna, misyonerlere Urmiye'ye kadar eşlik etmiş ve ertesi gün şehrin kapısında kendilerini " *hoş geldiniz, hoş geldiniz*" nidalarıyla karşılayan bir halk kalabalığı görüp mutlu olmuşlardır. Bu karşılama onlara Nasturi misyonun diğer doğu kiliselerine göre daha rahat icra edilebileceği izlenimi uyandırmıştır. Ancak bütün kolaylıklara rağmen Nasturileri batıl inaçlara ve cahilliğe gömülmüş bir topluluk olarak gördükleri görmüş ve bu durumun düzeltilmesi için daha fazla misyoner gerektiğini düşünmüşlerdir[161].

Perkins çiftinin ardından diğer bir Amerikalı misyoner çift olan Bay ve Bayan Grant'da Nasturilerin bulunmuş olduğu Urmiye'ye 20 Kasım 1835 tarihinde varmıştır[162]. Çünkü ABCFM misyoner başkanlığı, Nasturiler arasına misyoner olarak göndereceği kişileri toplum içerisinde rahatça hareket edebilmesi ve her kesim tarafından kabul görmesi için doktorlardan seçmeye çalışmıştır. Bu amaçla 1833 yılından itibaren yetenekli ve kendini mis-

160 *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Missions, Read At The Twentty-Seventh Annual Meeting, Held in The City of Hartfort, September 14, 15 & 16, 1836,* s. 54-55;Asahal Grant, *a.g.e.*, s.7.

161 *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Missions, Read At The Twentty-Seventh Annual Meeting, Held in The City of Hartfort, September 14, 15 & 16, 1836,* s.54.

162 Wıllıam W. Campell, *A Memoır Of Mrs. Judith S. Grant, Late Missionary To Persia,* New York 1844, s.51; Justin Perkins And Thomas Laurie, *a.g.e.,* s.20; Rev. J. H. Shedd, *a.g.e.,* s.4; Mehmet Alagöz, *a.g.e.,* s.95; *The Nestorians of Persia: A History of The Origin and Progress of That People, and of Missionary Labours Among Them. With An Account of The Nestorian Massacres by Koords,* s.40-42.

yona adamış doktor arayışına girilmiştir[163]. Bu amaçla ilk seçilen kişi Dr. Grant'tır. Dr. Grant, çok çocuklu bir ailenin ikinci çocuğu olarak dünyaya gelmiş ve bir müddet tıp çalıştıktan sonra ABCFM'nin misyon ekibinde yer almıştır[164]. Bayan Grant ise doktor olmamakla birlikte Rumca, Latince, Süryanice ve Fransızca dâhil dört dil bilmektedir. Ayrıca bura gelişinden kısa bir süre sonra bu dillere Farsça, Türkçe ve Süryanicenin eski ve yeni versiyonlarını eklemiştir[165].

Grantlar, Urmiye şehrine varır varmaz Nasturiler tarafından oldukça coşkulu bir şekilde karşılanmışlardır. Perkins, Grant'ı vakit geçirmeden Nasturi ileri gelenleri ile tanıştırmıştır. Ayın 24'ünde ise şehir valisi kendilerini ziyaret ederek hal ve hatırlarını sormuştur. Perkins resmi görevlilerin kendilerine bu kadar teveccüh göstermelerinin altında Grant'ın doktor olması ve kendisinin seküler tarzda konuşmasının etkili olduğunu belirtmektedir. Nitekim bir müddet sonrada kendileri de valiye iadeyi ziyarette bulunmuşlardır[166]. Zira Vali Grantlar geldiğinde hemen onlara kalacak yer, kilim ve mobilyalar tahsis ettiği gibi çeşitli meyveler de göndermiştir[167]. Bu ilk günlerde Nasturiler hakkındaki düşüncelerini Grant, " *Bir anda çevrem yüzlerce hasta, sakat ve gözleri görmeyen insanlar sardı ve ünüm çabucak ülkenin dört bir yanına yayıldı. Bizler buradaki insanlar için birer nimettik ve oraya gelişimiz bu doğrultuda büyük bir hoşnutluk ve çoşkuyla karşılandı. Nasturiler, bizi büyük bir içtenlikle selamlamışlardı. Piskoposları ve*

163 Rev. Justin Perkins, *A Residence Of Eight Years İn Persia Among The Nestorian Christians,* s.30.

164 "Memoır of Dr. Grant Medical Missionary to The Nestorians 0f Persia, Part I.", *The Edınburgh Chırtıan Magazıne Aprıl 1849-March 1850 Volume I.,* Edınburgh, MDCCCl/1850, s.205; Asahel Grant, "The Nestorian;or, The Lost Tribes", s.189; ; " The Nestorians of Persia And Kurdistan Part II.", *The Edınburgh Chırtian Magazıne Aprıl 1851-March 1852,* s.237; *Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Missions, Read At The Twentty-Forth Annual Meetıng,* Printed Fort he Broad By Crocker And Brewster , Boston 1833, s.48-49.

165 Thomas Laurie, *Woman and Gospel in Persia*, Chicago 1887, s.12-13; Murat Gökhan Dalyan, "Amerikan Misyonerliğinde Kadın ve Kadının Rolü (Ortadoğu Örneği)", s.344.

166 Rev. Justin Perkins, *A Residence Of Eight Years İn Persia Among The Nestorian Christians,* s.233; Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.45-46; *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Missions, Read At The Twentty-Seventh Annual Meeting, Held in The City of Hartfort, September 14, 15 & 16, 1836,* s.54-55.

167 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians,* s. 45-56.

papazları bizim masamızda oturdu, aile sunağımızda bizimle birlikte eğildi ve çocuksu bir yumuşak başlılıkla, zevkle dinlediler. Halkları arasında yapacağımız çalışmaların yürütülmesinde işbirliği yapmaktan ve bizim adımıza nüfuzlarını kullanmaktan çekinmediler. Bizi asla kendilerine rakip olarak görmediler. Aksine, önemli bir eğitim ve geliştirme çalışmasında en büyük yardımcıları olarak kabul ettiler. Biz yıkmak için değil bir şeyleri kurmak yapmak adına ordaydık. Böyle bir çalışma içine girmemizde amaçladığımız bilgi ve dindarlığı getirmek yolunda bu din adamlarının karşısında uğraş vermek değildi ve bunu hepsine kolayca anlatabilmiştik. Yapılarında umutlarımızı son derece arttırıcı pırıltılar yakalamıştık. Kutsal Kitaplara büyük saygıları vardı ve bu kitapların herkesin kendi anlayabileceği dilde, halkla birlikte okunabilecek biçimde olması taraftarlarıydılar. Diğer mezheplere karşı büyük bir hoşgörü besliyorlardı. Kendi inanç pratiklerinde de Katolik ve diğer doğu kiliselerindekinden daha yalın ve kutsal kitaba daha bağlı oldukları kolayca gözlemlenebiliyordu. Puta tapmanın, günah çıkartmanın ev araf öğretisinin karşısındaydı. Protestan Hıristiyanlar ile ortak yanları çoktu ve bu yüzden Asya'nın Protestanları görünümündeydiler. Fakat ne yazık ki, halk bilgisizlik ve boş inançların içine gömülmüş durumdaymış; ruhban sınıfı dışında okuma yazma bilen yoktu. Kadınlar tamamen eğitimsiz bırakılmışlardı. Çok çeşitli yortu ve bayram günlerine verdikleri önemi hayat ve yaşam temizliğine de yansıttıkları söylenemezdi doğrusu.. Ancak, önlerinde bu kötü yaşam örneğinden biraz olsun uzak durmak çabasında olan ve bir ölçüde güzel bir yaşam sergilemek isteyen insanlar da yok değildi. Yine de, bu bir parça dindarlığın, Kilise'nin sayesinde ateşin daha da canlanarak çevresini ışığı ile aydınlatacak denli güçleneceğimizi umut edebiliriz. Sizler de görüyorsunuz ki; halkın bu bilgisizlik içindeki yaşamından kaynaklı kötü ortam karşısında, kilise görevlileri ya da halkın kendisinden bir karşı çıkış görmemiz ve hatta büyük bir coşkuyla kucaklanmamız hiç de şaşırtıcı bir durum değil.." cümleleriyle ifade etmiştir[168].

29 Aralık'ta yılın son iki gününde Perkins, Nasturiler arasında gerçekleştirecekleri faaliyetler için oldukça umutlu olup kendilerini kurtarması için Nasturilerin kendilerini beklediğini düşünerek büyük bir umuda kapılmıştır. Misyon faaliyetlerinde Doktor Grant'la iş bölümü yaptıktan sonra özellikle misyonerlik için matbaa ve kitap basımının bu aşamada çok önemli olduğunu fark etmiş ve acilen matbaa ve onu kullanacak elemanlara ihtiyaçları

168 Asahal Grant, *a.g.e.*, s.7.

olduğunu belirtmiştir. Matbaa elde edildiğinde İranlı yetkilerin harf karakterlerinin Süryanice olmasından dolayı herhangi bir sıkıntı çekmeyeceklerine inanmaktadır. Yine özellikle Doktor Grant'ın tıbbi uygulamalarının hızla kendilerine teveccühü arttıracağını ve yavaş yavaş ünlerinin Osmanlı sınırlarına ulaşarak onlarında kalbini kazanacaklarını düşünmekteydi[169]. Nitekim Grat'ın gelmesinden itibaren halk arasında bir misyoner doktorun kendileri arasında faaliyet göstermeye başladığı haberi hızla yayılmış ve başına kalabalıkların toplanmasına neden olmuştur. Grant, bir müddet sonra düzenli bir evde muayene işlemlerine başlamış boş vakitlerinde seyyar doktor misyoner olarak görev yapmaya başlamıştır. Onun doktorluğu o kadar faydalı olduğunu Grant, ABCFM Genel Sekreteri Rufus Anderson'a gönderdiği mektupta insanları muayene ettikleri insanların kendisine olan şükranlarını ifade etmek için ayaklarına kapandıklarını hatta ayakkabılarını öptüklerini belirtmiştir. Hatta mektubunda misyonerlere kibirli tepeden bakan İran'ın molla sınıfının bile elbisesini, eteğini öptüklerini ifade ederek bunun Hıristiyan bir yabancı için oldukça gurur kaynağı olduğunu ifade etmiştir. Grant'ın bütün bu muayenelerinde yanında yardımcı olarak Mar Yohanna'nın kardeşi bulunmaktaydı. Mar Yohanna kardeşini özellikle tıp bilimleri ve İngilizceyi öğrenmesi için Grant'ın yanına vermiştir[170]. Bir müddet sonra Grant'ın şöhreti Urmiye sınırları dışına taşarak Gürcistan'a ve Osmanlı dağlarına kadar ulaşmıştır. Hatta Amediye'den insanlar beş günlük yolculuktan sonra Urmiye'ye tedavi olmaya gelmişlerdir[171]. Grant, bir günde yaklaşık yüz civarında hastaya baktığını ve hastalarının arasında Müslümanlardan ileri gelenlerinin de olduğunu belirtmektedir[172].

Tıbbi uygulamalara misyonerlikte özellikle ilk aşamalarda çok fazla önem verilmiştir. Çünkü İsa, insanları doğru yola çağırırken tıbbı kullanmıştır. Yine onun havarilerinden Paul'da insanlar arasında Hıristiyanlığı yayarken tıbbi uygulamalardan yararlanmıştır. Bu nedenle misyonerler için Hıristiyanlığın ve

169 Rev. Justin Perkins, *A Residence Of Eight Years İn Persia Among The Nestorian Christians,* s.245-46.

170 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.62-63.

171 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.64-65; Rufus Anderson, *a.g.e, I.*, s.175-176.

172 *The Nestorians of Persia: A History of The Origin and Progress of That People, and of Missionary Labours Among Them. With An Account of The Nestorian Massacres by Koords,* s.53.

mezheplerinin yayılmasında ilk zamanlar kullanılacak en etkili ve eski yöntem tıptı. Bu sayede toplumun bütün sınıflarına ulaştıkları gibi insanların kendilerine yönelik geliştirdikleri tepkilerinde önüne geçmiş oluyorlardı. Bu bağlamda Doktor Grant'ın Musul'daki faaliyetleri sırasında Musul'da Yakubi Piskoposu, halkına kim Grant'a gidip muayene olursa onun toplumdan dışlanıp aforoz edeceğini ilan etmiştir. Ancak bir müddet sonra kendisi de Grant'a muayene olmuş ardından iyi bir diyalog kurmuştur. Yine Musul'da bulunan Katolik misyonerlerde onun buradaki faaliyetlerinden oldukça rahatsız olmuş ve yasaklama girişimlerinde bulunmuşlardır. Ancak daha sonra hastalıklardan dolayı onun yardımı görmüş ve tavırlarını yumuşatmışlardır[173]. Urmiye bölgesinin yapısının ve ovasının hastalıklara davetiye çıkartmasından dolayı Amerikalı misyonerler bölgede doktorların oldukça işe yaradığını görmüş ve ABCFM'den 19 Ocak 1839 tarihinde kendileriyle çalışacak ikinci bir doktor misyoner talep etmelerine neden olmuştur[174]. Çünkü özellikle bahar ve yaz aylarındaki mevsimsel hava değişiklikleri hastalıklara davetiye çıkartmıştır. Misyonerlerin kendileri de bunlardan muzdarip olmalarına karşın özellikle de çocuklarını bu yüzden kaybetmişlerdir. Ateş, halsizlik ve görme kaybı başta olmak üzere bu tür hastalıklar bayağı bir misyonerleri rahatsız etmiştir. Nitekim ölümünden birkaç yıl önce Bayan Grant'ın göz hastalığı nedeniyle bir gözünü kaybetmiştir[175].

1836 yılının ilk günlerinde Amerikalı misyonerler, Urmiye çevresindeki sağlıksız ortamdan fazlasfıyla muzdarip olarak çok sıkıntı çekmişlerdir. Bu dönemde iki üç kez ateşli hastalık geçirerek gözleri kanlanmış ve su toplamıştır. Aynı şekilde Justin Perkins, hanımı, oğlu ve Bayan Grant'ta aynı şekilde iki üç defa ateşli hastalık nedeniyle iki üç kez yatalak olmuştur. Özellikle Bayan Perkins ve oğlu göz hastalıklarından dolayı sıkıntı çekmişlerdir. Bu dönemde hasta olmasına rağmen Grant 16 Ocak'ta İran Prenslerinden Melek Kasım Mirza'yı ağırlamış ve onu misafir etmiştir. Bu ziyaret esnasında Grant'a okulun durumundan ve bu okulda verilen İngilizceden oldukça memnun olduğunu dile getirerek yerel dille birlikte bu eğitime devam edilmesi konusunda ısrarcı olmuştur[176].

173 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.66-68.
174 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.70.
175 Justin Perkins, *Missionary Life In Persia Being Glimpses Of The A Century Of Labors Among The Nestorians,* s.46-47.
176 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.74.

Genel anlamda misyon açısından bu kadar güzel gelişmeler olurken sosyal yaşamlarında birçok zorluk yaşamışlardır. Bunlar arasında en dikkat çekici olanlar barınma ihtiyacı için inşa ettikleri binanın henüz tamamlanmamasından dolayı yağmur ve soğuklara maruz kalmaları, mobilyalarının olmayışı, ev olmayınca düzgün tıraş olamamaları, arkalarından gönderilen eşyalarının gecikmesi neticesinde elbiselerini değiştirememeleridir. Hatta bu nedenle kirli elbiselerini yıkayıp üzerlerinde ateşe karşı kurutmak durumunda kalmışlardır[177].

ABCFM'in bu küçük misyoner grubu Urmiye'ye gelir gelmez misyonerlik faaliyetlerini gerçekleştirmek amacıyla hemen bir okul açmayı başarmıştır[178]. 18 Ocak 1836'da açılan bu yatılı okula ilk başta 7 Nasturi öğrenciyi kabul etmişlerdir[179]. Amerikalıların açmış olduğu misyonerlik okulu,

---

177 Rufus Anderson, *a.g.e., I.,* s.175.

178 Justin Perkins, *Missionary Life In Persia Being Glimpses Of The A Century Of Labors Among The Nestorians,* s. 42-43; " Miscellany- The Nestorians Missions", *The Missionary Magazıne. Published By The American Pabtist Mission Union, Vuolume XXXVII.,* Boston 1857, s.371; Rew.W.S.Tyler, *a.g.e.,* s.167; Robert E. Speer, *a.g.e*., s.20; ; " The Nestorians Of Persia And Kurdistan Part II.", *The Edınburgh Chırtian Magazıne Aprıl 1851-March 1852,* s.237; Rev. Thomas Laurıe, " Dr.Grant And Mountain Nestorians", *The Christian Examınıer And Relıgıous Miscellany, Volume LV, Fourth Series, Volume XX,* s.301; Captain Richard Wılbraham, *Travels In The Trans-Caucasıan Orovınces Of Russıa And Along The Southern Shore Of The Lakes Of Van And Urmiah In The Autumn And Winter Of 1837,* London 1839, s.370-371; George David Malech, *a.g.e.,* s.326-27; " The Calcutta Christian Observer (New Series) No.7., July 1840", s.428; Wıllıam W. Campell, *a.g.e.,* s.119; Joseph Tracy, "a.g.m.", s. 263; Julıus Rıchter, *a.ge.,* s.295; Hollis Read, *a.g.e.,*s.357; Justin Perkins And Thomas Laurie, *a.g.e.,* s.9; Rev. John Blackburn, *Nıneveh: Its Rıse And Ruın; As Illustrated by Ancient Scrıptures And Modern Dıscoveries, A Course Of Lectures, Delıvered At Claremont Chapel, London. With Addıtıons And Supplementary Notes,* London 1850, s. 110-111; Lady Sehıl, *a.g.e.,* s.352; Abraham Yohannan, *Mezopotamya'nın Kayıp Halkı Nasturiler,* Çev. Meltem Deniz, Beybûn Yayınları, I.Baskı, İstanbul Haziran 2006, s. 20; Yonan Şahbaz, *İslam'ın Savaşı Bir Hristiyan Toplukıyımın Öyküsü,* Çev. Vedii İlmen, Yaba Yayınları, I.Baskı. İstanbul Temmuz 2006, s.23; Wiliam Cutter, " Missionary Effort Of The Protestan Episcopal Church İn The United States, Prepared From Offical Documents", *History Of American Missions To The Heaten, From Their Commencement To The Present Time,* Published By Spooner & Howland, Worcester 1840, s.588; J. B. Marsden, *a.g.e.,* s.103-105; *Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Missions, Read At The Twentty-Eıght Annual Meetıng, Held in The City of Newark, N.J. , September 13, 14 & 15, 1837*, Printed For he Broad By Crocker And Brewster, Boston 1837, s.64; Gabriele Yonan, *a.g.e.,* s.32; George N. Curzon, *a.g.e.,* s.541; J.F. Cookaley, *a.g.e.,* s.30-31.

179 " The Calcutta Christian Observer (New Series) No.7., July 1840", s.432; Rufus

açılışının üzerinden iki ay bile geçmeden öğrenci sayısını 30'a yükselmiştir. Okulda Amerikalı misyonerlere Nasturi papaz ve piskoposlar yardımcı oluyorlardı[180]. İlk başlarda okul denen yer Amerikalı misyonerlerin kaldıkları evin bir odasından ibarettir. Hatta bu ev aynı zamanda okul olduğu kadar Nasturi öğrencilerinde kaldığı bir ev de olmuştur. Okula devam eden öğrencilerin öenmli bir kısmı Urmiye şehrinden olmakla birlikte bunlar arasında Ada ve Caharbash/Çarşıbaşı köylerinden gelen öğrenciler de bulunmaktaydı. Hatta bu son köyden varlıklı bir aile Grant ve Perkinsleri 17 Şubat 1836 tarihinde yemeğe davet etmiştir[181].

Perkins, özellikle ruhban sınıf için açılan bu okuldaki öğrencilerin üzerinde oldukça fazla durmuş, onların her türlü ihtiyaçlarına elinden geldiğince cevap vermeye çalışmıştır. Bu amaçla onları kendi ailesinden ayırmamış elinden geldiğince onlara iyi yönlerini göstermeye çalışmıştır. Çünkü halk ilerde misyoner yardımcısı olacak bu kişilerin gözünden Amerikalı misyonerleri ve Protestanlığı tanıyacaktı. Bu amaçla elinden geldiğince bu kişilerin iyi izlenimlerle eğitimlerini tamamlamasına çalışmış ve onlara İngilizce dahi öğretmişlerdir[182]. Hatta bu öğrencilerden bazıları Amerika'ya gitmek istediklerini belirtmiştir. Abraham ve Yohanna adlı papazlar, İngilizce çalıştıkları için kendilerini daha önce ziyaret etmiş olan şimdi ise İstanbul'da bulunan misyoner Dwight'e bu amaçla bir mektup dahi yazmışlardır[183].

Amerikan misyonerleri Urmiye'deki ilk misyon faaliyetlerini düzene soktuktan sonra Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisindeki Nasturilerin durumları ve yaşam koşulları ile ilgilenmeye başladılar. Osmanlı sınırları içerisindeki Nasturiler hakkında ilk bilgileri Amediye Paşa'sının kardeşinin 1836

Anderson, *a.g.e., I.,* s.178; R. G. Wilder, *Mission Schools in India of The American Borad of Foreign Missions, With Sketches of The Missions Among The North American Indians, The Sandwich Islands, The Armenians of Turkey, and The Nestorians of Persia,* New York 1861, s.404; *The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1837. Vol. XXXIII.,* Boston 1837, s. 10.

180 Wıllıam W. Campell, *a.g.e.,* s.120; Rufus Anderson, *a.g.e.,I.*, s. 178-79.

181 *The Missionary Herald: 1837,* s.32-36.

182 Rev. Justin Perkins, *A Residence Of Eight Years İn Persia Among The Nestorian Christians,* s.201.

183 Rev. Justin Perkins, *A Residence Of Eight Years İn Persia Among The Nestorian Christians,* s.205-206.

yılında Urmiye'ye yapmış olduğu seyahat sırasında ondan almışlardır. Yine aynı yıl Hakkâri'de bulunan Nasturi Patriği Mar Şamun'un genç kardeşlerinden bir tanesi, Urmiye'de bulunan Amerikan misyonerlerinin istasyonuna gelmiş, onlarla birkaç hafta geçirmiştir. Patriğin genç kardeşi, Hakkâri dağlarına dönüşü sırasında yanında Justin Perkins'in bir mektubunu götürmüştür. Bu mektupta Justin Perkins, oldukça kibar bir şekilde Nasturi Patriği Mar Şamun'a Amerikan misyonerlerinin kendisini ziyaret etmek istediğini belirtmiştir. Aynı yılın son aylarında Nasturi Patriği Mar Şamun, Amerikalıların kendisine gönderdikleri mektuba aynı şekilde karşılık vermiştir. Bu ilk yıllarda Amerikan Merkezi Misyoner Komitesi, Hakkâri dağlarında aşiretsel yaşam tarzındaki Nasturilerle ilişkiyi önemsemekteydi.

Bu yılda Amerikan misyonerleri kendilerine bağlı 50 civarında bir Nasturi topluluğuna hitap etmekte olup bunu yılsonuna kadar Protestanlaşmış Nasturi sayısını 60'a çıkarmayı öngörmekteydiler. Bu ilk yıllarda, ilk Protestan topluluğunun eğitimi Amerikan misyon binalarında yerel Nasturiler yardımı ile verilmekte olup, daha sonraki orta öğrenimler için öğrenci yetiştirilmesi amacıyla köy okullarının açılmasını hızlandırmaya yönelikti.[184].

ABCFM, 1834'te İran'daki Nasturiler arasında misyon faaliyetlerine başlanmasının ardından Nasturilerin Hakkâri dağlarında bulunan göçebe kısmı ile ilgilenmeye başladı. 1838 yılına gelince ABCFM misyonerleri Hakkâri'nin dağlık alanlarında yaşayan savaşçı dağlı Nasturilerle ilişki kurmanın zamanının geldiğini düşünmekteydiler. Bu nedenle zaman zaman Hakkâri'de Koçaniş Köyü'nde oturan Nasturi patriği Mar Şamun ile mektuplaşmışlardır. Bu mektupların bazıları Kürtlerin müdahaleleri nedeni ile yerine ulaşmamıştır. Misyonerler, bu bölgenin kendileri için tehlikelerle dolu bir alan olduğunun da farkındaydılar[185]. Özellikle daha önce bu bölgelerde araştırma yapan Alman Schultz'un Kürtler tarafından öldürülmesi onları oldukça tedirgin etmiş ve bu tür girişimler için dikkatli davranmaya zorlamıştır[186].

184 *Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Missions, Read At The Twentty-Eıght Annual Meetıng, Held in The City of Newark, N.J. , September 13, 14 & 15, 1837*, s.67.
185 Rev. Horatıo Southgate, *a.g.e., I.*, s.310-311.
186 Rufus Anderson, *a.g.e. I.*, s.187.

6. Hakkâri Nasturileri ile İlk ilişkiler Patriğin Kardeşi Zadoc'un Ziyareti

23 Temmuz 1837'de Amerikan misyonerlerinin çok önemli bir misafiri vardı. Bu misafir, Nasturi Patriği Mar Şamun'un halefi kardeşinden başkası değildi. Patriğin kardeşi ile beş piskopos Urmiye bölgesindeki Nasturiler arasında faaliyet gösteren Amerikan misyonerleri ve onların misyon faaliyetleri hakkında bilgi almak için bölgeye gelmişlerdi. Bu ziyaret sırasında patriğin kardeşi ve beraberindekiler, Amerikan misyonerlerinin açmış oldukları okuldaki İncil sınıfında işlenen dersi dinleyip okulun eğitim faaliyetlerini yakından görmüşlerdir. Bu incelemenin ardından patriğin kardeşi, Amerikan misyonerlerinin Urmiye Nasturileri arasındaki faaliyetlerinden memnun olduğunu kendilerine ifade etmiştir[187]. 1837 yılında Urmiye bölgesinin en büyük Nasturi köylerinden birinin bulunduğu Götepe'de bir okulun açılması kararlaştırılmış ve okul inşaatına başlanmıştır. Aynı yıl diğer önemli bir Nasturi yerleşim merkezi olan Ardaşi'de de bir okul açılması planlanmıştır.

Bu yıl Amerikan Misyonerlik Komitesi, Urmiye bölgesinde bulunan Amerikan misyonerlerine, batıda Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde bulunan Nasturilere ulaşacak bir misyon kurulmasına yönelik izni vermiştir. Bu istasyon, Hakkâri dağlarına ulaşacak ve patrik ile de iletişimi sağlayacaktı[188].

7. Hakkâri Bölgesi İçin Yapılan Hazırlıklar

Osmanlı Devleti'nde bulunan Nasturilere, kurulacak istasyon merkezi için araştırmalarda bulunmak amacıyla bir ziyaret gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Amerikan misyoneri Dr. Grant'ın bu amaçla Hakkâri dağlarında yaşayan Nasturiler arasında gerçekleştirdiği ilk ziyaret 1837 yılında gerçekleşmiştir. Bu tarihe kadar Hakkâri bölgesine hiçbir misyoner girmemiş ve Nasturiler'le ilişkiye geçmemiştir. Dr. Grant'ın gezisi bu anlamda bir ilk olarak önemliydi[189]. Dr. Grant, Hakkâri'deki dağlık alanda yaşayan dağlı Nas-

187 *Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Missions, Read At The Twentty-Nınth Annual Meetıng, Held In The Cıty Of Portland, Maıne, September 12, 13 & 14, 1838*, Printed For he Broad By Crocker And Brewster, 1838, s.77-78.

188 *Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Missions, Read At The Twentty-Nınth Annual Meetıng, Held In The Cıty Of Portland, Maıne, September 12, 13 & 14, 1838*, s. 79.

189 Captain Richard Wılbraham, *a.g.e.*, s.374; Justin Perkins And Thomas Laurie, *a.g.e.*, s.20; Wıllıam Clarkson, *a.g.e.*, s.184.

turiler arasındaki misyonerlik çalışmasında o yöredeki Kürt ileri gelenleri ile iyi ilişkiler kurmuştur. Hakkâri Beyi Nurullah Bey bunlardan bir tanesidir. Dr.Grant, bu ilişkileri sayesinde Kürtler arasında rahatça dolaştığı gibi bu sayede Hakkâri dağlarındaki Nasturiler arasında bir bağlantı oluşturmayı da düşünmüştür[190].

Ancak bölgeye Doktor Grant'ın gelmesiyle birlikte Grant'ın kendisi bizzat bu iş için oldukça heveslenmiştir. Bu konuda araştırmalarda ve görüşmelerde bulunarak doktor sıfatıyla rahat bir şekilde yapabileceğine inanmıştır. Hatta bu konuda ABCFM ile yazışmalarda bulunduğu gibi İran'da bulunan İngiliz görevlilere de danışmayı unutmamıştır. Bunlardan yakın dostu olan Dr. Riach kendisine bu girişimin oldukça tehlikeli olduğunu konusunda uyarılarda bulunmuştur. Ancak yine de gitmek isterse, bunun için Hakkâri'deki durumun sakin, Salamas hâkimi Yahya Han'dan kendisini koruma sözü, kendisini tanıtan bir mektup ve bir muhafız alması, aynı şekilde Mar Şamun'dan da bir muhafız alması gerektiği gibi yanında ve çantasında bölgedeki Kürtleri tahrik edecek herhangi bir değerli eşya bulundurmamasını tembih etmiştir. Bunlara ek olarak son derce dikkatli olmasını zira bu bölgelerin herhangi bir Avrupalı insan için oldukça güvensiz bölgeler olduğu konusunda uyarılarda bulunmuştur[191]. Bütün bu uyarıların samimiyetine inanmasına rağmen Grant, Hakkâri dağlarına ulaşmak için oldukça hevesliydi. ABCFM ile bu konuda yazışmalarında özellikle geçen sene Reşit Paşa'nın bölgede bir parça da olsa hâkimiyet kurduğunu ve kendisinin Yahya Han'dan bir iki tane muhafız almayı başaracağına ve yanında bulunduracağı eşyalarla eşkıyaların dikkatini çekmeyeceğine değinerek izin istemiştir. Ancak yakalandığı bir hastalık onun bu hevesini kursağında bırakmıştır. Hatta bu nedenle bölgedeki hastalara İngiliz Doktor Riach bakmak zorunda kalmıştır[192]. 1839 yılının ilk aylarında Amerikan misyonerle-

190 Asahel Grant, "The Nestorian; or, The Lost Tribes", *The Monthly ReView,* s.207; Julıus Rıchter, *a.ge.,* s.300; Rufus Anderson, *a.g.e., I.,* s.194; Mehmet Alagöz, *a.g.e.,* s.95-96.
191 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.88-91. İngilizlerin Amerikalı misyonerlere olan ilgisi her zaman sürmüştür. 1851 yılında İngiliz Konsolos Mr. Stevens, Perkinslerin kızı olan Judith'le kitap alışverişi yapmıştır. Yine 1853 yılında İngiliz görevlilerden Dr. F. Casolani, zaman zaman misyonerleri ziyaret etmiştir. Nitekim bu ziyaretlerin birinde Judith'e binmesi ve oynaması için bir midilli hediye etmiştir. Bkz. Joseph G. Cochran, *a.g.e.*, s.51.
192 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.93-94.

rinden Stocking, Tebriz'e yaptığı gezide İran hanedanından Melik Kasım Mirza'dan ve Azerbaycan Genel Valisi Emir En Nizam'dan Salamas Valisi Yahya Han'a verilmek üzere Doktor Grant'ın Hakkâri'ye yapacağı gezi esnasında ona yardımcı olması ve güvenliğini sağlaması için bir irade almıştır. Böylelikle Hakkâri Nasturilerine ulaşmak için gerekli şartlardan bir tanesi daha sağlanmıştır. Bu iradenin ardından Amerikalı misyonerler vakit kaybetmeden hazırlıklara girişmişlerdir. Ancak bölgedeki Kürtlerin karakteri onlar için hala bir tedirginlik ve endişe kaynağı olmaya devam etmiştir[193].

B- DR. GRANT'IN HAKKÂRİ DAĞLARINDAKİ FAALİYETLERİ

Asahel Grant'ın doktor olmasının Hakkâri bölgesindeki faaliyetler açısından kolaylıklar sağlayacağı düşünüldüğünden buradaki faaliyetleri onun başlatması öngörülmüştür. Zira karşılaşacağı engelleri mesleği sayesinde aşacağını varsaymışlardır.

1. 1839 Yılındaki İlk Gezisi

Bu yıllarda edindikleri bilgilere göre Nasturi Patriği, herhangi bir politik kabiliyetten ve enerjiden yoksun birisi olmasına karşın Kürtlerin bir önceki lideriyle (?) olan yakın dostluğunu oğlu Süleyman Bey'le devam ettirmektedir. Ancak onların yakınlığı Süleyman Bey'in amcası olan ve o dönem bölgenin lideri olan Nurullah Beyi* kıskandırmış ve Grant'ın oraya varmasından

193 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.100-102.

* Nurullah Bey, töre gereği emirliğin varisi olmamasına rağmen gerçek varis olan yeğeni Süleyman Bey'e baskı yaparak yönetimi zorla ele geçirmiştir. Nasturi Patriği Mar Şamun, Nurullah Bey'in emirliğini görmezlikten gelerek Süleyman Bey'le yakın ilişkisini sürdürmeye devam etmiştir. Süleyman Bey'in bölgedeki Kürt Beyleri ile anlaşrak kendisinin yerine geçeceğinden endişe duyan Nurullah Bey, Kürt beylerinin onu terk edip rakibinin tarafına geçeceğinden korkmuştur. Bu nedenle, beylerin kendisine sadık kalmalarını sağlamak için onlara lüks armağanlar vermiştir. Aşırı harcamalar, Nurullah Bey'in para kaynakları üzerinde büyük bir yük getirmiş ve sık sık para sıkıntısı çekmesine neden olmuştur. Bunun üzerine Nurullah Bey, hem para sıkıntısını çözmek ve hem de Mar Şamun'u itaat altına almak için yeni vergi talebinde bulunmuştur. Bu da Nasturiler ile Nurullah Bey'in arasının bozulmasına neden olmuştur. Geniş bilgi için Bkz. Cabir Doğan, *Cizre Bohtan Emiri Bedirhan Bey (1802-1869),* Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Afyon 2010, s.89; Surma d Bayt Mar Sameun, *Ninova'nın Yakarışı*, Çev: Meral Barış, Avesta Yay. İstanbul 1996, s. 67; Lale Yalçın-Heckmann, *Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri*, Çev: Gülhan Erkaya, İletişim Yay., İstanbul 2002, s. 79.

bir müddet önce patriğin evinin yakılmasına neden olmuştur. Bu beyin aynı zamanda Bohtan bölgesinin idarecisi olan Bedirhan Bey** ile de yakın bir dostluğu bulunmaktaydı. Bu sırada Musul Paşası Muhammed Paşa kendi bölgesi ve Bervari'de hâkimiyetini sağladığı gibi Hakkâri dağlarında da gücünü hissettirmek istiyordu. Grant'ın seyahati öncesinde sınırın öte tarafında durum bu şekildeydi[194].

ABCFM ise, Urmiye'deki Nasturilerden ziyade asıl yoğunluğun olduğu Hakkâri dağlarındaki Nasturilere ulaşmak için ve misyoner faaliyetlerine uygun zemin oluşturmak için Ocak 1839 yılında Grant görevlendirilmiştir.

** Bedirhan Bey, ünlü İslam komutanı ve sahabe Halid bin Velid'in soyundan sayan Cizre Beyleri (Azizî ailesi) ailesindendir. 1834-1839 yılları arasındaki Doğu harekâtında Bedirhan Bey'in devletin yanında yer alması, hem onun tasfiye olmasını önlemiş hem de bu süreçten önemli bir güç elde ederek çıkmasını sağlamıştır. Zira devletin yanında yer alması onun amcası Seyfeddin'in karşı harekete geçmesi onun Cizre Beyi olmasını sağlamıştır. Başa geçen Bedirhan Bey, iktidarı boyunca amcası Seyfeddin Şir'i hapis altında tutmuştur. Onun bu tutumu daha sonra amcazadesi Yezdan Şir'in onun aleyhine Osmanlı Devleti ile işbirliği yapmasına neden olacaktır.

Cabir Doğan'ın cümleleriyle Nasturi seferleri öncesinde Bedirhan Bey'in ve bulunduğu coğrafyanın durmu şöyledir: "*1839 Nizip Savaşı, Osmanlı Devleti için Güneydoğu Anadolu'da yeni bir safhanın başlangıcı olmuştur. Bu savaşta alınan yenilgi, bölgedeki askerî gücünün nispeten kırılmasına ve siyasî egemenliğin büyük ölçüde azalmasına sebep olmuştur. Mevcut durumdan yararlanan Bedirhan Bey, bir süre sonra bölgenin tek hâkim gücü olmaya başladı. Bu durum, hükümet tarafından da fark edildi; ancak, ilk zamanlarda herhangi bir müdahalede bulunulmadı. Hatta Bedirhan Bey, belli bir süre desteklendi. Bunun sebebi ise, böyle karışık bir dönemde bölgeyi denetim altında tutabilmek için onun bölgedeki gücü ve nüfuzundan yararlanmak istenmesiydi. O güne kadar devletten yana politikalar izleyen Bedirhan Bey, strateji değiştirerek mevcut ortamdan yararlanıp bölgede etkisini ve nüfuzunu artıracak politikalar izlemeye başladı. Bu amaçla, dağınık hâldeki Kürt aşiretlerini kendi etrafında toplayarak aşiretler arasındaki düşmanlık ve ihtilafları ortadan kaldırmak için sıkı bir çaba harcadı. Küçük aşiretleri kolayca kendi çevresinde topladı. Bunun sebebi ise, 1838 yılında Babıali'nin Doğu harekâtı sırasında güçlü aşiret reisleri ya dağılmış ya da sürgün edilerek bölgeden uzaklaştırılmışlardı. Başsız kalan bölge halkı, Bedirhan Bey'in siyasî gücü ve nüfuzundan dolayı ona sığınmayı kendileri için daha uygun görmüşlerdi. Bu dönemde hükümetin Irak'taki Arap ayaklanmalarını bastırmakla meşgul olması, onun bu siyasî ortamdan iyice yararlanmasını sağladı.* "Geniş bilgi için Bkz. Cabir Doğan, *a.g.e.*, s. 30, 46-47.

194 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.104-105. Thomas Laurie'ye göre Mar Şamun ile Süleyman Bey arasındaki dostluk o kadar ileri boyutta bulunuyorduki; Süleyman Bey'in Yüksekova/Gevar'daki yokluğunda Mar Şamun onun annesi ile ilgilenerek rahat ettirmeye çalışmaktaydı. Bkz. aynı eser s. 180.

Onun sayesinde Hakkâri dağlarında yaşayan Nasturi aşiretler arasına girebilmek için güvenli bir yol bulunmuş olacaktı. Çünkü Nasturilerin bu sayede onların "*aydınlatıcı ve öğretici etkileri altına girmiş*" olacaklardı. Ancak bu konuda onları endişelendiren en önemli unsur coğrafyanın olumsuzluğundan ziyade Nasturilerin komşuları olan Kürtlerin tutumlarından çekinmekteydiler. Zira bölgede çeşitli araştırmalar yapan Alman Shultz 'un Hakkâri bölgesinde öldürülmesi onların bölgedeki seyahatleri için çekinmesine neden olmuştur. Bu nedenle güvenli bir yolculuk için tedbirli davranmak zorunda kalmış ve yolculuk için güvenceler elde etmeye çalışmışlardır[195]. Nitekim 1839 yılının Nisan ayında Doktor Grant'a Salamas Valisi Yahya Han'dan Hakkâri dağlarına yapacağı seyahat kendisine her türlü koruma ve teminat verildiğini içeren bir mektup almıştır[196]. Bu mektup üzerine yola çıkan Grant, Erzurum, Diyarbakır ve Mardin olmak üzere çeşitli illere uğramış ardından Musul'a varmıştır. Burada bir müddet dinlendikten sonra 7 Ocak 1840 tarihinde yanında Urmiyeli iki Nasturi, bir Kürt katırcı ve bir kavas eşliğinde Hakkâri dağlarına doğru yola koyulmuştur[197]. Yolu üzerindeki Akra'ya da uğrayan Grant burada 20 civarında Nasturi bulunduğunu ancak bunların da giderek Katolik mezhebini kabul etmeye başladıklarını fark etmiştir. Burada atını satarak özelliklede dağ yollarına daha uyumlu hayvan olan bir katır almıştır. 10 Ocak'ta buradan çıkan Grant, Amdiye'ye ulaşmış buradan Habur Nehri'ne ulaşmış ardından nihayet 15 Ocak'ta Hakkâri yakınlarındaki Tiyari Aşireti köylerinden Durri'ye beş saatlik bir mesafeye ulaşmışlardır. Ancak burada Akra'dan beri Grant'a Kavaslık yapan kişi onu fazla ileri gitmemesi için uyarmıştır. Zira ona göre Nasturiler kitaplarındaki büyülü sözlerle insanları yok eden kimselerdi. Bu nedenle onları Amediye dışında tutulduklarını

195 Asahal Grant, *a.g.e.*, s.8-9.

196 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.106.

197 Rufus Anderson, *a.g.e., I.,* s.190-191;Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.118; " The Nestorians of Persia And Kurdistan Part II.", *The Edınburgh Chırtian Magazıne Aprıl 1851-March 1852,* s.238; Asahel Grant, "The Nestorian;or, The Lost Tribes", *The Monthly Review,* s.194; Rew.W.S.Tyler, *a.g.e.,* s.164; D.T.Fıske, *Faith Working By Love As Exemlified İn The Life Of Fidelia Fıske,* Congregational Sabbath School And Publishing Society, Boston 1868, s. 99; Joseph Tracy, "a.g.m.", s. 328; Rufus Anderson, *a.g.e., I.,* s.190; *Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Thırty-Fıfth Annual Meeting, Held In The Cıty Of Worcester, Massachusetts., Sept.10-13, 1844,* Printed For The Board, By Crocker And Brewster, Boston 1844, s.139-42; Mehmet Alagöz, *a.g.e.,* s.95; John Joseph, *a.g.e.,* s.73.

bir seferinde Revanduz Beyi'nin Nasturi bölgesini ele geçirmek için harekete geçtiğini ancak Nasturilerin ona öncü olan yedi adamının başını kesip yoları üzerindeki köprüye asmalarından dolayı geri döndüğünü söyleyerek onu girişiminden vazgeçirmeye çalışmıştır.[198]. Ancak umulandan daha fazla süren yedi saatlik bir yolculuk sonrasında Durri'ye ulaştıklarında Nasturiler tarafından durdurulmuş ve "*kimsiniz? Ne istiyorsunuz? Nereye gidiyorsunuz*?" sözleriyle sorguya çekilmişlerdir. Bu aşamada soğukkanlılığını kaybetmeyen Grant, Süryanice kendisini doktor bir Hıristiyan olarak tanıtarak iyi bir şekilde karşılanmıştır. Ardından da kavasının geri gitmesine izin vermiştir. Ertesi gün hemen Nasturileri muayene etmeye başlayarak onların güvenini kazandığı gibi din adamlarını da etkilemek için onları da muayene ettiği gibi akşam kilisede yatmış gün ışımadan ibadetini yaparak köydeki Nasturi Piskoposunun gönlünü kazanmıştır. Şüphesiz bunu sağlayan nedenlerden birisi de kilisedeki mumların yakılmasını temin etmek için verdiği bir kutu kibritin rolü bulunmaktadır[199].

18 Ocak 1840'ta yola çıkan Grant Musul'da kendine yetkilerce telkin edilen Mar Şamun'un bir görevlisi olmadan Nasturilerin bulunduğu dağlara gitmemesini dinlememiş ve kendince bunun haklı gurunu yaşarak yola koyulmuştur. Yollar dar ve kaygan yüzeylerden oluştuğu için botlarını köyün piskoposuna vermiş onun kıldan yapılma ayakkabısını almıştır[200].

Yolu üzerinde Nasturilerin kendine nasıl davranacağını kestiremeyen Grant, Nasturi Lizan bölgesine ulaşmış burada şans eseri bir yıl önce Urmiye'ye gelerek gözündeki kataraktı tedavi ettiren gençle karşılaşmıştır. Genç hemen ona hediye olarak bir küp bal getirmiş ardından da bölgeye kendi dillerini bilen bir doktorun geldiği haberi ulaşınca insanlar etrafına toplanmıştır. Akşam da köyün reisi tarafından misafir edilmiştir[201]. Ardından yoluna

198 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.126-129.

199 Rufus Anderson, *a.g.e., I.,* s.191;Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.130.

200 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.131; Rufus Anderson, *a.g.e., I.*, s.192.

201 Rufus Anderson, *a.g.e., I.*, s.192;Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.133. Reisin vei çamurdan yapılmış iki katlı ve her birinde 2-3 oda bulunan iki katlı bir binadan oluşmaktadır Ancak kiliseler sağlam kireç taşlarından yapılmıştır.. Burada kendisine keçi derisinden yapılmış bir sofrada çorba ve darı ekmeği ikram edilmiştir. Burada bol miktarda

koyularak Minyaniş ve Zawita Köylerini geçerek Aşita'ya ulaşmıştır. Bu köyde bulunan Kaşka/Papaz Abraham'la karşılaşmış ve onun misafiri olmuştur. Bu bölgedeki Nasturiler arasında en bilgili kişi olarak bilinen Papaz Abraham, ona burada 5.000 Nasturinin yaşadığını söylese de Grant köyün aşağı yukarı 300 ev ve ahalisinin de 3.000 kişiden fazla olmadığını tespit etmiştir. Bu köyde yolu üzerindeki Kemre adlı diğer köyde de tıbbın sayesinde diğer köylerde olduğu gibi sıcak karşılanan Grant'a bu bölgede okullar açılması için başta Abraham olmak üzere köy halkı büyük bir istek göstermişlerdir. Doktor Grant buradaki işlerini tamamladıktan sonra 22 Ocak'ta yoluna devam ederek Chumba Köyü'ne ulaşmıştır[202]. Bu yolculuğu sırasında katırı bir yardan dereye düşmüş ise de ilaçlarına hiçbir zarar gelmemiştir. Köye ulaşır ulaşmaz köyün Melik'inin başmisafiri olmuştur. Bu sırada yağmur yağmaya başlamış ve otuz saat boyunca yağmur aralıksız yağmıştır. Bu süre zarfında Grant bu dağlı Nasturilerin nelerden hoşlandığı eğitim durumları ve sosyal adalet durumları hakkında detaylı bilgiler almıştır. Hatta köyün Melik'inin İngiltere'deki vapurlar, balonlar ve diğer nesneler hakkındaki soruları Grant'ı oldukça mutlu etmiştir. Zira burada okul açmak bundan daha güzel bir fırsat bulamazdı. Grant, eğer köyde hemen okul açıldığı takdirde yalnız bunları değil diğer başka şeyleri de öğrenme olanaklarına kavuşacakları yönünde propaganda faaliyetlerine girişmiştir. Hatta bu konuda köyün papazı ile görüşme dahi yapmıştır[203].

---

pirinç, nar , incir üzüm , darı gibi meyveler yetişmektedir.Bkz aynı eser 133-34.

202 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.136-137; Rufus Anderson, *a.g.e., I.,* s.192-193 Grant, Aşita'da bulunduğu günlerde Nasturilerin karakteri ve özellikleri hakkında bazı izlenimler edinmiştir. Buna göre özellikle Aşitalıların son derece kavgacı ve çevrelerinde taşkınlık faaliyetleriyle ünlü bir köydür. Yine Nasturilerin yönetilemez mizaçta son derece kendilerine güvenen asabi ve kavgacı olarak her an taşıdıkları hançerlerini çekmeye muktedir oldukları izlenimini edinmiştir. Bir seferinde bu köyden birisi otlaklarını ihlal eden komşu bir Kürt köyüne tek başına saldırıya geçmiş ve çıkan arbedede birçok hançer darbesi ile yaralanmıştır. Aldığı darbelerden bir tanesi son derece ölümcül görüldüğü için kendi haline bırakılmıştır. Ardından arkadaşları tarafından bulunan bu şahış bir gün boyunca dağlardan taşınarak Grant'a getirilmiş ve onun yaptığı tıbbi müdehale sonucunda hayata dönmüştür. Yine Nasturiler özellikle Kürtlerden, Avrupalılardan (Franklar) ve kendi mezheplerini ortadan kaldırmaya çalışanlardan (misyonerlerden) oldukça nefret etmektedirler. Bkz. Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s. 317-318.

203 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.138-139.Bu sohbetlerinde patriğin en büyük sosyal adalet sağlayıcısı olduğunu onun bütün emirlerinin derhal yerine getirilmesi gerektiğini buna uymayanların toplum dışına itileceğini öğrenmiştir. Yine sosyal adelet olarak kısasa kısas anlayışın olduğunu eğer bir kişi birini öldürürse alacağı zea ölümdür.

24 Ocak'ta yağmurun durmasıyla birlikte Grant, ev sahibi Melik İsmail'e veda ederek yanındaki iki Nasturi'yle -ki bunlardan birisi Durri Köyü'nün papazıydı - birlikte yoluna devam ederek[204] Bemeriga isimli köye ulaşarak burada ilaç ve muayene karşılığında yeni kıl Nasturi ayakkabısı elde etmiştir. Patriğin ikametgâhına ancak ertesi gün saat sekizde varabilmiştir. Saat on birde patrikle buluşan Grant'a kendisinin ziyaretinden duyulan memnuniyet ifade edilmiştir[205].

Grant, patrik ile konuşmasında onu iyiden iyiye inceleme fırsatı da bulmuştur. Ona göre patrik* kafasındaki büyük başlık ve elbiseleriyle tam bir Kürt gibi giyinmişti ve gözlerinde gençliğine dair hiçbir belirti bulunmuyordu. 1801 doğumlu ve otuz dokuz yaşında olmasına rağmen sanki ellili yaşlarda gibi bir görünüme sahip olduğunu kaydetmektedir. Patrik toplumun dini ve politik lideri olduğu kadar Osmanlı'daki gelişmelerle ilgilenmekteydi. Grant'la konuşmasında özellikle Avrupalı güçlerin ne zaman gelip kendilerini bu dağlara sıkışmaktan ve Müslümanların idaresinden kurtaracaklarını sormuştur. Bunlara ek olarak Grant, patriğin yanındaki tüfeği bölgedeki kurtlar veya ayılara karşı değil de savaşlar için taşıdığını fark etmiştir. Bu görüşmesinde patriğin aile halkının iki erkek kardeşi, hizmetine bakan bir kız kardeşiyle beş altı hizmetçisinden oluştuğunu gözlemlemiştir. Dağlarda kaldığı beş hafta boyunca Nasturi bölgelerini gezip onlar hakkında detaylı bilgiler topladığı gibi Nasturi toplumunun yapısı hakkında notlar tutmuştur[206]. Bu ilk ziyareti sırasında Nasturi Patriği tarafından iyi bir şekilde karşılanarak beş hafta boyunca burada ağırlanmıştır[207].

204 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.143.

205 Rufus Anderson, , *a.g.e., I.,* s.193;Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.144-146.

* Bu ilk gezisi sırasında Patriği bu şekilde tarif eden Grant, ikinci gezisinin ardından muhtemelen İngiliz Ainsworth'un da burada bulunmasının da etkisiyle patriği yeteneksiz olarak görmektedir. Bkz aynı eser s. 151-52.

206 Rufus Anderson, , *a.g.e., I.,* s.193-194;Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.146-147. Grant Nasturi patriğinin Nasturiler arasında poltiik dini adli ve sosyal olarak en büyük mercii olduğunu görmüştür. Toplumdaki veya kabileler arasındaki anlaşmazlıklarda hakemlik yapan en önemli kişi kendisiydi. Orada olduğu sırada iki Nasturi öldüren ve yakalanan iki Kürt patrik tarafından bedidilini ödeyinceye kadar tutulmuşlardırç Nasturi sosyal adaletinde bir cinayet işlendiğinde katil de mutlaka öldürülmelidir. Ancak mağdur taraf bu davayı belirli bir kan bedeli karşılığında sona erdirebilirdi. Bkz. Aynı eser.

207 John Joseph, *a.g.e.,* s.74.

Hakkâri dağlarından geri dönüşü sırasında Grant'a patrik tarafından 740 yıllık bir İncil, iki ipek işlemeli kırmızı şalvar verildiği gibi onun kız kardeşi Helena'da ona kendi elleriyle ördüğü bir çift eldiven ve ona bir hafta yetecek erzak hazırlamıştır. Ayrılışı sırasında patrik ve diğer Nasturi ileri gelenleri ona, kendisini ve arkadaşlarını bir kez daha Hakkâri dağlarında görmek istediklerini arzulu bir biçimde ifade etmişlerdir [208].

2. Nurullah Bey'i Ziyareti ve Tedavisi

Grant, 1840 yılında patriğin yanında bulunduğu sırada Başkale'de bulunan Nurullah Bey'in bir adamı tarafından kendisini çağıran bir mektup almıştır. Gece yarısı bu çağrı ikinci kez yapılmıştır. Grant onun ikametgâhına vardığında demir bir kapıdan geçerek kasvetli bir koridordan, duvarlarında çeşitli silah ve kılıçlarının bulunduğu hastanın odasına ulaşmıştır. Burada Nurullah Bey'i soğuk algınlığından kaynaklanan şiddetli bir ateş nedeniyle yatalak bir durumda bulmuştur. Bu ziyaret sırasında Grant, onu muayene ederek ilaçlar vermiştir. Onun sayesinde hastalığından kurtulan Nurullah Bey, Grant'a bir at hediye etmiştir[209]. Bu hastalık sayesinde Amerikan misyonerleri bölgede önemli bir söz sahibi olan bir Kürt beyinin dostluğunu kazanmış ve bir müddetliğine de olsa Hakkâri'ye artık daha rahat bir şekilde girip çıkacaklardır.

Grant'ın Hakkâri'deki ziyaretinin ardından bu sefer patriğin iki erkek kardeşi kış aylarında Urmiye'yi ziyaret ederek Amerikalı misyonerlerden faaliyetlerinin kendi bölgelerini de kapsaması yönünde taleplerde bulunmuşlardır. Aynı yılın bahar ayında bu sefer Patriğin bu isteklerini yineleyen bir mektup daha gelmiştir. Bu mektupta özellikle Grant'ın sağ salim olarak Urmiye'ye varmasından duyulan memnuniyet, kendisini ve arkadaşlarını Hakkâri'ye davet içeren cümleler bulunmaktaydı[210].

208 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.149.
209 *The Nestorians of Persia: A History of The Origin and Progress of That People, and of Missionary Labours Among Them. With An Account of The Nestorian Massacres by Koords,* s. 67-68;Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.149-150; Rufus Anderson, , *a.g.e., I.,* s.194.
210 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.151.

3. 1840 Yılındaki İkinci Gezisi

1840 yılında Nasturi Patriği Mar Şamun, Amerikan misyonerlerine Hakkâri'deki Nasturiler arasında misyon faaliyetlerine başlamaları için çağrıda bulunmuştur. Bu amaçla iki kardeşini de Urmiye'deki Amerikan misyonerlik istasyonuna göndermiştir[211]. Daha önce de Dr. Grant'ın Nasturileri seyahatleri sırasında patrikle görüşmelerde bulunmuş ve bu görüşme patrik tarafından olumlu şekilde kabul görmüştü. Nasturi Patriği Mar Şamun, ABCFM misyonerine verdiği önemi gösterircesine, ziyareti sırasında iki kardeşini refakatçi olarak göndermiştir. Yine Nasturi patriği, yanına gelen Grant'a verdiği değeri göstermek adına "*Benim evim senin evin ve beni senin büyük kardeşin olarak kabul et.*" gibi iltifatlarla kabul etmiştir. Grant'ın, patriğin makamında kurulacak misyon için incelemelerde bulunmak amacıyla burada beş hafta geçirmiştir. Bu süre zarfında Patrikle yapmış olduğu görüşmede ona Nasturiler arasında okullar kurmak ve misyonerlik çalışmalarında bulunmak istediklerini izah ederek kendisinden izin almıştır[212]. Bu dönemde Amerikan misyonuyla Nasturi Patriğinin iletişimi ve etkileşimi oldukça yüksek bir seviyedeydi.

7 Mayıs 1840 tarihinde Grant, Nasturi Patriğinin kendisini davet eden mektubu ve de misyonerlik faaliyetlerini Hakkâri'ye yayma isteği onun bu yolculuğa çıkmasını sağlayan en büyük etken olmuştur. Grant'ın bu gezisi sırasında kendisine dört yaşındaki oğlu, Urmiyeli din adamları Mar Yusuf, Mar Yohanna, patriğin iki kardeşi ve adamlarının yanı sıra Salamas hâkimi Yahya Han'ın kendisine eşlik etmesi için görevlendirdiği bir adamı bulunmaktaydı. Bu kafile Salamas'tan Hakkâri'ye gidecek bir kervana ulaşmayı arzulamış iseler devletin bu sezon buğday ihracatını yasakladığından Hakkâri'ye ulaşacak kervan bulamışlardır. Yine de yola çıkarak Van sınırından Osmanlı topraklarına giriş yapmışlardır. Ancak valinin yokluğunda sorun yaşamışlarsa da, Grant'ın yetkileri ikna etmesiyle birlikte yollarına

211 *Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Thırty-First Annual meeting, Held In The Cıty Of Porvindence, Rhode Island,, , Sept. 9,10, &11, 1840,* s. 107-109; John Joseph, *a.g.e.,* s.74-75.

212 ; " The Nestorians Of Persia And Kurdistan Part II.", *The Edınburgh Chırtian Magazıne Aprıl 1851-March 1852,* s.239; "Nestorians Of Central Kurdistan Part II." *Macphall's Edıburgh Ecclesıastıcal Journal No.LXXXV.,* s. 5; Julıus Rıchter, *a.ge.,* s.300; Rufus Anderson, , *a.g.e., I.,* s.193-94, 201.

devam etmişlerdir.[213]. Yolculuk sırasında Salamas'ta kendilerine katılan Nasturi Patriği Mar Şamun'un kardeşleri, onu ve çocuğunu rahat ettirmek amacıyla Hakkâri'nin soğuk sabahlarında üzerlerini kilimlerle örtmüşlerdir[214]. Zira mevsim bahar olmasına rağmen dağlarda ve yollarda kar bulunmakta ve yolların büyük bir bölümü çığlar nedeniyle kapanmıştır. Bu nedenle yolculuk uzun ve yorucu geçmiştir[215]. Zap Nehri'ni geçip patriğin ikametgâhına ulaştıklarında nehrin öte tarafındaki Nasturi kabilelerine giden yolun kapandığını görmüş ve onlara ulaşmayacağı için biraz hayal kırıklığına uğramıştır. Geçen seferkinin aksine bu sefer patrik ve arkadaşı Süleyman Bey'in yanında on gün kalmıştır. Burada bazı görüşmeler yapan Grant, daha sonra Musul'a gitmek için yola koyulmuştur. Yola koyulmadan önce Süleyman Bey'in annesi kendisine yolluk olarak biraz ekmek ve bal koyarken oğlu Henry'e ise hediye olarak bir torba dolusu ceviz, kuru üzüm ve peksimet vermiştir. Ayrıca Süleyman Bey, Grant'ın çocuğuna bir miktar harçlık verirken annesi de boynundan bir çift altın çıkararak oğluna hediye etmiştir. Patriğin kız kardeşi ise bal, un ve tereyağından yapılan helvayla içi doldurulmuş bir ekmek vermiş, patriğin annesi ise yolluk olarak biraz ekmek, yumurta ve peynir göndermiştir[216]. Tekrar yola koyulan Grant yolu üzerindeki Berwer Shawina isimli Nasturi köyünden geçerek Tehoma Aşireti'nin komşuları olan Pinyaniş adlı Kürt Aşiretinin bölgesinden geçmiştir. Doktor olmasından dolayı burada bazı tıbbi uygulamalarda bulunarak bir Kürt kadınından muayene karşılığı bir çift çorap almıştır. Pinyanişler, her ne kadar Nasturilerle zaman zaman sıkıntılar yaşamışlarsa da ona karşı olumsuz bir tutum içinde bulunmamışlardır. Ancak yolu üzerindeki Ertuşi Aşireti onlar kadar kendisine sıcak davranmamıştır. Yine de Van-Başkale'ye oldukça rahat bir şekilde geri dönmeyi başarmıştır.   Burada bir miktar dinlenen Grant 1 Haziran'da Urmiye'ye doğru yola koyulmuştur[217].

---

213 *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Thirty-First Annual Meeting, Held in the City of Philadelphia, Pennslvania,, , Sept. 8, 9, &10, 1841*, s. 115; Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.158; Rufus Anderson, , *a.g.e., I.,* s.198.

214 Rufus Anderson, , *a.g.e., I.,* s.198.

215 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s158-159.

216 Rufus Anderson, , *a.g.e., I.,* s.199;Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.160-161.

217 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.162-63. Amerikalılar'ın Nastu-

rilerle ilgilenmelerinden ve misyonerlik örgütü kurmalarından sonra İngilizler de Nasturilere kayıtsız kalamayıp 1840'lı yıllarda tekrar Nasturiler hakkında gözlemlerde bulunmak için gözlemciler göndermişlerdir. Ainsworth ve Rassam Nasturiler'i incelemeleri için Society For Promotıng Chrıstıan Knowledge tarafından görevlendirilmişlerdir. Bu gezinin masaraflarının karşılanması için 500 sterlin civarında bir para tahsis edilmiştir. Ainsworth Nasturiler'in yaşamış olduğu bölgelerin tamamını dolaşmıştır. Dolaştığı yerlerde karşılaştığı Nasturi din adamlarına İngilizler olarak, Nasturilerin eğitimleri için okul ve misyonerlik merkezleri kurmak istediklerini ifade etmiştir. Nasturiler de onun bu emellerinden dolayı oldukça memnun olmuş şükran duygularını belirtmişlerdir. Ainsworth ve Rassam birçok Nasturi köyünü gezerek uzun bir yolculuktan sonra Nasturi patriği ile görüşmek üzere Koçaniş'e doğru hareket etmek istediklerinde Nasturi patriği, Hakkâri Kürtleri'nin tepkisini çekmemek için makamı olan Koçaniş yerine biraz ileride bulunan Ermeni Pagi Köyü'nde buluşma kararını almıştır. İngiliz misyonerleri Nasturi patriğinden önce gelerek burada kendilerine hastalıkları nedeniyle başvuran Nasturileri tedavi etmeye çalışmışlardır. Patrik ertesi gün yani 20 Temmuz 1840 yılı sabahı 5'te Pagi Köyü'ne gelerek burada İngiliz temsicilerle buluşmuştur. Sabah saat 5'te başlayan görüşme muhtemelen gece 11:30'a kadar sürmüştür. Bu görüşmede Nasturi patriği İngilizlere bu şekilde görüşmelerinden dolayı üzüntüsünü dile getirmiştir. Bu görüşmede Ainsworth, Nasturi patriğini ve beraberindekileri dikkatli bir şekilde inceleyerek not etmiştir. Ona göre Nasturi patriği orta yaşlarda, her bakımdan saygı duyulan, uzun ve yapılı vücut hatlarına sahip ve başındaki sarıkla zeki bakişilara sahipti. Ainsworth ve Rassam Nasturi patriği ile görüşmeleri esnasında onun Kürtlere karşı çekingen davrandığını farketmişlerdir. Ainsworth Nasturi patriğine hediye olarak getirmiş olduğu eşyalar o dönem Hakkâri dağlarında pek fazla bulunmayan lüks sayılan eşyalardan oluşmaktaydı. Bu hediyeler patiska, bir çift bot, zeytinyağı, pipo, buhurdanlık, enfiye, sabun gibi malzemelerdi. Şüphesiz ki bu hediyerlerin veriliş amacı Nasturi patriğini etkilemekti. İngilizler amaçlarına ulaşarak patriği memnun etmişlerdi; çünkü hediyelerin verilmesinden bir müddet sonra patriğin muhtemelen hizmetkârı olan Davut ismindeki şahıs tarafından bu hediyeler orada bulunan Nasturilere gösterilmiştir. Nasturi patriği bu hediyeler sonrasında İngilizlere saatten hoşlandığını belirtmekten geri durmamıştır.

Nasturi Patriği'nin İngilizlerle olan görüşmesindeki genel konular Nasturiler arasında İngiliz misyonerlik faaliyetlerinin kurulmasıydı. Patrik, görüşmelerde İngiltere ile ilişkiye girmek istediğini belirtmiştir. Yine İngilizler'in bölgeye gelerek halkın ahlaki ve dini eğitimlerinin kendileri tarafından sürdürülmesini istediğini belirtmişlerdir. Nasturi patriği, Nasturilere İngilizler tarafından verilecek olan dini eğitimin Nasturi doktrini olması şartıyla kabul ettiğini belirtmiştir. Nasturi patriği, bu görüşmeden bir müddet sonra ayrılarak yerine kardeşini vekil tayin etmiştir. İngilizler, Nasturiler hakkında görüşmelere Nasturi patriğinin kardeşi ile devam etmişlerdir. Aynı zamanda İngilizler, patriğin kardeşi Ainsworth ve yanındakilerin korumasını da sağlamışlardır. Bu görüşmenin sonunda İngiliz misyonerleri Koçaniş yakınlarından geçip buradaki Nasturi köylerini de inceleyerek Başkale'ye doğru yola çıkmışlardır. Ainsworth'un gözlemleri üzerine İngiliz kilisesi başkanı Howley, Nasturiler ile ilgili misyonerlik çalışmalarını başlatmak amacıyla R.G.P. Badger'i görevlendirmişlerdir. Badger Nasturilerin yaşamış olduğu coğrafyaya ulaşmak için Musul'a gelmiştir. Nasturilerin yaşamış olduğu bölgelerde çeşitli incelemelerde bulunmuş ve İngiliz Anglikan Kilisesi'nin misyonerlik faaliyetlerine ortam oluşturmak için çalışmıştır. Badger 1843 yılında Nasturi

Amerikalı misyonerlere göre bu sırada Nurullah Bey, Erzurum'a giderek Nasturilerin itaat altına alınması için buradaki yetkililerle görüşmelerde bulunmuştur. Nitekim dönüş yolunda Grant, onu Van'da dönüş yolculuğu için hazırlık yaparken bulmuştur[218].

Ancak bu sırada Amerikan misyonerleri Hakkâri dağlarına ilgi duyan tek grup değildir. Nitekim 1840 yılında Grant'ın ikinci Hakkâri gezisinden sonra İngiliz Kilisesi adına bölgede Ainsworth ve beraberinde Musul İngiliz Konsolos Yardımcısı Rassam bulunmaktadır. Onların gelişiyle birlikte patriğin Amerikan misyonerlerine yönelik tutumunda bir değişiklik olmuştur. Zira İngilizler, kendisine Amerikalı misyonerlerin halkı arasında yeni mezhebi yaymaya çalıştıklarını ve halkını kendisine karşı kışkırtmaya çalıştıklarını söylemişlerdir. Yine Thomas Laurie ve Rufus'a göre bu heyette bulunan Rassam daha önceleri Grant'la arkadaşlık yapmasına karşın artık İngiliz Kilisesi'ne ait misyonerin burada bulunmasından ötürü ona Amerikan misyonerlerine karşı düşmanca bir tutum almıştır. Yine ona göre İngilizler, Mar Şamun'a Amerikan misyonerlerinin sakıncalı işler içinde bulunduklarından dolayı topraklarından kovmasını istemiş ve kendilerine Nasturiler arasında okullar açmalarında yardımcı olmasını arzulamışlardır. Ancak Patrik İngilizleri de kırmadan Amerikalı misyonerlere birçok açıdan saygı

patriği Mar Şamun'u ziyaret etmiş ve Hristiyan nüfusu ve aşiretleri hakkında bilgi toplamıştır. Bkz. "Mission To Kurdistan İn 1842, The Colonıal Church And Missionary Journal. March, 1850" *The Colonıcal Chronıcle, And Missionary Journal July 1849-June 1850 Vol.III.,* London 1850, s. 331; Julıus Rıchter, *a.ge.,* s.309; Rufus Anderson, , *a.g.e., I.,* s.212-213; John Washington ; W.I. Hamilton, "Instructions of The Council of The Royal Geopraphical Society Of London Addressed To The Leaders Of The Expedition For Exploring İn Kurdistân. 1st June, 1838", *Journal Of The Royal Geographical Society of London,* Vol. 9. (1839), s.13-22; Selahattin Satılmış, "a.g.m.", s.655; John Joseph, *a.g.e.,* s.75; J.F. Cookaley, *a.g.e.,* s.24-25; Wıllıam Francıs Aınsworth, *Travels And Research In Asıa Mınor, Mesopotamya, Chaldea, And Armenıa c.II.*, s.213; Julıus Rıchter, *a.ge.,* s.309; Edward L. Cutts, *The Assyrian Chrıstıans. Report of A Journey, Undertaken By Desire of His Grace The Archbıshop Of Canterbury And Hıs Grace The Archbishop Of York, Chrıstians in Koordistan And Oroomiah*, s.9; Gabriele Yonan, *a.g.e.,* s.33; George N. Curzon, *a.g.e.,* s.543; Rufus Anderson, , *a.g.e., I.,* s.212-213; Aubrey R. Vine, *The Nestorian Churches a Concise History of Nestorian Christiantiy in Asia from the Persian Schism to the Modern Assyrian*, Indepent Press, Ltd Memorial Hall, E.C.4, London 1937, s.177; Lale Yalçın-Heckmann, *a.g.e.,* s.81.

218 Rufus Anderson, , *a.g.e., I.,* s.199.

duyduğunu ifade eden dolambaçlı bir söyleme başvurmuş ve bu sayede İngilizleri de kendine yakın tutmaya çalışmıştır. İngilizlerle sıcak bir ilişki kurmasına rağmen patrik onların bölgede okul açmak isteğine daha önce Doktor Grant'la bu konuda anlaşma yaptığını belirtmiştir. Rassam ve Ainsworth bunun üzerine yazılı metni görmek istemiş iseler arada böyle bir yazılı metnin olmadığından dolayı patrik onlara bir kanıt sunamamıştır. Ancak buna rağmen İngilizler olayın üstünde fazla durmayarak patriğin dostluğunu kazanmaya çalışmışlardır[219].

4 . 1840 Yılındaki Üçüncü Gezisi

1840 yılının Haziran sonunda Doktor Grant, üçüncü kez Hakkâri dağlarındaki Nasturilere ulaşmak için yola koyulmuştur. Bu sefer Ağrı üzerinden Erzurum-Van yolunu kullanarak Nasturilere ulaşmak istemiştir. Van'dan sonra 5 Temmuz'da Hoşab ve Mahmudiye'ye ulaşmış buradan da yolun üzerindeki ilk Nasturi köylerinden Seer/Seir Köyü'ne varmıştır. Ancak buradaki köylüler ilk başta çekingen davranmakla birlikte Grant'ın onlarla kendi lisanlarıyla konuşması ve kendisini tanıtması üzerine onun bölgedeki faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olan ancak onu daha önce hiç görmeyen halk ona çok iyi davranarak üzerlerindeki çekingenliği bir tarafa bırakmıştır. Burada bir müddet dinlenen ve halkla görüşmeler yapan Grant, ertesi sabah Albak tarafından Hakkâri'ye kendisini götürmeleri için iki Kürt'le anlaşmıştır. Ancak yolda aldıkları parayı beğenmeyen bu kişilerle bu konuda anlaşmazlık yaşamış ve Kürtlerin kendisini yolda öldürmelerinden korkmakla birlikle Kemre adlı Nasturi köyünden de geçerek sağ salim patriğin makamına ulaşmayı başarmıştır[220].

9 Temmuz'da Hakkâri'ye varan Grant, burada patriği yerinde bulamamıştır. Çünkü onun gelişinden haberdar olan ancak bir işi nedeniyle patrik,

---

219 *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Thirty-First Annual Meeting, Held in the City of Philadelphia, Pennslvania,, , Sept. 8, 9, &10, 1841*, s.115-116; Rufus Anderson, , *a.g.e., I.,* s.212;Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.152-153.

220 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.176-179; *The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1842. Vol. XXXVIII.*, s.44-45, 215-216.

Grant'ı karşılayamamıştır. Buna rağmen patrik, Grant'ın Tiyari bölgesinden geleceğini düşündüğü için bu bölgedeki insanlara Grant'ı rahat ettirmeleri için emirler vermiştir. Grant'ı bu geziye iten asıl neden patriğin kardeşi Zadok'un kendisine daha önce köprünün yıkılması neticesinde gidemediği Cilo bölgesine götürme ve buradaki insanlarla tanıştırma teklifi olmuştur. Ertesi gün patrikle buluşan Grant daha önceki ziyaretlerinde onun kendisine bu kadar sıcak ve içten davranmadığını belirtmekle birlikte patriğin bazı tutarsız davranışlarını da fark etmiştir. Zira daha önceki görüşmelerde yapmayı planladıkları bazı işlerde patrik belli belirsiz konuşmuş ve kararsız davranışlar içinde bulunmuştur. Ancak Grant yapacakları çalışmaların başarılı olacağına inandığından bu tür davranışları önemsememiştir[221]. Ertesi gün yola çıkan Grant, patrik ve beraberindekiler 12 Temmuz'da Cilo Aşireti'ne bağlı Zerany adlı köye ulaşarak geceyi burada geçirmişlerdir. Burada kaldıkları süre zarfında Grant, her zamanki gibi notlar tutmuş ve köyün papazının köyde okul açılması yönündeki heyecanını gözlemlemiştir. Ertesi gün öğleden sonra Mar Ezeiya/Ziya adlı bölgenin en büyük kilisesinin bulunduğu köye varmış ve bölgedeki insanlar hakkında kayıtlar tutmuştur. Bu bölgede bulunan Cilolular'ın diğer aşiretlere göre daha zeki ve çevredeki ülkelerin dillerini karakterlerini bildiklerini ve ona göre davrandıklarını gözlemlemiştir. On beş civarında köyü bulunan Cilolular, kış aylarında bölgelerinden çıkarak başka yerlere çalışmaya gitmektedirler. Buradaki insanlar kendisine kendileriyle birlikte kalması ve onlarla birlikte yaşaması konusunda tekliflerde bulunarak onu onurlandırmışlardır. Buradaki incelemelerinin sonunda işlerinden dolayı patrik onlardan ayrılmış ancak ona göz kulak olması için kardeşi Zadoc/Zadok'u görevlendirmiştir[222].

Patriğin yanlarından ayrılmasından sonra Grant ve beraberindekiler bu sefer daha önce ziyaret etmedikleri Baz Aşireti'nin bulunduğu bölgelerde araştırmalarda bulunmak üzere 15 Temmuz'da yola çıkmışlardır. Beş köyü olan bu aşiret Cilo Aşiretiyle bitişik bölgelerde yaşamaktadır. Durumu onlara

221 *The Missionary Herald: 1842,* s.45;Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.179.

222 *The Missionary Herald: 1842,* s.217-218;Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s182-83. Burada akşam yemeğinde kendilerine sütle kaynatılmış darı, ve arpadan yapılmış ekmek ikram edilmiştir. Darı yemeği büyük bir kâsenin içinde getirilmiş ve ortasına tereyağı dökülerek misafirlere ikram edilmiştir. Arpa ve adrı ekmeği yapımında bazen buğday, darı çavdar, prinç, mısır'da kullanılmıştır. Bkz aynı eser s. 182.

ekonomik olarak daha zayıf olan bu bölgede bir takım tıbbi uygulamalarda bulunan Grant, bazı önemli aşiret lideriyle görüşmelerde bulunduktan sonra diğer bir aşiret olan Tehoma Aşireti'nin bulunduğu bölgeye ulaşmak için yola koyulmuştur[223]. Yolları üzerindeki küçük Kürt köyünü arkalarında bırakarak Gunduktha adlı büyük bir köye ulaşarak buradaki kilisede misafir olmuş ve köyün din adamları olan Kasha Guweris/George ve Kasha Auraham ile tanışarak görüşme fırsatını bulmuştur. Tehoma Aşireti'nin toplam nüfusunu 10.000 olarak tahmin etmiştir. Bu aşiret, Tiyari ve Cilolulara göre Kürtlerin baskısına çok daha yoğun olarak hissetmektir. Bölgenin verimli olmasına rağmen özellikle pirinç tarımının getirmiş olduğu rahatsızlıklar bulunmaktaydı. Tehoma Aşireti, Grant'ın ziyareti sırasında komşuları olan Tiyari Aşireti ile aralarındaki eski kan davalarını sürdürmekteydi. Bu kan davası sadece Revanduz Paşası'nın bölgeye sefer düzenleyeceği şayiası üzerine bir müddet sona ermiş ise de bir müddet sonra tekrar kaldığı yerden devam etmiştir[224].

Uzun bir yorucu yoldan sonra Grant ve beraberindekiler 20 Temmuz'da Tiyari Aşireti'ne bağlı Saleberka isimli köye ulaşmış ve buranın Meliği Melik Berkhu tarafından karşılanmışlardır. Grant bu aşiret bölgesinde okuma yazma bilen tek bir papazla karşılaşmıştır. Burada geceyi geçirdikten sonra Bea Rawola adlı köye doğru yolculukları sırasında patriğin kardeşi Zadoc/Zadok onun temposuna ayak uyduramamış zaman zaman dinlenmek için durmalarına neden olmuştur. Grant'ın yanında bulunanlar onun hasta olmadığını dün gece Melik ile birlikte şarap içtiğini bu nedenle iki de bir durup dinlenme ihtiyacında bulunduğunu kendisine fısıldamışlardır. Bu sayede Grant, Hakkâri dağlarında Urmiye'deki kadar olmamakla birlikte içki tüketiminin var olduğu bilincine ulaşmıştır. İçki tüketimin halka arasında olduğu gibi din adamları tarafından da rahat bir şekilde tüketildiğini gören Grant bu konuya oldukça canı sıkılarak çevresindekileri kırmadan uyarmıştır [225]. Çünkü Protestanlara göre içki tüketmek toplumdaki kötülükler-

223 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s. 183; *The Missionary Herald: 1842,* s.45, 218-219.

224 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.184-85. Bölgeyi daha sonra ziyaret eden diğer bir misyoner doktor olan Doktor Wright Tehoma Aşireti'nin nüfusunun 5.000'den fazla olmadığını belirtmiştir. Görüldüğü gibi bu konuda taraflar arasında kesin bir ortak kanaat yoktur. Bkz. aynı eser s. 185.

225 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.185-186; *The Missionary He-*

den bir tanesi olup insanlar bundan kaçınmalıydılar. Bu yüzden kendilerine katılan Nasturileri bu alışkanlıktan vazgeçirmeye çalışmıştır[226]. Bu bağlamda misal olarak kendilerine bağlı olarak çalışan Papaz John'u uyarmışlar ve zamanla onu bu alışkanlığından vazgeçirmişlerdir[227].

Aynı günün akşamına doğru daha önceden de gezide bulunduğu Lizan'a ulaşarak burada gecelemiş ardından Aşita ve Minyaniş köylerinde bulunarak buradaki halkı muayene etmiştir. Halkın burada kendisine gösterdiği ilgi onu gelecekte burada kurulacak misyon faaliyetleri için oldukça umutlandırmıştır[228]. Yolculuğu sırasında İstanbul'dan kendisine burada misyon açması için verilecek olan izin belgesinin hayalini kurmuş ve gelecek kışı bu bölgede geçireceğinin hayaliyle yoluna devam etmiştir[229].

Aşita'da bulunduğu sırada Kürtler, köyün 7.000 civarında koyunlarını çalmış ardından Tiyariler'de kendi aralarında birleşerek onların koyunlarını çalmışlardır. Bu nedenle aralarında bir kan davası bulunmaktadır. Grant'a göre bu köy en büyük Nasturi köyü olmakla birlikte kışları dış dünyadan izole olmaktaydı. Bu sırada misyonerlerden Bay ve Bayan Mitchell yolları üzerindeki Musul'da hayatlarını kaybetmişlerdir. Hakkâri'deki gezisi bitiren Grant geri dönüş hazırlığına koyulmuş ve kendisine refakat etmesi için Zadok tarafından 10 Nasturi görevlendirilmiştir[230]. Zira Grant'ın yeni gelen misyonerlerle ilgilenmesi gerekmektedir. Çünkü hayatlarını kaybeden Mitchelller'den başka Hinsdaleler de aynı şekilde hastalanmışlardı. Onların

---

rald: 1842, s.257-258, 266; *The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1869, Vol.LXV,* Cambiridge 1869, s.163, 229.

226 *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Thirty-First Annual Meeting, held in the City of Rochester N.Y., Sept. 12, 13, 14, & 15 1843*, s.107; *The Missionary Herald: 1842,* s.35-36,Justin Perkins and Fidelia Fiske, *a.g.e.,* s.14-15. Amerikalı misyonerler sadece içki tüketimine karşı değillerdi. Onlar ayrıca düğünlerde çalıgıcılık yapmayı da tasvip etmiyorlardı. Bu nedenle Protestan olduktan sonra çalıgıcılık mesleğini bırakan bir Nasturi bile bulunmaktadır. Bu kişi 1847 yılındaki koleradan ölen Mirza adlı çalgıscı Mirza'dan başkası değildir. Bkz. aynı eser s. 78.

227 *The Missionary Herald: 1842,* s.35-36.

228 Rufus Anderson, *a.g.e., I,,* Boston 1872, s.201-202;Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.186-188.

229 *The Missionary Herald: 1842,* s.45.

230 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.188-189; *The Missionary Herald: 1842,* s.45-46.

bakımı için Grant, 25 Ağustos 1841 tarihinde Musul'a ulaşmış yeni gelen hasta misyonerleri tedavi etmiştir[231].

Bu sıralarda Süleyman Bey ve kuzeni arasındaki veraset davası tekrar alevlenmiş ve Süleyman Bey, kuzenin yokluğunda kendine bağlı adamlarla onun bölgesini ele geçirmiştir. Patrikte Nasturi kabilelerin birbirlerine düşmanca partilere ayrılmalarına rağmen onun yanında yer almıştır[232]. Bu durum bölgede yeni olumsuz gelişmelerin habercisini oluşturmuştur.

5. 1841 Yılındaki Dördüncü Gezisi

1841 yılının ekim ayında Musul Yardımcı Konsolosu Rassam ve Doktor Grant, Musul Paşası İnce Bayraktar Muhammed'in huzuruna çıkmak için yola çıkmış ve onu şehrin on iki mil ilersinde bir kükürtlü su kaynağında dinlenirken bulmuşlardır. Paşa, onlara bölgedeki güçlerin Hakkâri'de Nasturiler boyun eğdirdiğini ve hatta Nasturi Patriğinin evinin yakıldığını belirtmiş ise de onlar sadece son kısmın sadece bir aşiretle sınırlı olduğuna inanmışlardır[233]. Bu görüşmenin sonunda Grant, Musul'da bir müddet durmuş ve daha sonra diğer bir Amerikalı misyoner olan Hinsdale ile birlikte 19 Kasım'da Amediye'de bulunan Yezidi, Yahudi ve Nasturilerle görüşme yapmak için yola çıkmış ve bir müddet sonra 4 Aralık'ta tekrar Musul'a dönmüştür. Musul çevresindeki bu gezisi sırasında buradaki Nasturilerin bir kısmının para karşılığında Katolik olduğunu ancak paranın tükenmesiyle birlikte tekrar eski mezheplerine döndüğünü fark etmiştir. Sherman adlı bu köyde insanlar yaklaşık 1.75 cent karşılığında Katolik olmaktadırlar. 24 Kasım'da diğer iki köy olan Barmishmish ve Hertoon adlı köylere uğramıştır. Buralarda oldukça iyi ağırlanan Grant ve Hinsdale, bu bölgelerdeki Nasturilerin herhangi bir eğitim kurumuna sahip olmadıklarını ve çevrelerindeki Müslüman köylerle olan münasebetlerinden ve papalığında etkisiyle cahil kaldıklarını düşünmüşlerdir.

231 Rufus Anderson, *a.g.e., I*,, Boston 1872, s.201-205; *The Missionary Herald: 1842,* s.22, 45, 259-260.

232 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.203.

233 *The Nestorians of Persia: A History of The Origin and Progress of That People, and of Missionary Labours Among Them. With An Account of The Nestorian Massacres by Koords,* s. 76-77;Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s..206; *The Missionary Herald: 1842,* s.200-201.

Aynı yılın kış aylarında Nasturi aşiretler Bervari'deki birkaç köyü yağmalayarak sürülerini kaçırmışlardır. Bu olay sırasında Hakkâri dağlarında olmadığından dolayı mutlu olan Grant meydana gelecek olayları önceden tahmin etmiş ve paşanın bölgedeki yolların güvensiz oluşu nedeniyle baharı bekleyeceğini düşünmüştür[234]. Bunu 13 Ocak 1842 tarihinde diğer bir Amerikalı misyoner Stocking'e yazdığı mektupta Erzurum, Musul paşalarıyla birlikte Hakkâri'deki Kürtlerin Nasturileri cezalandırmak için birleştiği yönünde haberler aldığını böyle büyük bir kuvvete Nasturilerin karşı koyamayacağını bildirmiştir. Ayrıca kendisinin aslında Hakkâri dağlarına gidip onları bu orduya karşı uyarmayı düşündüğünü ancak Musul Ovası'nda yapacak işlerinin olduğunu ellerinden sadece yüksek sesle onlara dua etmekten başka bir şey gelmeyeceğini de eklemeyi unutmamıştır. Buna rağmen aynı yılın bahar ayında Grant ve Hindsale, hiçbir şey olmayacak gibi Hakkâri dağlarında bir kalıcı misyon istasyonu yeri belirlemek için yola çıkmayı planlamışlardır.[235]

5.1. Nurullah Bey'in Nasturileri Boyun Eğdirme Çabaları

Nurullah Bey'le yapılan bu görüşmenin sonunda her ne kadar söz alsa da Grant, Yahya Han ile özel bir görüşme yaparak ona emirin Hakkâri dağlarına Mar Şamun'un yanına gitmesine izin verip vermeyeceğini, kendisinin ve misyonun bu bölgedeki durumuna yönelik tutumunun ne olacağını sormuştur. O da kendisine Nurullah Bey'in kendisinin yakın bir dostu olduğunu misyonerlerin faaliyetlerine devam etmesine karışmayacağını ancak buna izin vermese bile misyonerleri sağ salim buradan gitmelerine izin vereceği konusunda kendisine güvence vermiştir. Ancak yine de kalkışacağı bu faaliyetin sınırların soyguncular tarafından tutulduğundan bahisle tehlikeli olduğunu da belirtmeyi unutmamıştır[236].

1842 yılında Grant, bu işlerle uğraşırken Nurullah Bey ile Nasturilerin ilişkisi çatışmaya dönüşmeye başlamış ve Nurullah Bey, Amerikalı misyonerlere göre devlet yetkilileriyle görüşerek Nasturilere boyun eğdirmek için teklifte

234 *The Missionary Herald: 1842,* s.200-201, 315-318;Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.214; *Report of The American Board of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Thirty-Third Annual Meeting, Held in The City of Norwich, Connecticut, Sept.13,14,15 & 16, 1842,* s.132.
235 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.215; Rufus Anderson, *a.g.e., I.,* s.205.
236 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.232-33; *The Missionary Herald: 1842,* s.496-497.

bulunmuştur. Ancak Nurullah Bey'in yokluğunda yetkililerin yanında rehin olarak bulunan Süleyman Bey, onun Osmanlı yetkilileriyle işbirliğiyle Nasturileri bastırmasına karşı çıkmıştır. Zira bu aynı zamanda bölgenin de tamamen yetkililerin denetimine gireceğinden dolayı karşı çıkmıştır[237].

1842 yılında ise Nasturilere boyun eğdirme konusunda yetkililerden istediği desteği alamayan Nurullah Bey, bu sefer Osmanlı Devleti'nin rakibi olan İran Devleti'ne başvuruda bulunmuştur. Bunun için Salamas idarecisi olan Yahya Han'la buluşmuştur. Burada Grant'la da görüşmelerde bulunan bu ikili ona dostça davranarak güvence vermişlerdir. Hatta Nurullah Bey kendisine onun bir dostu olduğunu Tiyari'de istediği şekilde bir okul açabileceği ve misyon binası kurabileceği gibi kendisini koruyacağına söz vermiştir. Grant'ta onun yanında rahatça konuşarak amaçlarından ve planlarından bahsetmiştir. Nurullah Bey'in yanında kaldığı süre zarfında kendisine oldukça kibar ve iyi davrandığını belirten Grant'a onun Hakkâri'de rahat dolaşabilmesi için bir mektup vermesi, Grant'ı memnun etmiştir. Ancak bu görüşmede özellikle evinin yakılmasından sonra Nurullah Bey'in Hakkâri bölgesindeki Nasturiler üzerinde hâkimiyet kurmak istediğini anlamıştır [238]. Salamas'a kadar Grant'ın dördüncü gezisinde yardımcı olmak için kendisine eşlik eden diğer misyoner olan Stocking rahatsızlandığı için geri dönmek durumunda kalmıştır. Bu nedenle buradan sonra Grant, bu gezisini Urmiyeli din adamlarından Mar Yoosuph/Yusuf'la birlikte gerçekleştirmiştir[239].

5.2. Amerikan Misyon Binası İnşaatı Çalışmaları

1842 yılında Amerikalı misyonerlerin Hakkâri kadrosu Abel K. Hinsdale, Thomas Laurie ve eşleri ile Dr. Grant'tan oluşmaktadır[240]. Dr. Grant, 1842 yı-

237 Rufus Anderson, *a.g.e., I.,* s.206. Nurullah Bey, Nasturilere boyun eğdirmek için Bedirhan Bey'e yanaşmış ve onun desteğini elde etmiştir. Bkz. Cabir Doğan, *a.g.e.,* s. 89.

238 Rufus Anderson, *a.g.e., I.,* s.208; *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Thirty-First Annual Meeting, held in the City of Rochester N.Y., Sept. 12, 13, 14, & 15 1843*, s.110-111.

239 *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Thirty-First Annual Meeting, held in the City of Rochester N.Y., Sept. 12, 13, 14, & 15 1843*, s.110-111.

240 *Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Thırty-Thırd Annual Meeting, Held In The Cıty Of Norwıch, Connectıcut, Sept.13,14,15 & 16, 1842,* s.130.

lında Nasturiler içine bir gezi daha yapmış, bu gezi sırasında hiçbir sorunla karşılaşmamıştır. Bu gezinin ardından Hakkâri bölgesinde, Nasturi Tiyari Aşireti'nin yaşamış olduğu sınırlar içerisindeki Aşita Köyü'nde bir Amerikan misyonerlik istasyonu kurmayı başarmıştır. Amerikalı misyonerler, bu yerin yanında, onunla bağlantılı bir ikinci misyonerlik merkezini de Lizan bölgesinde oluşturmaya çalışmışlardır.[241]. Aynı yıl Tiyari'de ve Aşita'da bütün bir vadiye hâkim olan bir tepeye inşa etmiş olduğu Amerikan misyonerlik binasının belli bir kısmını faaliyete geçirmiştir. 1842 yılının eylül ayında bu merkeze sekiz katırlık kitap ve kullanılacak diğer araçları nakletmiştir[242]. Bu sırada Amediye Paşası'nın isyanını bastırmak için Osmanlı yetkilileri bu yerleşim yerini kuşatmışlardır[243].

Bu sırada Nurullah Bey'le yaşadığı sorunlardan dolayı Tiyari'deki bir meliğin misafiri olan Mar Şamun'la onun dağların zirvesinde Zap Nehri'ne tepeden bakan bir bölgede buluşan Grant, bu buluşmanın ardından birlikte dağlardan Aşita Köyü'ne inmişlerdir. Patrikle geçirdiği iki hafta boyunca Grant, ona ABCFM'in bölgedeki amaçlarından bahsederek onun desteğini aramış ve ona göre de, patriğin bu konuda desteğini de almıştır. Bu görüşme sırasında Grant, patriğin halkının dini ve ahlaki durumlarından daha çok bölgedeki siyasi olaylara ilgi duyduğunu fark etmiştir[244]. Rufus'a göre ise Grant, patriğe Nurullah Bey'le ilişkisini düzeltmesini ve onun dostluğunu kazanmasını istemiştir. Zira Nurullah Bey, bu yıllarda Osmanlı Devleti yetkililerinden yüz çevirerek İran'dan destek sağlamaya çalışmaktadır. Ancak patrik ise Grant'a göre onun aleyhine Musul Paşası'yla mektuplaşmaktadır. Bütün bunlara ek olarak Amerikalı misyonerlere göre Mar Şamun, kendi halkının ahlaki ve dini işlerinden daha çok bölgedeki politik durum ile ilgilenmektedir[245].

241 Justin Perkins And Thomas Laurie, *a.g.e.,* s.20; Rufus Anderson, *History Of The Missions of The American Board Of Commissioners Foreign Missions To The Oriental Churches I,* s.201; *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Thirty-First Annual Meeting, held in the City of Rochester N.Y., Sept. 12, 13, 14, & 15 1843*, s.111; Mehmet Alagöz, *a.g.e.,* s.97; John Joseph, *a.g.e.,* s.77.

242 Rufus Anderson, *a.g.e., I.,* s.209,Mehmet Alagöz, *a.g.e.,* s.97. Urmiye'deki Amerikan misyonerlik merkezinden Hakkâri bölgesine kitaplar ve diğer malzemeler yaklaşık 3 günlük bir yoldan getirilmekteydi. Bkz. Thomas Laurie, *Dr. Grant And Mountain Nestorians*, s.272.

243 *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Thirty-First Annual Meeting, held in the City of Rochester N.Y., Sept. 12, 13, 14, & 15 1843*, s.111.

244 *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Thirty-First Annual Meeting, held in the City of Rochester N.Y., Sept. 12, 13, 14, & 15 1843*, s.111.

245 Rufus Anderson, *a.g.e., I.*, s.210.

Grant buradaki misyon binasını, Hakkâri'de bulunan Nasturilere yönelik misyonerlik faaliyetlerinde merkez olarak kullanmayı düşündüğü için en az üç misyoner ailesinin ve bunların eğiteceği kadar öğrencinin barınabileceği, sınıflar, binek hayvanları için ahır ve misyon faaliyetleri için şapel inşa etmeyi tasarlamıştır. Nitekim onun planlarında burada misyonerlerin bir kısmı misyon gezilerine çıkarken diğerleri buradaki eğitim öğretim ve diğer faaliyetlere devam edeceklerdi. Ayrıca burası diğer bölgelerden gelen misyoner arkadaşları için bir istasyon ve dışarından gelen yabancılar için bir konaklama merkezi olacaktı. Bu nedenle bütün bir vadiyi gören manzaralı bir yere bu çok pencereli bir binanın inşaatını başlatmayı düşünmüştür[246].

30 Eylül 1842 günü Hinsdale, Aşita'ya ulaşmak için yola çıkmış ve sekiz gün sonra buraya ulaşmıştır. Onun ardından Elkuş'tan bir Katolik Nasturi ve Diyarbakır'da İtalyan bir Katolik'te beraberlerinde kutular dolusu hediyelerle birlikte Aşita'ya varmış ve Mar Şamun'dan bölgede kendilerinin de, bir misyon merkezi açma isteklerini belirtmişlerdir. Patrik, Mar Yusuf başta olmak üzere ileri gelen Nasturilerle bu durumu görüşmüş ve sonuçta onların hediyelerini geri vererek buradan ayrılmalarını istemiştir. Bu sırada Aşita'da bulunan Hinsdale Kasım 1842 yılında Musul'a geri dönmüştür[247].

Zira ABCM buraya misyon faaliyetlerini yürütmesi için Thomas Laurie' ve karısını görevlendirmiştir. 8 Kasım 1842 tarihinde Grant bu misyoner çifte kıştan önce buraya ulaşmalarını umut ettiğini, zira bu dağlarda yalnız başına yaşamanın zor olduğundan bahsetmiştir. Diğer bir mektubunda Mr. Laurie'ye kendisinin ve karısının sahip oldukları inanç ve itikat sayesinde Nasturiler tarafından oldukça iyi karşılanacaklarını belirterek yine acele etmelerini ve kendisinin de kadın misyonerler için gerekli müştemilatları tamamlamak için yoğun olarak çalıştığını ve bunun baharda biteceği hakkında öngörüsünü ifade etmiştir. O yeni gelecek olan misyoner çifti Hakkâri dağlarına beklerken 12 Kasım'da Hakkâri'den Musul'a geri dönen diğer bir Amerikalı misyoner Hinsdale, yeni çiftin kendisinden bir gün önce şehre ulaştığını ancak soğuk algınlığı nedeniyle oldukça hasta olduğunu görmüştür[248].

246 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.308.
247 *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Thirty-First Annual Meeting, held in the City of Rochester N.Y., Sept. 12, 13, 14, & 15 1843*, s.110-111; Rufus Anderson, *a.g.e., I.,* s.210.
248 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.278-79.

1842 yılın kasım ayının son günlerinde Grant, Hakkâri dağlarında misyonerlik faaliyetleriyle uğraşırken Hakkâri hâkimi Nurullah Bey'den rahatsızlığından dolayı yanına gelmesini rica eden son derece kibar bir davet almıştır. Ancak Nasturi dostları onun bu ziyarete kesinlikle icabet etmemesini zira ona karşı bir komplo hazırlayabileceği konusunda güçlü uyarılarda bulunmuşlardır. Ancak o bu ziyareti bir misyoner olarak kesinlikle gerçekleştirmesi gerektiğini bilincinde olarak söylenenlere kulak asmadan yoluna devam etmiştir[249].

Bu sırlarda Kürtler ile Nasturiler arasındaki anlaşmazlıklar yavaş yavaş çatışmalara dönüşmeye başlamıştır. Ancak Grant, Kürtler ile Nasturiler arasındaki bu çatışmaların önemli olmadığını, bölgedeki asıl tehlikenin Nasturiler arasında faaliyet gösteren Katolikler olduğunu düşünmekteydi. Ayrıca Grant çatışmalardan çok Aşita'daki misyonerlik faaliyetleri ile ilgilenmekteydi[250].

Thomas Laurie, onun yine de Hakkâri'deki Nasturilere ulaşmak istediğini bunun içinde tam yola koyulacakken eski Amediye Paşası İsmail Paşa'nın* yetkililerin elinden kaçarak aşiretiyle birlikte isyan edip Rabban Hürmüzd Manastırı'yla birlikte Amediye'yi ele geçirmiştir. Bundan dolayı bu yol üzerinden Hakkâri'ye ulaşmanın tehlikeli olduğunu düşünmüş ve bunun yerine Nasturilere, İran sınırından direkt ulaşmak istemiştir[251].

6 Haziran 1842 tarihinde Grant ve yanına Musul'dan aldığı Süryani Baho Abdülhayat beraberlerinde kitaplar ve ilaçlar olmak üzere birçok eşyayla yola çıkmışlardır. Yolculuklarının belirli bir bölümüne Hindsale ve yanındaki yardımcısı da eşlik etmiştir[252]. Bu yolla Revanduz'e ulaşan Grant buradan Zap Nehri'ni geçip Hakkâri'ye ulaşmak istemiştir. Ancak nehrin eriyen karlar nedeniyle aninden kabarması onun bu girişimini engellemiştir[253]. Baranduz'dan çıkıp Salamas'a doğru giderken bu bölgenin hâkimi olan Yahya Han'ın da Nasturilerin itaat altı-

249 *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Thirty-First Annual Meeting, held in the City of Rochester N.Y., Sept. 12, 13, 14, & 15 1843*, s.112.
250 Mehmet Alagöz, *a.g.e.,* s.97.

*İsmail Paşa 1839 yılında Akra'da hapsedilmiştir. Ardından 1842 yılında devlet tarafından affedilmiş ve tekrar sahip olduğu mülkleri elde etmiştir. Ancak 1843 yılında tekrar asi durumuna düşmüştür. Bkz. Thomas Laurie, *Dr. Grant And Mountain Nestorians*, s.297.
251 Thomas Laurie, *Dr. Grant And Mountain Nestorians*, s.216.
252 Thomas Laurie, *Dr. Grant And Mountain Nestorians*, s.217.
253 Thomas Laurie, *Dr. Grant And Mountain Nestorians*, s.222.

na alınması için Amediye hâkimi İsmail Paşa'ya yardım edeceğine dair bir bilgi almıştır. Charreh adlı mevkiye ulaştığında Kürtlerin ittifak oluşturmak için bir araya geldiklerini görmüştür. Burada Yahya Han, eski tanışıklıklarından dolayı onu bir arkadaş olarak karşılamış ve meclisine almıştır. O da bu sırada orada bulunan Nurullah Bey'e Urmiye'deki ve Hakkâri dağlarındaki faaliyetlerinden bahsederek ondan buradaki okullarını ve binalarını yıkmayacağına tam tersine korunacağına dair söz almıştır.[254]. Tam bu sırada Urmiye'deki misyonerlerden Holladay'ın oğlunun hasta olduğu dolayısıyla kendisine ihtiyaç olduğu haberi ulaşınca bölgeden ayrılmıştır[255]. 21 Temmuz 1842 tarihinde Urmiye'deki işleri yerine koyan Grant ve arkadaşlarına Kürtlerin Hakkâri'deki Nasturiler üzerine bir saldırı planladığı şeklinde haberler ulaşmıştır. Bunun üzerine Grant yanına aldığı birkaç Nasturi ile Hakkâri'ye doğru yola koyulmuştur. Charreh adlı vadide Nurullah Bey'in yokluğunda Yahya Han ile buluşmuş yaptıkları özel görüşmede ondan Mar Şamun'un yanına gitmesi halinde güvenliğini garanti edip edemeyeceğini sormuştur. Yahya Han'da ona arkadaşlığından şüphe etmemesini bu yolculuk sırasında elinden geleceğini yapacağını bildirdikten sonra Türk-İran sınırının göçebeler tarafından istila edildiğini dolayısıyla bu yolculuğunu kolay gerçekleştiremeyeceğine dair endişesini belirtmiştir[256].

22 Temmuz'da Van civarına varan Grant ve yanındaki Bahoo adlı Nasturi yardımcısı buradan Hakkâri'ye doğru giderken sınır asayişsizliğinden dolayı soyulmuş birçok kimse ve bir kervan görmüşlerdir. Hatta bu nedenle yardımcısı Bahoo, Grant'a birkaç kez geri dönmeleri yönünde telkinde bulunmuştur. Ancak Grant bir an önce Nasturi patriği Mar Şamun'a ulaşmak için bu öneriyi ret etmiştir. Bu sırada patrik kendisini güvende hissetmediğinden ötürü atalarının ikametgâhı olan Kocaniş'ten Dız bölgesine gitmiştir. Zira Kürtlerle arasında gerginlik yaşanmış ve Nurullah Bey'de onun ikametgâhını yaktırmıştı[257].

254 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.227-228. Yahya Han kendisi de Kürt olmakla birlikte kız kardeşlerinden birini Hakkâri Emirine verdiği gibi kendisi de emirin kız kardeşini kendisine eş olarak almıştır. Yine bir kız kardeşini de şahın haremine göndererek onunla da akrabalık teisis etmiş ve her iki tarfla da müttefik olmuştur. Bkz. aynı eser s. 232. Ayrıca Yahya Han, Hakkâri bölgesine sürekli olarak ilgi duymakta ve burayı kendi nüfuzu altına almak istemektedir. Bkz. Cabir Doğan, *a.g.e.,* s.108.

255 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.229.

256 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.232-233.

257 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.235-237.

Nasturi Patriğinin Koçaniş'teki Evi 1903[258]

Grant ve yardımcısı Koçaniş' ulaşmış buradan da altı yüz metre daha yüksek olan yakın bir bölge olan Berchulla isimli emirin yazlık karargâhına ulamış ve onun tarafından kabul edilmişlerdir. Burası aynı zamanda Ağustos 1844'te Dr. Smith ve Thomas Laurie onu ziyaret ettiği yerdir. Burada Amediye Paşası İsmail Paşa'yla görüşmüş ve onun Nasturilere karşı hazırlıklarını görmüştür[259]. 29 Temmuz'da Nurullah Bey ile karşılaşmış ondan Nasturi bölgesine geçiş izin almıştır. Yolu üzerindeki Tal Aşireti'ne mensup en büyük

258 http://www.bydigi.net/duvar-kagtlari-fotograflar/92306-bir-zamanlar-doguda-ermeni-kalintilari-3.html.

259 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.238.

altı Nasturi köyünü ziyaret etmiştir. Bu kötü durumda olan köylerin emire vergi verdiklerini ve bu sayede diğer yağmacılardan korunduklarını fark etmiştir[260]. Buradan Tehoma Aşireti'nin bulunduğu yaylalara doğru hareket eden Grant, Tehoma bölgesine ulaştığında bu aşiretin diğer bir Nasturi aşireti olan Tiyarilere karşı Nurullah Bey'in yanında yer aldığını görmüştür[261]. Bunun üzerine Grant, Cilo ve Baz aşiretlerinin bulunduğu bölgeye ulaşmak için acele etmiştir. Bu sırada yanında Nurullah Bey'in kendisine eşlik etmesi için görevlendirdiği bir rehber bulunmaktadır. On beş köylük Cilo Aşireti'ne bağlı ilk köye ulaştıklarınmış arından da Baz bölgesine doğru yola koyulmuştur[262].

1841 yılında Baz Aşireti ile Cilo Aşireti arasında bir kan davası ortaya çıkmış kısa bir süreliğine de olsa önlenen bu kan davası daha sonra devam etmiş ve bu olay her iki taraftan da kayıplar vermesine özellikle Baz Aşiretine bağlı bazı köylerin tahrip edilmesine neden olmuştur. Araya Grant dâhil birçok kişi girmesine rağmen taraflar arasında kesin bir barış sağlanamamış ve iki bölge arasında geçişi sağlayan köprüler karşılıklı güvensizlik nedeniyle tahrip edilmiştir. Grant, Baz bölgesine ulaştığında her ne kadar taraflar arasında barış sağlanmaya çalışılmış ise de, burada hala geçen yıldan kalan izlerin taze olduğunu görmüştür[263]. Buradan geri döndükten sonra Grant, Nurullah Bey'in tekrar misafiri olmuş ve burada diğer şeflerle birlikte bir yemeğe katılmıştır. Nurullah Bey'in yanında bulunduğu sırada Amediye'den gelen askerleri ve Nurullah Bey'den hediye almak için öldürdükleri bazı Türklerin kulaklarını getirmiş olan Tehomalı Nasturilerle karşılaşmıştır. Buradaki hazırlıkları gördüğü için bir an önce Tiyarilerin bulunduğu bölgeye hareket etmek istemiştir. Ancak Nurullah Bey kendisine yanında kalmasını, misyon binası inşa etme niyetinden vazgeçmesini ısrarla istemiştir. Zira onun misyon evi olarak kullanmak istemiş olduğu binanın büyüklüğü bazı Nasturileri ve Kürtleri rahatsız etmiştir. Ancak buna rağmen Grant, Nurullah Bey'in yanında bir miktar ilaç bı-

260 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s. 239. Tall Aşireti, Nasturiler arasında kaba olmakla ün yapmıştır. Bkz. aynı eser aynı sayfa.

261 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s. 240.

262 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s. 241-42.

263 Rufus Anderson, *a.g.e., I.,* s.206;Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s. 242-43.

rakarak nasıl kullanılacağı yönünde talimatlar vererek yola koyulmuş ve 9 Ağustos'ta Gundikha isimli Nasturi köyüne ulaşmıştır[264]. Başta burası olmak üzere diğer köylerde gelecek adına ne yapılacağına dair araştırmalarda bulunmuş, buralardaki insanları muayene etmiş ve onlardan bölgelerinde başta okul olmak üzere kitaplar talepleriyle karşılaşmış ve oldukça umutlanmıştır. Buradan Tiyari'ye ulaşmak için kuzeye doğru hareket etmiştir[265]. Yolu üzerindeki Lizan Köyü'ne ulaşarak buranın güney ile batı istikametinin Tehoma Aşireti'ne kuzey ile doğu istikametinin ise Tiyarilere ait topraklar olduğunu görmüştür. Tam bu noktada devlet karakollarından bazılarının Kürtlerin yaklaşmasından dolayı ateşe verildiğini dumanlarından dolayı fark etmiştir. Bu olumsuz işaretler ve gördükleri kendisine aralarında kan davası olan bu iki aşiretin küçük anlaşmazlıkları bırakıp ortak düşmanlarına karşı birleşmesi gerektiğini düşündürmüştür. Buradan birbirine bitişik kırk hanelik Bealaita/Yukarı Ev adlı köye ulaşmış ve burada daha önceden kendine tedavi için başvuran Nasturiler tarafından ağırlanmış ve hasta Nasturileri muayene etmiştir[266]. Onun buraya ulaşması Nasturiler için sürpriz olmuş ve hayret verici olarak görülmüştür. Zira buraya gelebilmek için dar ve çetin dağ yollarından geçilmesi gerekmekteydi. Kendileri bile zaman zaman uçurumlardan yuvarlanmamak için katırlarının kuyruklarına veya yularına tutunma yoluna başvuruyorlardı. Nitekim bu yolculuğu sırasında Grant'ın katırının gevşek bir zemine basması az daha kendisinin ve yük hayvanının uçurumdan yuvarlanması noktasına getirmiştir. Yine aynı yolda diğer bir misyoner Smith'de 1844 yılında uçurumdan yuvarlanma tehlikesini yaşamıştır[267]. Yoluna devam eden Grant, sırasıyla Kasructa/ Kale-Hisar, Matha'd Kasra/Köy Kalesi, Lagippa/ Oyuk isimli dış dünyaya tamamen kapalı Nasturi köylerini dolaşmış ve son köyde misafir olmuştur. Ertesi gün Zap yakınlarındaki bir Nasturi yerleşiminden bir Mar Sava Kilisesine ulaşmıştır[268]. Burada 1839 yılında Aşita Köyü'ne yaptığı ziyaret sırasında kendisinden uzak durması konusundan uyarı aldığı,

264 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.243-44.

265 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.245. Bu köy vadi kenarlarına kurulduğu için sık sık çığ baskınlarına maruz kalmakta ve bu yüzden can kaybına uğramaktaydı. Bu nedenle yamaçlardaki meşe ağalarının kesilmesini Mar Şamun yasakladığı gibi buna kalkışacakları aforozla tehdit etmiştir. Bkz aynı sayfa.

266 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.246.

267 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.246-47.

268 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.248-249.

İngiliz misyonerlerinden Ainsworth'u soymaya çalışan ve patrik tarafından aforoz edilmiş olan ünlü Nasturi soyguncusu Heiyo ile karşılaşmıştır. Grant bu aşamada ilerleyen zamanlarda Aşita'da görev alacak olan Amerikan misyonerlerinin bu adam tarafından rahatsız edilmesini önlemek ve onunla dost olmak için politik davranmaya karar vererek onunla uzlaşı yoluna gitmiştir. Köyün kenarında onun gelmesini beklemiş o geldiğinde kendisini emirin hizmetindeki bir yabancı doktor olarak tanıtmış ancak iki yıl önce buradan geçen Ainsworth ve beraberindekilerle hiçbir bağlantısının olmadığını da belirtmeyi unutmamıştır. Amacının Mar Şamun ile görüşmek olduğunu ancak Emirin yeni bir hastalığının nüksettiğini, bu nedenle kendisini yeniden muayene etmesi için çağırdığını ve kendisinin de bu konuda ona söz verdiğini, belirterek bir anlamda Nurullah Bey'in koruması altında olduğunu Heiyo'ya vurgulamıştır [269]. Heiyo, bölgesinde birçok soygun ve eşkıyalık olaylarına karıştığından Patrik Mar Şamun tarafından aforoz edilmiştir. Bunun dışında Heiyo bölgedeki Melik ile de kan davasını sürdürdüğü için halk tarafından korkulan birisidir. Bu nedenle bölgedeki gezi sırasında Grant oldukça tedirgin olmuştur[270]. Buradan daha sonra Chumba Köyü'ne doğru yola koyulmuş ve buranın biraz ilerisinde Mar Şamun ile buluşmuştur. Burada Mar Şamun tarafından ABCFM'in bastığı başta Protestan İncili olmak üzere diğer kitapların ayinlerde okunduğunu öğrenmesi onu oldukça mutlu etmiştir. Ertesi gün Chumba'nın yakınlarındaki buluşma yerinden birlikte Süleyman Bey ve İsmail Bey ile görüşmek için Aşita Köyü'ne doğru yola koyulmuşlardır. Bu iki bey arasında da Nasturilerin yönetimi konusunda bir çekişme vardı. İkisi de Türklere karşı oluşturulan ittifaka katılma konusunda oldukça istekli değillerdir[271]. Bu durumda Grant, Patriği mümkün olduğu kadar savaştan uzak tutmaya veya en azından emir ile barış içinde kalmasına çalışmıştır. Bunun içinde Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine boyun eğmesini bir an için düşünmüş ancak bunun vergi anlamına geleceğini düşündüğünden bundan da vazgeçmiştir. Bu düşüncelerle patriğin yanından ayrılarak diğer Nasturi köylerini dolaşmaya devam etmiştir. Sırasıyla Malota Köyü'ne ardından Chumba

269 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.249.

270 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.250-53.. Ancak bu yılın ekim ayında arasının bozuk olduğu bölge Meliği? ile barışmış ardından da patrik tarafından kutsanarak aforoz durumu kaldırılmıştır. Bkz sayfa 251.

271 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.254-55.

Köyü Meliği'nin sınırları içinde bulunan çoğunluğunu Kürtlerin oluşturduğu Galitha Köyü'ne uğrayarak burada öğleden sonrasını köylülerle görüşmeler yaparak geçirmiş ardından da yoluna devam etmiştir[272]. Aşita Köyü'ne ulaşan ikili burada bulundukları sırada 400 civarında Kürt ve Tiyari Aşireti'nin önde gelen adamları kendisine emirin birlikte olma ve ona tabi olma önerisini tartışmak için bir araya gelmişlerdir. Ancak Patrik şiddetle bu öneriye karşı olduğunu kendilerinin iki tarafa karşı tarafsız bir politika izleyeceğini ifade etmiştir. Bunu söylemesine rağmen Mar Şamun ve bir takım Melikler daha iyi şartlara kavuşmak umuduyla Musul Paşası'yla mektuplaşmışlardır. Ancak paşanın onların boyun eğmesini istemesi nedeniyle bu girişimlerini başarısızlıkla sonuçlanması, bu sefer bölgeyi direkt olarak kendi nüfuzu içinde gören Nurullah Bey'i rahatsız etmiştir. Şartlar böyle kötüleşmeye başlayınca patrik tarafsızlığını koruma adına İsmail Paşa'nın çalınmış olan dört beş katırının bulunması için emirler vererek geri iadesini sağlamıştır[273].

---

272 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.256-57.

273 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.259. Bu dönemde Musul Paşası ile Bedirhan Bey arasında Cizre'nin nereye bağlanacağı konusunda bir çekişme vardır. Daha önce de belirtildiği gibi Nurulah Bey, Nasturileri itaat altına almak için Bedirhan Bey'in yanında saf tutmuştur. Musul Paşası ile Bedirhan Bey arasındaki çekişmeyi Cabir Doğan "*Tanzimat'ın getirdiği mülkî taksimât henüz bölgede hayata geçirilmeden Bedirhan Bey'in, emiri olduğu Cizre ve Bohtan bölgelerinin idarî yapısında birtakım değişikliklere gidilmiştir. Yapılan değişiklikle Cizre'nin Bohtan, Eşni ve Hacı Behram havalisi Musul Eyaleti'ne bağlanmış; geri kalan Cizre, Midyat ve sair yerler de Diyarbakır Eyaleti sınırları içinde kalmıştır. Musul Valisi Mehmet Paşa, bu kaza ve nahiyelerin Musul'a bağlanmasında önemli rol oynamıştır. Konu ile ilgili olarak Musul, Diyarbakır, Bağdat Valileri ve ordu kumandanlarıyla İstanbul arasında bir dizi yazışmalar olmuştur. Mehmet Paşa, idarî değişiklik sonrası Bedirhan'ı Musul'a davet etmiş; fakat o, valiye güvenmediği için bu isteği yerine getirmemiştir. Musul Valisi Mehmet Paşa'nın kendisinden istediklerine karşı, etraftaki kazaları Vali Mehmet Paşa'ya karşı kışkırtmıştır.*

Bedirhan Bey'in, bağlı olduğu Diyarbakır Eyaleti valileri ile eskiden beri arası iyi olup zaman zaman buraya gidip gelmektedir. Aslında Bedirhan Bey ile Vali Mehmet Paşa arasındaki anlaşmazlığın temelleri biraz daha geriye gitmektedir. Bu uyuşmazlığın temeli, onun Musul Eyaleti dâhilinde bulunan Sincar Yezidilerine saldırması ile başlamıştır. Sadullah Paşa'nın Diyarbakır Valiliği sırasında geçmişte devlete iyi hizmetlerde bulunduğu için Midyat kazası Bedirhan Bey'e verilmiştir. O dönemde Mardin Sancağı Diyarbakır Eyaleti'ne bağlı durumdadır. Bu sancak dâhilinde bulunan Sincar Dağı sakinleri devlete karşı isyan hâlindedirler. Vali Sadullah Paşa'nın izin ve iradesiyle Bedirhan Bey, Sincar Yezidileri üzerine saldırıda bulunmuştur. Musul Valisi Mehmet Paşa da kendi eyaletinin sınırları içerisinde bulunan bir mahalle el uzatıldı diyerek ona karşı cephe almıştır.

Musul Valisi Mehmet Paşa, Van ve çevresindeki yerleşim merkezlerine vergi memurları gönderip

Birinci saldırı öncesi Grant'ın Aşita'daki okulunda otuz öğrenci bir Nasturi papaz gözetiminde eğitim görmektedir. Buranın seçilmesinde Nasturi yerleşim yerlerine yakın olması kadar Musul ile irtibata kolayca irtibat sağlaması da etkili olmuştur. Binanın inşaatı sırasında Mar Şamun, köydeki her evden inşaat ve kerestesi için kavak ağaçları temini için emirler vermiştir. Ancak bu emrinden önce Grant'a daha sonra herhangi bir sıkıntı yaşamamak için Nurullah Bey'den izin almasını şart koşmuştur. Laurie'ye göre bu konuda Badger doğruları söylememektedir[274].

26 Ağustos 1842 tarihinde Grant'la yanındaki piskopos Baho, patriğin yanından ayrılarak Zap kenarından sırasıyla Izany, Zawitha, Umra, Minyaniş ve Lizan'da bulunmuşlardır. Bu köylerden Lizan'da daha önce Aşita'da tanıdıkları Kasha Kena'nın evinde bir gece konaklamışlar ve ertesi gün yollarına devam etmişlerdir. Zap Nehri'ni geçerek Zarne Köyü'ne ulaşan ikili ardından nehrin Ravenduz Beyi'ne ait olan toprağındaki bir kulübede Nurullah Bey'le buluşmuşlardır. Oldukça hasta olduğu için Nurullah Bey, Grant tarafından muayene edilmiştir. Ancak bu işlem sırasında Grant'ın Mar Şamun'la irtibatından rahatsız olan Nurullah Bey, bu ikilinin kendisini zehirlemek istediğinden kuşkulandığı için ilaçları önce hizmetçisine denettirmiş ve bir şey olmadığını görünce içmiştir. Ertesi gün Nurullah Bey'in kampında bulunan Nasturileri yanındaki din görevlisinin yardımıyla eğiten Grant, ertesi gün açlıktan sıkıntıya düşmüş Tehomalı Nasturilerin de geldiğini görmüştür. Bunlar emirin iaşecileri tarafından çeşitli meyve ve köklerle beslenmişlerdir. Bu esnada Grant, Nurullah Bey'den Aşita'da kurmuş olduğu misyon binasının güvenliği içine gerekli izin belgesini almayı başarmıştır. Emirin bütün ısrarlarına rağmen Grant, Nasturiler arasında dönmek konusunda ısrarlı davranmıştır. Yaklaşık kırk gün sonra tekrar

---

buraların Cizre kazasına ait olduğunu söyleyerek Bohtan ve Hacı Behram taraflarından vergi toplatmıştır. Bedirhan Bey ilk zamanlarda bu duruma pek tepki göstermemiş; fakat konuyla ilgili Diyarbakır Valiliği'ne şikâyetnameler göndermiştir. Bedirhan Bey daha sonraki dönemde içine sindiremese de, Musul Valisi Mehmet Paşa ile arasında bir sıkıntı oluşmaması için Midyat, Bohtan ve Hacı Behram kazalarının Diyarbakır'a bağlanıncaya kadar yıllık vergisini Musul Valisi'ne ödemeye devam etmiştir…" sözleriyle açıklamaktadır. Ayrıca 1842 yılında Amediye Paşası İsmail'in Musul Paşası'yla arasının bozlulup Bedirhan Bey'le hareket edip Musul ve çevresinde isyan hareketinde bulunması da tarafların ilişkisinin bozulmasındaki diğer öenmli bir etkendir. Bkz . Cabir Doğan, *a.g.e.,* s.53-55.

274 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.260-261.

Tiyari'ye ulaşmak için yola koyulmuş ve yol üzerinde Mar Şamun'la daha önce buluştuğu evin yakıldığını görmüştür. Bu sırada emirden kalesine nazik bir davet almıştır. Ancak onun tek düşündüğü şey yaklaşan kıştan önce Aşita'da inşa etmekte olduğu binanın tamamlanmasıydı. Bu amaçla Lizan ve Izany köylülerinden yardım almıştır. Ancak bu hazırlıkları sırasında bu köylülerinde sanki bir tehlike altındaymışçasına silahlı olduklarını ve teyakkuzda olduğunu görmüştür[275].

Grant'ın inşa etmiş olduğu misyonerlik binası bulunduğu mevkiinin eski bir kale yıkıntısının yanında olması ve inşaatının büyüklüğü çevrede buranın bir kale olduğu yönünde izlenimler ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hatta inşaatı görenler bu binayı kale olarak adlandırmışlardır[276]. Seçilen bu yer Nasturiler tarafından tarımsal amaçla kullanılmamasından dolayı Amerikalı misyonerlere fiyat olarak da oldukça ekonomik gelmiştir. Misyon binası için Mar Şamun'dan gerekli izinleri alarak inşaata koyulmuşlardır. Buna göre kale etrafında bulunan arazileri de sahiplerinden ufak bedeller karşılığında alarak inşaat alanını genişletmişlerdir. Patriğin Grant'a göndermiş olduğu izin mektubunda bu araziler ve onların sahipleri belirtilmiştir. Buna göre: Papaz Yardımcısı Shilumun'dan kale arazisi, Raban adlı Nasturiden Newiya'nın evine kadar kısım, yine Dedah adlı diğer bir Nasturinin evi 30 piastreye satın alınmıştır. Bunlara ek olarak Daniel, Daniel'in kardeşinin oğlunun evleri 30 piastreye, Yogannis ve Bajeh adlı Nasturilerin kalenin batısındaki arazileri 20 piastreye Kasha Auraham, Kasha Zeiya, Kasha Mattai, Kasha İshak ve Kasha Gyuergis başta olmak üzere Aşita Köyünün bütün papaz ve ruhban sınıfı hazır bulunmuştur. Patrik mektubun sonunda Grant ve yardımcısı Urmiyeli din adamı Piskopos Mar Yusuf'a Aşita'da kalıp misyon faaliyetlerinde bulunması için kıyamete kadar gerekli iznin kendisi ve Hakkâri Emiri'nin verdiğini belirterek mühürlemiştir. Patrik adına bu izin Aşita'nın Mar Gyuergis adlı kilisesinin üst katında Arcdecaon Auraham tarafından aynı yılın haziran ayında yazılmıştır[277].

275 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.262-264.

276 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.265.

277 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.266. Grant, burada ev kurmak için bu izni Musul Paşası'ndan aldığını belirtmektedir. Şöyleki; paşadan Hakkâri dağlarında sadece misyoner aileler için bir ev ve bir okul için izin almış ve bu izin belgesini Nurullah bey'e göstermiştir. Daha sonra o bölgenin yapısına uygun şekilde ev yapımına girişmiştir.

Bu binanın yerinin alımından bir yıl sonra Grant ve yardımcısı bu yerin doğusunda yaklaşık dört metre genişliğinde kırk bir metre uzunluğundaki diğer bir arazi parçasını ise Aziz adlı bir Nasturinin oğlundan 50 piastereye satın almıştır. Bu alımda şahit olarak bizzat patrik, Urmiyeli Mar Yusuf, Kasha Auraham, Kasha Denha, Kasha Mattai ile Jeramon, Sephoris, Abdeeshua, Auraham ve Yusuf adlı Nasturilerle birlikte bütün köyün erkek çocukları bulunmuştur[278].

Hakkâri dağlarında misyon faaliyetleri için yapılan bütün bu hazırlıklardan sonra Grant, buradaki işleri koordine etmesi için diğer bir Amerikalı misyoner ve Amediye'deki faaliyetlerle uğraşan Hinsdale'yi Aşita'ya getirmesi için Baho adlı bir Nasturiyi ona yollamıştır. Ancak bu ulak yolların tehlikesinden dolayı bu görevi yerine getirememiştir[279]. Bu olumsuzluğa rağmen aynı yılın 31 Ekim'inde Hinsdale, Aşita'ya ulaşabilmek için Amediye'den yola çıkmış ve 7 Ocak günü köye ulaşmıştır. Burada kendisini yaklaşık on beş mil öteden direkt olarak Grant karşılamıştır. Köye geldiğinde başta patrik olmak üzere bütün Nasturiler kendisini oldukça sıcak karşılayarak âdeta kendilerinden biriymişçesine ona yakın davranmışlardır. Bu yakınlık onu oldukça memnun ettiği gibi ona, Dr. Grant'ın Nasturiler arasındaki etkisini göstermesi bakımından da önemli görünmüştür. Ocak ayı boyunca köydeki dua ve ayinlerin düzenlenmesi gibi işlerle uğraşan bu ikili huzurunu aynı ayın 27'sinde İran'ın Elkuş şehrinden bir Katolik din adamının eşliğinde Roma'dan gelen bir Katolik misyoner bozmuştur. Bu Katolikler, patriği etkilemek için yanlarında hediye getirdikleri gibi onu kendi taraflarına çekmek için Nasturilerin kutsal kitaplarının basitliğinden dem vurmuşlardır. Patrik ise kendisinin Papayla eşdeğer olduğunu vurgulamıştır. Bunun üzerine Roma temsilcisi, patriğe Katoliklere katılması karşılığında ona patriklik silsilesinin bozulmayacağını, kendisinin bütün doğunun patriği olarak tanınmaya devam edeceği gibi İstanbul'da kendisine bir makam sağlanacağı taahhüdünde bulunmuşlardır. Ancak patrik kalabalık bir ortamda ve Grant ve arkadaşının katıldığı bir toplantının sonunda Katolik misyonerlere tekliflerini kabul etmediğini bildirdiği gibi

Bkz aynı eser s. 374.

278 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.266-67.

279 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.267.

Amerikalı misyonerlerin çabalarını övmüştür. Ardından da onların hediyelerini geri çevirdiği gibi onların Hakkâri dağlarında dolaşmasını ve faaliyette bulunmalarını yasaklamıştır. Bu nedenle Katolik misyon heyeti Amerikalı misyonerlerin de etkisiyle bir şey elde edemeden geri dönmüşlerdir. Bu olayın ardından misyon için yapı malzemesi ve kütük temini için günlük 10 cent karşılığında köyden Nasturi işçiler tutmuştur. Ancak bu kadar para bile Nasturiler arasında sıkıntı yarattığı için Mar Şamun köylüler arasında iş bölümü yapmıştır. Grant'ta zekice bir yöntem olarak köydeki her evden bir işçi almak suretiyle köylüler arasında bir denge kurmuştur[280].

5.3. Nurullah Bey'in İnşaatın Kale Olmasından Şüphelenmesi

Geçen sene Grant bu işlerle uğraşırken şimdi ise, Patrik Chumba Köyü'nden Cilo Aşireti'nin bulunduğu vadiye inmiştir. Bu sırada Grant, yeni yeni ateşli bir hastalıktan kurtulmuştur. Kış aylarının yavaş yavaş yerini bahara doğru bıraktığı o günlerde Nurullah Bey, Bedirhan ile Nasturilere boyun eğdirme konusunda yaptığı görüşme sonrasında kendi bölgesine doğru yola koyulmaktaydı. Bu sırada Cilo Aşireti'nden birkaç kişi daha önceki mallarına karşılık Kürtlerin katırlarını ele geçirmiş ve taraflar arasında gerginlik yaşanmasına neden olmuşlardır. Ancak Patrik arabuluculuk yaparak bu tür olayların önüne geçmek istemiştir. Zira her taraftan Kürtlerin kendilerine yönelik bir hazırlık içinde olduklarına dair bir haberler almıştır. Özellikle de Grant'ın inşa ettiği misyon binası onlar arasında Nasturileri savunmak için yapılmış bir kale olarak dedikodusu hızla yayılan ve Nasturilere yönelik olumsuz duyguları tetikleyen bir yapıya dönüşmüştür. Bu sırada yani 1842 yılının Kasım ayının son günlerinde Grant, Nasturi patriğini uyarmak için onun Chumba Köyü'ne doğru hareket ettiği sırada Nurullah Bey'den acele Hakkâri'ye kendi yanına gelmesini isteyen kısa ama dostça bir mesaj almıştır. Bu sırada yanında bulunan bir Nasturi Meliği kendisine beyin güvenilmez bir adam olduğunu dolayısıyla bu girişimden vazgeçmesini yönünde ısrar etmiştir. Ancak Grant, kendisi de bu ortamda Nurullah Bey'e güvenmemekle birlikte bu davete icabet etmediği takdirde düşman görüleceğinden, başta misyon binası ve misyon faaliyetlerinin ileride sıkıntı yaşayabileceğini göz önünde

280 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.268-70.

tuttuğundan bu davete icabet etmiştir. Ancak Kürtler, arasında giderek Nasturilere yönelik olumsuz duyguların arttığını da göz ardı etmemiştir. Yine de Nurullah Bey'in yanına gitmeden önce takip eden Pazar ayininden sonra Mar Şamun'la konuyu görüşmek istemiştir. Hatta bu amaçla Musul'a da mektuplar yazmış, ardından da Çölemerik'e doğru yola koyulmuştur[281]. Grant bu işlemlerle uğraşırken diğer bir misyoner olan Hinsdale, yardımcıları olan Baho'nun yokluğunda Musul'dan gelen bir Yakubi ile geri dönüş hazırlıklarına girişmiştir. Grant ise Berzawa isimli köye ulaşmış ve ardından Walto Aşireti'ne ait olan Derewa adlı köyde durmuş ve burada daha önceden tanıdığı bir Nasturi sayesinde kendisine hiçte rahat olmamakla birlikte kalacak ve yatacak bir yer bulmuştur. Ancak bir müddet sonra köyün ileri gelenlerinden birinin kendisine saman ve çalılarını koyduğu evinin üst katına taşınarak daha rahat bir ortama kavuşmuştur. Köye varmadan önce yolda Kürtler ve Nasturilerin bir çatışma için hazırlandıkları yönünde haberler almıştır. Ertesi gün Dizza isimli köyde durmuş ve buradaki köylüleri tedavi ederek ardından Çölemerik'e doğru yola koyulmuştur[282]. Akşama doğru Çölemerik Kalesi'ne varan Grant, burada kendisi için hazırlanmış olan kubbeli bir odada Nasturi Patriğini kendilerine yönelik olumsuz düşüncelerinden caydırmak için misyon binasını neden eski bir kalenin yerine kurduğunu açıklamayı düşünmüştür. Tam bu sırada da kendisine Nurullah Bey'in kendisini çağırdığı yönündeki bir haber ulaşmıştır. Nurullah Bey, Grant'ı duvarları çeşitli silahlar, porselenler ve zemini İran halılarıyla süslenmiş bir harem odasında sarı satenden yapılmış bir divanda oturmuş bir şekilde karşılamıştır. Odanın karşısında ise on, on iki civarında Nurullah Bey'in ileri gelen adamını, amcasını ve kuzeni Süleyman Bey'i görmüştür. Bu görüşme esnasında Nurullah Bey çevresinde bulunanlara Dr. Grant'ı övmek için kendisinin oldukça hasta olduğunu ancak onun tedavileri sayesinde bugün sağlığına kavuştuğunu ifade etmiştir. Karşılıklı konuşmalar sırasında Nurullah Bey, Grant'a yanlarından ayrıldık-

281 Rufus Anderson, *a.g.e., I.,* s.210-211;Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.271; *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Thirty-First Annual Meeting, held in the City of Rochester N.Y., Sept. 12, 13, 14, & 15 1843*, s.112.

282 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.272-273.

tan sonra neler yaptığını sormuştur. O da emirin izini sayesinde misyon binasında bulunduğunu belirtmiş ve emirden Aşita'da inşa etmiş olduğu binaya izin vermesini istemiştir. Ancak bu konuda şüpheleri olan Nurullah Bey, Grant'a bu yapının bir kale olduğu hakkında duyumlar aldığını, bunun doğru olup olmadığını ve kaç odadan ibaret olduğunu sormuştur. O da kale olduğu iddia edilen yapının dört odadan oluşan gevşek taşlar ve çamurdan bir adam boyunda yapılmış bina olduğunu açıklamıştır. Kanıt olarak da iyi bir kalenin tek bir insan eliyle kolayca yıkılamayacak kadar sağlam yapılar olduğunu oysa bu yapının tek bir insan tarafından kolaylıkla yıkılabileceğini ve savunulamayacak kadar basit bir yapı olduğunu ifade etmiştir. Bütün bunlara kanıt göstermek ve amacının çatışma olmadığına inandırmak için Nurullah Bey'e kendisini ne zaman silahlı olarak gördüğünü sormuştur. Bu sözler üzerine Nurullah Bey'de danışmanına dönerek şüphelerini sürdürmüştür[283]. Bir müddet sonra buranın kale olmadığına çevredeki adamlarıyla kanaat getirmiş olmakla birlikte yine de bina hakkındaki kuşkularını sürdürmüştür. Bu sefer o ve adamları bu binanın neden pencerelere sahip olduğunu sormuştur. Zira bölgedeki Nasturi evlerinde pencere bulunmamaktadır. Misyon binasının pencerelere sahip olması silahlar için binada açılan mazgallar olduğu düşünülmüştür. Ancak bunun böyle olmadığı daha önceki konuşmalarla ortaya konulunca bu sefer binanın bölgedeki Nasturileri kalkındırmak için yapılan bir Pazar yeri veya dükkânlar topluluğu olup olmadığını sormuşlardır. Grant'ta yapılan bu binanın misyonerlik amaçlı olduğunu, buranın mevki olarak pazaryeri açısından hiçbir cazibesinin olmadığı ve kimsenin gelmeyeceğini izah etmeye çalışmıştır. Yine de burada bina edilen misyon evi hakkında Kürtler arasında şüpheler azalmakla birlikte devam etmiştir.

283 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.274; Rufus Anderson, *History of The Missions of The American Board of Commissioners Foreign Missions to The Oriental Churches I,*, Boston 1872, s.211. Grant'ın Aşita'da inşa ettiği binanın Kürtleri tahrik etmiş olacağını İngiliz Austen Henry Layard, şu sözleriyle belirtmektedir: "*Dağlarda kaldığım kısa süreler içinde Amerikan misyonerleri tarafından yaptırılmış olan ev ve okul yıkıntılarını gezdim. Bu yapılar, Kürtleri hem kuşkulandırmış hem de kıskandırmıştı. Çünkü tek başına duran bir tepenin doruğunda yapıldığı için tüm vadiyi gören üstün bir görüş açısına sahipti. Yer daha az gösterişli, yapı daha küçük yapılabilirdi. Aralarında oturmaya gelmiş oldukları insanların karakterlerini çok iyi bilen bu kişilerin böyle tedbirsiz davranmaları beni çok şaşırttı*". Geniş bilgi için Bkz. Austen Henry Layard, *a.g.e.,* s. 134; Cabir Doğan, *a.g.e.,* s.92.

Ertesi sabah Grant çevreden Nurullah Bey'in misyon binası nedeniyle ortalıkta dolaşan söylentiler nedeniyle kafasında oluşan şüpheleri gidermek için kendisini yanına çağırması için ulağını gönderdiğini öğrenmiştir. Bu sayede Nurullah Bey, eğer Grant, şerefli ve dürüst bir adamsa çağrısına kulak vererek karargâhına geleceğini, aksi takdirde onun ve binası hakkında söylenenleri doğru olarak kabul edip gereğini yapmayı planlamıştır. Grant'ın karargâha gelmesi kendisi ve misyon binası için bu aşamada olumlu olmuştur. Aynı gün Grant, Nurullah Bey'in haremindeki kadınları muayene ederek onlara ilaçlar vermiştir[284]. Thomas Laurie göre; Nurullah Bey'in yanında kaldığı süre zarfında Grant, onun ve Van Paşası'nın Nasturilere boyun eğdirmek istediğini fark etmiş ve Bedirhan Bey ile anlaştıklarını anlamıştır. Hatta bu amaçla Erzurum Paşası'na mektuplar gönderilmiştir. Nasturileri itaat altına alma konusunda özellikle ısrarlı olan Nurullah Bey'i bu fikrinden vazgeçirmek istemiş ise de başarısız olmuştur. Bu aşamadan sonra Grant, Diz bölgesinde bulunan Patrik ve ailesinin yanına ulaşmak için yola koyulmuş, burada onun yakılmış ve harabe olan evini görmüştür. Patrik ailesinin bu bölgeye yakın olan bir Nasturi köyünde olduğunu öğrenince onların yanına gitmiştir. Patrik ailesinin yanına varışından bir müddet sonra Nurullah Bey, Nasturilerin boyun eğmesini ve vergilerini gelecek baharda faiziyle birlikte ödemeleri şartını getirmiştir. Ancak patrik ve ailesi onun bu teklifini kabul etmemişlerdir. Aynı günün akşamında tekrar Grant, Çölemerik Kalesi'ne ulaşmıştır. Yola çıkmadan önce Patriğin annesi onun sağlığıyla yakın ilendiği gibi Kürtlere karşı son derece dikkatli olmasını zira onların sözlerine güvenilmeyeceğini ifade ederek uğurlamıştır[285].

---

284 Rufus Anderson, *a.g.e., I.,* s.211; *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Thirty-First Annual Meeting, held in the City of Rochester N.Y., Sept. 12, 13, 14, & 15 1843*, s.

112;Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.275. Grant, Nurullah Bey'in aile çevresini muayene ederken kadınların yabancılarla olan ilişkilerinde İranlılara göre daha rahat davrandıklarını görmüş ve kılık kıyafetlerini oldukça betimleme imkânını bulmuştur. Bkz. aynı eser s. 275-76.

285 *The Missionary Herald: 1842*, s.90;Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.276-77. Bu olaylar esnasında Osmanlı sınırında Musul Paşasıyla İsmail Paşa arasında sürtüşmeler yaşanmaktadır. Ayrıca eski Bervari yöneticisi Zinner Bey, Musul ve İran sınırlarını asayişsizlik ve otorite yoksunluğundan dolayı uzun bir süreden beri adam-

6. Dr. Grant'ın Musul'a Dönmesi ve Misyoner Hinsdale'nin Ölümü

Nurullah Bey'in yanına döndükten sonra Grant, 7 Aralık'ta Musul yoluna koyulmak üzere emirden almış olduğu korunma belgesi ve bir rehber eşliğinde yola koyulmuştur. Geceyi Hakkâri'nin en küçük Kürt kabilesi olan Sille Kürtlerinin yanında geçirdikten sonra ertesi gün Musul'a gitmekten vazgeçerek Nasturilerin bulunduğu bölgeye doğru yola çıkmış ve 9 Aralıkta Nasturi Chumba Köyü'ne ulaşmış ve burada kendisine eşlik eden Kürt katırcıları geri göndererek Patrik ve eski arkadaşlarıyla buluşmuştur[286]. Aslında Grant'ın buraya uğramasındaki en büyük etken misyonerlerin faaliyetlerinin yoğun olarak bulunmuş olduğu Aşita ve Lizan bölgelerindeki istasyonlarını kontrol etmek ve ileri de meydana gelebilecek olayların faaliyetlerini ne yönde etkileyebileceğini görmektir. Nitekim gelir gelmez zayıf düşmesine rağmen bu bölgelerde incelemelerde bulunmuştur[287]. Ancak bir müddet sonra Grant, Nasturiler arasındaki faaliyetlerine ara vermek durumunda kalmıştır. Bunun en büyük nedeni Hakkâri dağlarında kendine eşlik eden diğer bir Amerikalı misyoner olan Hinsdale'nin bu misyonerlik gezileri sırasında soğuk hava nedeniyle hastalanması ve iki hafta boyunca bu hastalığın gittikçe kötüleşmesidir. Zira hastalığının başlamasıyla birlikte Hakkâri dağlarından ayrılarak Musul'a gelen misyoner, okulların işleyişi ve misyon faaliyetlerinin devamı konusunda sıkıntılar yaşanmasına neden olmuştur. İşte bu sıkıntıları halletmek ve işleri düzene sokmak için Grant, ertesi gün Musul'a ulaşmak Bervari bölgesi sınırları içindeki Davudiye adlı köye doğru yola koyulmuştur. Akşama doğru bir Nasturi köyü olan Musekin'de köy halkı ve reisi tarafından oldukça iyi karşılanmıştır. Thomas Laurie, bu sırada Musul Paşası'nın Grant'ın Aşita'daki faaliyetlerini içeren bir şikâyet mektubunu İstanbul'a yolladığını, İstanbul'dan gelen cevapta işin araştırılması ve misyonerin adının ne olduğunu bildirilmesi istendiğini ifade etmektedir. Ayın on beşinde yoluna devam eden Grant, Tura Matineh adlı bölgeyi geçerek sabah kahvaltısını Davudiye adlı yerleşim yerinde bulunan Türk karakolundaki komutanla birlikte yapmış ve aynı günün akşamını Baadry adlı köy-

larıyla birlikte yağmalamaktadır. Bkz. aynı eser s. 276-77

286 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.277-78.

287 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.278.

de geçirmiştir. Ertesi gün Elkuş'a doğru yoluna koyulmuştur[288]. Buraya vardığında halk (büyük bir çoğunluğunun Katolik olmasından dolayı) tarafından doktor olmasından dolayı iyi bir şekilde karşılanmıştır. Ancak hızla Musul'a gitmesi gerektiğinden dolayı burada fazla kalamamış ve ayın on yedisinde bu şehre varmıştır. Ancak o geldiğinde Hinsdale için yapılacak bir şey kalmamıştır. Zira Hinsdale, tifo, soğuk algınlığı ve kanamalı bir ateşli hastalık gibi birçok hastalıktan dolayı aynı ayın yirmi altısında bölgeye geleli henüz iki yıl bile olmadan 35 yaşında vefat etmiştir. Hastalığı sırasında başucunda bulunan karısı onun her türlü ihtiyacını gidermeye çalışmış ve kocasının ölüm anında her türlü isteğini yerine getirmeye çalışarak misyonerlik anlayışı uyarınca da onun ölümünü büyük bir tevekkül ile karşılamıştır[289]. Elkuş'taki Yakubiler arasında olumlu izlenimler bırakan Hinsdale, burada bulunan Yakubi Mar Toma Kilisesi'nin avlusuna gömülmüştür.[290].

Laurie'ye göre Musul'a gelip her ne kadar Hinsdale'nin hayatını kurtarmayı başarmayan Grant, kendisi bu sırada Musul Paşası'nın bir suikastın-

288 *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Thirty-First Annual Meeting, held in the City of Rochester N.Y., Sept. 12, 13, 14, & 15 1843*, s.112;Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.279. Burada Nasturiler ve Keldanilerce ünlü olan Rabban Hürmüzd Manastırı bulunmaktaydı. Thomas Laaurie, göre, bu manastır yaşanacak olaylar öncesinde Amediye Paşası İsmail tarafından yağmalanmış ve keşişlerin Amediye'ye getirilerek hapse atılmıştır. Manastırda sakladıkları iddia edilen hazinleri göstermeleri için işkencelere tabi tulumuş bir kısmı da bu işkencelerle öldürülmüştür. Yine aynı şekilde köyde paşa tarafından yağmalanmış ve bazı kimsler hapsedilmiştir. Laurie, bütün bu olayların sorumluluğunu yanında çalışan Mar Elias adlı papazın yeğenine atfetmektedir. Bkz. aynı eser s. 280.

289 Rufus Anderson, *a.g.e., I.,* s.211; *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Thirty-First Annual Meeting, held in the City of Rochester N.Y., Sept. 12, 13, 14, & 15 1843*, s.112;Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.280. Bu sırada diğer bir misyoner olan Thomas Laurie ve hanımı da Musul bölgesinde bulunmaktadır. Bkz . Rufus Anderson, aynı eser s. 211.

290 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.281. İngiliz misyoner Badger, Amerikalı misyonerlerin faaliyetlerini engellemeye çalışırken kendisi de Nasturiler arasında propaganda faaliyetlerine girişmiştir. Bunu yaparkende kendi mezheplerine uygun olarak Nasturi İncil'indeki bazı bölümleri kendilerine göre değiştirerek eksik bastırmışlardır. Bu nedenle Hindistan'daki işleri koordine etmekle görevli olan Mutran Athanasius aynı yıl Hindistan'a gitmeden önce Badger'i Foreign Bible Society'in bastırdığı Süryani İncil'indeki eksik olan "*Apocrypha*" adlı bölümü çıkarttıklarından dolayı şiddetle eleştirmiştir. Bknz aynı sayfa ve Badger cI s. 171.

dan kurtulmuştur. Yine ona göre; paşa bölgeye gelen Avrupalıların ve onların faaliyetlerinden kurtulmak istemiş bunun içinde Musul yakınlarındaki Nerwa bölgesi (?) hâkimini görevlendirmiştir. Ancak Grant'ın erken yola çıkması onun bu planının suya düşmesine sebep olmuştur[291].

291 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.281.

II. BÖLÜM

MİSYONERLER VE BEDİRHAN BEYİN SALDIRILARI

A. İNGİLİZ VE AMERİKALI MİSYONERLER ARASINDA ÇEKİŞMELER

Hinsdlae'nin defninden beş gün sonra bölgede faaliyette bulunan Badger'in cenazeye katılanlardan Amerikan misyonerlerinin putperest olduğu yönündeki açıklamalarını öğrenmiş ve şaşırmışlardır. Bu olayı Missionary Herald adlı yayın organlarında eleştirmekten de durmamışlardır. Amerikan misyonerlerine göre zaten Badger, Grant'ın Musul'a varmasından bir müddet sonra Amerikan misyonerlik faaliyetlerinden hoşlanmadığını ve bunun tam karşısında yer aldığını onlara itiraf etmekten çekinmemiştir[292]. Buna rağmen Grant, onu ve hanımı muayene etmiş ve onların hastalıklarıyla ilgilenmiştir[293].

1842-1843 yılının kış aylarında Musul'da İngiliz misyoneri Badger, İngiltere Kilisesi'ni göndermiş olduğu hediyeleri ve mektupları patriğe vermek için hazırlıklarını tamamlamaya çalışırken, Grant ve Laurie'de Aşita'ya bir ziyarette bulunmak için hazırlıklarını tamamlamak için uğraşmaktaydılar[294].

Bunun dışında Badger 1843 yılında Amerikalı misyonerlere karşı karalama kampanyasını sürdürmüştür. Nitekim Amerikalı misyoner Stoddard'a göre Badger ve (muhtemelen Fransız) Madame Pffeifer onları Nasturiler arasında misyonerlik ilkelerine aykırı olarak son derece lüks ve konforlu bir hayat sürmekle suçlayarak kamuoyu ve dünya gözünde küçük düşürücü yazılar yayınlamışlardır. Bu tür yazılar Amerikalı misyonerleri oldukça rahatsız etmiştir. Stoddard'a göre bu tür haberler asla gerçeği yansıtmamaktadır.

292 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.281-282.

293 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.284.

294 *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Thirty-First Annual Meeting, held in the City of Rochester N.Y., Sept. 12, 13, 14, & 15 1843*, s.113.

Ona göre bir misyonerin yabancı bir ülkede zenginlik içinde yaşaması için onların gümüş kaplarda ve kaşıklarla yemek yemesi, cam pencereli evlerinin mobilaylarının olması gibi birçok lükse sahip olmaları gerekmektedir. Oysa onlar Amerika'daki Hıristiyanların hayal bile edemeyecekleri şartlarda yaşıyorlardı. Nitekim aynı Nasturiler gibi yerde ellerini kullanarak yemek yediklerini, karyolalar yerine çamur zeminde paçavaralar içinde dışarıdan gelen soğuğa karşı savunmasız olarak yattıklarını belirtmektedir. Yine kendisinin de Amerika'dayken misyonerler hakkında bu tür söylentilerin doğru olduğuna inandığını ancak bu durumun böyle olmadığını yaşayarak şahit olduğunu itiraf etmiştir. Stoddard, Urmiye'de sabah uyandığında kahvaltıya kadar ahırdaki atların bakımı, tımarı ve beslenmesiyle ilgilendiğini karısı Harriet'in ise eski elbislerini yamadığını, yıkadığını veya mutfak hazırlığı ile ilgilendiğini belirtmiştir. Kahvaltıdan sonra ise kendisinin misyonerlik vaazları üzerine çalıştığını ardından da okulda dersler verdiğini veya köylere misyonerlik gezilerine çıktığını belirtmektedir. Karısının ise ev işlerini bitirdikten sonra kız okullarında her gün şarkılar, dualar öğrettiğini ve kadınlarla ilgilendiğini belirtmiştir. Yine ona göre misyoner olarak aldıkları maaş günlük olarak 10 cent civarında bulunmaktadır. Amerika'da bir kişi günlük 1o cente çalışmak yerine çalışmamayı tercih edeceğini de eklemeyi unutmamıştır.[295].

1. İngiliz Misyoner Badger'in Patrikle Görüşmesi ve Hediyeler Sunması

Hinsdale'nin ölümünden sonra bir müddet Musul'da kalan Grant, tekrar görev icabı Hakkâri dağlarına dönmek istemiş ise de çeşitli nedenlerden dolayı bu arzusunu nisan ayına kadar ertelemek zorunda kalmıştır. Oysa İngiliz misyoner Badger ise, Grant'ın aksine 1843 yılının Şubat ayında başta Aşita olmak üzere Nasturi köylerine ulaşmak için yola koyulmuştur. Ancak yoların karlı ve buzlu olmasından dolayı katırla belli bir yere kadar gitmiş ardından da Aşita'ya varmadan önce bir dağın yamacından aşağı düşmüştür. Bu amacında başarılı olamayan Badger, bu sefer Amerikan misyonerlerine karşı avantaj sağlamak ve patriği kendi tarafına çekebilmek için Mar Şamun'la görüşmüştür[296]. Daha önceden Patrikle görüşmelerde bulunmuş

295 Joseph Parish Thompson, *a.g.e.,* s.144-146, 190.

296 Rufus Anderson, *a.g.e., I.,* s.213-214;Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.285. Layard, vatandaşı olan İngiliz misyonerlerin Mar Şamun'u Amerikalı misyonerlere karşı kışkırttığını belirtmektedir. "Mar Semun konusurken, Türk ve Kürt

olan Rassam'ın tavsiyesiyle patriğe götürmüş olduğu hediyeler iki çift kırmızı bot, bir teneke enfiye, 20lbs. Sabun, 20lbs. kahve, 20lbs. tütsü, iki büyük pelerin, bol miktarda el dokuması muslin kumaşı, bol miktarda zencefil, 50 pipo ağızlığı, 50 adet çakmaktaşı, kalemler, kâğıtlar, bir teleskop ve daha birçok küçük hediyelerden oluşmaktaydı. Badger bunun dışında Ainsworth'tan farklı olarak patriğin en büyük yardımcısı olan kız kardeşine ve ailenin diğer kadın üyelerine de birtakım dikiş iğneleri, çengelli iğne, pamuklular ile şerit kumaşlar gibi hediyeler getirmiştir. Badger'in Nasturiler arasındaki rehberi ise daha önce Ainsworth'a da rehberlik yapan Davut adlı bir Nasturi'dir[297]. 30 Nisan 1843 tarihinde İngiltere'ye gönderdiği bir raporunda Badger, patriğin kendilerinin Nasturiler arasında okul açılması ve misyonerlik faaliyetlerinde bulunmalarını kabul ettiğini açıklamaktadır. Ancak hal ve tavırlarıyla Amerikalı misyonerlere karşı olumsuz duygular besleyen Badger'in bu hislerinin kendi kişisel duyguları olduğu ve bunun kendisini buraya gönderen kuruluşlarca onaylanmadığını Rufus Anderson, yaşanan olaylar neticesinde İngiliz misyonerlik örgütünün buradaki faaliyetlerini durdurmasıyla açıklamaktadır[298]. Yine ona göre patriğin İngiliz misyonerlerle ilişkiye girmesinin temel nedeni bağımsız olma düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Hatta bunu gerçekleştirmek için yaptığı görüşmeler sonunda " *Ben onlarla (İngilizlerle) bir soğan kadar ucuz bedelle ittifak yaptım*" ifadesini kullanmıştır. Ancak Mar Şamun, görünüşte de olsa Nurullah Bey'le iyi ilişkiler içinde olan Grant'ın faaliyetlerini engelleyecek olursa politik durumunun daha da kötüleşeceğini düşünmüştür. Bu nedenle, Nasturiler arasında Amerikalı misyonerlerin doktrinlerini benimseyen

egemenligine kıyasla Amerikan misyonerlerine karsı daha sert bir tutum içerisindeydi. Ona cemaatini medenilestirmeye ve egitmeye gayret edenlerin (Amerikan misyonerlerin) Ortodoks Hıristiyan toplulugundan ayrılanlar oldugunu ögretmislerdi. Esef duyulması gereken sey bunu ögretenlerin İngiliz Kilisesinden olmalarıydı. Buna göre Amerikan misyonerler dinen kabul edilmis doktrinleri benimsemeyen, gerçek imanın tüm ayinlerini ve kurallarını reddeden ve Nesturileri kendi ihanetlerine ortak etmeye çalısan insanlardı. Mar Semun'un korkuları er geç, onların araçları ve egitimleriyle dünyevi oldugu kadar ruhani otoritesinin de tamamıyla sarsılacagı kaygısına dayanıyordu. Bütün kudretini siddet ve hosgörüsüzlükle dolu zulüm eylemlerine yöneltmisti. Bu da ikinci kez halkının oldugu kadar kendinin güvenligini de tehlikeye atabilirdi. Basaramadıysam da, onu bu anlamsız vahseti durdurmaya ikna etmeye gayret ettim." Bkz. Selahattin Satılmış, a.g.e., s.104.

297 George Percy Badger, *a.g.e. cI.,* s.196-197.

298 Rufus Anderson, *a.g.e., I.,* s.213-214.

bir zümrenin olması ve patriğin şimdilik bunları karşısına almak istememesi, Grant'ın doktor olarak bölgedeki faaliyetlerinin halk arasında sempati karşılanması ve en son olarak misyon binası ve okul için para harcamalarından dolayı şimdilik direkt olarak Amerikalı misyonerlere sırtını dönmemiştir[299].

2. Badger'in Faaliyetlerine Amerikan Bakışı

Amerikan misyonerlerinin Nasturiler arasında misyon faaliyetlerine başlamalarıyla birlikte iki rakip misyonerlik örgütü ortaya çıkmıştır. Nitekim 1842 yılının sonbaharında Yakubi Patriği'nden almış olduğu mektupla Amerikalı misyonerlerin okullarına ve İncil dağıtmalarına engel olmak istemiştir. Badger'in Amerikalı misyonerlere yönelik faaliyetlerini başta Hinsdale olmak üzere Amerikalılar, Nasturi vaiz ve din adamlarından öğrenmişlerdir. Onlar da İngiliz misyonere karşı cemaatlerini koruma yoluna gitmiş ve İngiliz misyonere aynı usulde karşılık vermeye çalışmışlardır[300]. Buna rağmen Badger, Musul'da Amerikan misyonerlerinin yerel Hıristiyanlar arasındaki etkisini kırmak için çalışmaya devam etmiştir. Bunun için Amerikalıların gerçek anlamda Protestan olmadıklarını, Kalven ve Luther ile hiçbir bağlantıları olmayan ve öğretileri safsatalarla dolu bir misyon olduğu yönünde propaganda da bulunmuştur[301]. Badger, faaliyetleri ve çeşitli argümanlarıyla Nasturiler arasında az da olsa başarı kazanmış ve iki okul açmayı başarmıştır. Ancak Musul'daki faaliyetlerine rağmen Amerikalı misyonerlerin özellikle Hakkâri dağlarındaki Aşita ve Lizan'daki başarısı onu dağlık alandaki Nasturilerin Amerikalıların etkisinde kalacakları yönünde endişelenmesine neden olmuştur[302]. Bu nedenle 1843 yılın şubat ortalarında Nasturilere ulaşmaya çalışmıştır. Bunda muvaffak olamayınca da bu sefer patrikle görüşmüş ve Amerikan misyonerlerini ve onların faaliyetlerini kötülemiştir. Badger sadece Amerikan misyonerlerini kötülememiş aynı zamanda patriğin bölgedeki ilişkilerini dahi yönetmeye başlamıştır. Nitekim Aşita'da bu görüşmeleri yaptığı sırada emir tarafından gönderilen Cizre ve Çölemerik (Hakkâri)'ten gelen iki Kürt habercisinin kendisiyle görüşme talebini Badger'in önerisiyle reddetmiştir. Ayrıca patriğe eğer bir müttefiklik veya korunma arıyorsa, bunun için İngiltere'nin yeterli olduğunu

299 Rufus Anderson, *a.g.e., I.,* s.214-216.
300 Thomas Laurie, *Dr. Grant And Mountain Nestorians*, s.279.
301 Thomas Laurie, *Dr. Grant And Mountain Nestorians*, s.282.
302 Thomas Laurie, *Dr. Grant And Mountain Nestorians*, s.283-84.

Kürtlerin önerilerine kulak asmaması gerektiği yönde telkinde bulunmuştur. Onun bu sözleri üzerine patrik daha serbest davranmaya başlamıştır. Ancak onun bu hareketleri ve İngiliz misyonerle yaptığı görüşmelerin içeriği Bedirhan Bey ve müttefikleri tarafından öğrenilmiş ve onları hayli kızdırmıştır. Yine Laurie'ye göre bu dönemde Grant ise patriğin kardeşine Kürtlerle iyi geçinmesi yönünde bir takım mesajlar göndermiş ise de bu sonuçsuz kalmıştır. Bu açıklamalarıyla birlikte Amerikalı misyonerler, Bedirhan Bey'in Nasturilere yönelik kuşkularında haklı olduğunu belirttikleri gibi bütün olayların suçlusu olarak da Grant gibi insanlarla iyi geçinmeyen ve ortalığı karıştıran Badger olduğu konusunda hemfikirdirler. Onlara göre Grant tarafları yatıştırmaya çalışırken Badger eylemleriyle çatışmanın önünü açmıştır. Ayrıca patriğin sorun yaşamış olduğu Zeynel Bey'e karşı Aşita'dan bir gücü harekete geçirmesi ve Türk yöneticilere göndererek onların tabiiyetine girmek istemesi Zeynel Bey'i ve dolayısıyla diğer Kürtleri kızdırmıştır[303].

Amerikan misyonerleri Badger'in bölgeye gönderilmesini kendi misyon faaliyetleri için oldukça tehlikeli bir gelişme olarak görmüş ve ondan çekinmişlerdir. Nitekim 24 Mart 1843 tarihinde Grant, kardeşi İra'ya yazdığı bir mektubunda Badger'i kendi faaliyetlerini oymaya çalışan bir ajan, bir bozguncu olarak nitelemiştir[304]. Rufus Anderson, İngilizlerin bölgeye gelmesinden sonra 1843 yılında Amerikalıların Nasturi patriği Mar Şamun'a İngilizlerle görüşmelerde bulunmaması için telkinde bulunduklarını belirtmiştir. Ancak Nasturi patriği İngilizlerle görüşmelere devam etmiştir. Patrik, İngilizlere yakın olabilmek için onlara, Amerikalılarla aynı görüşte olmadığını tam tersine muhalif olduğunu belirtiyordu. Bu nedenle İngilizlerin kendisine sunmuş olduğu okul açma isteğini ve iş birliği önerisini kabul etmiştir. ABCFM Genel Sektereteri Rufus, ayrıca patriğin Amerikalılara yüz çevirip İngilizlerle işbirliğinde bulunmasının gerçek nedenini patriğin düşüncesizce bağımsız olma tutkusuna bağlamaktadır. Yine aynı Mar Şamun, İngilizler bölgeye gelmeden beş ay öncesinde Amerikan misyonerlerinden Dr.Grant'ı ısrarla davet etmekteydi. İngilizler gelince Mar Şamun'un tavrı değişmiştir. Amerikalılar bu işte İngiliz misyoneri Badger'in büyük rolü olduğunu ve patriği kendilerinden uzaklaştırdığını belirtmektedirler.

303 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.286.
304 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.286.

Patrik, İngilizlerle görüşmesinden sonra Archbishop ve Bishop of The English Church'e 1843 Ağustos'unda bir mektup göndermiştir. Mektupta patrik, İngilizlere yaşadıkları bölgenin ve şartlarının yıllardan beri sakin bir barış ortamı içinde olduğunu söylemiştir. Bölgelerine üç yıl önce Amerika'dan gelip kendilerini gerçek Katolik olarak tanıtan misyonerlerin olduğunu belirtmiştir. Patrik, ayrıca Amerikalılarla tanıştıktan sonra onların kendilerine getirmiş oldukları dini itikatlarında birtakım hata ve yanlışlıkların olduğunu, Amerikalıların kendi aralarındaki misyonerlik faaliyetlerinin farkında olduklarını belirtmiş, İngiliz Kilisesi'nin yöneticisinden aldığı mektuptan ve içeriğinden duymuş olduğu memnuiyeti dile getirmiştir. Ayrıca mektubunda İngiliz Kilise yöneticilerine Amerikalılarla ve diğer misyonerlerle olan ilişkilerini keseceklerine ve sadece İngilizlerle irtibatta bulunacaklarına dair söz vermiştir[305]. Nasturi patriğinin, Amerikalılara olan olumsuz duygularını açıklamasından sonra İngilizler de onun bu durumundan faydalanarak Mar Şamun'a gerekli desteği sağlayacaklarını ifade etmişlerdir. Yine misyonerlerin ilişkide bulunmuş olduğu İstanbul'daki Büyükelçi, Nasturi Patriğinin Osmanlı Devleti nezdinde sivil ve dini lider olarak tanınması için çeşitli politik faaliyetler de yürütmüştür. İngilizlerin bu faaliyetlerinin yanı sıra Patriğin zaten Amerikan misyonerlere olan güvensizliği eklenince İngilizler büyük bir fırsat yakalamışlardır. Patrik İngiliz desteğini alabilmek için Badger ile yapmış olduğu birkaç görüşmede Hakkâri dağlarındaki aşiretler arasında okul açmaları için gerekli izni sağlamıştır. Badger kısa bir süre sonra Nasturiler arasında faaliyet gösterecek öncü okulu kendi evinde faaliyete sokmuştur. Ancak kısa bir süre sonra ortaya çıkan Bedirhan Bey'in Nasturiler üzerine ilk harekâtı İngilizlerin amaçlarına ulaşmasını engellediği gibi Bedirhan Bey'in bölgede çıkartmış olduğu isyan, asayişsizlik ve karışıklıklara neden olmuştur[306]. Bunca olaydan sonra Rufus Anderson, Amerikan ve İngiliz misyonerlerinin karşılıklı olarak rekabete girişmesinin faydasız bir şey olduğunu söylemekten kendisini alamamıştır[307]. Yine Thomas Laurie, İngiliz misyoner Rev. H. Southgate'nin 13 Aralık 1844 tarihinde İstanbul'dan yazdığı "*New York Observer, 1844*", yer alan bir mektuba dayanarak olaylardaki bütün suç ve sorumluluğun kendi

305 Rufus Anderson, *a.g.e., I.,* s.214-217; John Joseph, *a.ge.,* s.80-81.

306 J.F. Cookaley, *a.g.e.,* s.40-42; George Percy Badger, *a.g.e. c I.,* s.267-269; Rufus Anderson, *a.g.e., I.,* s.216-217.

307 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.284.

misyonerlerinde olduğunu misyonerlik örgütü olan Bible Society'in ona bu amaçlara uygun talimatlar vermediğinden bahsetmektedir[308]. Bu şekilde Amerikan misyoneri Bedirhan Bey ve müttefiklerinin yaratmış olduğu kargaşadan kendilerini suçsuz çıkarmaya çalışmaktadırlar.

3. Dr. Grant'ın Beşinci Hakkâri Yolculuğu

Nitekim Patrik, İngiliz milyonerle görüşmesinden bir müddet sonra bu sefer yönünü Amerikalılara dönmüş ve mart ayında Grant'a Hakkâri dağlarına geri dönmesini kendine olan bağlılıklarını içeren bir mektup göndermiştir[309]. Bu mektup üzerine Grant ve Thomas Laurie ikilisi 4 Nisan 1843 tarihinde Badger'in dönüşünden sonra Mar Şamun'la görüşmek üzere Hakkâri dağlarına doğru yola çıkmışlardır. Ancak bu sefer Amediye yolunu kullanmak yerine Yezidi bölgesinden geçmişlerdir. Yolları üzerinde bulunan Nasturi köylerininde de incelemelerde bulunarak bu köylerin şimdi yavaş yavaş Katolikleşmeye başladıklarını fark etmişlerdir. Bu Katolik faaliyetlerine ve Elkuş'tan gelen Keldani Katolik Piskoposunun yeni mezheplerinden ayrılmamaları yönündeki tehditlerine rağmen buradaki Nasturilerin yeni mezheplerine oldukça sadık olmadıklarını görmüşlerdir. Onunla eskisi gibi gayet kibar ve nazikâne bir görüşmede bulunan misyonerler geçirdikleri bu birkaç hafta içerisinde Nasturilerin olası bir Kürt saldırısından dolayı korktuklarını görmüşlerdir. Ancak Grant ve Laurie'nin bu dönemdeki en fazla ilgilendikleri şey misyon binasının hazır olup olmamasıdır. Nitekim onlara göre Haziran 1843 yılında Çığlı/Aşita'daki misyon binasının kadınların yerleşmesine uygun bir hale getirilebileceğini öngörmüşlerdir. Bu arada bir okul açarak yirmi öğrenciye eğitim vermeye başlamışlardır[310]. Grant, Aşita'da misyonerlik işleriyle ve binanın hazırlanmasıyla uğraşırken Thomas Laurie, mayıs ayında Musul'a giderek burada eşiyle birlikte Hakkâri dağlarında misyonerlik yaşamında bulunacakları için gerekli hazırlıklarla uğraşmıştır[311]. Ancak ABCFM, Amerikalı misyo-

308 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.285.

309 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.287.

310 Rufus Anderson, *a.g.e., I.,* s.217; *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Thirty-First Annual Meeting, held in the City of Rochester N.Y., Sept. 12, 13, 14, & 15 1843*, s.112-113.

311 *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Thirty-First Annual Meeting, held in the City of Rochester N.Y., Sept. 12, 13, 14, & 15 1843*, s.113.

nerlerin bu bölgedeki gelişmelerin gittikçe tehlikeli bir hal aldığını düşünerek kadın misyonerlerin bu bölgeye gitmesine ve burada yaşamasına karşı çıkmıştır. Nitekim Haziran 1843 yılında Kürtler Nasturilerden birkaç kişiyi öldürerek onların koyunlarını çalmışlardır. Bu tür hadiseler ve yaklaşmakta olan Kürt saldırısından dolayı ABCFM bu kararı almıştır[312].

Misyonerler cephesinde bu olaylar olurken Nurullah Bey'de mart ayı içerisinde bağlı bulunduğu Erzurum Paşalığı'na Hakkâri dağlarında faaliyet gösteren Grant'ın burada bir kale inşa ettiğini ve bunun da halkın tepkisine neden olduğunu bildirmiştir. Ayrıca halkın misyoneri öldürmek istediklerini ancak kendisinin buna mani olduğunu ve dağlardan sürdüğünü belirterek emir ve görüşlerini beklediğini ifade eden bir haber göndermiştir. Bu olaydan haberdar olan Grant ise kendisinin bölgede faaliyet göstermesi için emirden izin aldığından şaşırmıştır. Laurie bunun Nasturileri boyun eğdirme planının bir parçası olduğunu belirtmektedir. İşler bu aşamaya gelirken Grant beşinci dağ yolculuğuna çıkmıştır[313].

Daha öncede belirtildiği gibi Grant, nisan ayının ilk günlerinde tekrar Hakkâri dağlarına ulaşabilmek için yola koyulmuştur. Bu yolculuğu sırasında kendisine eşlik etsin diye Musul Paşası kendisine bir kavas görevlendirmiştir. Ancak Grant, Nirwa olayındaki güvensizliğinden dolayı şehrin dışında Dicle'nin hemen öte tarafında kavastan ayrılarak yoluna devam etmiştir. Sırasıyla Koyuncuk, Horsabad[314] ve Yezidilerin bölgesi olan Sincar bölgelerinden geçerek Nasturi köyü olan Bebozy'e ulaşmıştır[315]. Burada bir müddet konaklayan Grant, komşu Nasturi köyünün Elkuş Piskoposu'nun gayretleriyle Katolikleştiğini görmüştür. Oldukça fakirleşmiş ve eski zengin günlerinden kalıntılar olan otuz hanelik bu köyden geçtikten sonra Hordepni adlı Nasturi köyüne oradan da eski gezilerinde takip ettiği rotayı takip ederek Amediye'ye ulaşmıştır[316]. Amediye, şehir olarak Kürt, Ermeni ve Yahudilerin yaşadığı bir şehir olmakla birlikte burada az miktarda da Nasturi bulunmakta olup Kaşka

312 *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Thirty-Fifth Annual Meeting, held in the City of Worcester, Massachusetts., Sept.10-13, 1844.*, s.144-145.
313 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.287.
314 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.288-290.
315 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.290-93.
316 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.295-96.

Mendu isimli bir rahibin evinde ibadetlerini yapmaktadırlar. Bu arada yağan yağmurdan dolayı bir müddet beklemek zorunda kalan Grant ve beraberindekiler yağmurun biraz dinmesini fırsat bilerek hemen yola koyulmuşlardır[317]. Ancak yolların güvenli olmadığından dolayı mütesellim Grant ve yanında ona eşlik eden dört beş Nasturiyi Bervari'ye kadar koruması için beş silahlı Kürd'ü eşlik etmeleri için göndermiştir. Aşita'ya doğru yola koyulan kafile karların henüz erimediğinden dolayı beraberlerindeki katırlarla bata çıka yol alarak Tervaniş adlı köye ulaşmıştır. Kendilerini evlerinin damlarında izleyen köylülerin tavırlarından dolayı güven duymayan Grant, beraberindeki Nasturileri önden göndererek kendisi de bir saat dinledikten sonra Deshtany adlı köye ulaşmışlardır. Kıtlıktan ve fakirlikten oldukça muzdarip olan bu köyden ayrılarak Zarne adlı başka bir Nasturi köyüne giden Nasturilerle birlikte yola koyulmuşlardır. Köye ulaştıklarında Grant, misyonerlik propagandalarını dikkatli bir şekilde dinleyen bu köylülerden memnun ayrılarak ertesi gün yoluna devam etmiştir. Yolları üstündeki Lizan'a doğru yol alırken oldukça engebeli kayalık yoldan katırlarla birlikte yol almak son derece zor olduğundan Grant ve beraberindekiler yolarına yaya olarak devam etmek durumunda kalmışlardır. Yarım mil genişliğindeki dar bir vadideki terasa kurulmuş olan iki yüz hanelik köye ulşatıklarında kendilerini başta Kasha Kena adlı Nasturi din adamı olmak üzere bütün halk memnuniyetle karşılamışlardır[318]. Burada bir gün kalan kafile Mar Şamun'un kendilerini görmek için acele etmesinden dolayı ertesi sabah Aşita'da onunla görüşmek için hemen yola koyulmuşlardır. Ancak nisanla birlikte yer yer eriyen karlar nedeniyle küçük büyük derelerin taşması nedeniyle normal yolları kullanamamışlar ve dağların tepelerinden dolaşarak düşe kalka Aşita'ya varmış ve burada daha öncede kalmış olduğu Kalleita adlı Nasturinin evine konuk olmuştur. Bir müddet sonra Mar Şamun'u bir köşede etrafı çeşitli motiflerle işli ipek minderler üzerinde sigara içerken bulmuşlardır. Selam verip onun yanına oturan Grant ve ekibi Mar Şamun'un kendilerini iyi karşılamasına rağmen bölgede iki farklı misyoner örgütünün bulunmasından ve bunların kendi aralarında mücadele etmesinden memnun olduğunu fark etmişlerdir. Yine kendi hakkında abartılı hikâyelerin ve söylentilerin dolaştığını fark etmiştir. Bunlar arasında en önemlileri Mu-

317 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.298.
318 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.303-304.

sul Paşası'nın kendisinin ellerini keserek hapsettiği ve bir Kürt aşiret liderinin Nasturilere, Grant bölgelerine varır varmaz öldürmelerini istediğidir. Güya bu amaçla Nasturi Patriği onu ve beraberindekileri korumak için çok sayıda silahlı Nasturi'yi onu karşılaması için göndermiş ancak Grant ve beraberindekiler ondan önce davranarak ona sürpriz yapmışlardır[319]. Bir müddet birlikte sohbet ettikten sonra son derece izbe, soğuk hava geçiren samanlarla dolu ve penceresi bile olmayan bir eve dinlenmek için çekilmişlerdir. Ancak Nisanın 27'sinde yağmur yağmaya başlamış ve gittikçe hızlanmıştır. Mayısın 3'üne kadar hava kâh sağanak yağmurlu kâh karlı olarak sürekli olarak yağışlı geçmiştir[320]. Ancak takip eden günlerde güneş açmış ve insanlar her yıl 23 Nisan'da kutlamış oldukları bayramı kutlamak için kiliselerinde toplanmışlardır. İki gün süren bu bayramın ardından Grant, Bedirhan Bey'den almış olduğu son derece kibar mektup üzerine onunla Chumba Köy'ünde bir ay içinde buluşmaya karar vermiş ve bu konuda Nasturi Patriği ile görüşmede bulunmuştur. Bu görüşmede Patrik, Grant'a bağlılığını ve ilişkilerine olan güveninden bahsettikten sonra Kürtlerle olan borçlarından dolayı aralarındaki sürtüşmeden bahsederek korktuğunu belirtmiştir. Grant, ona Kürtlerle iyi geçinmesi yönünde tavsiyede bulunarak yol hazırlığına girişmişlerdir. Ertesi gün uyandıklarında Grant ve beraberindekiler yataklarının başında kendilerine Bedirhan Bey'den bir mektup getiren onları götürmek için bekleyen beş silahlı Kürd'ü görmüşlerdir. Mektupta Bedirhan Bey'in bir doktor olarak ziyaret etmek istediği ve onun bu ziyaretini bir aydır beklediği ancak nedense gerçekleşmediği yönünde sitem ve mesajlar bulunmaktaydı. Grant, Bedirhan Bey'in Hıristiyanlardan pek fazla hoşlanmadığını bilmekle birlikte; misyonun geleceği ve güvenliği için ihtiyatlı hareket ederek onun güvenini kazanma yönünde bu durumu bir fırsat olarak görmüştür[321]. Ancak Kürtlerin köye geldiğini gören başta Kasha Auraham adlı dostları sinirli ve endişeli bir biçimde onları soruşturmaya kalkmıştır. Onun ardından köyün diğer reisleri de eve doluşarak Kürtlerin buraya sorun çıkarmaya gelen birer casus olduklarını ileri sürerek onları öldürmeye kalkmışlardır. Ancak Grant ve Laurie, onların kendilerinin misafiri olduğunu dolayısıyla dokunmamaları gerektiğini söyleyerek buna engel olmuşlardır. Ardından burada toplanan kalabalığı kaçırmayarak Urmiye'den getirmiş oldukları Protestan

319 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.306.
320 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.308.
321 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.311-314.

İncili'ni okuyarak misyonerlik yapmışlardır[322]. Paskalya bayramından sonra ve bu olayın ardından Grant ve beraberindekiler yarım kalan misyonerlik binasının inşaatını bitirmek için çalışmışlardır. Ancak inşaatta işçi olarak çalışan Nasturiler bu binanın misyon binasından farklı bir bina olduğu konusunda ısrar ederek inşaat için haftalık olarak almış oldukları ücretin arttırılmasını istemişlerdir. Elliden biraz fazla olan protestocu işçilerin taşkın nümayişlerine rağmen Grant sakin bir şekilde evinde oturmuş işçilerin sakinleşmesini beklemiştir. Ardından da köyün ileri gelenlerinden adamlarını sakinleştirmeleri konusunda ricada bulunmuştur. Arından da işçiler arasında eskiden çalışmış olan işçilerle aynı ücret karşılığında işler sürdürülmüştür. Bu sayede işçilerin bazıları temel kazarken bir kısmı da ırmaktan keçi derileriyle çamur harcı için su taşımışlardır. Yine duvar ustaları kaba bir şekilde duvarları örerken Amerikan misyonerlerinin önerisiyle duvarları düz olarak çıkartmak için iskandil kullanmaya başlamışlardır. Binanın tavanı için yirmi beş adım uzunluğunda kavaklar hazırlanmış ve bunların kabukları soyularak dam için hazırlanmış, üzeri küçük taşlar çalılar ve çamurla kaplanarak dam hazır hale getirilmiştir[323]. Yağmurlarda dam toprak olduğu için yoğunlaşan topraktan içeriye su sızmaları meydana gelince Amerikan misyonerleri Davut isimli bir Nasturiyi çağırarak damı bir loğ taşı ile sıkıştırmasını isterlerdi. Gece olsa bile Davut elinde fenerle gelir ve damı sıkıştırarak eve su sızmasının önüne geçmiştir[324].

Grant misyon işleri ile uğraşırken bir müddet sonra patrik diğer köyleri dolaşmak için köyden ayrılmıştır. Bu sırada binanın dış duvarları ve diğer odalarının inşaatı devam etmiştir. Diğer taraftan Papaz Ezeieh, yönetiminde bir odada Nasturi çocuklara yönelik eğitim öğretim faaliyetleri başlamış ve kırk çocuk eğitim görmeye başlamıştır. Bu süre zarfında Grant, Nasturilerle çeşitli alışveriş işlemlerinde bulunmuştur. Kimi Amerikalı misyonerlerden kitap istemiş, kimi pazarlık yapmaya kimi de dedikodu yapmak için kapısını aşındırmıştır. Bir seferinde aksakallı bir yaşlı adam beş kavak kütüğü için para aldığı halde dört kavak getirmiştir. Bir diğeri misyon binası için gerekli olan, tahta çatal ve benzeri eşyaları getirmiş ardından da ücretiyle birlikte getirmiş olduğu eşyaları kendisiyle birlikte geri götürmüştür. Bu

322 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.314.
323 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.315-316.
324 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.316.

nedenle Amerikalı misyoner sahip oldukları eşyaları ve malzemeleri dikkatli bir şekilde muhafaza etmeye özen göstermek durumunda kalmışlardır[325].

Bu günlerde Grant, devlet yetkilerine göre kendilerinin burada bulunmasının Nasturileri bu bölgede isyana teşvik etiği yönünde bir izlenim edindikleri konusunda bilgiler almaya başlamış ve misyon faaliyetlerinin geleceği konusunda kuşkulanmaya başlamıştır. Nitekim bu günlerde kaygılarını Urmiye'de bulunan diğer misyonerlerle de paylaşmaktan çekinmemiştir. Bunlardan Bayan Jones'e şu anda kendisinin acı dolu saatler içinde olduğunu, hadiseler karşısında ne başarılı olduğunu, ne de davaları için bir hazırlığı olduğunu belirtikten sonra buradaki misyon istasyonunun geleceği konusunda bir şey söylememin şu an için imkânsız olduğunu ifade etmiştir. Karanlıkların ve bulutların etraflarını kapladığını ve bu durumdan kurtulmak için bir ışık aradıklarını belirtmiştir. Yine ona göre belki de bu düşüncelerinin bu kadar kasvetli ve karamsar olmasında kendi hastalığının etkisinin bulunmaktadır. Ancak ne olursa olsun korkmadığını Tanrı'nın düşmanlarının bütün nefretinin üstesinden geleceğini ve sonunda zaferin kendilerinin olacağını belirtmektedir. Ardından Hakkâri dağlarında misyonerlikte yoldaşı olan Laurie ile birlikte olmaktan son derece zevk aldığını hazırlanan bu misyonerlik istasyonuna görevlendirilmiş olan Bay ve Bayan Blissler ile Dr. Smith'in temmuz ayında burada olmalarını beklediğini ve onlara elinden gelen her türlü hizmeti ve yardımı yapacağını açıklamıştır. Bu ifadelerine rağmen yine de misyonun geleceğinin belirsiz olduğunu ve ilerisi için mutlaka akıllıca davranmaları gerektiğinin altını çizmiştir. Yine Amerika'da bulunan kardeşi Ira'nın hastalandığından endişelendiğini ve çocuklarının kendisini geri çağırmasına rağmen burada sorumluluklarının olduğunu ve bu nedenle geri dönmek istemediğini belirtmiştir. Tek pişmanlığının eski sağlığında olmaması ve bunun dağlık alanda işini zorlaştırdığından şikâyet etmektedir. Yine ona göre her geçen gün yeni rakipler ve yoksunluklar ortaya çıkarmaktadır[326].

325 Thomas Laurie, *Dr. Grant And Mountain Nestorians*, s.317. Grant, Nasturiler arasında kavga gürültünün sıkça yaşadığını ve 1842 yılında bir kavgada adamın birinin kuzenini öldürdüğünü bu nedenle kan parası ödemek zorunda olduğunu bildirmektedir. Bu yıllarda kan bedeli 25 dolar ile 50 dolar asında değişmektedir. Kan parası ödenmediği takdirde katil kısasa kısas öldürülürdü. Ayrıca kan parası ödeninceye kadar katil kaçmaması için bir evde hapis tutulmuştur. Grant, kan parasının 20 dolarını ödeyemediği için hapis tutulan bir Nasturi ile Aşita'da karşılaşmıştır. Bkz aynı eser.
326 Thomas Laurie, *Dr. Grant And Mountain Nestorians*, s.318-319.

3.1.Misyon İçin Yeni Misyonerleri Görevlendirilmesi

11 Mayıs 1843 tarihinde Thomas Laurie, Aşita'dan ayrılarak burada görevlendirilecek misyonerleri getirmek ve onlara yolda rehberlik etmek için Musul'a doğru yola koyulmuştur. Ancak bu aşamada bir yandan bölge ile ilgili kuşkular diğer yanda belirsizlikler onları şüpheye düşürmüştür. Buna rağmen Nasturilerin kendilerine garanti verdikleri dostlukları ve hatta dostluklarını kazandıkları Kürtlerin tutumları biraz da olsa içlerinde bir ümit ışığı olmuştur. Laurie'ye göre onların bu kendilerine güvenleri artıkça diğerlerinin içlerinde onların iyi niyetlerine karşılık kıskançlıklar arttırmıştır. Misyon işlerini askıya alınmaması işleri çabuk tutmak isteyen misyonerler yaşanan yeni gelişmeler ve olaylar Amerikan misyonerlerinin işlerini bozduğu gibi onları tehlikeye atmıştır. Zira Thomas Laurie, Musul'a vardığında Bay Bliss ve Dr. Smith'in Hakkâri dağlarındaki misyonerlik faaliyetlerinde istedikleri ferman sultan tarafından kendilerine verilmemiştir. Çünkü Amerikan misyonerlerine göre Osmanlı Devleti bu bölgeye boyun eğdirmeye karar vermiş bulunmakta ve burada yabancıların varlığıyla rahatsız olmak istememektedir[327].

3.2.Nasturiler ve Kürtler Arasındaki Çatışma'nın İlk Kıvılcımları

Amerikalı misyonerler misyon için yeni misyonerleri bu bölgeye getirme işi ile uğraşırlarken Hakkâri dağlarında ise, Nasturi Patriği Mar Şamun, Emir ile barış yapamamış ve askerlerine savaş için toplanmaları çağrısında bulunmuştur. Kürtlerle yapılacak savaş için hazırlık yapma adına her evden bir adam talep etmiş aksi takdirde buna uymayanları aforoz ile cezalandıracağı konusunda tehditte bulunmuş olmasına karşın birçoğu onun bu tehditlerini kale bile almamıştır. Patriğin kendisi bile bu olayı Kürtlerle olan maddi boyutlu bir anlaşmazlık olarak görmüştür. Ayrıca patriğin erkek kardeşleri Dız bölgesinden gelip Çölemerik'e ani bir baskın yapıp köprüyü yakmaları, Kürtlerin intikam duygularını tetiklemiştir[328]. Bu olay, Habur

327 *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Thirty-First Annual Meeting, held in the City of Rochester N.Y., Sept. 12, 13, 14, & 15 1843*, s.114;2Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.319; Rufus Anderson, *a.g.e., I.,* s.130, 217.

328 *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Thirty-First Annual Meeting, held in the City of Rochester N.Y., Sept. 12, 13, 14, & 15 1843*, s.114;2Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.319; Rufus Anderson, *a.g.e.,*

taraflarında Bedirhan Bey'in askerleri Nasturilere yönelik hazırlanmış ve Aşita Köyü'nün hemen karşısında yer almasına neden olmuştur.. Bu durum köyde kargaşaya ve endişeye neden olmuştur. Kırı civarında köylü misyon evinin inşaatında çalışırken Kürtlerin toplandığı haberleri gelince işçilerin endişelendiğini görünce hemen işi durdurmuş ve onları serbest bırakmıştır. Bunun üzerine köylüler hemen sürülerini korumak ve de silahlarını almak için evlerine koşmuşlardır. Yine köy meydanında toplanan seksen kadar silahlı Nasturi olası bir saldırı için keşfe çıkmıştır. Bu kesim dışındaki erkekler uzak bölgedeki ve yaylalardaki sürülerini Kürtlerin eline geçmeden köye getirmek için harekete geçmişlerdir. Artık düşmanları ile karşılaşmaya hazırlanmış olan köylüler beklerken keşfe çıkan grup Kürtlerden herhangi bir iz bulamadan geri dönmüştür. Ertesi gece dağlardaki sürü çobanlarının silahlı ateşi duyulmuş ve köylüler tarafından aynı şekilde karşılık verilerek durum kontrol edilmiştir. Tedirgin şekilde beklenirken yine silah sesleri duyulmuş ve tedirginliklerini arttırmıştır. Kimse nasıl bir tehlikenin kenarında olduklarının bilincinde değildi. Bundan dolayı herkes kendisini en kötüsüne hazırlamaya koyulmuştur. Bunlardan bir kısmı değerli mallarını gizli bir yerlere götürürken bir kısmı da evlerinin yakınlarında açmış oldukları çukurlarına gömmüştür. Herkes bu toplanan Kürtlerin sadece yayla hırsızlığına çıkmış küçük gruplar oldukları var sayılıyor vadiden ilerleyecek büyük kadar bir ordu olduklarını düşünmemekteydiler. Gece yarısından önce her şeyin iyi olduğuna dair haberler gelmiştir. Bunun üzerine herkes kendi işine koyulmuş ve Tiyari'nin batısında komşuları olan Halmon ve Jeraminlilere yanlış alarm verdikleri için kızmışlardır. Çünkü onlara göre Tiyari'nin batısında bulunan savunmasız Halmon ve Jeramin köylüleri daha önceden Kürt ve Türk saldırılarına uğramış, on iki erkek ve sekiz kadın öldürülmüştür. Yağmalanan köyden elde edilen esirler daha sonra (muhtemelen) Musul Paşası'ndan patrik tarafından satın alınarak özgürlüklerine kavuşturulmuşlardır. Bu nedenle Aşitalılar onlar tarafından verilen alarmın onların eski korkularından kaynaklandığını düşünmüş ve onlara kızmışlardır. Ancak bir müddet sonra bu köylülere haksızlık yaptıkları ortaya çıkmıştır. Zira Kürtlerin köy yerine onun yaylasına saldırdıkları anlaşılmıştır. Malota yakınlarında

I., s.s.130, 217.

bulunan bu yaylada Grant yaklaşık bir yıl önce Melik ve köyüler tarafından oldukça sıcak bir şekilde karşılandığını hatırlamıştır. Şimdi ise burası gerçek bir Kürt kıyım yeri olmuştu. Zira burada birçok erkek, kadın ve çocuk katledilmiş ve 4.000 ile 5.000 kadar koyun kaçırılmıştır. Bu kayıpların büyük bir kısmı Melike aittir. Zira emir kendisine karşı sürekli olarak patriği destekleyen Meliği cezalandırmak istemiştir. Bu olayı ve kuvveti önleyecek hiçbir önlem almayan Melik sadece kayıplar için üzülmekten başka bir şey yapamamıştır. Zira Bohtan Emiri'ni cezalandıracak bir kuvvet ve güç teşkil edilememiştir. Bu olay üzerine Mar Şamun, Emire karşı son derece kızgın bir şekilde yanındakilerden ayrılarak Aşita'ya dönmüştür. Lauriye'ye göre patrik, halkını Emire karşı provoke etmeye başlamıştır. Ardından da Kürtlere karşı yardım alabilmek ümidiyle Musul Paşası'ndan yardım almayı ummuştur. Oradan gelen cevapta ise teslim olmaları yönünde cevap alınınca Patrik cevap olarak " *biz tilki değiliz korkabilir ancak aslanlar gibi savaşırız*". Ancak istenen bu değildi. Daha sonra Davudiye'deki mütesellim aracılığıyla patrik tarafından gönderilen mektubun Süryanice yazılmış ve kimse tarafından okunamamasından dolayı bu girişim başarısız olmuştur. Yavaş yavaş umutlar tükenmeye başlamışken karşı taraftan sürekli olarak boyun eğmeleri konusunda ısrar gelmiştir. Ancak bu sırada Mar Şamun, Bedirhan Bey'in bu bölgeye girmesine izin vermeyeceğini eğer o hala bunda ısrar eder ve ordusunu vadinin bir kenarına toplarsa kendisi de savaşmak için diğer tarafında ordusuyla bekleyeceğini birkaç kez mektupla beyan etmiş ve taraflar arasında gerginlik sürmüştür[329].

3.3. Grant'ın Bedirhan Bey ile Görüşmesi

Bu sırada Hakkâri dağlarında Aşita'da belirlenen misyon istasyonunda görevlendirilmesi planlanan misyonerler Bliss ve Smith buraya doğru yola çıkmak üzereyken Grant'tan alınan bilgiler ve yaşanan gelişmeler ışığında bu girişimleri ertelenmiştir. Bu sırada gelişmeleri de yakından takip etmek ve daha önceden Bedirhan Bey'e verdiği sözü yerine getirmek için onun kampına doğru hareket etmiştir. Laurie'ye göre Grant onunla yapacağı görüşme yoluyla ortadaki krizi önlemeyi ummuştur. Yolculuğu öncesi Mar Şamun onun bu görüşmeyi yapmasına karşı çıkmıştır. Ancak Grant gizli duygula-

329 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.320-321.

rını açıklayarak, bir söz verdiğini, onu yerine getirmesi gerektiğini söyleyerek gitme yönündeki kararını yenilemiş ve iyi şeylerin meydana geleceği yönündeki temennisini dile getirmiştir. Bu görüşmede hiç bir şey bile olmasa en azından bu görüşme sayesinde kendisinin ve arkadaşlarının doğruluğunu ve güvenirliğini kanıtlamış olacağını aksi takdirde Kürtlerin (Bedirhan Bey'in) kendilerinden şüphelenmesi halinde bu topraklardaki varlıklarını kaldırabileceklerini ifade ederek her halükarda bu görüşmeye gitmek zorunda olduğunu belirtmiştir. Onun kararlılığı üzerine Patrik ona daha fazla ısrar etmesinin faydasız olduğunu görmüştür. 4 Haziran 1843 tarihinde Grant diğer bir Amerikalı misyoner olan Stocking'e gelişmeler hakkında yazdığı bir mektupta misyon binalarının hala güçlendirilmesi ve bakımın yapılması gerektiğinin ancak bunun geciktiğini belirtmektedir. Bu sırada Hakkâri dağlarındaki yakın arkadaşı olan Laurie, kendisinden bulunduğu ortamdan dolayı can güvenliğinin sağlanması için Musul'a gelmesini ve kendilerine katılmasını istemiştir. Ancak o bu çağrıya burada neler olup biteceğini yalnızca Tanrı'nın bileceğini ve şimdiye kadar Türk korumasının kendisine yardımcı olduğunu, Tanrı'nın kendisine bulunduğu yolda kendisine rehberlik edeceğini ve Tanrı'nın adıyla zafere ulaşacağını ifade ederek ret etmiştir[330].

6 Haziran 1843 tarihinde sabah altıda görüşmek için yola çıkmıştır. Kendisini uğurlamak için sürü çobanları dâhil birçok köylü toplanmış ve yapacağı seyahatin olumlu sonuçlar doğurması için dilekte bulunmuşlardır. O da kendisini uğurlamaya gelenlere kesinlikle politik olaylara karışmamalarını tembihlemiştir. Grant, Bedirhan Bey'le görüşmeye giderken Mar Şamun ve onun birkaç arkadaşı Türklerden yardım beklerken diğer Nasturilerin bir kısmı da Kürtlerin kendilerine verdikleri sözlere güveniyorlardı. Ancak buna rağmen hepsinde bir endişe vardı ve neler olacaklarına dair bir planları ve fikirleri yoktu. Ayrıca bu gerginlik nedeniyle sürülerini dışarı çıkartma konusunda da kuşkuları vardı. Yaz dönemlerinde dağlardan ot ve benzeri kış hazırlıklarını yapmaz iseler Nasturiler için yine aynı sonuçları doğuracaktı. Bu dönemde bütün köylüler arasında otlaklar konusunda çekişmeler ve kavgalar yaşanmaktadır. En küçük huzursuzlukta birbirlerine karşı kuşaklarından hançerlerini çekmek için tered-

330 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.321-322; *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Thirty-Fifth Annual Meeting, held in the City of Worcester, Massachusetts., Sept.10-13, 1844.*, s.145.

düt etmeyen insanlar, bu dönemde yaklaşan tehlikenin de etkisiyle birbirlerine karşı iyi davranmaya ve karşılıklı olarak ot, deve dikeni ve taş yığınları toplamada birbirlerine yardım etmeye başlamışlardır[331].

Grant, iki saat boyunca yol aldıktan sonra Bervari bölgesine girmiştir. Karşısına çıkan küçük kavak koruluklarının gölgesi altından evleri yanmış ve yağmalanmış ilk köye ulaşmıştır. Zira buradaki köyler iki yıl önce hem Nasturiler ve hem de Kürtler tarafından yağmalanmıştır. Grant buradaki köy halkının Nasturi kardeşleri tarafından yapılmış olan yağmaları mazur gördüklerini fark etmiştir. Ancak köyülerin Kürtlere karşılık vermeleri halinde işin bir din kavgasına dönüşüp Kürtlerin kendilerinden on kat daha kötü bir intikam almalarına yol açacaklarından korktuklarından dolayı bu yola başvurmadıklarını dinlemiştir. Ayrıca sorun çıkmaması için köylülerin Kürtlerin üstünlüğünü kabul ettiğini de kaydetmektedir. Bu yol aynı zamanda Laurie'nin Musul'a giderken takip ettiği yol olup kendisi de bu yolu takip etmiş bir müddet yol aldıktan sonra yönünü vadiye dönmüştür. Büyük taş bloklarından yapılmış bölgeyi savunmaya elverişli eski bir kale kalıntısının bulunduğu Nasturi bölgesinden Zaho'ya ve Media Atropatene (Kuzey Azerbaycan) ulaşan vadiye hâkim bir konumda bulunan Kesta'ya ulamıştır. Buradan yoluna devam eden Grant, Habur Irmağı'yla sulanan küçük bir Kürt köyünden geçtikten sonra biraz ilerde Aden adlı yeşil ve son derece sulak olan köyden geçmiştir[332]. Daha sonra birçok köye hâkim durumda bulunan, çok eski ve köklü bir aileye sahip Nasturilerce de Aziz Melik tarafından bilinen ailenin elindeki Kumru Kalesi'ne ulaşmıştır. Burası Amediye'den yüksek ancak ondan küçük bir yerleşim yeridir. Buradan bir müddet yoluna devam eden Grant, Ertuşi Kürtlerinin yeri olan ancak şimdi soygunculuğu ile ünlü Zeynel Bey tarafından kontrol edilen bölgeden Matineh bölgesine doğru hareket etmiştir. Bu bölgede onunla karşılaşmaktan çekinmiş ve saat beş veya beş buçuk civarında bu bölgedeki küçük bir Nasturi köyü olan Def Köyü'ne ulaşmış ve buranın sakinleri tarafından oldukça sıcak karşılanmıştır. Ancak bütün gece boyunca havlayan köpekler nedeniyle uykusuz kalmıştır. Ertesi gün sabah beştte Habur'a

331 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.323-24; Rufus Anderson, *a.g.e., I.,* s.s.218.

332 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.324; *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Thirty-Fifth Annual Meeting, held in the City of Worcester, Massachusetts., Sept.10-13, 1844.*, s.145.

doğru yola koyulmuştur. Birkaç saat yürüdükten sonra bir Kürt kampında duraklayan ve dinlenen Grant'a yarı arpa ve buğdaydan yapılmış ekmek ve ayran verilmiştir. Burada kendisine kalması için ısrarda bulunulmuş ise de o yoluna devam etmiştir. Akşama doğru kampın reisi Amediye'den gelmiş yol boyunca bulunan kölelerin Zeynel Bey tarafından yağmalandığını dinlemiştir. Yine reisten Bedirhan Bey'in Tiyarilere yönelik büyük bir ordu topladığını ve Musul Paşası'nın da Davudiye'de ordusunu toplayıp çevredeki Kürtlere yürüyüş emrine hazırlıklı olmaları yönünde emirler verdiğini dinlemiştir. Ertesi sabah erkenden uyanarak doğrudan aceleyle yola koyulmak için kalkan Grant'a kamp reisi ona alelacele yemek ve ayran hazırlatmıştır[333]. Yoluna devam eden Grant, Amediye yakınlarına geldiğinde buradaki kargaşayı gözleriyle görmüş ve Musul Paşası'nı rahatsız etmesi koşuluyla İsmail Paşa tarafından Zeynel Bey'in kiralandığını ve buna Bedirhan Bey tarafından göz yumulduğu haberini almıştır. Burada bulunan mütesellimi görmüş ve onunla görüşmüştür. Bu görüşmede mütesellim, kendisine Bedirhan Bey'in Tiyari'ye bir adamını göndererek Grant'ın bir casus olması halinde onu bu dağlardan süreceğine dair düşüncesi olduğunu ancak kendisinin buraya gelmesiyle bunun böyle olmadığını kanıtladığını belirtmiştir[334]. Ertesi gün yanında eşyalarını taşıyan adamlarla birlikte Grant, Cudi'nin güney batı yönünden ilerleyerek Habur'u takip etmiş ve Bedirhan Bey'in bölgesine ulaşmıştır. Yolu üzerindeki bir Süryani köyünde bir buçuk saat durarak buradaki hastaları muayene etmiştir. Ardından da bir Dakea adlı köye uğramıştır. Bütün bu bölgenin başta gece ani baskın ve saldırılarıyla ünlü olan Bohtan Kürtlerinin elinde olduğunu görmüştür. Burada kendisine Bedirhan Bey'in kesin olarak Tiyari bölgesini işgal etmek istediği yönündeki güçlü eğilimi kendisine anlatılınca bu gezisinden yavaş yavaş pişman olmaya başlamıştır[335]. Grant, 13 Haziran 1843 günü saat 5.30'de Cizre'ye ulaşmıştır. Burada eskiden tanığı mütesellim tarafından Dicle Nehri'nden bir sal ile geçirilmiş ve Nureddin (Zengi) tarafından yaptırılan taş köprüden geçirilerek kendisine ayrılan yere yerleştirilmiştir. Onun geleceği bilindiği için her şeyin en iyisi onun için hazırlanmıştır. Misal olarak yıpranmış botları için odasına yeni

333 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.326.

334 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.327-328. Bu duruma Cabir Doğan'da değinmekle birlikte Amediye bölgesindeki yağma hareketlerine Nasturilerin de katıldığı bilgisini vermektedir. Bkz. Cabir Doğan, *a.g.e.*, s.70-71.

335 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.328-329.

bir bot konmuştur. Bütün bu hazırlıklar sanki o buradan hiç gitmeyecek ve burada kalacakmış gibi hazırlanmıştır. Geç bir kahvaltıdan sonra Grant kendisini Bedirhan Bey'in yanına götürecek bir Fellah'la yola koyulmuştur. Yolda duvarcılıklarıyla ünlü Nasturi Baz Aşireti burada kendi istekleri ile çalıştırıldığını ancak diğer Hıristiyanların nehir üzerinde köprü yapmaları için Bedirhan Bey tarafından zorla çalıştırılmaktadır.[336]. Bedirhan Bey'in kampı şehrin on sekiz mil ilerisinde Dergulah denilen yerdeki bir uçurumun yanında kurulmuştur. Onun az ilerisinde çayırlık alanda yeşil rengiyle İsmail Paşa'nın ve Nurullah Bey'in çadırlarını görmüştür. Burada iyi karşılanmasına rağmen buraya Nasturiler lehine çalışmalarda bulunacağı düşünüldüğü için kendisine buraya sadece profesyonel bir iş için çağrıldığını kesinlikle savaş planlarına karışmaması gerektiği söylenmiştir[337]. Kendisine yapılan bunca telkine rağmen Grant, Bedirhan Bey tarafından oldukça sıcak karşılanmış ve rahat ettirilmesi için kendisine bir oda verilmiş ve arzu etmesi halinde kendisine istediği yerde bir çadır kurulabileceği yönünde bir öneri dahi sunulmuştur. Kaldığı her gün aynı eski günlerde olduğu gibi Bedirhan Bey ile aynı yemeği paylaşmıştır. Bu sırada Musul Paşası, İsmail Paşa'nın emriyle Musul ve çevresini yağmalayan Zeynel Bey'in etkisiyle 16 ay sonra İsmail Paşa'nın karılarını serbest bırakmış ve oda bölgedeki yağmalama faaliyetlerini durdurmuştur. Bu sıralarda Musul Paşası, Bedirhan Bey'i askeri olarak kendisine katılmasını emretmiş ise o, özür dileyerek katılamayacağını bildirmiştir. Ancak buna rağmen devlete ödemekle yükümlü olduğu vergi ve diğer bazı hediyeleri göndermeyi unutmamıştır. Laurie'ye göre, Bedirhan Bey özellikle güneydoğunun kuzeyindeki aşiretlerle ittifaklar kurmuş ve her an isyan edebilecek durumdadır. Yine ona göre burada toplananların Nasturileri yenmesi için top, süvari veya ağır topların işe yaramayacağı onlarla ancak onlar gibi savaşarak başarıya ulaşılacağını düşünmüştür. Hatta Reşit Paşa bile aynı yöntemle başarıya ulaşmıştır. Yine ona göre eğer Türkler, Nasturilerin tamamına boyun eğdirmek isterse tek yapması gerekenin bu konuda oldukça arzulu olan Hakkâri Kürtlerine bu işi yapmaları için emir vermek olduğunu belirtmektedir. Nitekim Laurie, Nasturilere yönelik yapılan bütün olayların bütün sorumluluğunun Nurullah Bey'e ait olduğunu belirtmektedir. Yine ona göre Nasturilerin bağlı bulunmuş olduğu Van Paşalığı'nın

336 Thomas Laurie, *Dr. Grant And Mountain Nestorians*, s.330-332.
337 Rufus Anderson, *a.g.e., I.,* s.218; Thomas Laurie, *Dr. Grant And Mountain Nestorians*, s.333.

ve Amerikalı misyonerler olan Bliss ve Smith'e Nasturiler arasında çalışma izinin verilmemesinin nedeni Nurullah Bey'in girişimleridir. Ancak Grant, Bedirhan Bey'le olan görüşmesinde Musul Paşası'nın Nasturilere yönelik yardımda bulunacağını söylemesi üzerine Bedirhan Bey bunu fazla önemsememiştir. Nasturilere tamamen boyun eğdirilmesi konusunda yapılacak harekât öncesi Bedirhan Bey ve Grant hiçbir rezerv koymaksızın ne olacağı konusunda görüşmüşlerdir. Bu görüşmede Bedirhan Bey eğer Grant, Aşita'da bulunursa ona ve sahip olduğu mülklere dokunulmayacağı gibi evine sığınacak zararsız insanlara da karışılmayacağını bildirmiş. Dahası Amerikan misyonerlik istasyonlarının bulunduğu Lizan ve Aşita vadilerinde yaşayan Nasturilere onun hatırına vergi vermeleri ve onun hâkimiyetini kabul etmeleri halinde dokunulmayacağı yönünde söz vermiştir. Bunun üzerine Grant, bu teklif üzerine teşekkür etmiş ancak bunun kendisinin bu bölgede olsa da olmasa da bu şartların yerine getirilmesinden daha büyük bir mutluluk duyacağını belirtmiştir. Ayrıca kendisine sunulan bu teklifi Nasturilere ileteceğini ancak onlara bunu kabul etmeleri veya etmemeleri yönünde herhangi bir telkinde bulunmayacağını söylemiştir. Zira kötü şeyler yaşanacağını zannettiğini ve dolaysıyla bunun sorumluluğunu alamayacağını söylemiştir. Bunun üzerine Bedirhan Bey, kendisine verdiği sözler konusunda şüpheleri mi olduğunu birkaç kez sorunca Grant, konumlarının politik konulara müdahale etmeye uygun olmadığını sadece kendi durumlarını korumakla sınırlı olduğunu belirtmiştir[338]. Ardından Grant, Bedirhan Bey'e yetkilerden almış olduğu fermanı (izin belgesini) göstermiştir. Ancak Bedirhan Bey, fermanı usul olduğu üzere alnına götürmemiş ve yazılanların okunmasını umursamadan yanındaki bir mollaya vererek kendisine misafirleri olduğunu ve burada onların güvenliği için bu belgeye ihtiyacı olmadığını tek emriyle Bohtan bölgesinde güvenliğinin sağlanacağını ifade etmiştir. Sefer konusunda yapılacak görüşmelerde Nurullah Bey, Mar Şamun'a duymuş olduğu nefreti saklamamıştır. Bu bağlamda, onun, Nasturi liderlerden Heiyo ile barışmasından ve harekâtın gecikmesinden oldukça rahatsız olmaktadır. Önem bakımından Bedirhan Bey'den sonra ikinci planda olan Nurullah Bey diğer önemli şahıs olan İsmail Paşa'nın soylarının Abbasi halifelerine dayandığını iddia ettiklerini ancak Bedirhan

338 Rufus Anderson, *a.g.e., I.,* s.218;Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.334-335; *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Thirty-Fifth Annual Meeting, held in the City of Worcester, Massachusetts., Sept.10-13, 1844.*, s.145.

Bey'in kişisel etkisinin onlardan daha üstün olduğu için şimdi sadece atalarının saygı değer bir Arap soyu olduğu yönünde beyanlarının olduğunu söyledikleri̇ne tanıklık etmiştir. Grant'ın gözlemlerinde Bedirhan Bey, İslam dinine son derece bağlı olduğu gibi derviş ve mollalara karşı derin bir saygı duyup onların görüşlerini çok önemseyen biri olarak tanıtmaktadır. Yine ona göre bu din adamları Nasturilere yönelik yapılacak sefer konusunda onu yüreklendirdiklerini söylemektedir. Zira onlar şiddetli bir şekilde Bedirhan Bey'e, Nasturilere yönelik yapacağı bu seferin onun için hayırlı olduğunu ve kâfirlerin ortadan kaldırırsa ödülünün cennet olduğunu söyleyerek bu seferin tetikleyicisi olmuşlardır. Yine ona göre, din adamları Kur'an'ı kabul etmeyen bütün erkekleri öldürmesini, kadın ve çocuklara İslamiyeti kabul ettirmesini istemişlerdir. Ayrıca onların bütün batıl inançları ortadan kaldırılmalı ve İslam inancı onlara öğretilmelidir. Bütün bunlara ek olarak din adamlarının Nasturilere yönelik nefretlerinin artmasındaki diğer önemli nedenler ise onların bölgeye yabancıları (Frankları) çağırması ve şapka giymeleridir[339].

Bu görüşmeler dışında Grant orada kaldığı günler boyunca Bedirhan Bey'in sağlığı ile ilgilenerek onun tedavisi için uğraşmıştır. Hastalığından kurtulabilmesi için ona bir takım perhizlerde bulunmuştur. Bunlardan bir tanesi de otuz kadından fazla olan hareminden bir müddet kaçınması gibi tavsiyelerde yer almaktadır. Ancak onun bu önerileri Bedirhan Bey'in yakınlarında bulunanlar kabul görmemiş onun mutlaka haremine devam etmesi gerektiği yönünde ısrarlar olmuştur. Buna rağmen 14 Haziran'a kadar onun çadırında kalmış ve onu iyileştirmiştir. Bedirhan Bey'in sağlığının düzelmesi üzerine Grant, artık geri dönmek istediğini belirterek ondan izin istemiştir. Buna karşın Bedirhan Bey onun bu isteğine duymak bile istememiştir. Çünkü kendi yayalısında önde gelen adamlarından bir tanesi ağır hasta olduğunu ve mutlaka onu da görmesi gerektiği yönündeki isteğini belirtmiş ve onu hastanın yanına götürmüştür. Grant buradan ancak Bedirhan Bey'in gidişinden üç gün sonra ayrılabilmiştir. 18 Haziran'da Cizre'ye geri döndüğünde sefer için çadırların, kilimlerin ve diğer nesnelerin 200 kadar atla birlikte hazır olduğunu görmüştür. Hatta Bedirhan Bey sefer için iki eşinin yanında iki tane küçük topu götürmek istemiş ise de, dağlık alanda ağırlıklarından dolayı taşınmalarının son derece güç olduğunu düşünerek

339 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.336.

bu fikrinden vazgeçmiştir. Grant, Bedirhan Bey'e ancak dağlara giden Deguleh denilen mevkide ulaşmıştır[340]. Burada bir müddet Bedirhan Bey'in yanında kalan Grant, gün be gün Dız bölgesine yapılacak olan sefer için tamamlanmaya başlanan hazırlıkları gömüş ve misyonerlik işleri konusunda endişelenmeye başlanmıştır. Bu aşamada Bedirhan Bey, kendisine istediği an ve noktada geri dönebileceğini söylemiştir. Ancak geri dönmeden önce Bedirhan Bey'den misyon binasının bulunmuş olduğu Aşita Köyü'ne ve yakınındaki üç köye dokunmaması konusunda söz almıştır. Bedirhan Bey, bu sözü bu köylerin kendisine karşı bir tavır almamaları ve sessiz kalmaları karşılığında vermiştir. Bu söz üzerine 23 Haziran'da Grant, bulunduğu bu yerden Hakkâri dağlarına doğru ulaşmak istemiş ise de bu toprakların Ertuşi bölgesi olması ve söz konusu aşiretin daha önce kendisine bağlı Nasturilere gösterdikleri tavırdan dolayı bu yolda ölüm dâhil her türlü tehlikenin var olduğunu düşünmüştür. Bu nedenle Bedirhan Bey'in yanına vermiş olduğu kılavuz ile geldiği yoldan geri dönmeye karar vermiştir[341].

3.4. Grant'ın Görüşme Sonrasında Tekrar Nasturiler Arasına Dönmesi

Yolu üzerinde Şikak aşiretine bağlı bir köyüne uğramış ve bölgede kendisine göre unutulmuş bulunan Nasturiler akşama doğru kendisini ziyarete gelmişlerdir. Aynı günün geç saatlerinde Grant, çevredeki on köye dağılmış Kürtlerle bir arada yaşayan piskoposu Mar Yusuf'un yanına uğramış ve daha önce bahsi edilmeyen bu bölgedeki Nasturilerin İncil'e oldukça ihtiyaçları olduğunu düşünmüştür. Bu nedenle piskoposa yanında bulunan çeşitli Süryanice İncil kopyalarından vermiş ardından da misyonerliğin verdiği hararetle gece boyunca gerçeği aramasını tembihlemiştir[342]. Ertesi sabah saat dört civarında erkenden yola koyulmuş Hezil Çayı boyunca ilerleyerek saat yedide ovadaki bir Keldani köyüne ulaşmıştır. Burada kendisine sabah kahvaltısında pirinç ve mandadan yeni sağılmış süt ikram edilmiştir. Kendisi de köyün papazına bir Protestan İncil kopyası vermiş ve Zaho'ya doğru yola koyulmuştur. Buraya ulaştığında doğruca Katolik Süryanilerin yanına uğ-

340 Thomas Laurie, *Dr. Grant And Mountain Nestorians*, s.337-338.
341 Thomas Laurie, *Dr. Grant And Mountain Nestorians*, s.339-340; *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Thirty-Fifth Annual Meeting, held in the City of Worcester, Massachusetts., Sept.10-13, 1844.*, s.145-146.
342 Thomas Laurie, *Dr. Grant And Mountain Nestorians*, s.341-342.

ramış ve Pazar gününü onların geniş ama nerdeyse boş olan kiliselerinde geçirmiştir. Pazartesi günü yine sabah dörtte tekrar yola çıkarak güneydoğu istikametini takip ederek Davudiye yoluyla geri dönmek istemiştir. Ancak burada kendilerine bağlı Nasturilerin de işin içinde olduğu bir kan davasından dolayı yolunu değiştirmiş ve Def Köyü üzerinden seyahatine devam etmiştir. 27 Haziran'da Aşita'da ilk başta çobanlar tarafından, daha sonra da köylüler ve patrik tarafından daha öncekilerden daha coşkulu bir şekilde karşılanmıştır. Burada kendisi hakkında duyulan endişeleri dinlemiş ve yaptığı görüşmeler hakkında sohbet etmişlerdir[343].

Grant, köye geldiğinde Nasturilerin bunca zamandır yaklaşan tehlikeye karşın bulundukları bölgenin sarplığına güvenerek kendilerine karşı girişilecek bir saldırının başarısızlıkla sonuçlanacağına dair inançlarından dolayı herhangi bir hazırlık yapmadıklarını görmüştür. Bu sırada Nurullah Bey, Mar Şamun'a Koçaniş'te oturmasını, halkının sadece dini işlerinden sorumlu başkanı olarak sivil otoriteyi kendisine ve Nasturi Meliklerine bırakması koşuluyla bir barış önerisinde bulunmuştur. Halk arasında da bu önerinin kabul edilmesi yönünde güçlü bir eğilim oluşmuş. Hatta patriğe bu şartlarla barışa yanaşmamasından dolayı başlarına bela açacağı konusunda suçlamalar olmuştur. Bütün bunlara ek olarak Nasturiler arasında patriğin, Nurullah Bey'in arasının bozuk olduğu Musul Paşası ile mektuplaşmasının durumlarını daha da güçleştirdiği konusunda kızgınlıklarının daha da artmasına neden olmuştur. Patrik, Nurullah Bey'le olan sürtüşmede yardımlarını elde edemediği için onların bu uyarı ve homurtularını dinlememiş ve kendi bildiğini okumuştur. Onun bu tavrını sürdürmesi halktaki gönülsüzlüğü arttırdığı gibi halkının özellikle de Tiyarilerin kendisinden soğumasına ve büyük ölçüde otoritesinin kaybolmasına neden olmuştur. Patriğin emirlerini dinlememeleri yüzünden kendilerini aforoz etmesini dahi umursamayan halk onun Nurullah Bey'e karşı her evden bir adam isteme çağrısına karşı çıkmayı dahi göze almışlardır. Çünkü durumlarının ve planlarının savunma için son derece olumsuz olduğunu düşünmekteydiler[344]. Her köy kendisini kendi çıkarına bakarak diğerlerinin kaderlerinden kurtarmaya bakmıştır. Ayrıca saldırı öncesi herkes ne yapacağını ve kendilerine nereden saldırı olacağını

343 Thomas Laurie, *Dr. Grant And Mountain Nestorians*, s.342-343.
344 Thomas Laurie, *Dr. Grant And Mountain Nestorians*, s.343-344.

bilmemektedirler. Laurie'ye göre Grant'ın Bedirhan Bey'in yanında bulunduğu süre zarfında bir esir gibi (?) muamele gördüğü için saldırılar konusunda herhangi bir bilgisi bulunmamakta ve onlar onun dediği gibi Kürtlerle anlaşmamış üstüne üstlük Musul Paşası'na şikâyet için adam göndermişlerdir. Yaklaşan tehlike karşısında herkes ondan neler yapılabileceğini duymak istemişlerdir. O da Nasturilerin reisleri ile bu konuda misyonerliğin vermiş olduğu anlayış uyarınca söylemesi gerekenden fazlasını söylememiştir. Ancak onlara herkesin konuşabildiği bir toplantı yapılmasını istemiş ise de bu gerçekleşmemiştir. Bu nedenle onlardan tamamen ayrılmıştır. Neler yapılacağı konusunda sorunlar sürerken vakit gittikçe azalmış, Bedirhan Bey ve ordusu Dız bölgesine doğru yola koyulmuştur. Bu sırada Patrik, yaklaşan tehlike konusunda ailesini uyarmak ve onları korumak için çabalamıştır. Hatta bu amaçla onları kurtarmak için çevreden asker toplayarak yardımlarına koşmak istemiş ise de, yardım istediği kişilerin her biri kendi köyünü korumak ve savunmak için kendi bölgelerine gitmek için yola çıkmışlardır. Tam durumda Süleyman Bey'den Nasturilere teslim olmalarını aksi takdirde bölgelerinin işgal edileceği yönünde anlaşma teklifi ulaşmıştır. Ancak Nasturiler bu teklifi kabul etmedikleri gibi Bedirhan Bey'in Grant'a daha önce dokunmayacağına söz verdiği, vadilerin dahi işgal edilmeceğini düşünmekteydi. Çünkü onlara göre bu teklif aslında savaşı önlemek için değil sadece kendi aralarında bölünmelerini sağlamak için yapılmıştır. En sonunda tartışmalardan sonra yaklaşan tehlike karşısında Mar Sava'da neler yapılacağı konusunda bir toplantı yapılmasına karar vermişlerdir. Bu sırada Grant, Musul'a gitmek arzusuna kapılmıştır[345]. Laurie'ye göre Grant'ın olaylar olgunlaşıncaya kadar Hakkâri bölgesinde kalmasının temel nedeni bir şeyler yapmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Yine ona göre Türk hükümeti elinden gelse kendisini buradan uzak tutmaya çalışacağını veya buradan sürüp çıkaracağını düşünmektedir[346].

4. Grant'ın Musul'a Dönmesi

Grant, 3 Temmuz 1843 tarihinde Musul'a gelmeden önce Bay Laurie'ye gönderdiği mektupta Bayan Laurie'nin de sık sık belirttiği üzere artık geri dönmeye karar vermiştir. Ancak bu zamana kadar burada yapması gereken iş-

345 Thomas Laurie, *Dr. Grant And Mountain Nestorians*, s.345.
346 Thomas Laurie, *Dr. Grant And Mountain Nestorians*, s.346.

ler olduğunu sadece bedenen zayıf düştüğü veya yalnız kaldığını düşündüğü zamanlarda geri dönmek istediğini belirtmiştir. Artık bundan sonra Musul'da ABCFM'in misyonerlik yapılmasının yasak olmasına rağmen bir şeyler yapmak istediğini belirtmektedir. Bu sefer Rufus Anderson'a yazdığı başka bir mektupta ise, yaşanacak kötü olaylar sonrasında Tanrı'nın merhametiyle bu kötü günlerin geçeceğini ve elbet karanlık günlerin bir şafakla sökeceğini ve kendilerini Tanrı'nın inayetiyle güzel günlerin beklediğini belirtmiştir[347].

Grant, Musul'a doğru giderken yolu üzerindeki Saleberka adlı yerleşim yerine uğramış ve burada daha önceden de tanıdığı, Nurullah Bey, Bedirhan Bey ve Heiyo ile dostça ilişkiler içinde bulunan ancak Mar Şamun'la sorunlar yaşayan Melik Berkhu'yu muayene etmek için yanına uğramıştır. Bu zaman zarfında yaklaşan tehlike nedeniyle onun artık Nasturi Patriği ile barışarak birlikte hareket edeceklerini ummuştur. Zira Patrik onu kazanmak için yoğun çaba harcamaktadır. Ancak Patrik, istediğini elde edememiştir. Çünkü Berkhu kendisine yapılan çağrıyı önemsememiştir. Buna rağmen 7 Temmuz Perşembe günü Lizan bölgesinden iki haberci gelerek Mar Sava'da yapılacak olan konsüle katılmasını sağlamak için Berkhu'yu_ikna etmeye çalışmıştır. Bunlardan birisi Grant'ın Hakkâri dağlarındaki seyahatlerinde kendisine yardımcı olan ve ırmağa katırıyla düştüğünde kendisine yardımcı olan Shemasha Yonan'dan başkası değildir. Gelen bu habercilerin ısrarı ve köylülerin baskısıyla düzenlenecek olan bu toplantıya katılmıştır. Ancak Grant onun Bedirhan Bey'in ikinci saldırısının kurbanı olduğunu söylemektedir. Bu da toplantıya rağmen onun patriğin yanında yer almadığını göstermektedir[348].

B-BEDİRHAN BEY'İN NASTURİ SEFELERİ VE SONUÇLARI

1.Bedirhan Bey'in İlk Nasturi Seferi ve Grant

Bir müddet sonra Bedirhan Bey'in bir oğlunun köye bir saatlik mesafede olduğu anlaşılmış ve ondan haraç ödemeleri karşılığında barış yapılacağı içeren bir mektup alınmıştır. Ancak bu barış şartları Tiyari bölgesindekileri içermemektedir. Sonuç olarak Melik, Kürtlerle anlaşmış hatta onlar lehine çalışmıştır. Ancak Grant bu konuda Mar Şamun'u uyarmamış/uyarama-

347 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.346.
348 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.347.

mıştır. Bir müddet sonra Mar Şamun'un akrabalarının yaşamış olduğu Dız bölgesinde acı haberler gelmeye başlamıştır. Buna göre her yaştan ve cinsiyetten olmak üzere 800 kişi hayatını kaybetmiş, hayatta kalanlar ise köle haline getirilmiştir[349]. Ancak Dız (Deze) Kırıkdağ bölgesindeki küçük bir grup dağların uçsuz bucaksız kesimlerinde Bohtan ve Hakkâri Kürtlerine karşı direnişlerini sürdürmüşlerdir. Grant'ın ifadesine göre Patriğin yaşlı annesi hançerlenerek Zap Nehri'ne "*Git o melun oğluna haberleri yetiştir*" şeklindeki sözlerle atılmıştır. Grant'ın uzun ve yorucu yolculuklarında kendisine eşlik eden patriğin erkek kardeşi Zadok ve onun patrik adayı olan oğlu da diğerleriyle birlikte katledilmiştir. Katledilen yüzlerce insan savunmada olan Nasturilerce saldırıları püskürtmek için siper haline getirilmiştir. Yine saldırılarda birlikte patriğin kütüphanesi tahrip edilmiştir. Dız Meliği'nin ev halkından kırk kişi katledilmiş bunlardan sadece bir tanesi kurtulmuş o da olayların görgü tanığı olmuştur. Ayrıca saldırı sırasında patriğin üç erkek kardeşi ve bir kız kardeşi esir edilmiştir. Ertesi sabah Dız bölgesindeki işlerini bitiren askerler ile Tiyari'ye, kuzey batı bölgesinden harekâta kalkışmış olan Bedirhan Bey'le birleşmişlerdir. Güneydoğu ve güney düşman Kürtlerle sarılmış iken güneybatıda ise Türk ordusu bulunmaktaydı. Bu nedenle Nasturiler umutsuz ve etrafları sarılmış bir vaziyette bulunmaktaydılar[350].

Bu olaylar olurken Grant, Lizan bölgesine doğru yola çıkmıştır. Ancak Musul'da bulunan başta Thomas Laurie'den ve diğer misyonerlerin kendisinin hayatından endişelendikleri için geri dönmesi için çağrılar almıştır. Lizan bölgesine vardığında Grant burada diğer bölgelerde yaşanan hadiselerin burada duyulmasının patrik tarafından gizlendiğini görmüştür. Hâlâ Aşita'da bulunan patrik yaşanacak gelişmelere karşı tedbirler almaya çalışmıştır. Grant, Musul'a gitmeden önce son bir kez onunla görüşmek istemiş ise yaşanan hadiselerle zaten oldukça meşgul olan patrikle görüşememiştir. Bunun üzerine Grant, Hakkâri dağlarına ilk geldiği yoldan geri dönmüş ve geceyi Durre Köyü'nün piskoposunun yanında geçirmiştir[351]. Nihayet 15 Temmuz 1843'te Pazar günü Musul'a ulaşmıştır. Bu sırada Bedirhan Bey,

349 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.348.
350 Rufus Anderson, *a.g.e., I.,* s.218-219,Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.349; *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Thirty-Fifth Annual Meeting, held in the City of Worcester, Massachusetts., Sept.10-13, 1844.,* s.146-147.
351 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.350.

Dız bölgesinin işgalini tamamlayarak esirleri Bohtan bölgesine göndermiş ardında da Han Mahmut'la ordusunu birleştirerek hiç umulmayan bir şekilde Mar Şamun'un en çok güvendiği adamı olan Melik İsmail'in köyü olan Chumba'ya doğru yönelmiştir. Laurie, Layard'dan aldığı aktarım ile Chumba'da meydana gelen çatışmada Melik İsmail, büyük kahramanlıklar göstermesine rağmen bir fitilli tüfek kurşunuyla uyluğundan yaralanıp, kırık koluyla adamları tarafından bir mağaraya saklanarak kurtulmuştur. Ancak hayatını kurtardığı bir kadın onun sakladığı yeri Kürtlere bildirerek yakalanmasına neden olmuştur. Mağaradan sürüklenerek çıkartılan Melik İsmail, Bedirhan Bey'in huzuruna getirilmiştir. Bey ona hangi nedenle karşısına savaşmak için çıktığını ve hangi cesaretle Müslümanların kanını döktüğünü sormuştur. O da biraz doğrularak Bedirhan Bey'e kolunu işaret edip ona hitaben "*Bu kol yaklaşık yirmi Kürdün canını aldı. Tanrı benden onu almasaydı belki daha fazlasının canını alacakti*" diye cevap verince Bedirhan Bey, Zap Nehri'ne doğru yürümüş ardından da Melik İsmail'in yanına getirilmesini emretmiştir. Nehir kıyısına getirilen Melik İsmail burada Bedirhan Bey tarafından kafası kesilerek derhal nehre atılmıştır. Çatışmaların sonunda Melik İsmail'in karısı dâhil birçok kişi esir edilmiş ancak çok azı nehir üzerindeki köprünün yıkılması sayesinde Bedirhan Bey'in adamlarından kurtarabilmişlerdir. Köydeki yağmanın ardından Zap Nehri'nin batı kıyısı boyunca ilerleyerek Nasturilerce oldukça saygı duyulan bir kilise olan Mar Sava'ya ulaşarak burayı yağmalamış ve yıkmaya çalışmışlardır. Hatta kilisenin güçlü duvarlarını yıkabilmek adına barut kullanmış iseler de, sadece kuzeydoğu bölümünün duvarını yıkabildikleri için bu işten vazgeçmişlerdir. Eskiden Nasturilerin toplanma yeri olan bu kilise daha sonra Bedirhan Bey'in karargâh ve atları için ahır vazifesi görmüştür. Bedirhan Bey'in burada bulunduğu süre zarfında adamları çevredeki irili ufaklı birçok Nasturi köyünü yağmalayarak evler harap etmişlerdir. Bu aşamada Nasturilerin büyük bir çoğunluğu ne yapacağını şaşırmış bir biçimde savaş veya savunma konusunda ne yapacaklarını bilemeden panik halinde kaçışmışlardır. Hatta Serspidho adlı köyün erkeklerinin büyük bir bölümü yaklaşan son dolayısı ile kadın ve çocuklarını bırakıp kaçmışlardır. Ancak köyün erkelerinden kırkı köyün güney tarafındaki küçük kalede Kürtlere karşı savunma savaşı yapmış iseler de, bunlardan ancak dördü hayatta kalabilmiştir. Köy yerle bir edilerek

yüz altmış kişi katledilmiştir. Bunlar arasında yirmi köy papaz yardımcısından beşi ve üç köy papazından ancak biri hayatta kalmıştır. Laurie, kendisinin bu köyün yaşadıklarını anlatmaya gücünün yetmediğini belirterek Bedirhan Bey'in geri çekilişinden sonra 1844 yılında aynı köyde misyonerlik adına incelemelerde bulunmak için Dr. Smith'in geldiğinde köyde yirmi kadar erkek, birçok kadın ve çocuğun kendisini oldukça iyi karşıladığını ancak durumun son derece acıklı olduğunu belirtmiştir.

Bedirhan Bey ve adamları bu bölgeden ayrıldığında Mar Sava Kilisesi başta olmak üzere birçok ev ve değirmen yıkılmış, ağaçlar kesilerek eski meskûn mahaller birer harabeye çevrilmiştir. Bedirhan Beyin diğer müttefikleri de başka bölgelerde aynı işlerle meşgul olmuşlardır. Kürtler bulabildikleri bütün yiyecek, koyun ve keçiler başta olmak üzere bütün mal varlıklarını ganimet olarak yanlarında götürmüşlerdir[352]. Öyle ki; Laurie'ye göre ürünler tahrip edildiği ve ağaçlar tahrip edildiği gibi ağaçların inşaatlarda kullanıp yeniden ev yapımını engellemek için ufak parçalara ayrılmıştır. Buradaki halkın geçiminin büyük ölçüde hayvancılığa dayanan Nasturilerin hayvanlarının da götürülmesi onları büsbütün çaresiz ve sefil bırakmıştır.

Nasturiler, Bedirhan Bey'in ilk başta Amerikan misyonerlerinin misyon evinin bulunduğu Aşita Köyü'ne saldıracağını düşünmekteydiler. Ancak Bedirhan Bey onları şaşırtmış ve başka bir yönden saldırmıştır. Laurie bunun aslında Kürtleri tahrik eden nesnenin Amerikan misyonerlerinin faaliyetleri olmadığının kanıtı olarak görmüştür. Buraya saldırı olmamasının diğer bir nedeni de Bedirhan Bey'in buraya herhangi bir saldırıda bulunmayacağı yönünde verdiği sözdür. Hatta patrik bile bu meşakkatli durumda Kürtlerin bu misyonerlere karşı verdikleri sözü tutacaklarını düşünmüştür. Bu vadide bulunan Nasturilerin büyük bir çoğunluğu silahsız bir şekilde başlarına ne geleceğini kestiremeden çaresizlik içinde güvenli bölgelere kaçmaya çalışmışlardır. Mar Şamun'un burada bulunduğu bir sırada patriğin erkek kardeşlerinden Benjamin, Bedirhan tarafından patriğe ya teslim olması ya da ölüme hazır olması yönündeki mesajı iletmesi için gönderilmiştir. Laurie'ye göre o bu mesajı iletmek yerine Kasha Auraham ve diğer birkaç Nasturi'yle

352 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.353-355. Mar Sava Kilisesi, Kürtlerin bölgeden geri çekilmesinden sonra tekrar tamir edilerek eski haline getirilmiştir. Bkz. aynı sayfa.

birlikte sınırdan İran'a kaçmak istemiştir. Ancak sınırın Kürtler tarafından tutulduğunu gördüklerinden bu sefer direkt olarak Musul'a kaçmışlardır. Patriğin kardeşinin Musul'a doğru yola çıktığını haber alan Grant, onu Ninova kalıntılarının orada karşılamak için yola çıkmış ise de, Benjamin'le karşılaması mümkün olmamıştır[353]. Grant, onu yaşanan olaylar neticesinde üzerinden yıllar geçmiş gibi yaşlı biri olarak bulmuştur._Ne yapacağı konusunda hiçbir fikri olmayan patriğin kardeşine Musul Paşası ile görüşünceye kadar kendi misyon evlerinde kalmasını "*benim evim senin evin*" sözleriyle teklif etmiştir. Ancak patriğin kardeşinin durumuyla ilgilenen sadece Amerikalılar değildir. Nitekim bir müddet sonra İngiliz misyoner Badger ve Konsolos Yardımcısı Ainsworth, Musul Paşası nezdinde girişimlerde bulunarak onların durumlarıyla ilgili düzenlemelerde bulunduklarını ve patriğin kendilerinin misafiri olacağını Grant'a açıklamışlardır. Dahası ona bundan sonraki bütün olaylarla İngiltere hükümetinden talimatlar aldıklarını ve hükümetlerinin bu konu üzerinde durarak patriğin İngiliz bayrağının koruması altında olduğunu belirtmişlerdir. Bu politikalarıyla İngilizler Amerikan misyonerlerine politik güçlerinden dolayı bariz bir üstünlük sağlamışlardır. Laurie, bu aşamada Grant'ın her ne kadar patriğin kardeşi her gelişinde kendi misyonlarında kalmış ise de, Nasturilere yönelik her türlü politik ve başka bir şekildeki yardımlarının önüne geçmemek adına İngilizlere fazla müdahale etmediğini belirtmektedir. İngilizler ise, Osmanlı Devleti nezdinde Mar Şamun'un Nasturilerin direkt olarak sivil lideri olarak tanınmasına uğraşmaktadır. Ancak Grant, onların bu planlarının bir işe yaramayacağı fikrindedir. Çünkü ona göre bir kere Sultan patriği, Nasturilerin sivil lideri olmasını kabul etmeyecektir, etse bile bunu bölgedeki Kürtler kabul etmeyecektir. Bu sırada Amerikan misyonerleri kendilerinin yakın dostu olan Mar Şamun'un acı dolu kaderi için üzüntü duymakta ve onunla birlikte Nasturilerin kaderi için gözyaşı dökmüşlerdir. Kürtler tarafından esir edilmiş olan kadın ve çocuklar ya İslamiyet kabül etmeleri veya ölümü kabul etmeleri yönünde tercihe zorlanmışlardır. İslamiyeti kabul etmeyenler genç, yaşlı veya düzgün fizikli denmeden oracıkta

353 Thomas Laurie, *Dr. Grant And Mountain Nestorians*, s.356; Justin Perkins and Fidelia Fiske, *a.g.e.,* s.234-36; *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Thirty-Fifth Annual Meeting, held in the City of Worcester, Massachusetts., Sept.10-13, 1844***.**, s.146-147.

öldürülmüştür. Esir edilenlerden oldukça küçük olanlar, yürüyüş sırasında annelerinin diğerlerine ayak uydurması için ellerinden alınarak kayalıklardan atılmıştır. Laurie, 1844 yılında bölgeye yaptıkları gezi sırasında Aşita yakınlarındaki dağların dibinde ve kenarlarında yok olmaya yüz tutmuş kurbanların kemiklerini görmüştür. Ona göre kemiklerin yok olmasının nedenlerinin en büyük nedeni onların henüz gelişim çağındaki küçük çocuklar olmasıdır. Yine Zap üzerinden geçerken esirlerin bir kısmının yaşacakları kadere razı olmadıklarından kendilerini köprünün ortasından nehre atarak intihar etmişlerdir. Kalan esirlerden bir kısmı da yine aynı şekilde Cizre'ye götürülürken kendilerini nehre atmışlardır. Esirlerin kurtarılması için hem Fransız hem de İngiliz Konsolosları, Musul Paşası nezdinde girişimde bulunmuşlardır. Amerikan misyonerlerine göre Paşa, Bedirhan Bey'in kendisinden değil de direk olarak Erzurum Paşalığı'ndan emir aldığını dolayısıyla bu konumdan kaçınmıştır. Zira onlara göre Bedirhan Bey'in katliamlarında Paşa ordusuyla Tiyarilerin güneydoğu sınırını tutmuş ve olayların sonunda elde edilen ganimetlerden 2.000 koyun alarak müdahil olmuştur. Yine onlara göre paşa bununla da yetinmeyerek Bervari bölgesindeki Nasturilerin sahip olduğu bütün mülklere zorla el koymuştur.

Dağlardaki Nasturilerin durumu esir edilenlere göre sadece bir parça daha iyidir. İlk kırımdan Bedirhan Bey'in teslim şartlarını kabul ederek kurtulan kabileler ise teslim şartlarının ağırlığından ve yoğun Kürt baskısından dolayı zor duruma düşmüşlerdir. Zira Kürtler, her sene elde edilecek ürünlerin yarısını direkt olarak talep ettikleri gibi sürekli olarak tehditlerde bulunmuşlardır. Ağustos 1844 yılında Thomas Laurie ve Dr. Smith'in Aşita'ya ulaşmasından bir gün önce Lizan'daki bir Nasturi, Bervari Kürtleri tarafından öldürülmüştür. Bir sonrası gün bir diğeri üçüncü gün yine bir diğeri Kürtler tarafından yaralanmıştır. Matha 'd Kasra adlı Nasturi bölgesinden elli koyun Chull bölgesinden gelen Kürtler tarafından götürülmüştür. Misyonerlerin dağlardan ayrılmasından iki gün önce ise, Bedirhan Bey tarafından gönderilen üç yüz kişi Berawola'dan 1.050 koyunu almakla görevlendirilmiştir. Meydana gelen yağma ve gasplar sonucunda Tiyari bölgesinde oldukça az miktarda koyun sürüsü kalmıştır. Yine aynı bölgedeki bir köyden geçerken Smith ve Laurie, bir gün önce gece yarısı Kürtler tarafından saldırıya uğrayan ve çobanları öldürülerek köyün bütün sürüsünün götürülme-

sinden dolayı feryat eden kadın ve erkeklerle karşılaşmışlardır. İstilacılar ayrıca köyden üç kişiyi Melee adı verilen mevkide soymuş ve öldürmüşlerdir. Sonra da onları bir tepenin kenarında bırakarak gitmişlerdir. Köy halkı ise bu esnada onlarla aynı kaderi yaşamamak için uzaklara kaçmışlardır. Laurie ve Smith, tepenin kenarında gördükleri bu üç cesedi unutamayacaklarını ifade etmekten kendilerini alamamışlardır[354]. Yine yolları üzerinde yıkılmış köyler nedeniyle evsiz kalmış Nasturiler görmüşlerdir. Bu Nasturilerin evlerini kaybetmelerine rağmen mezheplerine ait olan dini kitaplarını saklamaları bir misyoner olarak kendilerinde büyük bir hayranlık uyandırmıştır. Bu tarihlerde Bedirhan Bey, Amerikalı misyonerlere göre misyon binasını koruma adına verdiği sözü sıkı bir şekilde tutmuştur. Bunun içinde Tiyari'de binanın bulunduğu yere yönetici olarak Zeynel Bey ile 400 adamını bırakmıştır. Zeynel Bey burada bulunduğu süre zarfında saldırılardan çekindiği için misyon binasına bir kat daha ekleyerek duvarlarını yükseltmiş ve en son olarak da köşelerine birer kule ekleyerek burayı tahkim etmiştir. Nitekim bu öngörüsünde Zeynel Bey haklı çıkmıştır. Zira baskı altında bulunan Nasturiler 1844 yılın ocak ayında başlarında Mar Şamun'la birlikte kaleye başarısız bir hücum girişiminde bulunmuşlardır. Bu başarısızlığa Laurie, saldırı öncesi Bedirhan Bey'in safına geçen Salaberka'lı Hino ile Salaberka'lı Jindo ikilisinden* Hino'nun Zeynel Bey'in yanında yer alıp kaledeki malları işgalcilere dağıtma sözüne inanmasının neden olduğunu belirtmektedir. Aksi takdirde her taraftan kuşatılmış olan Zeynel Bey'in

---

354 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.357-358. Lizan yakınlarında gerçekleştirilen katliamın izlerine tanıklık etmiştir: "*Katliamın ilk kanıtlarını çok geçmeden görmeye başladık. Süprüntülere bulanmış bir kafatası gördük. Biz yukarı doğru çıkarken o aşağı doğru yuvarlandı. Hemen sonra beyazlaşmış kemik yığınları, onlardan daha yukarıda çürümüş giysi parçaları vardı. İlerledikçe bu kalıntılarda çoğalmaya başladı. Bodur çalılara yapışmış hâlâ tam olan iskeletler vardı. Onları saymaktan vazgeçtim. O kayalığa yaklaştıkça, örgülü kadın saçları, lime lime olmuş kumaş parçaları ve iyice yıpranmış ayakkabılarla karışmış kemik yığınları ile kaplanıyordu. Her yaştan kafatası; daha anasının karnında olan çocuktan artık dişleri kalmamış ihtiyarınkine kadar üzerlerine çöken ölümden habersiz toprağın üzerinde yatıyordu. Yukarı doğru çıkarken onlara mecburen basıyor ve gevşek taşlarla birlikte aşağı, vadiye doğru kayıp gitmelerini engelleyemiyorduk. Burası bir ölüm tepesiydi sanki.*" Geniş bilgi için Bkz. Austen Henry Layard, *a.g.e.,* s. 140-141.

*1840 yılında misyonerlerin gelişi Nasturiler arasında ile birlik yok olmuş ve aralarında nüfuz mücadelesi başlamıştır. Nasturi Patriği Mar Şamun Abraham ile Nasturi toplumunun ve Aşita Köyü'nün ileri gelen iki adamı olan Şamaşa Hinno ve Kaşa Jindo arasındaki iktidar mücadelesi patriğin bölgede otoritesinin tanınmamasıyla son buldu. Taraflar arasında yaşanan bu çatışma sonunda muhalif iki din adamı Nasturi Patriği Mar Şamun Abraham'a

aç ve susuz bir şekilde mecburen teslim olmak zorunda kalacağını ve kalesinin de yerle bir edileceğini öngörmüştür. Ancak Hino'nun aracılığıyla Zeynel Bey'in teklifi kabul edilmiş, alınan mallar karşılığında kuşatma kaldırılmış ve Kürtler rahat bir nefes almışlardır. Bu durum taraflar arasındaki geçimsizliği bir üst düzeye taşımıştır. Nitekim bu olay sonra Zeynel Bey, Bedirhan Bey'den ek kuvvetler istemesine neden olmuştur. Gelen bu ek kuvvetlerin yardımıyla kendisini kuşatma için gelmiş olan Nasturilere iki koldan saldıran Zeynel Bey onları büyük kayıplara uğratmıştır.[355]. Lizanlı Hino bu olayın ardından kalede Zeynel Bey tarafından kazığa geçirildiği gibi Kasha Jindo'da Çölemerik'te Nurullah Bey tarafından başı kesilerek öldürülmüştür. Bu olaylar sırasında Nasturiler kaçarken Amerikan misyon binasının kale yapırlıken dışarısında bırakılan şapel bölümünü ateşe vererek buradan yayılacak yangın sayesinde Zeynel Bey'i savunmasız bırakmayı amaçlamış iseler de, başarısız olmuşlardır. Dış duvarların arasındaki boşluktaki bol miktarda kar ve su bulunduğundan bu plan işlememiştir. Akabinde yaşanan olaylarda Zeynel Bey, saldırıya geçen Nasturilerle birlikte hareket ettiklerini düşündüğü Aşita'daki üç yüzden fazla evi yakıp yıkmış sadece dört tanesini sağlam bırakmıştır. Ardından kaçan köy halkının peşine düşmüş

karşı destek sağlayabilmek için Bedirhan Bey ve diğer bir Kürt beyi Nurullah Bey'le irtibata geçmişlerdir.Muhalif Nasturilerden Şamaşa Hinno, patriğin 1842 yılında İngilizlerle yaptığı görüşmeler esnasında patriğe düşmanlık duymasından dolayı Bedirhan Bey'le görüşerek ondan Nasturilere karşı kalkışacağı harekâtta Aşita Köyü'ne saldırmamasını ve işgal durumunda kendi tarafında olmasını istemiş ve bu yolda destek sözü almıştır. Bedirhan Bey, bu görüşme sonunda memnun kalarak Hinno'yu hediyelere ve övgülere boğmuştur. Diğer bir muhalif Kaşa Jindo da Hinno gibi patriğe karşı görüşmelerde bulunmak amacıyla patrikle arası bozuk olan Nurullah Bey'le görüşmelerde bulunmuştur. O da aynı şekilde Hinno gibi karşılanmış ve ödüllendirilmiştir. Yine bu iki din adamı dışında Nasturi kabileleri arasında önemli bir yeri olan Tehoma Aşireti'nin, Nasturi Patriği tarafından bir kenara itilmesi bu kabileyi oldukça rahatsız etmiştir. Bu nedenle Tehoma Aşireti, Bedirhan Bey tarafından kendi kardeşlerine karşı girişilen harekâta aktif bir biçimde katıldılar ve patriğe karşı Nurullah Bey'i desteklemişlerdir. Geniş Bilgi için Bkz. Murat Gökhan Dalyan, *19. Yüzyıl'da Nasturiler (Sosyal- idari ve Siyasi İlikileri),* s. 102; Hacer Yıldırım Foggo, *a.g.e.,* s.62; Wadie Jwaıdeh, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi,* Çev. İsmail-Çekem-Alper Duman, Yayına Haz. Nevzat Kıraç, İletişim Yayınları, 2.Baskı, İstanbul 1999, s.30; Muzaffer İlhan Erdost, *Şemdinli Röportajı,* Onur Yay. Ankara 1994, s.69.

355 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.359-360. İstanbul'a gönderdiği mektubunda bu olay hakkında Bedirhan Bey, Nasturiler'in rahat durmayarak Zeynel Bey'e saldırdıklarını ve adamlarından 20'sini ele geçirip 5 adamını öldürdüklerini, bazılarının da organlarını kestiklerini ifade etmektedir. Geniş bilgi için Bkz. Cabir Doğan, *a.g.e.,* s.106.

ve onları Aşita Köyü'nün bulunduğu vadinin kuzeyindeki bir dağ zirvesindeki mağarada kıstırmıştır. Burada üç gün boyunca kalan aç, susuz kalan Nasturiler, çaresizlikten onunla silahlarını teslim edip canlarına dokunulmaması ve bu konuda Kur'an üzerine yemin etmesi karşılığında teslim olmuşlardır. Silahlarının alınmasının ardından Zeynel Bey ve emrindekiler, Laurie'nin dinlediği kimi tanıklara göre cinsiyet ve yaş ayrımı göstermeksizin 1.400 kişi kimine göre ise 1.000 kişiyi katletmiştir. Nitekim burada yaşanan kırımın izlerini ve insan kemiklerinin yığınını 1846'da bölgeye gelen Austen Henry Layard' da görmüş ve bunu yazmıştır[356].

Zeynel Bey, bölgede bulunduğu sıra zarfında Nasturilerin işgal öncesi dağlarda ve mağaralarda sakladıkları mallarını elde edebilmek için onlara çeşitli ve akıl almaz işkenceler uygulayarak bunların yerini tespit ederek ele geçirmiştir. Ancak onun bu eylemleri (bölgedeki konsoloslar ve misyonerler aracılığıyla) Avrupalı devletlerin tepkisine neden olduğu için o, buradan alınarak yerine kardeşi gönderilmiştir. Yaşan bu gelişmeler sonrasında daha önceden teslim olan ve olmayan Nasturiler, Bervari bölgesine doğru kaçmışlardır. Bunlar arasında çoğunluk Aşita'daki Kürt garnizonun iaşesiyle sorumlu olan Zawitha köylüleridir. Bu dönemde azalmakla birlikte Kürtler tarafından gerçekleştirilen katliam ve soygunlar hala devam etmektedir. Buradaki Nasturilerin halinin son derece kötü olduğunu Amerikalı misyoner Dr. Smith belirtmektedir[357].

2. Bedirhan Bey'in İkinci Nasturi Seferi

1846 yılın sonbaharında Bedirhan Bey, daha önceki seferinde bu vergi vermemeleri ve boyun eğmeleri karşılığında dokunmadığı Tiyari'deki üç büyük köy, Tehoma, Cilo ve Baz Aşiretlerine, Tiyarililere yardım ettikleri gerekçesiyle saldırıda bulunmuş ve onlara da aynı acıyı tattırmıştır. İkinci seferin ilk kurbanı olan Tehomalılar bundan kurtulmak için Baz bölgesine kaçmış iseler de sonuç değişmemiştir. Yine evler, kiliseler yağmalanmış ve yakılmıştır. Kasha Bodaca ve bölge yöneticilerinden bir Melik de ölenler arasındadır. Sonuçta nüfusun yarısı katledilmiş, kalanlar da çeşitli işken-

356 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.361. Laurie'ye Aşita'nın bu akibetiyle Minyaniş ve Lizan bölgesinin de karşılaştığını belirtmektedir.
357 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.362-364.

celerle sakladıkları mal ve mülklerinin yerlerini söylemeleri istenmiştir. Dr. Smith'e göre birçok Nasturi gibi birçok Kürt de yaşanan mücadeleler esnasında ölmüştür. Kayıplar konusunda bölgede dolaşan ve tahminde bulunan Smith'e göre savaş öncesi Nasturi nüfusu 50.000 civarında bulunmaktadır[358]. Bedirhan Bey'in adamları Tehoma bölgesini yaklaşık sekiz gün boyunca yağmalamış ardından da aldıkları ganimetlerle geri çekilmişlerdir. Amerikalı misyonerlere göre bu sefer sırasında Tehoma'da sekiz papaz ve bir papaz yardımcısı ölmüş, insanlar açlık ve yoklukla karşı karşıya kalmışlardır[359].

Bedirhan Bey'in ilk seferinde yerle bir olan yerler yavaş yavaş toparlanmaya başlamıştır. Daha önce en kalabalık Nasturi yerleşim yeri olan Aşita'da ayakta kalan yüz ev bile yoktur. Yine Dız bölgesi buradan da daha kötü durumdayken Amerikalı misyonerler, geçen süre zarfında Nasturilerin yıkılan evlerini tekrar inşa ettiklerini görmüşlerdir. Zira seferler sırasında İran'a ve başka bölgelere kaçan Nasturilerden ilk seferden kaçanlar bir yıl sonra ikinci seferden kaçanlar, on ay sonra eski yerleşim yerlerine geri dönmüşlerdir. Yaşanan olaylar neticesinde kaybedilen nüfus Dr. Smith'e göre 10.000 ile 15.000 arasında bulunmaktadır. Yine ona göre bu nüfusun 10.000'ni ilk sefer sırasında öldürülmüştür. Diğer bir Amerikalı misyoner Justin Perkins'e göre 1846 yılında sadece Tehoma'da öldürülen Nasturi sayısı 7.000 civarında bulunmaktadır. Austen Henry Layard'a göre ise sadece Tehoma bölgesindeki dört köyün kaybı 770'tir[360]. Ancak Amerikalı misyonerler bu kanlı olayların arkasında boşalan ve azalan köylerin hızla tekrar dolduğunu nüfusun artığını belirterek yaşamın nerdeyse eski haline döndüğünü belirtmektedirler. Hatta Perkins'e göre Kürtlerin boyundurukluğundan çıkarılarak direkt olarak Türkler tarafından yönetilen bölgede sağlanan asayiş sayesinde onlar daha önceden sahip olmadıkları mülklere dahi kavuşmuşlardır[361].

16 Aralık 1843 tarihinde Amerikalı misyonerlerden Thomas Laurie'nin eşi Musul'da yakalandığı hastalıktan kurtulamayarak ölmüştür[362].

358 Rufus Anderson, *a.g.e., I.,* s.219-220;Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.364-365; Justin Perkins and Fidelia Fiske, *a.g.e.,* s.235-236.

359 Justin Perkins and Fidelia Fiske, *a.g.e.,* s.237

360 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.364-365; Justin Perkins and Fidelia Fiske, *a.g.e.,* s.235-236.

361 Justin Perkins, *Missionary Life In Persia Being Glimpses of The A Century of Labors Among The Nestorians,* s.207.

362 Rufus Anderson, *a.g.e., I.,* s.220; *Report of The American Board of Commissioners for*

Başta Perkins olmak üzere Amerikalı misyonerlere göre, Nasturi seferlerinden dolayı Bedirhan Bey'in cezalandırılması Avrupalı devletlerin baskısı neticesinde gerçekleştiğine inanmaktadırlar[363]. Yine o Amerika'ya seyahat için Trabzon'dan İstanbul'a ulaşmak maksadıyla gemiye bindiğinde Bedirhan Bey'in çevresinden yirmi kadar kişinin gemideki sıralara zincirlenerek sürgündeki liderlerinin yanına götürüldüğüne şahit olmuştur[364] Yine Perkins, İstanbul gibi Hakkâri dağlarından uzak bir merkezde diğer Amerikalı misyonerlerle buluşmak için geldiğinde burada kendilerine ait olan bir şapelde otuz kadar Nasturi'yle karşılaşmıştır. Bunlar Bedirhan Bey'in zulmünden kurtulmak için buralara kadar gelerek Amerikalı Protestanlara sığınmışlardı[365]. Burada onlara bölgeden verdiği haberler ve geçirdiği süre zarfındaki faaliyetleri anlatarak onları Protestan yapmayı başarmıştır[366].

3. Musul'da Amerikalı Misyonerlerin Faaliyetleri

Grant, Musul'a döndükten sonra başından beri buranın geçici değil de kalıcı bir misyonerlik merkezi olması isteğini yenilemiştir. Onun bu isteği burada bulunan diğer Amerikalı misyonerler tarafından da desteklenmiştir. Genel merkezlerine bunu ifade ettiklerinde ABCFM burada diğer misyoner gruplarında bulunmasından dolayı çekinmiş ve onların bu önerilerini

*Foreign Mission. Present at the Thirty-Fifth Annual Meeting, held in the City of Worcester, Massachusetts., Sept.10-13, 1844***.**, s.147.

363 Rufus Anderson, *a.g.e., I.,* s.336;Justin Perkins, *Missionary Life In Persia Being Glimpses of The A Century of Labors Among The Nestorians,* s.201. Osmanlı Devleti'nin Bedirhan Bey'in isyancı kuvvetlerini bastırmak için oluşturduğu Anadolu ordusuna Mardin-Cizre arasındaki Cebel-i Tur Yakubileri, seçkin 15 bin kişilik askerî birlik verebileceklerini, metropolitleri vasıtasıyla hükûmete iletmişlerdir. Buna ek olarak harekât sırasında Nasturiler, ordunun su ihtiyacını karşılamak üzere Patrikleri Mar Şamun nezaretinde üç bin tulum hazırlamışlardır. Bkz. Cabir Doğan, *a.g.e*., s.150.

364 Justin Perkins, *Missionary Life In Persia Being Glimpses of The A Century of Labors Among The Nestorians,* s.202.

365 Justin Perkins, *Missionary Life In Persia Being Glimpses of The A Century of Labors Among The Nestorians,* s.205.

366 Justin Perkins, *Missionary Life In Persia Being Glimpses of The A Century of Labors Among The Nestorians,* s.206. Amerikalı misyonerler Musul'daki ilk istasyonlarını 1841 yılında geçici olarak oluşturmuşlardır. Ancak daha sonra burada gerek İngilizlerin varlığı ve gerekse de Nasturiler konusunda yoğunlaşmak istedikleri için bu bölgeden çekilmişlerdir. Bkz. Rufus Anderson, *a.g.e., I.,* s.80; *Report of The American Board of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Thirty-Third Annual Meeting, Held in The City of Norwich, Connecticut, Sept.13,14,15 & 16, 1842,* s.132.

reddetmiştir. 1842 yılında Laurie'ye gönderdikleri talimatlarda Musul'da bulunan istasyonlarının sadece geçici bir uç istasyon olarak gördüklerini bildirmişlerdir. Yine onlara göre burasının gerçekten kalıcı bir istasyon olarak görülebileceği fakat bunun böyle muhafaza edilmesinin yerinde olduğunu zira bu bölge için misyoner göndermediklerini kendilerinin yerine bu bölgedeki Yakubi Süryanilere yönelik Episcopal (İngilizler kastediliyor) kardeşlerinin faaliyetlerinin bulunduğunu ve buranın onların özel çalışma alanları olduğu vurgulanarak uzak durmaları istenmiştir. Yine ek olarak Amerikan misyonerlerinin bulunduğu misyoner alanlarına herhangi misyonerlik grubu tarafından el atıldığında ise kendilerinde aynı şekilde karşılık verileceği de söylenmiştir. Bedirhan Bey'in kırımlarından sonra Amerikalı misyonerlerin Musul'daki istasyonları bu nedenle o kadar geniş değildir[367].

Nasturi seferlerinin sonrasında Grant, hâlâ Hakkâri dağlarında veya diğer bölgelerde misyonerlik yapmaya hazırdır. Nitekim Rufus Anderson'a gönderdiği bir mektupta misyonerliğin başarısı için elinden gelen her şeyi yapmaya hazır olduğunu belirtmiştir. Ancak şimdi misyonerlik için ne yapılabileceğini sormuş ve yaşanan olaylar nedeniyle bu bölgelerde kendilerini artık Nasturilerin koruyamayacağını bunun yerine dağlardaki misyonerliğin selameti için kendilerini Kürtlerin merhametine bırakmaları gerektiğini belirtmektedir. Anderson'a yazdığı mektubun devamında bunun için yaptığının delilik veya çılgınlık olarak görülebileceğine rağmen kendisinin Hakkâri dağlarındaki misyonerlik çalışmaları için Nurullah Bey'e kendilerini koruma talebinde bulunduğunu ve bu sayede uzak bölgelerde rahat bir misyonerlik çalışması yapılabileceğini söylemiştir. Nurullah Bey'inde onun bu isteğini olumlu karşıladığını, Hakkâri dağlarına geri dönmesini ve istediği yere yerleşebileceği yönünde bir davette bulunduğunu belirtmiştir.[368]. Eğer ABCFM, kendisine eğer dağlara dönme isteği kabul edilirse Urmiye'deki Nasturi yardımcılarıyla birlikte Hakkâri dağlarında kitap dağıtacağını, okul açacağını ve Tanrı'nın emirlerini yayacağını ifade etmiştir. Grant bu ifadelerine rağmen Hakkâri bölgesinin yaşanan olaylarında etkisiyle artık misyoner ailelerin yaşamasına uygun bir yer olmadığını belirtmiştir. Buna rağmen bu bölgede artık açlık, soğuk, yorgunluk ve can korkusuyla sık sık gezici faaliyetlerin yapılması gerektiğini aksi takdir-

367 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.366-67.
368 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.368.

de misyonerlik faaliyetlerinin terk edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Yine ona göre artık burada misyonerlik merkezinin kurulamayacak olmasının diğer nedenleri de Osmanlı padişahının kendilerinin burada kalıcı olarak faaliyet göstermelerine izin vermeyeceğidir. Padişah her ne kadar Kürtler kendisinin veya diğer misyonerlerin doktor olması halinde onlara dokunmayacaklarından emin ise de, doktorluğun her zaman hayat kurtarmadığını da eklemeyi unutmamıştır. 20 Kasım 1843 tarihinde yazdığı diğer bir mektupta ise buradaki misyonerlik faaliyetlerin sadece (Nasturilere) belli bir kesime yönelik olmaması gerektiğini faaliyetlerinin Süryaniler ve Mezopotamya'yı içermesini istemiştir. Daha önceden Yakubiler arasında misyon faaliyetleri isteğene karşı çıkan kurul bu sefer bu isteğe olumlu yaklaşmıştır. Nitekim bu sayede misyonerlerden Thomas Laurie, yardımcıları Yakubi Micha'nında yardımıyla Arapça öğrenmeye başlamıştır[369].

4. Musul'da Amerikalı ve İngiliz Misyonerlerin Çekişmesi

Amerikan misyonerlerinin Musul'da faaliyete başlamaları, bu bölgeyi kendi alanı olarak gören İngiliz Misyoner Badger'i oldukça rahatsız etmiştir. Onların faaliyetlerini durdurabilmek için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Bunlar arasında en önemlisi ise, Amerikalıların bölgedeki faaliyetlerine yardımcı olan Micha'yı kendi tarafına çekmektir. Bunların dışında en önemlileri Amerikalıları karalamak ve Micha'yı İstanbul'dan piskopos olarak ilan ettirmek vardır. Ancak bu emeklerinde başarılı olamamıştır. Zira o tavrını Amerikalılardan yana koymuştur. Bir müddet sonra Micha kendiliğinden Musul'daki bütün Yakubilerin lideri olunca ona teklif edeceği fazla bir şeyi olmayan Badger, bu sefer iki kat maaş teklif ederek onu kendi tarafına çekmek istemiştir. Ancak o Amerikalıların misyonuna girdiği için onun bu teklifini reddetmiş ve onlarla birlikte olacağını açıklamıştır. Bu olayı duyan Amerikalılarda onun aylık maaşını her ne kadar onun istememesine ve bu işi Tanrı aşkına yaptığına ilişkin sözlerine rağmen (?) yüzde elli arttırmışlardır. Buna göre onun maaşı 100 piastre'den (4 dolar 33 cent) 150 piastreye çıkartmışlardır. Badger'le yaşanan bu gelişmeler genel kurula bildirildiğinden ABCFM onlara yaşanan bu olaylardan sonra gerek Amerikan Episcopal Kilisesi veya İngiliz Episcopal

369 Rufus Anderson, *a.g.e., I.,* s.80; Thomas Laurie, *Dr. Grant And Mountain Nestorians*, s.368-369.

Kilisesi'nin Nasturilerle ilgili dostça yaklaşımlarına müdahale etmemelerini ve onlarla iyi geçinmelerini tavsiye etmişlerdir. Nitekim kurulun önde gelenlerinden birisi olan Sekreter Grene, Amerikan misyonerlerine sabırlı olmalarını, güçlerini çekişmeler yerine misyonerlik için harcamaları gerektiğini " (Badger için) *Acıyın ona, dua edin ve Hıristiyanlığın şerefine yakışmayan işler yapmayın*" ifadelerini içeren bir mektup yazarak bildirmiştir[370].

Amerikalı misyonerler ile İngiliz misyoner Badger arasındaki çekişmeler sadece bu olayla sınırlı kalmamıştır. 10 Ocak 1846 tarihinde Nasturilerin yaşadığı olaylar "New York Observer" gibi çeşitli gazetelerde yayınlanınca Bedirhan Bey ve bölgedeki Kürtlerin boyun eğdirilmesi meselesi gündeme gelmiştir. Her iki grupta kendisini bu sonuçlardan azade kılmak için basın yayın organları dâhil çeşitli yöntemlere başvurmuşlardır. Badger'in kendisinin ve kilisesinin suçsuzluğunu kanıtlamak için gazetelere makaleler yazmıştır. Buna karşılık olarak da Amerikalılar kendi suçsuzluklarını kanıtlamak için bu bölgede arkeolojik kazılarda bulunan Fransız Botta'nın yayınlarını kullanmışlardır. Ancak bu yayınlarda Botta, Nasturi bölgelerinin Kürtler tarafından istila edilmesinin temel nedenini bölgedeki Fransız, İngiliz ve Amerikan misyonerlerinin çekişmesinden kaynaklandığını belirtmektedir. Onun bu sözleri onlar için en büyük referanslardan birini oluşturmuştur[371].

Grant, Hakkâri dağlarına olan ilgisini sürekli olarak sıcak tutmuştur. Olaylar sonrasında Nurullah Bey kendisine isteği yerde misyon kurabileceğine ve ona dokunulmayacağına dair sözler vererek davetini yenilemiştir. Yine o bu konuda Bedirhan Bey'den de Derguleh'te aldığı sözden dolayı herhangi bir sıkıntı yaşmayacağını ve ayrıca Musul Paşası'nın başkentten kendisine gönderilen izin belgesi nedeniyle resmi herhangi zorluk çıkartılamayacağını düşünmüştür. Ancak onun bu öngörüsü ve isteği misyon kurulu tarafından nazik bir zamanda bulunulduğu gerekçesiyle kabul görmemiştir[372].

5. Saldırılar Sonrası Misyonerleri Patrikle İlişkileri

Amerikan misyonerleri yaşanan olaylar sonrasında Musul'a gelen Mar Şamun'un kendilerinden yavaş yavaş uzaklaşıp İngilizlere politik güçlerin-

370 Thomas Laurie, *Dr. Grant And Mountain Nestorians*, s.370-371.
371 Thomas Laurie, *Dr. Grant And Mountain Nestorians*, s.372.
372 Thomas Laurie, *Dr. Grant And Mountain Nestorians*, s.373-376.

den dolayı yanaştığını fark etmişlerdir. Onun bu halini dağlardan uzak kalıp Musul gibi Mezopotamya'nın büyük şehirlerinin havasına alışmayıp geçmişin pişmanlığı ile geleceğin çaresizliğinin ortasında kaldığından melankoliye kapılmış olmasına bağlamışlardır. Özellikle de Grant, kendisine göre Mar Şamun'un felaketlere neden olduğu hatalarını yüzüne vurmaktan kaçınmıştır. Onlara göre bütün bu felaketlerin sebebi Mar Şamun'un aldığı kararlardı. Amerikan misyonerlik örgütün Musul istasyonunda kalan patrik, kurumun buradaki harcamalarının bayağı bir arttırdığından harcamaları biraz kısmak adına Grant, ondan biraz uzak durmaya çalışmıştır. Patrik, Bedirhan Bey ve Nurullah Bey'in Osmanlı ordusuna yenilip ortam yatışana kadar burada kalmayı sürdürmüştür. Bu evrede Amerikalı misyonerler politik hiçbir işe kalkışmadıklarından (?) kendilerinin devlet yetkilileri tarafından olumlu karşılandıklarını düşünmekteydiler. Zira Musul'da bulundukları süre zarfında devlet yetkilileri, başta Papalık Katolik misyonerleri olmak üzere diğer gruplara sıkıntılar yaşatmışlardır. Sadece kendilerinin ve Fransızların sokaklarda aşağılanmadan ve zorluk çıkartılmadan yürüyebildiklerini belirtmektedir. Grant, Musul'da bulunduğu süre zarfında dağlardan kaçan Nasturilerin tedavisiyle uğraşmıştır. Yine Mar Şamun'un erkek kardeşi ile kız kardeşinin Çölemerik'te tutsak olduğunu duyunca onları serbest bırakmasını sağlamak amacıyla hizmetçisini rehinler için pazarlık yapmaya göndermiştir. Ancak gönderdiği haberci ulaşmadan patriğin kardeşleri kaçarak Musul'a ulaşmışlardır[373].

373 Rufus Anderson, *a.g.e., I.,* s.321;Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.377-378. Mar Şamun, Musul'a geldikten iki ay sonra iç bölgelere dağılmış olan Nasturi aşiretlerini ziyaret etmek için Vali'den izin istemiştir. Ancak Vali, olaylar etkisi hala bölgede devam ettiğinden bölgenin daha da karışmasından endişendiği için buna izin vermemiştir. Ancak Mar Şamun, izin almaksızın gizlice Amediye üzerinden Pervari aşireti tarafına kaçmak isterken güvenlik güçleri tarafından yakalanmış ve Musul'a geri gönderilmiştir. Bu süreçte Patrik'e karşı mümkün olduğunca yumuşak davranılarak kendi güvenliği açısından eyalet merkezinden taşraya izin almadan çıkmasının uygun olmayacağı söylenmiştir.

Patrik Mar Şamun, Musul'da bulunduğu sürede Bâbıâli'ye aslı Arapça olan 30 Eylül 1846 tarihli bir dilekçe yazarak ülkesine geri dönmek istediğini ve halkına, köylerinin onarılmasında yardım etmek istediğini belirtmektedir. Mektupta şu ifadeler de yer almaktadır: "Musul valileri de bana saygı ve ikramda bulunmuşlardır. Şimdi padişahımız sayesinde dağılıp yurtlarından ayrılmış olan Nasturilerin çoğu yerlerine dönüp, köylerinde iç rahatlığı ile oturmaktadırlar. Çiftlerini sürüyor, yurtlarını emniyet içinde imar ediyorlar. Kilisesiz ve papazsız halk şekavete yönelir. Benim maksadım, o taraflara gidip,

6. Saldırlar Sonrasında Misyonerleri Kürt Liderler İle İlişkileri

Grant'ın ölümünden sonra Amerikalı misyonerler Yezidilerin bulunduğu bölgelere keşif amaçlı bir gezide bulunmuşlar. Daha sonra 1844 yılının ağustos ve ekim aylarında ise Hakkâri bölgesinde Berculla/Berchulla adlı köye kadar alanda Thomas Laurie ve Dr. Smith misyonerlik amaçlı bir gezi düzenlemişlerdir. Bu yıl Amerikan misyonerleri için gerek ölümler gerekse yaşanan olaylar neticesinde olumsuzlukların kümelendiği bir yıldır. Nitekim bu yıla kadar sekiz misyoner gelmiş ancak bunlardan sadece üçü ayakta kalabilmiştir. Nitekim bu nedenle Musul'daki faaliyetleri, yardımcıları olan Micha onların yokluğunda tek başına yapmak durumunda kalmıştır[374]. Bu geziden bir müddet sonra misyonerlerden Laurie, Süryani misyonuna, Smith Ermeni misyonuna ve Bayan Hinsdale ise bir süreliğine İstanbul'daki kız çocuklarının eğitim gördüğü bir okula atanmışlardır[375].

Bu olayların ardından Amerikalı misyonerler Mr. Laurie ve Dr. Smith, 1844 yılının yaz aylarında Hakkâri bölgesine giderek burada bulunan Nurullah Bey'le görüşmelerde bulunmuşlardır. Bu görüşmenin diğer bir amacı da Hakkâri'de bulunan Nasturilerin Bedirhan Bey'in saldırılarından sonraki durumlarını gözden geçirmektir[376]. Bu ziyaretleri sırasında Tiyari bölgesin-

onların papazlarını seçmek tayin etmek, dağlarda serseri bir şekilde dolaşan halkı toplamak, köylerini imar etmektir. Ama devletin izni olmadıkça Anbari'ye dönemem, harap olan yerleri imar edemem. Devletten ricam yurduma dönebilmem için Musul valisine gerekli emir ve izni bahşetmesidir". Patrik, dilekçenin devamında, idarî olarak bağlı bulundukları Erzurum'un yerine kendilerine daha yakın ve yolu daha düzgün olan Musul Vilayeti'ne bağlanmayı talep etmekteydi. Ayrıca, geçmişteki Osmanlı Padişahları tarafından kendi atalarına verilmiş olan fermanların, 1843 felaketi sırasında kaybolduğunu; bunun için kendisinin emrindeki papazlara bu beratların verilmesini de istemekteydi. Geniş bilgi için Bkz. İ.MSM, 48/1238; Cabir Doğan, *a.g.e.,* s.103; Murat Gökhan Dalyan, *19. Yüzyılda Nasturiler (Sosyal-İdari ve Siyasi İlişkileri),* s.111; Mahmut Çetin, *Kart-Kurt Sesleri, İsyancı Bedirhan Bey'in Yaramaz Çocukları ve Bir Kardeşlik Politikası,* Marifet Yayınları, İstanbul 2002, s. 53-54; Ayhan Aydın, *XIX. Yüzyıldan Cumhuriyet'e Kadar Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki İsyanlar*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Haziran- 1998, s.25-26.

374 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.407; Rufus Anderson, *a.g.e., I.*, s.223.

375 Rufus Anderson, *a.g.e., I.,* s.223; *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present At The Thirty-Sixth Annual Meeting, Held in Brooklyn, New York, Sept. 9-12, 1845.*, s.123.

376 Rufus Anderson, *a.g.e., I.,* s.223; *Report of The American Board Of Commissioners For*

deki Serspidho adlı köye de uğramış ve köylüler tarafından oldukça iyi karşılanmışlardır. Bedirhan Bey'in saldıklarından arta kalan insanların durumlarına üzülen misyonerler, köyde Grant'ın oldukça iyi bir intiba bıraktığını ve insanların onu iyi hatırladıklarını fark etmiş ve misyonerlik adına Grant'ı şükranla anmışlardır[377].

1845 yılında Amerikan misyonerleri, Bedirhan Bey tarafından kendisini ve ailesini muayene etmeleri için çağrılmışlardır. Bu ziyaretleri sırasında bölgede misyonerlik fırsatlarını da yerinde incelemişlerdir. Bu yıl ayrıca Nasturi kadınlar arasında misyon faaliyetlerinde bulunmak için devam etmiş oldukları gezileri kesintisiz sürdürmeye çalışmışlardır. Bu dönemde Amerikan misyonerlerine karşı patriğin kardeşlerinin muhalefeti devam etmiştir. Bunlardan Piskopos İshak ise kardeşlerinden farklı olarak Amerikan misyonerlerine oldukça olumlu davranışlar sergilemiştir. Bu yıl da Amerikan misyonerleri seminerlerine katılan öğrencilerin üçte ikisini Protestanlaştırmayı ummaktaydılar[378]. Telkin ve verilen eğitim dışında başta kızlar olmak üzere misyon evlerine alınmış ve burada kendilerine aileden birisi gibi davranılarak Protestanlığı kabul etmeleri sağlanmıştır[379]

7. Katolik Misyonerlerin Amerikalı Misyonerleri Rahatsız Etmesi

Amerikan misyonerlerini bu dönemde en çok rahatsız eden olaylar arasında misyonerlik faaliyetlerinde yaşanan belirsizlik kadar uğradıkları yıkım nedeniyle Nasturilerin yoksulluk ve sefaletten dolayı onların Katolik Keldanilerin tarafına geçmeye başlamaları olmuştur. Bu anlamda Katolikler Nasturileri kazanmak için dağıtılmak üzere 40.000 piastre para getirmişlerdir[380]. Justin Perkins, bu paranın Fransa'nın Bağdat Konsolosu tarafından temin edilerek edildiğini belirtmektedir. Şöyle ki, bu konsolos, Bedirhan Bey'in ele geçirdiği

Foreign Mission. Present At The Thırty-Sixth Annual Meeting, Held In Brooklyn, New York, Sept. 9-12, 1845., s.117-122; *Report of The American Board of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Thirty-Seventh Annual Meeting, Held in New Haven, Connecticut, Sept. 8-11, 1846.,* Printed For The Board, By T.R. Marvin. Boston 1846, s.130-131.

377 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.355.

378 *Report of The American Board of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Thırty-Seventh Annual Meeting, Held In New Haven, Connecticut, Sept. 8-11, 1846.,* s.130-131.

379 Justin Perkins, *Missionary Life In Persia Being Glimpses of The A Century of Labors Among The Nestorians,* s.180-181.

380 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.384-386.

tutsakları Musul çevresinde sattığını duyunca İstanbul'daki Fransız Büyükelçiliği vasıtasıyla tutsakları satın almak için izin almıştır. Ancak tutsakları özgür bırakma şartı olarak onların Katolik olmaları şartını getirmiştir. Bu sayede bir miktar Nasturi esiri kurtarmıştır. Ancak Katolik olma şartıyla esirleri kurtarma fikri bütün Nasturiler için geçerli olmamıştır. Perkins'e göre bir Nasturi Papaz esir olan küçük kızını kurtarmak için Bağdat'a giderek Fransız Konsolos'tan yardım istemiştir. Ancak konsolos, bunu Katolik olması şartıyla yerine getireceğini belirtince Nasturi Papaz, kızının Katolik olmasındansa esir olmasının daha iyi olacağını belirterek geri dönmek durumunda kalmıştır[381].

Yine İngiliz misyoneri Badger'de bu dönemde misyon evinin boş bölümlerine evsiz kalan Nasturileri yerleştirmiştir. Bu sırada Musul'da harcamalardan sorumlu olan Grant, misyon parasını Nasturilerin barınma ve diğer ihtiyaçlarını karşılama konusunda tereddütler yaşamıştır. Laurie bunda maddi yetersizliklerini öne sürmektedir. Buna rağmen Amerikalı misyonerler bir sabah Aşita'dan tanıdıkları başlarında bir papazla gelen elli kişilik mülteci grubun (muhtemelen kendilerine bağlı) bakımını üstelenmişlerdir. Grant, kadınlar ve çocuklar için bir ev kiralayarak onları buraya yerleştirmiştir. Ardından zamanla sayıları doksana çıkan bu mültecilerin çocukları için hemen bir okul açılmış ve pazar ayinleri düzenlendiği gibi onlara düzenli olarak vaazlar verilmiş ve ayinlere de katılmaları sağlanmıştır[382].

Nasturiler bu durumda sefalet çekerken Perkins, onların yaşadığı felaketlerin ve fırtınaların gerçek inanç ve doğrulukla tanışmalarına neden olacağından biraz da olumlu görmektedir. Ona göre bu sayede cahilliğin ve hurafelerin vadilerinden, kuytuluklarından çıkmalarına ve başkalarıyla tanışmalarına ve Protestan olmalarına vesile olacağını düşünmektedir. Nitekim her iki seferin sonunda mülteciler için sağlanan barınma ve sosyal yardımların bu iş için güzel bir ortam sağladığına dikkat çekerek " *Çok sayıda mülteci Urmiye Ovası'na geçici olarak gelmiş ve burada Protestanlık (Avengelist) etkisi altındalar. Aynı şekilde birinci olarak kaçtıkları Musul'da da Protestanlık ile kutsanmaktadırlar"* sözleriyle Urmiye ve Musul gibi her

381 Justin Perkins, *Missionary Life In Persia Being Glimpses Of The A Century Of Labors Among The Nestorians,* s.68-69.
382 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.384-386.

iki yerde de Protestanlık propagandasının yapıldığını belirtmektedir[383].

Ancak bahar yaklaşırken Musul'da ortaya çıkan tifo nedeniyle bütün şehir halkı, ve askerler gibi Nasturilerde sıkıntı çekmişlerdir. Nitekim Grant'in doktor olup onlarla ilgilenmesine rağmenon iki tanesi bu hastalıktan ölmüştür. Bu ölümler, defnedilecek yer sorununu da ortaya çıkarmıştır. Daha önceden Nasturilere ait olan ancak daha sonra Keldanilere geçen kiliselerin mezarlıklarına Nasturi cenazelerinin defnedilmesine Keldaniler karşı çıkmışlardır. Bu aşamada devreye girerek İngiliz misyoner Badger, devletinden aldığı politik güçle birlikte Musul Paşası nezdinde konunun çözülmesinde rol oynamıştır. Böylece Keldaniler bu tutumlarından vazgeçmek durumunda kalmış olsalar bile çok az cenazenin mezarlıklarına defnedilmesine izin vermişlerdir. Keldanilerin bu tutumunun tam tersine Süryani Yakubiler, Nasturi cenazelerinin kendi mezarlıklarına gömülmesine izin vermişlerdir. Ancak 1844 yılının Mart ayında hastalık şiddetini arttırmış ve bundan Keldaniler de etkilenmeye başlamış ve tedavi için Grant'a başvurmalarına neden olmuştur. Hastalık Amerikan misyonerlerinden daha fazla mülteciye bakan Badger'in bölgesine ulaşmış ise de, Amerikan misyonerlerine göre o, Nasturiler bu hastalıktan kırılırken kendisini salgından kurtarmıştır. 29 Mart'ta diğer bir misyoner Dr. Smith, Bedirhan Bey olayından öncesi verilmeyen izin belgesini şimdi alarak geri dönmüştür. Ancak izin verilen bölgeler arasında Hakkâri bulunmamaktadı[384]. Ancak Laurie, yeni doktoru, Grant kadar misyonerlik adına başarılı bulmamıştır. Zira Smith, Grant'ın yokluklara rağmen özveriyle gerçekleştirdiği misyonerlik faaliyetlerini, rahatını bozmadan, konforunu düşünerek yaptığını düşünmektedir. Zira onun kılık kıyafetine önem vermesi, semerini yağmurlardan korumak için kılıf dahi taşıması onu Grant'la karşılaştırmasına ve Grant'ı göklere çıkartmasına neden olmuştur[385].

8. Grant'ın Ölümü

Grant, Nasturilerin işleriyle uğraşırken Amerika'daki çocuklarının bakı-

383 Justin Perkins, *Missionary Life In Persia Being Glimpses of The A Century of Labors Among The Nestorians,* s.204-205.
384 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.384-386.
385 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.388.

cıları ölmüş ve onu yanlarına çağıran mektuplar almıştır. Rufus Anderson'da onun Musul'da Laurie ve Dr. Smith ile toplantı yaptıktan sonra ailesinin yanına gitmesini istemiştir[386]. Zira o uzun yıllar burada kalarak görevini layıkıyla yerine getirdiği gibi onun doktor olarak yerini dolduracak bir misyoner olan Dr. Smith, burada görev başlamıştır. Ayrıca daha önce burada hastalıktan ölen Hinsdale'nin eşi ve henüz bir yaşındaki çocuğunun da bakımları için Amerika'ya dönüşlerinde yanlarında bir refakatçinin olmasının son derece iyi olacağı düşünmüştür. Ancak yoğun misyonerlik çalışmaları ve Urmiye bölgesindeki salgın hastalık bir süre sonra onu da etkileyerek güçsüz düşürmüştür. Dr. Smith'in gelişinden dört beş gün sonra şiddetini attırmış ve artık yatağa düşmesine neden olmuştur. Bu durumdayken Grant'ı Dr. Smith muayene etmiş ve yol arkadaşı olacağı Bayan Hinsdale bakmaya çalışmıştır[387]. Durumunun kötüleşmesi üzerine 11 Nisan günü misyondaki bütün tıbbi işleri Dr. Smith'e devretmiştir[388]. 24 Nisan 1844 tarihinde çarşamba günü Asahel Grant, ölmüştür. Doktorluğu sayesinde birçok kişiyi muayene eden ve onların dostluğunu kazanan Grant'ın ölümü birçok kişiyi yasa boğmuştur. Hastalığı sırasında her gün Fransız Konsolosu ve Musul kaymakamı (?) ve şehir yöneticisi başta olmak üzere şehrin her kesiminden insanlar hastalığında onu ziyaret ettikleri gibi cenazesine de katılmışlardır. Onun ölümünü duyan patrik son derece müteessir olarak Amerikalı misyonerlere, "*Ülkemi ve halkımı kaybettim. Şimdi de arkadaşımı kaybettim ve Tanrı'dan başka bir şeyim kalmadı*" sözleriyle üzüntüsünü bildirmiştir. Grant'ta, daha önce ölen Bayan Laurie ve Hinsdale'nin gömülü olduğu kiliseye getirilmiş ve perşembe günü Hinsdale'nin kabrinin yanına defnedilmiştir[389]. Böylelikle iki yıl içerisinde Musul yolunda ölen Bay-Bayan Bliss'e Bayan Laurie'ye Bay-Bayan Mitchell ve Bay Hinsdale gibi kayıplara Doktor Grant'ta eklenmiştir[390]. Özellikle Hakkâri Nasturileri arasında ilk misyonerlik çalışma-

386 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.390.
387 Rufus Anderson, *a.g.e., I.,* s.221-222; Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.392-393.
388 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.394.
389 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.396-398; Rufus Anderson, *a.g.e., I.,* s.222; *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Thirty-Fifth Annual Meeting, held in the City of Worcester, Massachusetts., Sept.10-13, 1844.*, s.148-149.
390 Joseph Parish Thompson, *a.g.e.,* s.170.

larını gerçekleştirip bu bölgeyi kendilerine açan Asahel Grant'ın çabaları ABCFM tarafından oldukça takdir görmüştür. Öyle ki, Mar Şamun ile aralarında sorun yaşadıklarına kendilerinden ayrılamayan Nasturilerin kendilerine olan sevgisinin Grant'tan kaynakladığını belirtmeden edememişlerdi[391]. Bunlardan Justin Perkins, onun Hakkâri dağlarında gerçekleştirmiş olduğu misyon çalışmalarını kendisinin gerçekleştirmeyeceğini itiraf etmekten çekinmemiştir[392]. Onun ölümünden az bir zaman önce de rakibi Badger, Musul bölgesinden ayrılmıştır[393].

Grant'ın ölümü nedeniyle Bayan Hinsdale'nin Amerika'ya dönüşü ertelenmek durumunda kalmıştır. 1844 yılının Temmuz ayında Abel adlı çocuğu hastalanmış ve Dr. Smith'in bütün müdahalelerine rağmen kurtarılamayarak vefat etmiştir. Çocuğun cenazesi babasının bulunduğu kiliseye getirilerek kız kardeşiyle babasının yanına gömülmüştür[394].

C- MİSYONERLERİN BEDİRHAN BEY SONRASINDA BÖLGESİNDEKİ FAALİYETLERİ

1. Dr. Wright ve Breath'ın Bedirhan Bey'i Ziyaretleri

Nasturi Patriği Mar Şamun'un Amerikalılara düşman olup Hakkâri dağlarında misyonerlik faaliyetlerinde bulunmalarını engelleme girişimlerine rağmen Amerikalılar, bölgede misyon faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bu amaçla Amerikan misyonerleri 4 Mayıs 1846'da Dr. Wright, Mr. Breath, Gevar/Yüksekovalı Nasturi Papazı Toma ve yanlarına Yusuf adlı tıp öğrencilerini de alarak Hakkâri ve Osmanlı Devleti'nin dağlık bölgelerinde yaşayan Nasturiler arasında Protestanlık mezhebini yaymak için yola çıkmışlardır. Bu gezinin görünürdeki amacı Bedirhan ve Nurullah Bey'in kendilerini sağlık sorunları nedeniyle Urmiye Valisi Yahya Han vasıtasıyla kendisini muayene etmeleri için çağırmalarıdır. Yahya Han, aynı zamanda Nurullah Bey'le evlilik yoluyla aralarında akrabalık bağı bulunmaktadır. ABCFM' de bunu fırsat bilerek Hakkâri dağlarında tekrar Protestanlık faaliyetlerine

391 Thomas Laurie, *Dr. Grant And Mountain Nestorians*, s.399; Joseph Parish Thompson, *a.g.e.,* s.170.

392 Thomas Laurie, *Dr. Grant And Mountain Nestorians*, s.400.

393 Thomas Laurie, *Dr. Grant And Mountain Nestorians*, s.403.

394 Thomas Laurie, *Dr. Grant And Mountain Nestorians*, s.406.

yönelik bir kapı açılacağı ümidiyle bu isteğin yerine getirilmesini istemiştir. Yolculuklarının beşinci gününde 9 Mayıs'ta Hakkâri'ye ulaşan misyonerler burada Nurullah Bey'in yeğeni olan Süleyman Bey tarafından oldukça iyi bir şekilde karşılanmışlardır. Nurullah Bey'in evinde beş gün onun dönmesini beklemişlerdir. Bu süre zarfında Hakkâri bölgesindeki Dız Tehoma gibi bazı Nasturi aşiretlerin bulunduğu yerleri gezerek bu bölgedeki durum hakkında bilgi sahibi olmuşlardır Nurullah Bey ile evinde geçirdikleri sürenin son üç gününde onun misafiri olmuşlardır. Bu misafirliğin bir akşamında Nurullah Bey onlara bir İncil getirterek okumalarını istemiştir. Misyonerler önlerine konan bu kitabı incelediklerinde bunun Mar Şamun'a kendileri tarafından hediye edilen bir nüsha olduğunu görmüşlerdir. Nurullah Bey onlardan çok değerli zannettiği ve Dız bölgesinden getirttiği bu kitabın değerini öğrenmiştir. Wright ve Breath, onun ikametgâhında bu İncil dışında Nasturilerden yağmalanmış birçok kılıç, hançer, silah ve eşyayı da görmüşlerdir. Bunlardan bir tanesi Mar Şamun'un erkek kardeşi Papaz Yardımcısı Dunka'ya ait olan bir kılıçtır. Nurullah Bey ve adamlarının demirden yapılan bu silahların bir kısmını eriterek nal yaptıklarını öğrenmişlerdir. Bu on üç günlük misafirlik sonrasında Amerikan misyoner grubu, Bedirhan Bey'le görüşmelerde bulunmak üzere 21 Mayıs'ta yola çıkmışlardır. Yol boyunca Sillah ve Leewin köylerinden geçmişlerdir. Bu köylerde yaklaşık olarak 60-70 hane Nasturi, Kürtlerle birlikte yaşamaktadır. Bu sırada yanında konakladıkları bir Nasturi Papazın evinde Cengiz Han dönemine ait olan bir İncil kopyası görmüş ve oldukça şaşırmışlardır. Bu İncil kopyasını satın almak istemişlerse de papaz bunu satmaktan çekinmiştir. Hakkâri'den güneye dönerek Habur nehri boyunca yol alan misyonerler 23 Mayıs gününü bu nehrin yakında bulunan bir sülfürlü kükürtlü sıcak su kaynağında dinlenerek geçirmişlerdir. Ancak bu kaynağın yakınlarında 30-40 hanelik bir Nasturi köyü olduğunu ve zaman zaman bu sıcak su kaynağını ihtiyaçları için kullandıklarını öğrenmişlerdir. Sıcak su kaynağındaki işleri bitiren misyonerler yollarına devam ederken bir müddet sonra Ertuşi Kürtlerinden birtakım kimseler tarafından sıkıştırılarak soyulmak istenmişlerdir. Ancak direnmeleri ve rehberleri sayesinde bu müşkül durumdan kurtulmayı başarmışlardır. 27 Mayıs 1846 tarihinde Cizre'nin on iki mil açığında bulunan Dergüle adlı yerde bulunan Bedirhan Bey'in ikametgâhına varmışlardır. Bu yolculukları sırasında bölgede Bedir-

han Bey'in otoritesi misyonerlerin gözünden kaçmamıştır. Bedirhan Bey'i, ikametgâhının yanındaki kapıda kendisinden yardım isteyenlere para dağıtırken bulmuşlardır. Misyonerlere göre Bedirhan Bey bu yolla yaklaşık 1.025 dolar civarında bir para dağıtmıştır.

Bedirhan Bey tarafından iyi şekilde karşılanan misyoner gurubu, burada onun ailesini muayene ederek aşılama işlemi gerçekleştirmişlerdir.

Misyonerlere göre Bedirhan Bey son derece dindar olup ibadetlerini yoğun işi dahi olsa aksatmayan birisidir. Hatta inancı gereği özellikle birçok Yezidi öldürdüğü gibi bunlardan 50-60 tanesini Müslüman olduktan sonra hanesine alarak kendi ailesinden birisiymiş gibi davranmıştır. Bedirhan Bey kendi bölgesinde Yezidiler dışında Hıristiyanları da kırımdan geçirmiş ise de son dönemlerde bu tutumundan vazgeçmiştir. Yine misyonerler, Yezidiler gibi Bedirhan Bey'in yanında altı tane Müslüman olmuş Tiyarili Nasturi görmüşlerdir. Bedirhan Bey, misyonerle sekiz yıl önce kendisinin oldukça zayıf olduğunu ve devletin ise oldukça güçlü olduğu bir dönemde devlete bağlılığını bildirdiğini ancak şimdi devleti zayıf bir durumda kendisinin ise büyük bir nüfuz kazandığını ancak buna rağmen devlete bağlı kalacağını belirtmiştir. Misyonerlere göre Bedirhan Bey'in nüfuzu İran sınırından doğu batı boyunca Mezopotamya'ya ve Diyarbakır kapılarından Musul'a kadar olan bölgeyi kapsıyordu. Onun nüfuzu sayesinde hırsızlık ve eşkıyalık gibi olaylar azalmış olup insanlar bu bölgelerde güven içinde yaşamaktadırlar. Misyonerler Cizre'ye ulaştıklarında bir hırsızın sağ elinin kesildiğini görmüşlerdir. Misyonerler, Bedirhan Bey'e aynı zamanda bu dönemde diğer Kürt aşiretlerinden hediye olarak para, at ve katır gibi hediyeler geldiğine de tanık olmuşlardır.

Beş hafta boyunca Bedirhan'la kalan misyoner grubu, amaçlarının dağlı Nasturiler arasında misyonerlik faaliyetlerinde bulunmak olduğunu belirterek ondan bu konuda izin istemişlerdir. Onların bu isteğini Bedirhan Bey, onaylamakla birlikte Hakkâri bölgesinde sözü geçen ve Nasturi konusuyla direkt olarak ilgilenen Nurullah Bey, misyonerlerin dağlık Nasturi bölgesi olan Tiyari ve Tehoma'ya bazı nedenlerden ötürü gitmelerine ve faaliyet gösterme isteklerine gönülsüz davranmıştır. Amerikan misyonerleri, bunun

üzerine bir sonuç elde edemeden merkezleri olan Urmiye'ye tehlikelerden dolayı biraz da çekinerek Başkale üzerinden 24 Haziran 1846 tarihinde geri dönmüşlerdir[395]. Ancak bu girişim misyonerlerin Osmanlı topraklarındaki Nasturilere ulaşmak için yaptıkları son girişim olmamıştır.

Bu gezileri sırasında Hakkâri bölgesinde ve Nasturiler arasında yaptıkları gözlemlerinde onların üç yıl öncesine göre şimdi ekonomik olarak daha iyi olduklarını tekrar sürülerini yetiştirmeye başladıkları ve esir edilenlerin geri dönerek köylerine yerleştiklerini fark etmişlerdir. Yine Nasturiler arasında Mar Şamun'un tekrar geri dönüp başlarına geçmesini isteyen güçlü bir talep olduğunu görmüşlerdir. Bedirhan Bey'in gerçekleştirmiş olduğu kırımdan sonra bile kendi aralarında çatışma ve kan davasından vazgeçmemişlerdir. Nitekim bu gezi sırasında Tehoma ve Dız Aşiretlerinin otlak mücadelesinin kan davasına dönüşerek birçok kişinin hayatına mal olduğunu görmüş ve onların durumuna üzülmüşlerdir. Bu gezileri sırasında başta Atwill ve Kutlus köylerini dolaşmışlardır[396].

2. 1846 tarihinde Bayan Laurie'nin Vefat Etmesi

1846 yılında Musul'da misyon faaliyetlerine başlayan ve Arapça öğrenmesi için görevlendirilen Thomas Laurie, bu şehre ulaştığında başta sıcak olmak üzere çeşitli nedenlerden dolayı işleri tam olarak istediği gitmemiştir. Buna rağmen misyon faaliyetlerine oldukça yoğun bir şekilde katılan Yakubilerin Protestanlaştırılması için kullanılacak parasının harcanmasında tam yetkili olmayan Laurie, hedeflerine ulaşamamıştır. Yine de, misyon faaliyetlerini yerel yardımcı Micha'nın yardımıyla yürütmeye devam etmiştir[397]. Aynı yılın aralık ayında Bayan Grant'ın eski bir öğrencisi olan Thomas Laurie'nin eşi hastalanarak ölmüştür. Kadınlar arasında faaliyet gösteren ve kız okullarında öğretmenlik yapan Bayan Laurie'nin ölümü misyonerler için

395 Rufus Anderson, *a.g.e., I.,* s.334-35; *Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Thırty-Eıght Annual Meeting, Held In Buffalo, New York, Sept. 8-10, 1847.,* s.116-127; *The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1847. Vol. XLIII.,* Boston 1847, s.6; *The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1846. Vol. XLII.,* Boston 1846, s.298-299,380-383.

396 *The Missionary Herald: 1846,* s.408-410.

397 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.378.

kayıp olmuştur. Bayan Laurie'nin cenazesi Musul'daki Yakubi Kilisesi'nin bahçesinde burada bulunan diğer bir Amerikalı misyoner Mr. Hinsdale'nin yanına gömülmüştür. Cenaze törenine başta Mar Şamun olmak üzere Nasturiler ve Yakubi din adamları cenaze törenine katılmışlardır. Tören sırasında duaları bizzat Mar Şamun okumuştur. Bu dönemde yaşanan olaylar nedeniyle misyon faaliyetlerinin istedikleri gibi gitmediği Amerikalı misyonerlerden Grant'ın bizzat kendisi oğlunun Amerika'ya geri dönmesi için yazmış olduğu mektubundan da anlaşılmaktadır. Bu mektubunda Grant, yaşanan olaylar nedeniyle misyonun gelecek günlerinin gittikçe karardığını ancak her şeyi Tanrı'nın bileceği yönündeki ifadelerinden anlaşılmaktadır[398].1846 yılında Amerikalı misyonerler, tüm olumsuzluklara rağmen Nasturiler arasında Protestanlaştırma faaliyetleri sayesinde Hakkâri'de ve Gevar/Yüksekova'da 22 kişiyi Protestanlaştırmışlardır. [399].

3. Amerikan Misyonerleri Stocking ve Stoddard'ın Hakkâri' deki Faaliyetleri

Dr. Wright, Mr. Breath'ın yaptığı gezi ardından başka bir Amerikalı misyoner grubu aynı yıl Messr. Stocking, Mr. Stoddard ve yerel Nasturi Protestanlardan Toma tarafından gerçekleştirilmiştir. Daha önceki misyonerlerin tecrübeleri ışığında Hakkâri dağlarında yeni bir misyon kurmalarına, bölgedeki Kürt liderler tarafından sıcak bakılmadığını bildiklerinden Kürt liderlerinin biraz daha uzağında ve ayrıca devlet denetiminin daha zayıf olduğu yeni bir merkez arayışına başlamışlardır. Bu merkez, daha önceki misyonerler tarafından misyon faaliyetlerinde keşfedilmemiş olan Gevar/Yüksekova'ydı. Bu bölgede kendilerine misyon keşif faaliyetlerinde yardımda bulunanlar, daha önce Urmiye'ye gelerek Protestan olmuş olan Rahip Toma ve onun iki kardeşidir. Toma, kardeşi Khamis ve misyonerler ilk başta Mar Sleva ve Baraharga adlı köyü ziyaret etmiş, Cilo bölgesine kadar olan bölgelerde ziyaretlerde bulunmuşlardır. Ancak Nurullah Bey'in muhalefeti nedeniyle daha ileri gidememişlerdir. Buranın merkez seçilmesinde daha önceleri Urmiye'ye gelen Nasturiler vasıtasıyla Hakkâri'de ve Gevar/Yüksekova'da toplamda 24 Nasturi'nin bulunması onları ileride gerçekleştirecekleri faaliyetler için burada büyük bir

398 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.380-384.
399 Rufus Anderson, *a.g.e, I.,* s.332.

potansiyel bulunduğu yönünde umutlarını arttırmıştır. Bu nedenle bölgedeki, Cilo, Sulduz, Tergevar, Mergevar, Gevar/Yüksekova ve Uşnu bölgelerini ziyaret ederek misyonerlik faaliyetlerinde ve araştırmalarında bulunmuşlardır.[400].

4. 1847 Yılında Hakkâri Bölgesindeki Faaliyetler

30 Nisan 1847 tarihinde Papaz Toma ve Guergis/Geweris İran'ın sınıra yakın köyleri olan Sehbani/Şahbani, Balulan, Hakkei, Eêl ve Marbeshoo köylerini dolaştıktan sonra Gevar/Yüksekova bölgesine geçmiş burada Page/Çukurca (Demirkonak'a bağlı)'ye gelmiş ve vaazlarda bulunmuşlardır. Özellikle 2 Mayıs'ta Marbeshoo'dan Gevar'a doğru yola çıktıklarında önce yağmur daha sonrada Gevar/Yüksekova'daki Zenaseewee ulaştıklarında yağış kara dönmüştür. Buradan Memikan/Bulaklı'ya doğru yol almışlar oradan sırasıyla Ketrenis, Kiyat/Ünlüce'ye gibi yerlere buralarda vaazlarda bulunmuşlardır. Ancak Perzalan/Pirbilan(Kısıklı'ya bağlı) adlı köyde onların ne yaptığını merak eden meliği onların ne yaptığını köy papazından sormuştur. O'da misyonerlerin İncil ve dini konular hakkında vaaz verdiklerini söyleyerek onu teskin etmiştir. Ancak misyonerlerin bu bölgelerdeki faaliyetlerinden rahatsız olan sadece melik değildir. Bölgeye iki din adamının geldiğini ve Amerikalı misyonerlere bağlı vaaz verdiğini duyan Nurullah Bey, buna müsaade eden köyün papazını yakalanıp Hakkâri'ye getirilerek cezalandırılmasını Süleyman Bey'den istemiş ise o, papazın sadece dini işlerle uğraştığını ifade ederek onu bu girişiminden vazgeçirmiştir. Geçmişte de aynı papazın bu faaliyetleri yine rahatsızlık yaratmış ve Nurullah Bey'in korkusundan Nochia/Dağlararası'na kaçmak zorunda kalmıştır[401].

1847 yılın bahar ayında Hakkâri bölgesinden Protestan Papaz yardımcısı Toma tarafından ziyaret edilmişlerdir. Bu sıralarda hala Hakkâri bölgesindeki Nasturilere misyon faaliyetlerini genişletememenin üzüntüsünü yaşamaktaydılar[402].

400 *Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Thirty-Eight Annual Meeting, Held In Buffalo, New York, Sept. 8-10, 1847.,* s.116-127; *The Missionary Herald:* 1847, s53-55.

401 *The Missionary Herald: 1847*, s.340-345; *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Thirty-Ninth Annual Meeting, Held in Boston, Massachusetts, Sept. 12-15, 1848.,* s.166.

402 Joseph Parish Thompson, *a.g.e.,* s.222-223.

1847 yılın Nisan'ında Gevar/Yüksekova'nın Memikan/Bulaklı Köyü'nden Amerikalı misyoner okullarına gelerek burada eğitim görmüş olan yerel Nasturi yardımcılarından Hamis, yaptığı çalışmalarla burada Amerikalı misyonerler için uygun bir ortam sağlamış ardından da onları köyüne davet etmiştir. Yine onun diğer iki kardeşi de Amerikalı misyonerlerin başarısı için çalışmaktadır. Bunlardan abisi Papaz Yardımcı Toma olup Bedirhan Bey'in istilası nedeniyle Urmiye' ye gelmiş ve misyonerlerle birlikte kalmış ortamın düzelmesiyle birlikte Yüksekova'ya geri dönmüştür. Misyonerlerden önce burayı Tergevar'dan Papaz Yardımcı Guergis tarafından ziyaret edilmiş ardından da başta Stoddard olmak üzere Amerikalı misyonerler Baradost üzerinden bu bölgeye ulaşmışlardır. Burada Tergevar üzerinden bu bölgeye ulaştırılmış olan kendilerine ait İncilleri görmüştür. Kaldıkları süre zarfında Toma'nın ağır hasta olan babasını da ziyaret etmişlerdir. Ancak bir müddet sonra hasta vefat etmiş ve Amerikalı misyonerler bu sefer de onun cenaze törenine katılmak durumunda kalmışlardır [403]. Bu bölge aslında daha önceden de başta Grant olmak üzere misyonerlerce de Hakkâri dağlarına açılan kapı olarak görülmüştür[404].

14 Mayıs 1847 yılında Amerikalı misyonerlerin Urmiye bölgesindeki yerel yardımcılarından Papaz John, Guergis/Gueweris Gevar/Yüksekova'ya gelerek burada Toma ile birlikte Hakkâri bölgesindeki Küçük Cilo, Baradost, Somai ve Hakkâri bölgesindeki diğer birtakım yerlerde dolaşmışlardır. Onların bu gezisi oldukça önemsenmiş, Stocking, Stoddard ve Perkins tarafından dönüşlerinin akabinde hemen onlardan bilgilendirme alınmıştır. Zira bu sıralarda Hakkâri dağlarında Bedirhan Bey ve taraftarlarının devlet tarafından kuşatıldığı haberleri gelmiştir. Bu bölgeye sürekli olarak nüfuz etmek isteyen misyonerler için, bütün bu gelişmeler, misyonerlik açısından değerlendirilmelidir[405].

1847 yılının yazında Hakkâri dağlarında Papaz Yardımcısı Toma ve Stoddard birlikte köy köy ev dolaşarak misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Bu konuda özellikle Amerikalı misyonerler Toma'ya oldukça minnettardırlar[406].

403 Joseph Parish Thompson, *a.g.e.,* s.224-225.
404 Justin Perkins and Fidelia Fiske, *a.g.e.,* s.107-108.
405 *The Missionary Herald: 1847*, s.294-297.
406 Joseph Parish Thompson, *a.g.e.,* s.233.

5. Dr. Wright'ın Heriki Aşireti Ağası Hacı Bey ve Şeyh Tahir'le Görüşmesi

10 Ekim 1847 Dr. Wright ve beraberinde bulunan yerel yardımcılar Papaz Dunka ve Eshoo'yla birlikte Urmiye'nin batısına düşen Nochia/Dağlararası bölgesindeki Nasturilere ulaşmak için yola koyulmuşlardır. Bu iki yardımcıdan Dunka, dağlık alanlarda yaşayan Nasturilerin şivesine hâkim olduğu için Eshoo ise, daha önceden Marbeshoo adlı sınırdaki dağlık Nasturi köyünde misyon faaliyetlerinde bulunduğu için misyonerler tarafından bilhassa tercih edilmişlerdir. Özellikle bu bölgede Nasturilerin yanı sıra Kürtlerin de bulunmasından dolayı Papaz Dunka, dikkatli olmaları gerektiğini zira onlar tarafından soyulma veya daha kötü şeylerle karşılaşabilecekleri konusunda Wright'i uyarmıştır. O'na Kürt bölgelerinden geçerken bölge dili yerine İngilizceyi kullanmasını ve kendisini İngiliz olarak tanıtmasını istemiştir. Zira Kürtler tarafından bölgede seyahat eden İngilizlerin devlet görevlisi ve nüfuz sahibi kişiler olarak görüldüğünü ve onlara dokunulmadığını ifade etmiştir. Son olarak Kürtlerin misyoner ile devlet görevlisi arasındaki farkı bilmediklerinden dolayı sıkıntı çekmeden amaçlarına ulaşacaklarını belirtmiştir. Böylelikle yola çıkan misyoner heyeti Tergevar'ı dolaşarak Marbeshoo Köyü'ne ardından da dağlı Avengelist olarak adlandırdıkları Papaz Yardımcısı Papaz Yardımcısı Guergis ile Hakkie 'de buluşmuş ve yola birlikte devam etmişlerdir. Nochia/Dağlararası'nda yolculukları sırasında Musul bölgesinden gelip bu dağlarda hayvanlarını yaylayan Heriki Aşireti'nin geri dönüşüne tanıklık edip aşiret lideri Hacı Ağa'nın konuğu olmuşlardır. Onunla Gevar/Yüksekova'ya nazır bir tepenin yamacına çadırlarını kurarak gecelemişlerdir. Hacı Ağa bu misafirliği sırasında Wright'e kendi bölgesindeki Nasturiler arasında istediği gibi ziyaretlerde bulunabileceği ve okul açabileceği yönünde taahhütte bulunmuştur. Bu da Amerikalı misyonerleri Nochia/Dağlararası'ndaki misyonerlik açısından umutlandırmıştır. Hacı Ağa, bununla da yetinmeyerek ona kendi korumasında olduğunu belirten kimsenin onları rahatsız etmemesini sağlayan kendi mührünü taşıyan bir kâğıtta vermeyi unutmamıştır. Wright'e göre Hacı Ağa yaklaşık 20.000 kişilik bir aşiretin lideridir. Onun yanından ayrıldıktan sonra güneydoğuya yönelerek Duka'nın kendi köyü olan Nardoosha adlı köy ve diğer üç küçük köye ulaşarak buralarda misyonerlik faaliyetinde bulunmuşlardır. Daha sonra ertesi gün ayın

20'sinde bu bölgedeki 6 veya sekiz Nasturi köyünde misyonerlik yapabilmek için Nehri Köyü'nde ikamet eden ve bölgede bir veli ve evliya gibi görülen Şeyh Tahir'le görüşme yapmak için bu köye doğru yola çıkmışlardır. Ceviz ağaçları ve çeşitli çalıklarla kaplı olan iki Nasturi aileyle birlikte 50-60 hanelik köye girdiklerinde yerel yardımcıları biraz telaşlanmışlardır. Kendilerini karşılayan Şeyhin hizmetkârına geliş amaçlarını ifade etmiş ve Şeyh'in gelmesini beklemişlerdir. Ertesi gün Şeyh, misyonerleri evinin loş bir odasında kabul etmiştir. Misyonerlere göre Şeyh, Kürtlerce veli olarak kabul edilen siyah paltolara bürünmüş ve beyaz bir türban takmış fanatik bir Müslüman'dan başka bir şey değildir. Şeyh'in Farsçayı bilmesinden dolayı Wright onunla direkt ve rahat bir şekilde konuşmuş, burada bulunma nedenini Nasturiler olduğunu açıklayarak faaliyetleri için ondan izin talep etmiştir. Görüşme sonunda Şeyh Tahir, Wright'e Hakkâri dağlarında rahatça faaliyet gösterebilmeleri için mührünü taşıyan gerekli kâğıtları verdiği gibi misyonerleri kendi dostları olarak nitelemiştir.

Şeyh'ten böyle bir belge almaları misyonerlerin Kürtlerden korkmadan rahatça hareket etmelerini sağlamıştır. Özellikle bu konuda sıkıntı çeken yerel yardımcılar oldukça rahatlamışlardır. Buradan Nochia/Dağlararası Piskoposu Mar Khanan Eshoo ile buluşarak kilise avlusunda çeşitli konular hakkında görüş alışverişinde bulunmuşlardır. Mar Khanan Eshoo, ona buradaki Nasturilerin Kürtler gibi yaşamaya başladığını ve onlar tarafından dinlerinin satın alındığını ifade etmiştir. Özellikle bu konuda Heriki Kürtlerinden şikâyet etmiştir. Bu köyden geri dönüşlerinde Herki Aşireti'ne mensup iki silahlı tarafından tehdit edilmiş isler de yollarına devam ederek 20 hane Nasturinin bulunduğu Baitkaree adlı köye ulaşmış ve buradaki iki papazın misafiri olmuşlardır. Bu köyde onların şerefine bir kuzu dahi kesilmiştir. Bu gezi sonrasında Wright'e göre Nohcia/Dağlar arasında 20 civarında Nasturi köy ve mezrası bulunmakta olup bunları nüfusu 2.050 civarında bulunmaktadır. Bu bölgede baskın olan ve hâkimiyete sahip olan aşiret ise Herki Aşireti olup ağaları Hacı Ağa'dan bölgede misyonerlik yapmaları için gerekli izni almışlardı. Bu nedenle bu bölgedeki misyon faaliyetleri konusunda sıkıntı yaşamayacaklardır[407].

407 *The Missionary Herald: 1848.*,s.54-59.

6. Patriğin Musul'a Kaçması ve Amerikalı Misyonerlerle Olan İlişkileri

1847 yılının temmuz ayında İstanbul'daki İngiliz elçiliğinin de etkisiyle Osmanlı Devleti, Mar Şamun'u Nasturilerin sivil lideri sıfatıyla bölgede yaşanan olayları görüşmek maksadıyla İstanbul'a çağırmıştır. Bu davetten tedirgin olan Mar Şamun, Musul'da kendini rahat hissetmeyerek aynı yılın temmuz ayında İran'ın Urmiye bölgesine kaçmıştır. Buradayken Musul Paşası ona burada bulunduğu sırada bir mektup göndererek geri dönmesini emretmiştir. Mar Şamun'da paşaya burada bulunmasının nedenini uzun zamandır ailesinden haber alamadığından dolayı onları görmek ve de sağlığına iyi gelmeyen Musul sıcaklarından kaçmak için bu bölgeye geldiğini belirterek paşanın emrini yerine getirmekten kaçınmıştır[408]. Urmiye'ye geldiğinin ilk günlerinde Mar Şamun Amerikalı misyonerlerle oldukça iyi ilişki kurmuş ve bu ilişkiyi dostça sürdürmüştür[409]. Mar Şamun'un gelişinden bir süre sonra misyonerlerle arasına soğukluk girmiştir. Amerikalı misyonerlere göre onun kendileriyle arasını bozanlar, misyonerlerin gelmesi ile konumlarını kaybeden kişilerdi ki; bunlar patriğe, misyonerlerin kendi gelenek ve adetlerini bozdukları gibi birtakım olumsuz düşüncüleri telkin ediyorlardı. Bunlar arasında Patriğin kardeşlerinden birkaçı da bulunmaktaydı. Buna rağmen Patrik ilk başlarda Amerikalı misyonerlerle ilişkisini bozmamıştır.

Nasturilerin dini liderleri olan Mar Şamun, Bedirhan Bey Olayı'nın neticesinde uzun yıllar sonra ilk defa Urmiye bölgesine gelmiştir. Amerikalı misyonerler ve onların yerel yardımcıları Patriğin bu bölgede bulunmasından ilk dönemler memnun olmuşlardır. Çünkü bunu Nasturiler arasında çalışmalarından rahatsızlık duyan Nasturi din adamlarının engellemelerini ortadan kaldırmak için bir fırsat olarak görmüşlerdir. Bu nedenle Patriğin gelişinden üç gün sonra Protestanlaşmış Amerikan yardımcısı dört papaz olan Dunka, Abraham, John ve Eşhoo onu ziyaret etmişlerdir. Kendisiyle

408 *The Missionary Herald: 1848.*,s.24-25.

409 *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Thirty-Eighth Annual Meeting, Held in Buffalo, New York, Sept. 8-10, 1847.*, s. 125-127; *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Thirty-Ninth Annual Meeting, Held in Boston, Massachusetts, Sept. 12-15, 1848.*, Printed For The Board, By T.R. Marvin. Boston 1848, s.162.

görüşmelerinde Patrik, onlara oldukça iyi davranmış ve kendilerine Nasturi piskoposluk bölgelerinde serbestçe faaliyet yapabileceklerine dair teminat verdiği gibi onlara karşı sorun çıkaranlar olur ise kendisine bildirilmesini istemiştir. Bu görüşmeden misyonerler istediklerine ulaştıklarını düşünerek oldukça memnun ve Patrik hakkında olumlu duygularla ayrılmışlardır.

Patrik ve kardeşleri Ağustos ayına kadar Urmiye'nin en büyük köylerinden Seir'de dört hafta geçirmiştir. Yaz mevsiminin oldukça sıcak olması sebebiyle sağlığı bozulan Patrik, buradan ayrılmak zorunda kalmıştır. Patrik, Urmiye şehrine gelerek buradaki Amerikan misyonerleri ile karşılaşmıştır. Amerikan misyonerleri, Patrikle bu dönemdeki ilişkilerinde, Patrik'in son derece içten ve kendilerine karşı iyi davrandığını belirtmektedirler. Patrik'in Urmiye'deki ikametgâhı, Amerikan misyonerlerinin misyon binasının yakınında bulunmaktaydı. Bu nedenle sık sık görüşmekteydiler ve Patrik bu nedenle Amerikan misyonerlerinin misafiri oluyordu. Amerikan misyonerleri de Patrik'inin yakınlarında bulunmasından memnuniyet duyarak onu misyonları için etkileyip faaliyetlerini arttırmak istiyorlardı. Bu nedenle Patrik'e oldukça iyi davranıyorlardı.

6.1. Patriğinin Misyonerlerle Arasının Bozulması

Patrik ise Amerikan misyonerlerine karşı olumlu bakıyormuş gibi sahte tavrını sürdürmüştür. Ancak 1848 yılının Mart ayından itibaren Nasturi Patriği Mar Şamun, Amerikan misyonerlerine karşı olan gerçek duygularını gün yüzüne çıkarmıştır. Patrik, Amerikan misyonerlerinin faaliyetlerinden rahatsızlık duyduğunu açıkça ortaya koyarak onların Nasturiler arasındaki faaliyetlerini engellemeye başlamıştır. Onun bu Amerikan karşıtlığı neticesinde misyonerlerin yerel Nasturi yardımcılarının sayısında azalmalar meydana gelmiş ve bu misyonerleri tedirgin etmiştir[410]. Çünkü Nasturi Patriği, başına gelenlerden ötürü halkı ile kendi arasına nifak soktukları ithamıyla Amerikan misyonerlerini suçlamıştır. Amerikan misyonerleri ile ilişkisi olan Nasturileri, bu ilişkilerini sona erdirmeleri için uyarmıştır. Amerikalılar ile ilişkilerini sür-

410 *Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Thırty-Nıntth Annual meeting, Held In Boston, Massachusetts, Sept.12-15, 1848., Printed For The Board, By T.R. Marvin.* Boston 1848, s.162-65.

dürmek isteyen Nasturileri ise toplumdan ve kilise üyeliğinden çıkartmak tehdidin dışında, köyden köye kovmalar ile tırnak sökme gibi çeşitli bedensel eziyetler uygulanacağını ilan etmiştir[411]. Onun bu hareketleri misyonerleri oldukça kızdırmış ve onu cahil olarak nitelemelerine neden olmuştur. Bunlardan Perkins, " *Değersiz Nasturi Patriği Mar Şamun bunaklık yaparak Protestanlığın ilerlemesine engel olmaya çalışıyor.*" cümleleriyle ona olan duygularını açığa çıkartmıştır. Ona göre bilgisiz, cahil ve batıl inançlara gömülmüş olan Mar Şamun ne kadar uğraşırsa uğraşsın pek fazla bir başarı kazanamayacaktır. Bu duygularla taraflar arasındaki mücadeleler sürmüştür[412].

6.2. Amerikan Misyonerlerinin Patriklik Ailesini Bölmesi

Nasturi Patriği, Hakkâri dağlarına döndükten sonra emirler yayınlamıştır. Nasturi Patriği'nin Amerikan karşıtlığı, patrik ailesinde görüş ayrılıklarına sebebiyet vermiştir. Özellikle patriğin Isaac/İshak adlı kardeşi, kendisiyle aynı görüşte değildi. Patrik, Amerikalılarla iyi ilişkiler içinde bulunan kardeşini İngiliz (Amerikan) olmakla suçlamıştır[413]. Mar Şamun, kardeşini suçlamada haksız da değildi. Çünkü Patrik'in kardeşi Amerikan Protestanlarıyla yakın bir işbirliği içinde olup Protestanlığı kabul etmişti ve Amerikan da Amerikan karşıtlığına devam etmiştir. Yönetimi altındakilere bu yönde misyonlarında onlara yardımı olmaktaydı[414]. Nitekim 1849 yılındaki ABCFM'in genel kuruluna Nasturi misyonu hakkında bilgi veren Dr. Write, onun Mar Şamun'un ve arkadaşlarının gösterdiği düşmanca tavırlarını engellemek için çalıştığını ve halk üzerindeki nüfuzunu kendilerinden yana kullandığını belirtmektedir[415].

411 John Joseph, *a.g.e.,* s.94-95

412 Justin Perkins, *Missionary Life In Persia Being Glimpses of The A Century of Labors Among The Nestorians,* s.206.

413 Rufus Anderson, *a.g.e., I.,* s.346; *Report of The American Board of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Fortıeth Annual Meeting, Held In Pıttısfield,Massachusetts, Sept.11-14, 1849., Printed For The Board, By T.R. Marvin.* Boston 1849, s.126-28; Thomas Laurie, *Woman and Gospel in Persia*, s.56.

414 "The Christian World Vol. XII. May, 1861. No.5." *The Chırıstıan World: the Magazıne Of The American And Foreign Christian Union Volume XII., January To December, 1861,* Published By The American And Foreign Christian Union ,New York 1861, 151.

415 Justin Perkins, *Missionary Life In Persia Being Glimpses of The A Century of Labors Among The Nestorians,* s.176-177.

6.3. Patriğin Misyonerleri Engelleme Çabaları

Amerikalı misyonerlere göre Mar Şamun'un kendilerine yönelik düşmanca tavır takınmasında Fransız Katoliklerin etkisi bulunmaktadır. Onlar sayesinde Amerikalı misyonerlerin ve bağlıların okullarına Nasturilerin katılımını ve kiliselerde vaazını yasaklamıştır.

Bu sayede patrik misyonerlere ve onlara bağlı Nasturilere yönelik baskı faaliyetlerini arttırmıştır. Bu konuda hatta ezeli düşmanı olan Katoliklerden de yardım almayı unutmamıştır. Katolikler de onun bu durumundan oldukça memnun olarak onun ve halkının kendi etki alanlarına gireceklerini düşünerek Roma'dan bir maaş bile bağlatmak için girişimde bulunmuşlardır. Durumun kendileri aleyhine gittikçe kötüleştiğini gören misyonerler bir kez daha bu topraklardaki başlıca hamileri olan İngiliz Büyükelçisine başvurarak onların Mar Şamun'u uyarmasını istemişlerdir. Ayrıca Mar Şamun'un Rusya'nın yanında olduğu ve uygulamalarının onun desteği ile yapıldığı yönündeki beyanatlarının doğru olup olmadığının sorulmasını istemişlerdir. Bu durum Rus elçiye sorulduğunda patrik yalanlanmış ve elçi tarafından azarlanmıştır. Öte yandan bu sırada misyonerler lehine çalışmalarda bulunan İngiliz Konsolos Mr. Stevens, Bedirhan Bey olayı nedeniyle daha önceden Musul'dayken tanımış olduğu Mar Şamun'a ülkedeki Nasturilere yönelik politik yardımlarını hatırlatarak eğer bir daha Amerikalı misyonerlere yönelik -Katolikler dâhil- herhangi bir olumsuz işbirliğine veya eyleme kalkışacak olursa bir daha devlete olan vergi borçları konusunda ve politik meselelerde yardımda bulunmayacağı yönünden onu tehdit etmiştir. Bir müddet sonra başkentten onun merkeze gelmesini isteyen iki görevli gelmiştir. O'da ya bu ülkede kalıp İran başkentine gitmek veya Hakkâri dağlarına geri dönmesi seçeneği ile karşı karşıya kalmıştır.

Bu iki görevlinin gelmesi üzerine patrik ile Amerikalı misyonerlerin arasını düzeltmek için bir takım ileri gelen Nasturiler ile misyonerlerin Müslüman dostları devreye girmişlerdir. Onlar, Amerikalı misyonerlere Nasturi patriğinin geçmişte yaşadığı kötü şeylerden ve bu topraklarda yabancı olmasından dolayı misyonerlere düşman olduğunu belirterek onunla barışmasını istemişlerdir. Aynı kişiler Mar Şamun'da giderek ona Amerikalılarla görüşmesini aksi takdirde onunla iletişim keseceklerini ve onu tek

başına bırakacakları tehdidinde bulunmuşlardır. Bunun üzerine Mar Şamun, misyonerlerle eskiden olduğu gibi dostça iletişim kurmak istediğini belirten bir mektup almışlardır. Misyonerler mektuptaki ifadelerden onun bu mektubu güçlü ve etkili dostlarının etkisiyle yazdığını düşünmüşlerdir. Genel olarak onun bu önerisi Amerikalı misyonerlerce olumlu karşılanmış ve ertesi gün Dr. Wright, Mar Şamun'la görüşerek iyi niyet gösterisi olarak karşılıklı olarak bir metne imza atmayı önermiştir. Onun bu önerisine Mar Şamun, iyi niyetini koruduğunu ancak biraz daha düşünmek ve çevresine danışmak için süre istemiştir. Ertesi gün Tebriz'den karşılıklı olarak imza atacakları kâğıt gelmiş ise de patrikten bu konuda ne bir ses ne de bir haber gelmiştir.

Bunun üzerine bir müddet sonra da Mar Şamun, Osmanlı Devleti sınırlarında bulunan topraklara çekilmiştir. Bu yeni politik düzende ise İngiliz Büyükelçinin gayretleriyle daha önce misyonerlerin binasını basarak burada onlarla birlikte çalışan Nasturi din adamlarını döven patriğin iki hizmetkârı aranmış ve bunlardan bir tanesi yakalanarak sokak ortasında misyonerlerin ve bütün Nasturilerin gözü önünde kalkıştığı bu hareket için falakaya yatırılarak bir güzel dövülmüştür. Bu şekilde Amerikalı misyonerler, hizmetkârlarının patriğin hizmetkârlarından yediği dayağın rövanşını almışlardır. [416].

6.4. Mar Şamun'un Hakkâri'ye Geri Dönmesi ve Yaşanan Gelişmeler

Mar Şamun, 1848 yılının ekim ayının sonunda Marbeshoo'dan Urmiye'ye döndüğünde Başkale'de bulunan Osmanlı Paşası'ndan geri dönüp halkının başına geçmesini emreden bir mektup almıştır. Mektupta patrik geçen bahar verdiği sözü tutmadığından dolayı azarlanmıştır. Amerikalı misyonerlere göre patrik, İngiliz, Rus ve İranlı yetkilerden destek bulamadığı için bu teklifi kabul etmiştir. Marbeshoo'da mektubu Hacı/Hoca Kapsar adlı Ermeni'den

416 *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Thirty-Ninth Annual Meeting, Held in Boston, Massachusetts, Sept. 12-15, 1848.*, s.163-165;Rufus Anderson, *a.g.e., I.,* s.338-342; R. G. Wilder, *a.g.e.,* s.410; *The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1849. Vol. XLV.,* Boston 1849, s.6, 26-27; Thomas Laurie, *Woman and Gospel in Persia*, s.58-59; *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Fortieth Annual Meeting, held in Pittisfield, Massachusetts, Sept.11-14, 1849*., s.126-129-33; *The Missionary Herald: 1848.*,s.319, 369-370, 402, 414-415.

alan patrik 18 Kasım 1848 tarihinde Urmiye'den ayrılarak Hakkâri bölgesine dönmüştür. Ancak onun bölgeye dönmesinden sonra misyonerlere yönelik takınacağı tutum Amerikalı misyonerleri endişelendirmiştir.[417].

Bu gelişmeler dışında İngiliz görevlilerinin de etkisiyle İran Devleti, Mar Şamun'un bölgede kendisini destekleyen etkili yedi elemanına vergiler nedeniyle ödeyemeyecekleri bir fatura çıkartmış ve onları tutuklamıştır. Misyonerlere göre kendileri İngilizlere bu konuda ısrarcı olmamışlarsa da (?) İngilizler kendi inisiyatifleriyle bir daha misyonerlere yönelik Nasturiler tarafından bu tür girişimlere kalkışılmaması için bu uygulamaya gitmişlerdir. Daha öncede belirtildiği gibi yetkililerce dayak olayına karışanlar cezalandırıldığı gibi bu yedi kişiden 10.30/300 Ş para alınmış ve Tebriz'e götürülmüştür[418]. Ancak 25 Kasım 1848 yılında misyonerlerden Dr. Wright, Mar Şamun taraftarlarından ne kendilerinin ne de İngiliz Konsolosunun haberi olduğunu belirterek bunun tamamen merkezde bulunan Azerbaycan Valisinin kendi inisiyatifi ile gerçekleştiği belirtmiştir[419]. Hatta misyonerlere göre İngilizler ve kendileri İranlı yetkililere Mar Şamun taraftarlarına yapılan bu uygulamayı tasvip etmedikleri yönünde haberler vermiş isler sonuç değişmemiştir[420]. Patriğin geri dönmesinden ve gücünü kaybetmesinden sonra onunla birlikte hareket eden Nasturi din adamları da ondan ayrılmışlardır. Daha önceden Amerikalı misyonerlerle birlikte hareket eden ancak daha sonra patriğe katılan Mar Gabriel, olayların sonunda ailesinin maişetini temin etmek için tekrar Amerikalı misyonerlere başvurarak onlarla tekrar çalışmak istemiş ise bu kabul görmemiştir[421].

---

417 *The Missionary Herald: 1849,* s.158.
418 *The Missionary Herald: 1849,* s.95-96, 157-158.
419 *The Missionary Herald: 1849,* s.157-158.
420 *The Missionary Herald: 1849,* s.158.
421 *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Thirty-Ninth Annual Meeting, Held in Boston, Massachusetts, Sept. 12-15, 1848.,* s.163-165;Rufus Anderson, *a.g.e. I.*, s.338-342; R. G. Wilder, *a.g.e.,* s.410; *The Missionary Herald: 1849,* s.6, 26-27; Thomas Laurie, *Woman and Gospel in Persia*, s.58-59; *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Fortieth Annual Meeting, held in Pittisfield, Massachusetts, Sept.11-14, 1849*., s.126-129-33; *The Missionary Herald: 1848.,*s.319, 369-370, 402, 414-415.

7. 1848 yılında Misyoner Stocking'in Hakkâri'deki Faaliyetleri

29 Haziran 1848 yılında Amerikalı misyonerlerden Stocking ve yerel yardımcılardan Papaz Yardımcısı John ve Toma birlikte Hakkâri bölgesindeki Nasturiler arasında misyonerlik yapmak üzere Urmiye'den yola çıkmışlardır. Yolları üzerindeki Kowsy Köyü'ne uğramış buradaki okulu denetleyerek halka vaaz vermişlerdir. Halkın dikkatli bir şekilde kendilerini dinlemeleri misyonerleri oldukça mutlu etmiş ve gelecekte burada kendi mezheplerine eleman kazandırabileceklerini düşünmelerine neden olmuştur.

2 Temmuz'da Gevar/Yüksekova bölgesindeki Chardewar Köyü'ne ulaşmışlardır. Burada iki ayin yöneten Stocking ve yardımcıları halktan Kürtlerin baskısı nedeniyle ticaret yapamadıkları yönünde şikâyetler dinlemişlerdir. 3 Temmuzda ise Memikan/Bulaklı'ya gelerek burada bir ayin düzenlemişlerdir. 5 Temmuzda ise bu köyden ayrılarak diğer bir Nasturi köyü olan Beboova adlı köye ulaşarak burada gecelemişlerdir. Bu köyde kendilerine Cilo bölgesinden diğer Protestan olan Mar Ogin katılmıştır. Onunla Cilo bölgesinde faaliyet göstermek için yola çıkmışlardır. Ancak yolları üzerinde bu aşiretin sepetçiliği ile ünlü Serpil Köyü'ne uğramadan direkt olarak Cilo bölgesine doğru yola koyulmuşlardır. 7 Temmuz'da Baz bölgesindeki yaklaşık elli hanelik Arwantos adlı köye ulaştıklarında bu köylülerin kendi aralarında kavgalı oldukları gibi Cilo bölgesindeki diğer bir köyle de sorun yaşadıklarını öğrenmişlerdir. Papaz Yardımcısı John ve Toma burada bir gün kalarak halk arasında misyonerlik yapmaya çalışmışlardır. Halk kendilerine burada misyonerlere neden Nasturi orucunu tutmadıklarını sormuş onlarda bu tür uygulamaların kendi mezheplerinde bulunmadığını sadece onların Senhadus adlı kitaplarında var olan bir uygulama olduğunu belirterek aslında bunun gereksiz bir uygulama olduğunu açıklamaya çalışmışlardır. Ancak köydeki kavgalar ve adam yaralama nedeniyle var olan sorunlardan dolayı burada fazla durmadan diğer bir köy olan yaklaşık altmış hanelik Shroova adlı köye ulaşmışlardır. Burası Arwantos göre daha sakin ve halk kendilerini dinlemek için daha hevesli cahil kimselerden oluşmaktadır. Ayın dokuzuna kadar burada bulunan misyonerler yollarına devam ederek Argaphad adlı köye varmış ve burada köy

papasının evinde yaklaşık 60 kişilik bir topluluğa vaaz vermişlerdir. Vaaz sırasında Toma, topluluğa Stocking'i tanıtmak için onun Urmiye'den sırf buraya vaaz vermek için geldiğini belirtmiştir. Ancak toplantıda bulunan yaşlı bir Hacı Nasturi onları kendilerini Mar Şamun'un dininden (Nasturilikten) uzaklaştırdıklarını ve onun işlerine müdahale ederek kardeşi Isaac/İshak'ı dahi kendisinden ayırmakla suçlamıştır. Bu suçlama üzerine Toma'da Mar Şamun'un olaylar nedeniyle Urmiye bölgesine geldiğini yaşadığı ve yaşattığı sıkıntılardan bahsederek hacıyı ikna etmiş ve ardından vaaz vermişlerdir. John ve Toma bunun dışındaki Cilo bölgesindeki diğer köylere de kısa ziyaretlerde bulunmayı ihmal etmemişlerdir. Buradan sonra bir başka Nasturi aşiretinin yaşadığı Tal bölgesine gelmişlerdir. Burada özellikle Toma bir evin çatısından halka seslenerek Protestanlık propagandasında bulunmuştur. Bu vadide Amerikalı misyonerler insanların sıcak nedeniyle diğer yerlerde olduğu gibi gün boyun çalışmadıklarını fark etmişlerdir. Toma ve John bu bölgeden sonra Tehoma bölgesine de gitmek istemişlerse de bu uygun görülmemiş ve misyoner ve yardımcıları Dız bölgesinden Memikan/Bulaklı'ya gelmiş ve burada dağlarda yaptıkları çalışmaların boşa gitmemesi için yalvardıktan sonra 24 Temmuz 1848 tarihinde hep beraber Urmiye'ye dönmüşlerdir[422].

1849 yılının ağustos ayında Amerikalı misyonerlerin yerel yardımcılarından John ve Guergis tarafından Tergevar, Gevar/Yüksekova ve Cilo bölgelerine bir gezi düzenlenmiştir. Bu ziyaretlerinde halkın her ne kadar Kürtlerden korksalar bile kendilerini iyi bir şekilde karşıladığını belirtmişlerdir. Yine onlara göre bu seferleri sırasında bazı yaramaz Nasturileri devlet yetkileri tarafından gözaltına alınmıştır. Ağustos ayından sonra bu bölgelere Papaz Yardımcısı Guergis tek başına birçok defa kısa gezilerde bulunmayı ihmal etmemiştir. Amerikalı misyonerler, Marbeshoo ve Tehoma bölgesindeki Nasturiler başta olmak üzere kendilerinin vaazlarını dinlemeye hazır olduklarını ancak bu konuda kendilerine en büyük sıkıntıyı yaratanın Mar Şamun olduğundan şikâyette bulunmuşlardır. [423]

422 *The Missionary Herald: 1848*, s.417-421.
423 *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Forty-First Annual Meeting, Held in Oswego, New York, Sept. 10-13, 1850.*, s.120-122.

8. Nurullah ve Süleyman Bey'in Bölgeden Uzaklaştırılması

21 Aralık 1848 yılında Cochran, genel merkezlerine Osmanlı ordusunun Nurullah Bey'i Hakkâri bölgesinden çıkartarak kaçmaya zorladığını rapor etmiştir. Ona göre Nurullah Bey'in bölgeden kaçması ve bölgede devletin otoritesinin hissedilmesi sayesinde artık misyonerlik faaliyetlerinin özgürce Hakkâri dağlarında yapabileceklerdir. Zira Osmanlı Devleti, Protestan cemaatini tanıdığı için bundan sonra kendileri için bütün kapılar açılmıştır[424]. Yine aynı şekilde Ocak 1849 yılında Justin Perkins de aynı görüşü paylaşmaktadır. Ona göre önceki başarısızlıkları kendilerini bu yolda yürümekten alıkoymayacaktır. Ülkenin bu bölümünde devletin yetkilileri güvenliği sağladığı müddetçe misyonerler Urmiye'deki yerel yardımcılarıyla bu bölgede her türlü faaliyete girişmek için hazır kıta beklemektedir. Ancak bunun için bölge daima bizzat paşalar tarafından yönetilmelidir. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin taşkınlıkları bastırıp sınırların güvenliğini arttırmaya çalışması misyonerler tarafından olumlu karşılanmıştır.

1849 yılı Nasturi patriği için de en azından Hakkâri bölgesindeki durumu için oldukça güzel gelişmelerin olduğu bir yıldır. Zira bu yıl kaçak olan Nurullah Bey'in tutuklanmasının ardından kuzeni Süleyman Bey de tutuklanarak sürgüne gönderilmiştir. Ve böylelikle Kürt liderlerin korkusu olmadan istediği gibi hareket etme olanağına kavuşmuştur.[425].

9. 1849 Yılında Perkins ve Stocking'in Musul ve Hakkâri'deki Faaliyetleri

Amerikalı misyonerler 1849 yılında Musul'da artık kalıcı bir misyonerlik merkezi oluşturmak için harekete geçmişlerdir. Bu amaçla bölgeye Halep istasyonunda Ford isimli bir misyoner transfer etmişlerdir. Ancak onun gelişinden önce Musul'daki ortamı ayarlamak ve burayı yerinde izlemek için Perkins, Stocking, Mar Yohannan ve patriğin kardeşi Isaac/İshak Nisan yola çıkarak Mayısta 1849 yılında Musul'a bir ziyaret gerçekleştirmişlerdir. Bu ziyaretleri sırasında burada Laurie'nin burada bulunduğu zamanlardan beri

424 *The Missionary Herald: 1849,* s.161.
425 *The Missionary Herald: 1849,* s.195-196; Rufus Anderson, *a.g.e., I.*, s.345; *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Fortieth Annual Meeting, held in Pittisfield, Massachusetts, Sept.11-14, 1849*., P133-134.

kendilerine yardım eden taş ustası Micha'nın başarılarına tanıklık edip onu ziyaret etmişlerdir. Burada kendilerine bağlı olarak Yakubiler ve diğer Hıristiyan unsurlar arasında faaliyet gösteren başta Jeremiah, Issiah ve Meheil olmak üzere yerel yardımcılarıyla da görüşmüşlerdir. Burada aynı zamanda Sait Mary Kilisesi'nin bahçesinde gömülmüş olan arkadaşları, Dr. Grant, Bayan Laurie ve Bayan Hinsdale ve iki çocuğunun mezarlarını da ziyaret etmeyi unutmamışlardır. Bu mezarlar için Yakubilerin hoşuna gitmese bile mezar taşları diktirmişlerdir. Bu mezarlık dışında diğer bir misyoner olan Bayan Mitchell'inde başka bir mezarlıkta olan kabrini de ziyaret etmişlerdir. Bu Protestan kafilesi Musul'da bulunan İngiliz görevlisi Rassam ile görüşerek buradaki halkın politik, dini ve sosyal durumu ile ilgili bilgiler alarak onun misafiri olmuşlardır.

Onların ziyaretlerinden sonra aynı yılın sonunda Ford, Musul'a ulaşarak buradaki İngiliz Konsolos Yardımcısı Rassam tarafından iyi bir şekilde karşılanmıştır. Kısa sürede daha önceki misyon faaliyetlerinin de etkisiyle burada birkaç tanesi Katoliklerden olmakla birlikte büyük bir çoğunluğu Yakubilerden oluşan küçük bir Protestan topluluğu oluşturmayı başarmıştır[426]. Ancak burada bulundukları süre zarfında patriğin Amerikalı misyonerlerin faaliyetlerinin engellenmesi için haberciler ve mektuplar Musul ve çevresinde dolaşımdadır. Hatta patrik onlarla birlikte hareket eden kardeşi İshak/Isaac'ın artık Nasturi değil bir "*İngiliz*" olmakla suçlamıştır. Ancak buna rağmen Amerikalı misyonerler, Musul çevresinde oldukça iyi karşılanmışlardır[427]. Buradan Elkuş bölgesine doğru yola alan Perkins, Stocking ve yerel yardımcılarıyla sırasıyla Beboozee Köyü'ne ardından da Cilo Aşireti'nden bazı kimselerin gelip kışın gelip ikamet ettiği Tilhash adlı köyleri geçerek 26 Mayısta Amediye Vadisi'nde bulunan Aradeen adlı 60 hanelik bir köye ulaşmışlardır. Katoliklerin hâkimiyetinde bulunan bu köyün papazı ve halkı tarafından oldukça iyi karşılanmışlardır. Hatta patriğin kardeşi Isaac/İshak bu

426 Rufus Anderson, *a.g.e., II.*, , s.79-80; Rufus Anderson, *a.g.e., I.*, , s.345; *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Forty-First Annual Meeting, Held in Oswego, New York, Sept. 10-13, 1850.*, s.121-122; *The Missionary Herald: 1849,* s.310; *The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1850. Vol. XLVI.,* s.53-60; Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.411.
427 Rufus Anderson, *a.g.e. I.,* s.345-346; *The Missionary Herald: 1849,* s.394-395.

köyde etrafına toplananlara vaaz etmiştir. Ancak köyde bulunan Nasturilerin bir yaşlı adam dışında tamamen Katolik olduğunu onunda bu mezhebi kabul etmez ise ona mezarlıkta yer verilmeyeceğinin Katoliklerce söylendiğini öğrenmişlerdir. Burada kaldıkları süre zarfında Perkins ve patriğin kardeşi Isaac/İshak Hakkâri dağlarındaki Nasturilere yönelik misyon faaliyetleri için Gevar/Yüksekova ve Amediye'de Mar Şamun'un bir okul açmasına izin vermemesi ve de sorun çıkartması halinde Bervari sınırında olan bu köyde bir okul açılmasını değerlendirmişlerdir[428]. Bu sırada misyonerlere eşlik eden yerel yardımcılarından Toma, Amediye'nin 50 mil kuzeydoğusundaki Derginee'ye Papaz Yardımcısı Jeremiah, Bebadee'ye, Perkins ve Stocking ise Mar Abdeeshoo adlı köye gelerek aynı adlı kilisede vaaz vermişlerdir. Buradan sonra Bervari yakınlarındaki Bayar ve Dure adlı köylere de uğramışlardır. Buradan 1 Haziranda Tiyari bölgesine ulaşmak için Zarnee adlı köye uğramış burada papazın sofrasına konuk olarak iyi bir şekilde ağırlanmışlardır. Buradan Zap Nehri'ni geçerek önce Lizan Köyü'ne oradan da eski misyon kalıntılarının bulunduğu Aşita'ya geçmiş ve daha sonrada geri dönmüşlerdir. Buradan Tehoma'ya doğru yola koyulmuşlardır. Yolların zor ve nehrin sarp yerlerinden geçerken misyonerlerin ve bineklerinin düşmemesi için bir Nasturi katırlarının kuyruğunu bir diğeri de başını tutarak uçurumlardan aşağıya düşmesini engellemişlerdir. İlk olarak yolları üzerindeki Bileejai adlı köye ulaşarak buradaki Nasturilerce iyi karşılanmışlardır. Hatta bu köyün din adamı olan Kasha Hermas, misyonerlere Mar Şamun'un misyonerlerden önce bu köye gelerek kendilerini onlara karşı uyardığını ancak kendisinin misyonerlere karşı olmadığını belirtmiştir. Tehoma bölgesinde bulundukları süre zarfında Amerikalı misyonerler, Nasturilerin Osmanlı Devleti'nin vergi artışından şikâyetlerini dinlemişlerdir. Zira devlet önceki yıla göre 6.000 dolar bir vergi artışına gitmiştir. Buna rağmen Nasturiler, Osmanlı Devleti'nin kendilerine kötü davranmadığını da belirtmeden edememişlerdir. Nasturiler, vergi meselesinden dolayı bölgelerindeki devletin otoritesinden rahatsız olmuş ve bunun bölgede sona ermesini istemektedirler. Özellikle Musul'da İngiliz Yardımcı Konsolosu Rassam'ın bölgede yapmış olduğu incelemeler ve gezilerle İngilizlerin himayesi hakkında umutlar bağlamalarına neden olmuştur. Yine diğer bir mevkiidaşı olan Mr. Steven'in de kuzeybatı İran'da Nasturiler lehine yaptığı çalışmalar onlar için bir umut

428 *The Missionary Herald: 1850,* s.86-87, 88-98.

kaynağı olmuştur. Bu köyden sonra güneye yönelerek yaklaşık 40 Nasturi hanesinin yaşadığı Dizza Köyü'ne ulaşmışlardır. Burada da Mar Şamun'un kendileri aleyhine yaptığı propagandaya rağmen köylüler tarafından oldukça iyi karşılamışlardır. Buradan sonra Muzra ve Goondikta köylerine giderek Gonndikta'da uzun zamandan beri misyonerler adına faaliyet gösteren Oshana ile buluşmuşlardır. Daha önce de matbaa için materyal hazırlayan Oshana bu dönemde hasta bir vaziyettedir. 5 Haziranda buradan batıya dönerek Baz bölgesine doğru hareket ederek bu bölge köylerinden Erinthos adlı yaklaşık elli hanelik köye ulaşmışlardır. Cilo bölgesinden gelen nehrin kolları sayesinde bağ ve bahçelik olan bu yerden sonra altmış hanelik Shawa, kırık beş hanelik-bir kısmı Kürt- Mata, elli hanelik Argap ve elli hanelik Korthich adlı köylere ulaşmışlardır. Baz Vadisi'nde yaşan Nasturi nüfusu Amerikalı misyonerlere göre 25.00 ile 3.000 kadardır. Buradan Cilo bölgesine hareket eden on, on iki hanelik Nerek adlı köye uğrayarak burada akşam yemeklerini yemişlerdir. Bu köydeki insanların kendilerine özellikle Papaz Yardımcısı Toma'nın daha önceki vaaz çalışmalarından ötürü oldukça iyi davrandıklarını fark etmişlerdir. Yemekten sonra seksen hanenin yaşamış olduğu Zeer Köyü'ne ulaşarak burada geceyi geçirmiş ve 6 Haziran sabahı erkenden Ömer Köyü'nden Cilo bölgesindeki en büyük köy olan iki yüz hanelik Ishtazin/Yeşiltaş ve diğer beş köyü dolaşarak 7 Haziran'da Memikan/Bulaklı'ya ulaşmışlardır. Burada kendilerine bağlı olarak Tehoma'nın diğer köylerini dolaşan Papaz Yardımcısı Guergis ile buluşmuşlardır. Amerikalı misyonerlere göre Gevar/Yüksekova bölgesinde yirmi bir Nasturi köyü bulunmaktadır. Bu köylerin bazılarında Kürtlerle bir arada oturmaktadırlar. Onlara göre bu köylerde toplamda 200 Nasturi hanesi bulunmakta olup tahmini nüfusları 2.000 civarında bulunmaktadır. Bunun dışında Gevar/Yüksekova bölgesinde Dizza ve Kerpil köyleri Ermeni köyleri olup hane sayıları seksen doksan civarında bulunmaktadır. Özellikle Dizza Köyü, Süleyman Bey'in ikametgâhı olup bölgedeki olaylara buradan müdahale etmektedir. Ancak misyonerler bu bölgedeyken 9 Haziran'da onun Erzurum yolunda öldüğünü öğrenmişlerdir. Gevar/Yüksekova bölgesindeki misyonerlik faaliyetlerine Mar Şamun'un adamı olan Mar Sleeva, engel olmaya çalışmış ve Toma'ya kendi köyü dışında Protestanlık faaliyetlerinde bulunmaması yolunda onu uyarmıştır. Misyonerler buradan büyük bir çoğunluğunu Kürtlerin oluşturduğu Bâsân adlı köyden

geçmiş ve Osmanlı gümrük memurlarının ikamet ettiği ve halkının büyük bir çoğunluğunun Yahudi olduğu Bazirga Köyü'nden Mareeva Köyü'ne ulaşmışlardır. Ancak bu köydeki halkın özellikle Kürt liderler Ali Ağa ile Mirza Ağa'nın köylerinde yaptığı soygunlarından dolayı şikâyetlerini dinlemişlerdir. Buradan İran sınırına doğru Baradost bölgesinden geçerek geri dönmüşlerdir.

Bu gezi sırasında Amerikalı misyonerler Tiyari, Tehoma, Baz, Gevar/Yüksekova'ya ulaşılabilecek bir yerde istasyon kurulması gerektiği yönünde bir karar varmışlardır[429]. Onlara göre Osmanlı bölgesindeki Nasturilere ulaşabilmek için iki istasyon kurulmalıdır. Bunlardan biri Gevar/Yüksekova'da diğer ise Amediye'de olmalıdır. Özellikle Gevar, Urmiye'den atla üç günlük kolay bir yol mesafesinde bulunmasından dolayı Amediye ise, Musul bölgesinden ulaşımı kolay olduğu için istasyon olarak seçilmelidir. Ancak onlara göre Amediye istasyonun işler hale gelmesi için Musul istasyonun tekrar işler hale gelmesi gerekmektedir[430].

1849 yılında Amerikan misyonerleri, Hakkâri civarında 4 yatılı öğrenciyi eğitmekteydiler. Bu öğrenciler, Nasturi Patriği Mar Şamun'un bölgesinden geldikleri için onlara ayrı bir önem verilmekteydi. Sıcak davranılan bu öğrenciler vasıtasıyla patrikle bozulan ilişkilerin tamiri amaçlanmıştır. Yine Hakkâri'ye ulaşmak adına bu sefer misyonerler kendileri değil de kendilerine bağlı olarak faaliyet gösteren Nasturi Protestanlar olan Piskopos John ve Guergis'i, ağustos ayında Nasturiler arasına misyonerlik yapmaları için göndermişlerdir. Bu adı geçen kişilerde gezileri sırasında 45 Nasturi köyünü ziyaret ederek faaliyetlerde ve araştırmalarda bulunmuşlardır. Bu gezinin ardından bir gezide Amerikalı misyonerlerden Stoddard tarafından gerçekleştirilmiştir. Stoddard, bu gezisi sırasında Patriğin kendilerine yönelik düşmanlığının biraz olsun azaldığından bahsederek devlet otoritesinin bölgede kurulduğunu, bunun okulların açılması için uygun bir fırsat olduğunu kaydetmiştir. Ancak istenilen düzeyde gelişmeler kaydedilmemiştir[431].

429 *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Forty-First Annual Meeting, Held in Oswego, New York, Sept. 10-13, 1850.*, s.122; *The Missionary Herald: 1850,* s.88-98.

430 *The Missionary Herald: 1850,* s.98.

431 *Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Forty-Fırst Annual Meeting, Held In Oswego, New York, Sept.10-13, 1850.,* s.116-122.

10. Yerel Yardımcılardan John ve Guergis'in Gezileri

1849 yılında yerel yardımcılardan Papaz Yardımcısı John ve Guergis/Geweris, Tergevar, Gevar/Yüksekova ve Cilo bölgesine on günlük bir gezi yapmışlardır. Cilo bölgesine girdiklerinde kendilerine bağlı olan Marogin'in köyü olan Ishtazin/ Yeşiltaş'a uğramış burada onunla birlikte yola çıkmışlardır. Onu yanlarına almalarındaki en büyük neden bölgede bulunan Oramar/Ömerai Kürtlerinden çekinmiş olmalarıdır. Ancak bu bölgeden geçerken Kürtler onlara dokunmadıkları gibi yiyecek dahi vermişlerdir. Kürt bölgesinden yollarına doğru devam ederken Cilo bölgesinden iki adam daha kendilerine katılmış ve onları Nasturilerin bulunduğu yaylalara ulaştırmıştır. Yaylaya ulaştıklarında Protestanlaştırmayı umdukları halkın üç dört aile dışında Katoliklerin etkisiyle mezhep değiştirmeye başladıklarını görmüşlerdir. Bundan dolayı kaygıya kapılarak Katolikliğin yanlışlığı üzerine vaazlar veren bu yerel yardımcılar daha sonra Sat/İki Yaka vadisindeki Nasturilere ulaşmak için yola koyulmuş ve bu bölgedeki köylerden sorumlu olan papazın evinde misafir olarak çevreden kendilerini görmeye gelen Nasturilere Katolikliğin ne kadar yanlış (?) bir mezhep olduğunu anlatmaya koyulmuşlardır. Ertesi sabah misafir olarak kaldıkları papazla birlikte diğer köyleri gezerek vaazlarıyla Katoliklerin etkisini kırmak için onların yanlışlarından bahsetmişlerdir. Gezinin sonunda papazı köyünde bırakarak geri dönmüşlerdir. Ishtazin'e ulaştıklarında Marogin'in isteğiyle Marogin'in babası ve Sat yolunda kendilerine katılan iki Nasturi bölgedeki devlet görevlisi Hasan Ağa ile görüşmeye gitmişlerdir. Burada Hasan Ağa'ya Katoliklerin Nasturiler arasında misyonerlik faaliyetlerinde bularak okul açtıklarını ve halkın mezhep değiştirmesine neden oldukları yönünde şikâyette bulunmuşlardır. Ancak Hasan Ağa, onların isteğinin aksine bu işlerle kendisinin değil Mar Şamun'un sorumlu olduğunu belirterek onlara bu ülkede seyahat edebilmek için pasaportlarının olup olmadığını sormuştur. Yerel Protestanlar da Hasan Ağa'ya Osmanlı topraklarına daha önceki seyahatlerinde kendilerinden pasaport istenmediğini bundan dolayı da pasaporta ihtiyaç duymadıklarını belirtmiştir. Bu sırada Hasan Ağa'nın yanında bulunan bir Nasturi Meliği, yerel Protestanlara geleceklerini tahmin ettiklerini zira Mar Şamun'un bunu kendilerine bir mektupla haber verdiğini ve onların kendilerini mezheplerinden ayırarak "İngiliz" yapmaya

çalışmakla suçlamıştır. Bu sırada Hasan Ağa, John ve yanındakilere bu bölgelerde faaliyet göstermek için Mar Şamun'dan izin alıp almadığını sormuştur. John da onunla Amerikalı misyonerlerin geçmişten gelen hukukundan bahsederek Nurullah Bey dönemi dâhil daha önceden bu bölgelerde beş kez bulunduğunu belirtmiştir. Onun bu sözleri üzerine Hasan Ağa kendisine Mar Şamun ile kendilerinin bir aile gibi olduğunu onun tasvip etmediği kişileri kendilerinin de tasvip etmediğini ifade etmiştir. Bunun üzerine yerel Protestanlar onunla aralarının iyi olmadığını ve kendilerinin Sat bölgesindeki köylerin Katoliklerin nüfuzuna geçmeye başladığını ve kendilerinin buna engel olmaya çalıştıklarını belirtmiştir. Bunun üzerine Hasan Ağa, onlara kendilerinin casus olup olmadıklarını nerden bilecekleri yönünde bir soru yöneltmiş ve onları Gevar/Yüksekova'da bulunan görevliye göndermiştir. Buradaki görevliyle görüşen misyoner yardımcıları daha sonra geldikleri Urmiye bölgesine sağ salim geçtikleri için Tanrı'ya şükretmişlerdir[432].

4 Şubat 1849 yılında yerel yardımcılardan Papaz Yardımcısı Guergis/Geweris, Gevar/Yüksekova, Tergevar, Nochia/Dağlararası'ndaki bu bölgedeki 8 köyü ziyaret ederek bu köylerden ikisinde dörder gün kalarak propaganda faaliyetlerinde bulunmuştur.[433].

B- 1850 YILINDA YAŞANAN GELİŞMELER

1. Osmanlı-İran Sınır Komisyonu ve Amerikalı Misyonerler

27 Mayıs 1850 yılında Osmanlı-İran sınırının belirlenmesi için her iki taraftan da komisyonlar kurulmuştur. İran tarafından kurulan komisyona hükümet tarafından İngiliz Konsolos Mr. Stevens'in de katılması öngörülmüştür. Stevens, Ekim 1849 yılında bu konu daha yeni gündeme geldiğinde Tebriz'de Amerikalı misyonerlere haber göndererek Osmanlı sınırlarına misyonerlik yapabilmeleri için onlar lehine çalışmalarda bulunacağını açıklamıştır. İngiliz Konsolos, Osmanlı Devleti'nin bu amaçla görevlendirdiği paşayla Başkale'de görüşmesi sırasında Amerikalı misyonerlerin Hakkâri dağlarında misyonerlik yapabilmeleri için gerekli zemini oluşturmaya çalışmıştır. Bu amaçla paşaya onlardan bahsetmiş ve Urmiye'den gelen bir misyoner delegasyonuyla görüşmesi için istekte bulunmuştur. Bunu da misyo-

432 *The Missionary Herald: 1849*, s.419-420.
433 *The Missionary Herald: 1849*, s.281-282.

nerlere bildirerek bir heyet oluşturmalarını istemiştir. Oluşturulan bu heyet Perkins, Stocking ve Dr. Wright'ten oluşmuştur[434]. Konsolos, bu görüşme için bütün her şeyi ayarlayarak bir haberci ile paşanın onlarla görüşeceği bilgisini iletmiştir. Ancak mesaj geç ulaştığı için misyonerler bu amaçlarına ulaşamamışlardır. Buna rağmen İngiliz Konsolos Mr. Stevens, İran'a dönüş yolunda Urmiye'deki misyonerlerin yanına uğramış onlara paşayla görüşebilmeleri için söz aldığını ve seyahatleri için gerekli belgeleri temin ettiğine dair onları bilgilendirmiştir. Bunun üzerine Amerikalı misyonerlerden Dr. Wright, Cochran ve yerel Nasturi Papaz Yardımcıları Toma, John ve Guergis hep birlikte 16 Temmuz 1850 yılında Hakkâri dağlarında beş altı haftalık bir misyonerlik turuna çıkmak için Başkale'ye doğru yola çıkmayı planlamışlardır. Ancak konsolos onları, ziyaret öncesi Mar Şamun konusunda uyarmıştır. Zira Mar Şamun, sınır tespiti için konsolosun bu bölgeye gelip misyonerler lehine paşayla konuşacağını duymuş ve bunu engellemek için ondan Başkale'ye gelerek Amerikalı misyonerlerin halkının mezhebini değiştirerek kendisinden koparttıklarını söyleyerek paşayı onlara karışı Mr. Steven'in deyimiyle kışkırtmıştır. Nitekim paşayla olan görüşmesinde kendisine bu durumda sorulan Mr. Stevens, bütün bunları yalanlamış ve misyonerler lehine beyanatta bulunmuştur. Ona göre paşa din konusunda bağnaz ama kendisiyle olan görüşmesinde bunu saklayan bir kişiydi. Konsolos'a göre Mar Şamun her ne kadar Başkale'ye misyonerlerin faaliyetlerini önlemek için gelmiş ise bile onun asıl amacı paşadan halkının lideri olması nedeniyle almakta olduğu yıllık 1.050 dolarlık maaştır. Zira bu dönemde Mar Şamun, köy köy dolaşarak halkı etrafına toplayarak onlarda zorla mal-mülk sağlamaya çalışmaktadır[435].

2. Cochran ve Wright'ın Hakkâri Gezisi

1850 yılına kadar Amerikan misyonerleri, yoğun çabalarına rağmen Hakkâri coğrafyasında düzenli bir misyon istasyonu oluşturmayı başaramadılar. Bu başarısızlıklarının nedenleri arasında Mar Şamun'un onlara karşı faaliyetlerinin yanı sıra Osmanlı Devletinin bölgedeki asayiş faaliyetlerinin de etkisi olmuştur. Nitekim ABCFM'in yayın organlarında Os-

434 *The Missionary Herald: 1850,* s.358.
435 *The Missionary Herald: 1850,* s.408-409.

manlı yetkililerin kendilerinin istasyon kurma isteklerine çeşitli konularda zorluklar çıkartarak engel olduklarını belirtmektedirler.

Bütün bu olumsuzluklara rağmen Amerikalılar, bölgede bir istasyon kurma konusunda kararlıydılar. 1850 yılının baharında Papaz Yardımcısı Jeremiah, Sait/Syad, Mosheil, Yonan ve Khamis Bohtan ve çevresindeki Nasturiler arasında faaliyette bulunmak için yola çıkmıştır. Bu bölgede kurulacak istasyon merkezi Amerikalılar için oldukça önemliydi. Çünkü bu bölge Hakkâri dağlarındaki Nasturilere ulaşacak yolun başlangıcını oluşturduğu gibi Misyon merkezlerinin bulunmuş olduğu Kuzey İran'a da yakın olması açısından önemliydi. Böylelikle misyonerler, misyonerlik faaliyetlerini daha rahat icra edeceklerini düşünmekteydiler. Burada açılacak olan misyon merkezinin 3.000 ile 4.000 dolar arasında bir maliyetinin olacağını hesaplamışlardır. Ayrıca bu yıllarda Amerikan misyonerleri, Osmanlı Devlet yöneticilerinin ve bölgedeki halkın kendilerine karşı isteksiz tavırlarını kırmak için bir doktor misyonerin gerekli olduğunu fark etmiş ve bunu genel merkezlerine iletmişlerdi.[436].

16 Temmuz 1850 yılında ABCFM misyonerleri Cochran, Wright, Papaz Yardımcısı John ve diğer iki Nasturi yardımcı faaliyetlerini Hakkâri dağlarındaki Nasturiler arasında yaymak için harekete geçmişlerdi. Bu amaçla önce Salamas'a uğramışlardır. Burada Mar Ziya Köyü'nde uzun yıllar Paris'te kalmış 12 yıl Napolyon dönemini yaşamış bir Katolikle karşılaşmış ve buradan yollarına devam ederek İran sınırını geçmiş ve Başkale'ye gelmişlerdir. Beraberlerinde Osmanlı devlet görevlilerine verilmek üzere Tebriz İngiliz konsolosluğundan aldıkları mektupla Başkale'deki Osmanlı Paşa'sının huzuruna çıkmışlardır. Başkale'de paşa tarafından oldukça iyi karşılanan ABCFM misyonerleri, kendileri dışında beraberlerinde bulunan Nasturiler için de pasaport ve seyahat işlemlerini tamamlamışlardır. Misyonerler özellikle Papaz Yardımcıları John ve Guergis'in pasaport işlemlerinin halledilmesine sevinmişlerdir. Zira bu iki misyoner İran Nasturilerinden olup bu bölgedeki misyonerlik faaliyetlerinden dolayı sıkıntı yaşamaktaydılar. ABCFM misyonerleri, paşanın kendilerine göstermiş ol-

436 *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Forty-Second Annual Meeting, held in Portland,Maine, Sept.9-12, 1851.*, Press of T.R. Marvin, 42 Congress Street, Boston1851, s.85-89; *Rufus Anderson, a.g.e. I.,* s.351-352.

duğu nezaket ve kibarlığa güvenerek ona gerçek niyetlerini anlatmışlardır. Paşaya, Hakkâri dağlarında bulunan Nasturiler arasında bir ABCFM istasyonu kurmak ve bu misyona bağlı bir okul açmak istediklerini belirtmişlerdir. Paşa, ABCFM misyonerlerine bu tasarılarının hayata geçirmelerinin ancak İstanbul'dan alacakları izinle gerçekleşebileceğini ifade etmiştir. Bunun dışında Osmanlı topraklarında kilise ve okul açmanın yasak olduğunu misyonerlere bildirmiştir[437].

Yıllar sonra bile ABCFM misyonerleri tekrar döndükleri Hakkâri dağlarındaki birçok köyde, muhtemelen yaşanan olaylardan dolayı, kendilerinden nefret edildiğini görmüşlerdir. Bu nefretin Mar Şamun tarafından insanlara empoze edildiğini de fark etmişlerdir. Bu tepkiler üzerine Amerikalı misyonerler, kendilerini ve amaçlarını Nasturilere tekrar anlatma ihtiyacını hissetmişlerdir[438]. İşte bu amaçla ABCFM misyonerleri 1850 yılında İran sınırını geçerek önce Başkale'deki Osmanlı yetkilileriyle görüşmüş, ardından Hakkâri'ye gelerek Mar Şamun'un ikametgâhında onun misafiri olarak birkaç gün kalmışlardır. Patrik, misyonerleri iyi ağırlamasına rağmen onların Koçaniş ve çevresinde faaliyette bulunmasına sıcak bakmamıştır. Misyonerlerin yanından ayrılmasından hemen sonra Mar Şamun onların faaliyetlerini engellemek için adamlarını Nasturi köylerine göndererek köylülerin ABCFM misyonerleri, patrik'in bu tutumuna rağmen Hakkâri dağlarında bulunan Nasturiler arasında faaliyetlerde bulunmaktan çekinmemişlerdir. Nitekim onun yanından ayrıldıktan sonra Wright ve Cochran, Zap Nehri'ni geçerek Tiyari bölgesine doğru hareket etmişlerdir. Mar Sawa Köyü'nden geçtikten sonra Sarispedo'ya ulaşmışlar. Bu köyün kilisesinde halka vaaz edip en büyük Nasturi köylerinden olan Aşita/Çığlı'ya ulaşmışlardır.

Bu köyde halkın tamamının kendilerinden nefret etmediğini ve Patrikle aynı görüşü paylaşmadıklarını fark etmişlerdir. Bu gezileri sırasında Dr. Grant'ın daha önce temelini atmış olduğu misyon binasının kalıntılarının bulunduğu bölgeyi de ziyaret etmeyi de unutmamışlardır. Buralar-

437 *The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1851. Vol. XLVII.,* Boston 1851, s.54; Rufus Anderson, *Rufus Anderson, a.g.e. I.,* s.351-352.
438 Dwıght W.Marsh, *a.g.e.,* s.93.

da Dr. Grant'ın Nasturiler arasındaki faaliyetlerinin hâlâ canlı bir şekilde anımsandığını fark etmişlerdir. Bu misyon kalıntılarının ve insanlar üzerindeki Amerikalılara yönelik olumlu izlenimlerin Dr. Grant'ın suçsuzluğuna delil teşkil ettiğine ve gerçekleşen olaylarda sorumluluğunun olmadığına inanmışlardır. 6 ağustos 1850 tarihinde bu sefer Lizan Köyü'ne ulaşarak buranın meliği Melik Petto ile karşılaşıp onun misafiri olmuşlardır. Melik Petto, misyonerlerin gelişinden hemen sonra köy papazını ve halkı çağırarak misyonerlerin propaganda yapmasını kolaylaştırmıştır. Aynı zamanda Melik Petto, Tiyari bölgesindeki idari işler ve diğer konularda Osmanlı yetkilileriyle direkt olarak görüşen önemli bir şahıs olarak misyonerlerce belirtilmektedir. Buradan daha sonra Mar Eshoo'nun ve Bervari bölgesinin önemli köylerinden Duree'ye ulaşmışlardır. Burada bir müddet konaklayan misyonerler Amediye bölgesine doğu yola koyulmuşlar. Bu bölge Müslüman, Yahudi ve bir miktar Nasturinin yaşadığı bir bölge olup çoğunluğu Katolik olan Nasturi köy sayısı bu geziye katılan misyonerlere göre yedi olup modern Süryanice konuşmaktadırlar.

9 Ağustos'ta diğer bir köy olan Ukree Köyü'ne ulaşmış buranın papazı ile görüşmüşlerdir. Papaz misyonerlere kilisede bulunan yaklaşık 600 yıllık bir İncil çıkartarak göstermiştir. Misyonerlerin yardımcılarından Toma, bu kitaptan pasajlar okumuştur. Bu köyün papazı ertesi gün sabah erkenden köyün çıkışına kadar kendilerine eşlik etmiş yakınlık göstermiştir. Onun bu yakınlığı misyonerleri mutlu etmiştir. Yollarına devam eden misyonerler Bileejai Köyü'ne ulaşarak sabah kahvaltılarını bu köyün din adamı ile yapmış daha sonra kilisede toplanan halka vaaz etmişlerdir. Amerikalı misyonerler bu köyde vaaz ederken iki mil uzaklıktaki 40 hanelik Gissa Köyü'ne Papaz Yardımcısı John ve arkadaşı Arsanas öğleden sonra ulaşmışlardır. Buradaki vaazlarından dolayı oldukça memnun olan misyoner kafilesi daha sonra hep birlikte 11 Ağustos'ta Tehoma Aşireti'nin merkezine ulaşmışlardır. Buradaki köyün kilisesinin damında köy halkına vaaz vermelerine rağmen Tehoma Meliği dâhil köy halkının önemli bir kısmı Amerikalı misyonerlere ve yerel yardımcılarına tepki göstermişlerdir. Melik, onları köylerine sadece mezhep değişikliği yapmakla suçlamıştır Buradan Muzra adlı köy sonrasında Baz Aşireti'nin bölgesine doğru yola çıkan misyonerlere göre Tehoma bölgesinde yaklaşık 460 hanede 5.000 civarında bir nüfusun ya-

şadığını varsaymışlardır. Onlara göre bu bölgede kendilerine yönelik bir parça tepki olsa dahi Protestanlığa karşı ilgi duyan insanların bulunduğu ümit vaat eden bir bölgedir.

Misyonerler, Argap Köyü'ne ulaşmış burada bir evin damına yerleşmiş ardından da buradan geniş bir halk kitlesine vaaz etmişlerdir. Kendileri bu işle uğraşırken John ve Toma'yı ise yakınlardaki diğer iki köye propaganda yapmaları için göndermişlerdir. Buradaki faaliyetlerini bitirip Cilo Aşireti'nin bölgesine giderek Nahra adlı köye ulaşmış burada kilise avlusunda kadınlı erkekli köy halkına propaganda yapmışlardır. Köy halkı misyonerlere oldukça iyi davranmış onlara en bölgelerindeki en iyi yemeklerini sunmuşlardır. Misyonerler aynı gün içinde buradan Mar Ziya Köyü'ne gidip misyonerlik çalışması yapmışsalar da buradaki halk kalabalığı istedikleri kadar olmamıştır. Ertesi gün Amerikalı misyonerler ve yerel yardımcıları Toma'nın yurdu olan Gevar/Yüksekova ulaşmışlardır. Burada misyon faaliyetlerinde bulunduktan sonra yerel yardımcılar burada kalmış Amerikalı misyonerler ise Urmiye'ye dönmüşlerdir. [439].

3. Yapılan Gezinin Değerlendirilmesi

Bu gezi sonrasında Wright ve Stocking başta olmak üzere Amerikalı misyonerler, genel merkezlerine Hakkâri bölgesinde misyonerlik yapabilmek için bütün şartların olgunlaştığı yönünde bir rapor sunmuşlardır. Gerekçelerinde ise, Bedirhan Bey'in yenilgisinin ardından devletin bölgede tamamen hâkimiyet kurduğunu , rahat bir şekilde seyahat ve misyonerlik yapılabildiklerini ve sultanın bölgedeki disiplinli askerleri sayesinde bu bölgenin de diğer Osmanlı bölgeleri gibi güvenli bir şekilde misyon binalarına ve eşyalarına Kürtlerden ve en az onlar kadar vahşi olan Nasturilerden herhangi bir saldırının önleneceğini öne sürmüşlerdir. Bu görüşlerini desteklemek içinde daha önce Nurullah Bey tarafından öldürülen Shultz'un öldürüldüğü bölgeden hiçbir sorun yaşamadan geçmelerini göstermişlerdir. Yine onlara göre bu bölgede bir misyonerlik istasyonu kurulmalıdır. Zira buradaki Nasturi halk inançlarını ve alışkanlıklarını bırakarak birlikte yaşadıkları Kürtlere benzemeye başlamışlardır. Nasturiler ellerinde eski İnciller ve metinler bulunmasına rağmen Eski Süryanice yazıldığı için bunlardan

439 *The Missionary Herald: 1851,* s. 54-59.

da faydalanamamaktadırlar. Bunlara ek olarak Nasturiler, komşularının alışkanlıklarını benimsemeye başladıklarını önemsemememektedirler. Ayrıca bu bölgede onlara göre yaklaşık 40.000 civarında aydınlatılması gereken Nasturi Hıristiyan var olup Mar Şamun'un bütün engellemelerine rağmen kendilerinin çağrılarını dinlemek için hazır bekliyorlardı. Hatta Tiyari'de Melik Petto, misyonerlerin bölgelerine gelip vaaz vermeleri ve okul açmaları halinde sesini çıkartmayıp onları destekleyeceğine dair söz verdiği gibi Tehoma Meliğinin de kendilerine dostça davrandığını ileri sürmüşlerdir.

Bu geziler esnasında Nasturiler arasında daha fazla etkin olabilmek amacıyla Osmanlı yönetimi nezdinde girişimlerde bulunarak onların yıllık vergilerini düşürmeyi planlamışlardır. Bu sayede Nasturilerin güvenini kazanmayı ve okul gibi misyon faaliyetlerinde başarılı olmayı düşünmüşlerdir. Bunun içinde Urmiye bölgesinde gerekli öğretmen ve vaiz kadrolara sahip olduklarını da belirtmeyi unutmamışlardır. Bunun dışında misyonerler ellerini çabuk tutmaları gerektiğini zira Fransız desteğindeki Katoliklerin Hakkâri dağlarında yaşayan Nasturilere ulaşma konusunda bütün güçleriyle çalıştıklarını vurgulamışlardır. Onlara göre Katolik misyonerler bir önceki yıl beraberlerindeki Musul Fransa Konsolosu ile birlikte Mar Şamun'u ziyaret ederek onu kendi saflarına katılması için çeşitli sözler ve vaatlerde bulunmuşlardır. Ancak Nasturi Patriği onları kabul etmekle birlikte Katolik olmayı ret etmiştir. Katoliklerin bu girişimi bu yıl bir kez daha tekrarlanmıştır. Çünkü Amerikalı misyonerler Koçaniş'e vardıklarında patriğin yanından yeni ayrılan Katoliklerle karşılaşmışlardır. Bu nedenle ABCFM acele etmelerini aksi takdirde bu çalışmalarıyla Katoliklerin burada kök salmalarının kendilerini şaşırtmayacağını ve bir daha onları buradan çıkartmanın oldukça güç olacağını belirtmişlerdir[440]. Bu gezisi sonrasında ABCFM tarafından Wright ve Cochran, Gevar/Yüksekova'da bir kalıcı misyonerlik istasyonu kurmaları için görevlendirilmişlerdir[441].

Mar Şamun'un ABCFM misyonerlerine karşı duyduğu öfke ve olumsuz duygularla girişmiş olduğu engelleme faaliyetleri, Amerikalılar tarafından hoş karşılanmıyordu. ABCFM misyonerlerinin lideri Justin Perkins, bu dö-

440 *The Missionary Herald: 1851,* s. 60, 62.
441 *The Missionary Herald: 1851,* s. 59.

nemde Nasturi Patriği Mar Şamun'u misyonerlik faaliyetlerini engellemeye çalışan önemsiz, bunak ve cahil bir kimse olarak görmekteydi[442]. Oysa patrik ise geçmişte yaşadığı tecrübeler ışında misyonerleri kendisine ve halkına zarar veren unsurlar olarak görmekteydi.

4. Stocking, Perkins ve Coan'ın Hakkâri Gezileri

27 Eylül 1850 tarihli Perkins'in mektubunda Church Missionary Society gurubuna bağlı John Bowen ile Sandrecki, Musul'da ABCFM'in misyonerlerinden Marsh ile birlikte Urmiye'ye geldiği ve bu misyonerlerle birlikte Perkins, Stocking ve Coan, Osmanlı sınırları içindeki Nasturi bölgesine bir gezi düzenlendiği anlaşılmaktadır. 6 Eylülde Urmiye'den yola çıkan misyonerler, Baradost'tan geçerek 10 Eylül'de Gevar/Yüksekova'ya ulaşmış buradaki Protestanlarla –yaklaşık 10 yetişkin ve çocukları- birlikte yaklaşık üç gün geçirdikten sonra Koçaniş'e doğru yola çıkmışlardır. Bu yolculukları sırasında Gevar/Yüksekova bölgesindeki dokuz köyü ziyaret ettikleri gibi buradaki misyonerlik faaliyetleri hakkında görüş alış verişlerinde bulunmayı unutmamışlardır. Bu köy ziyaretlerinin sonunda Stocking, misafirleriyle birlikte Urmiye'ye geri dönmek zorunda kalmış ancak Perkins ve Coan eşleriyle birlikte Cilo bölgesindeki beş köyü ziyaret etmek için yollarına devam etmişlerdir. İlk olarak kendilerine bağlı sigara ağızlığı ustası Marogin'in köyü olan Ishtazin/Yeşiltaş'a ve ardından Boobava Köyü'ne uğrayarak buradaki halka propaganda yapmışlardır. Burada okuryazar oranının din adamları dışında sadece bir tane olması, Protestanlık faaliyetlerinin gelişebilmesi için okul açmaları gerektiğini düşünmüşlerdir. Buradan sonra diğer üç köyü de ziyaret etmişlerdir. Bu köylerden Şemşikkaa Köyü'ne vardıklarında buradaki kiliseye konulmak üzere bir Protestan İncil hediye etmişlerdir. Ancak onların bu girişimi Mar Şamun taraftarı bir genç Nasturi tarafından şiddetle engellenmek istenmiş ise de, Protestanlara sempatiyle yaklaşan köyün meliği tarafından bu genç azarlanarak misyonerlerin isteği yerine getirilmiştir. Bu sırada Nasturilerle dost bir Kürt eğer bu İncil'i Nasturiler almak istemezse kendilerinin alabileceğini söyleyerek misyonerleri memnun etmiştir. Buradan daha sonra misyonerler aileleriyle birlikte Gevar/Yüksekova'ya dönerek burada Toma,

442 Justin Perkins, *Missionary Life In Persia Being Glımses Of The A Century Of Labors Among The Nestorians,* s.206-207.

Khamis ve diğer Protestanlarla birlikte Pazar ayinlerini yapmışlardır. Onlar buradayken diğer bir yerel yardımcıları olan Papaz Yardımcısı Guergis'e onlara katılmıştır. Öğleden sonra Page Köyü'ne ve onun bir mil yukarısında bulunan Marbeshoo'ya ulaşmışlardır. Buranın Papazı Oner, misyonerlere karşı olumsuz bir tavır gösterirken kardeşi tam tersine misyonerlere yakınlık göstermiştir. Misyonerler burada az sayıdaki topluluğa vaaz etmişlerdir. Ancak burada okul açmak için yapacakları girişimin Mar Şamun ve taraftarlarının bu bölgede güçlü olması nedeniyle boşa gidecek bir çaba olarak görmüşlerdir. Bunun dışında bu köyde bulundukları sırada Papaz Yardımcısı Guergis'in köyü Hakkei'den kendilerini görmek isteyen köylülere de vaaz vermeyi unutmamışlardır. Ertesi gün Coan ve Perkins, Sabana Köyü'ne giderek misyonerlik çalışmasında bulunmuşlardır. Ancak yolları üzerinde bir saatte olsa bölgenin en büyük olan Baloolau'ya uğramışlardır. Bu köyün papazı olan Benjamin ve köyün kethüdası ile görüşmelerinde bu kişi onlara misyonerlik faaliyetlerinde ve okul açtıkları takdir de her türlü anlamda destek olacaklarına dair söz vermişlerdir. Patriğin kız kardeşinin ve ailesinin bu köyde misyonerlere karşı düşmanca tavır takınmalarına rağmen bu destek onları oldukça memnun etmiştir. Hatta papaz kendilerine Sabena Köyü'ne doğru 2-3 mil eşlik etmiştir. Sabena Köyü, on on iki hanelik küçük bir köy olup köyün Papaz Joseph, erkek kardeşi ve kız kardeşi başta olmak üzere oldukça iyi karşılanmışlardır. Zira yukarda zikredilen kişilerin tamamı Urmiye'deki misyoner okullarında okumuş ve Protestanlığın köylerinde başarısı için gönüllü olarak çalışan kimselerdir. Urmiye'ye dönüşleri sırasında yolda Papaz Yardımcısı Toma'nın patrik tarafından öldürülmesi için yapılan kumpastan onu kurtaran Kürtlerle karşılaşmış ve onlara Justin Perkins teşekkür etmiştir.[443]

5. Bohtan Bölgesindeki Faaliyetler

31 Ekim 1850 tarihinde Amerikalı misyonerlerin yaklaşık on ay önce Bohtan bölgesine gönderdikleri ve geçen on ay boyunca kiliselerde icra edilen konserlerle finanse ettikleri yerel yardımcı Papaz Yardımcısı Erumiah, - daha önce Katolik olup daha sonra Amerikalılara katılmıştır.- Urmiye'de bulunan misyonerlere kendi bölgesine vaaz verecek din adamları ve okul

443 *The Missionary Herald: 1851*, s. 61-63.

açılacak köylere öğretmen talep etmiştir. Onun bu talebi üzerine özellikle Musul yakınlarındaki Shakh Köyü'ne Urmiye'deki yatılı kız okulu öğretmenlerinden Syad/Sait ile Seir Köyü'ndeki okulda öğretmenlik yapan Moshul adlı yerel yardımcılar gönderilmiştir[444]. Ancak buraya gönderilen yerel yardımcılar 17 Mayıs 1851 tarihinde geri dönmek durumunda kalmışlardır. Çünkü halk tarafından bu bölgede oldukça iyi karşılanmalarına rağmen burada bulunan Katolik misyonerler, onları bu bölgeden ayrılmak durumunda bırakmışlardır. Ancak İngiltere'nin Musul Konsolosu Rassam'ın Musul Paşası'na başvurarak bu yerel misyonerler için Cizre'de vaaz vermeleri için izin almıştır. Ancak bir müddet sonra bu yerel misyonerler Amediye, Tehoma, Hakkâri ve Gevar/Yüksekova yoluyla geri dönmüşlerdir[445]. Nasturi Mar Şamun, 1860 yılında ölünceye kadar yaşadıklarından ötürü Amerikan misyonerlerine kin duymaya devam etmiş ve son nefesine kadar bu kini içinde taşımıştır[446].

6. İran'da Mar Şamun Taraftarı Bir Kethüda ve Faaliyetleri

22 Nisan 1850 yılında Urmiye bölgesindeki Nasturilerin kethüdası, Mar Şamun taraftarlığını sürdürerek Amerikalı misyonerlerin ve yardımcılarının faaliyetlerine karşı düşmanca tavrını sürdürmüş ve misyonerlerin matbaasında çalışan bir yerel yardımcıyı tartaklamıştır. Bununla da yetinmeyerek Tebriz'e giderek Amerikalı misyonerlere göre misyonerler hakkında eski bir takım dilekçeleri alarak İranlı yetkililere şikâyette bulunmuştur. Ancak bu bütün dilekçeler ve kâğıtlar hakkında bilgi sahibi olan İngiliz Konsolosu Mr. Stevens, kethüdanın bu girişimini yetkililer nezdinde engellemekle kalmamış aynı zamanda kethüdayı bu girişimden dolayı azarlamıştır. İngiliz Konsolos nedeniyle Amerikalı misyonerlere karşı istediğini elde edemeyen kethüda sırf onlara karşı tepki olarak kendi köyüne Katolikleri davet ederek okul açmalarını istemiştir. Onun bu çağrısı üzerine Katolikler de onun köyüne bir öğretmen göndermişlerdir.

Şubat- Mart ayında Marbeshoo'ya gönderdikleri Dunka sayesinde bu bölgelerde Protestanlık faaliyetleri için gerekli alt yapının var olduğunu bir kez daha fark etmişlerdir. Ancak Mar Şamun'un kendilerine yönelik tu-

444 *The Missionary Herald: 1851,* s. 90-91.
445 *The Missionary Herald: 1851,* s. 298-299.
446 Rufus Anderson, *a.g.e., II.,* s.140.

tumundan dolayı özellikle dağlık alanlarda misyonerlik faaliyetlerinde hala güçlükler bulunduğunu görmekle birlikte Osmanlı topraklarındaki ovalarda onun etkisinin az olduğunun bilinciyle bu bölgelere hemen acilen misyonerler göndermenin yolunu aramışlardır. Nisan ayı içinde Dunka, Marbeshoo dışında diğer bir Nasturi köyü olan Eel'e de uğrayarak burada vaaz vermişlerdir[447].

C- HAKKÂRİ BÖLGESİNDE YENİDEN BİR İSTASYON KURULMASI

ABCFM, 1851 yılının sonlarına doğru Osmanlı Devleti tarafından Hakkâri dağlarında otorite sağlanması üzerine bölgede tekrar teşkilatlanmaya önem vermiştir. Bu amaçla çeşitli girişimlerde bulunmayı düşünmüşlerdir. Onlar, Osmanlı Devleti içerisinde girişecekleri faaliyetlerde yerel yetkililerin kendilerine karşı olumsuz tepkilerinden çekinmekteydiler[448]. Buna rağmen burada boy göstermek için çeşitli adımlar atmışlardır. Ancak her zaman bu durum Nasturiler tarafından olumlu karşılanmamıştır.

1. 1851 yılında Marsh ve Dr. Bacon'un Soyulmaları

1851 yılında Marsh ve Dr. Bacon Musul'dan Urmiye bölgesine dağlık yoldan ulaşma istemişler ise yolda Kürt soyguncular tarafından Zap Nehri'ni geçtikten sonra Akra kenarından Ağa denilen mevkide soyulmuşlardır. Bu olay Musul'daki Konsolos Yardımcısı Rassam tarafından İstanbul'daki İngiliz Büyükelçiliğine aksettirilmiş ve İstanbul'dan Musul Paşasına soyguncuların yakalanması emri verilmiştir. Bu amaçla 300 adamla birlikte 3 top kayıpları soyguncululardan geri alınmasına çalışılmıştır[449]. Aynı yılın Ağustos ayında Amerikalı misyonerler başta Coan olmak üzere Grant'ın, Mar Şamun'la ilk görüşmesini yapmış olduğu yere yakın bir yerde Yüksekova/Gevar'da bir kalıcı bir misyonerlik istasyonu kurmak için harekete geçmişlerdir[450].

447 *The Missionary Herald: 1850,* s..311-313.
448 "The Bıblıotheca Sacra, And American Bıblıcal Reposıtory, Combinede Series No.V.", s.225; *Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Forty-Fıfty Annual Meeting, Held In Hartfort, Connectıcut, Sept. 12-15, 1854.,* s.103.
449 Rufus Anderson, *a.g.e., II.,* s.82-83.
450 Thomas Laurie, *Dr.Grant And Mountain Nestorians*, s.411; Joseph Parish Thompson, *a.g.e.,* s.316.

2. Miss Fiske, Rice ve Stockinglerin Hakkâri Gezisi

ABCFM, misyon çalışmalarının gelişmesi ve kendilerinin ulaşamadığı yerlere ulaşabilmesi için yerel din adamlarını ve halkı kullanmıştır. 1851 yılında Protestanlığa kazandırmış oldukları eskiden haydutlukla ünlü olan Guriel isimli bir Nasturi'yi, Hakkâri dağlarının zirvelerinde ve geçit vermez derin vadilerinde yaşayan dağlı Nasturiler arasına göndermişlerdir[451]. Temmuz 1851 yılında Amerikalı misyonerlerden Stockingler, Fidelia Fiske, Miss Rice ve yanlarında bulunan Khamis/Hamis ve Yonan gibi yerel yardımcıları sayesinde Gevar/Yüksekova'ya doğru yola koyulmuşlardır.

Bu bölgenin misyon merkezi olarak seçilmek istenmesinin nedeni bölgenin Urmiye Bölgesi'ne 70 mil uzaklıkta olmasıdır. Bu misyoner grubu, burada başlatılacak misyon merkezi için araştırmalarda ve incelemelerde bulunmak için bölgede bir ay kalarak hazırlık yapmıştır. Bu süre zarfında yolları üzerindeki ilk köyleri olan Memikan/Bulaklı'da çadır kurmuş ve bir müddet bu köyden kendilerini ziyarete gelen Nasturilere vaazda bulunduktan sonraki ilk pazartesi Ishtazin/Yeşiltaş bölgesine doğru katırlarıyla yola koyulmuşlardır. Yolun oldukça sıkıntılı ve zorlu olmasından dolayı Fidelia Fiske, hayvanının semerinin kolanının da kırılmasıyla birlikte düşmüş ancak bir yerine bir şey olmamıştır. Akşama doğru yolları üzerinde bulunan Ooreya isimli köyde ceviz ağaçlarının altında durmuş ve köylülerin kendilerine getirmiş oldukları yiyecekleri yiyerek karınlarını doyurmuşlardır. Burada yanlarında bulunan yerel yardımcılardan Yonan ve Khamis, Mar Şamun'un bu bölgelerde yasaklamalarına rağmen onlara vaaz vermiştir. Ertesi gün yollarına devam ederek açık bir havada Boobawa'da faaliyet göstermişlerdir. Takip eden Pazar günü Memikan'da vaaz verdikleri gibi çevredeki üç köye de uğramayı unutmamışlardır. Bu köylerden kendilerine bağlı olarak Chardewar/Çordivar isimli köyde faaliyet gösteren Papaz Dunka ve kızının yanına uğramışlardır. Özellikle burada kadınların misyonerlere yönelik ilgisi yoğun olmuştur. Buradan Derawa Köyü'ne geçen misyonerlere köy halkı çadır kurma konusunda zorluklar çıkartmışlardır. Ancak yine de misyonerler burada vaaz vermeyi sürdürmüş ardından da Keyat isimli diğer bir köye geçmişlerdir. Buradaki halkın önceki köye göre daha fazla ilgili olma-

451 Dwight W.Marsh, *a.g.e.*, s.52.

ları onları oldukça memnun etmiştir. Ertesi Pazar ayinini Sat/ İki Yaka bölgesinden gelen mültecilerin yoğunlukta olduğu Sanawar Köyü'nde yaklaşık 200 kişiye vaaz vererek Papaz Yonan yönetmiştir. Burada çadırlarının yanına kadar sokulan kadınlar Fiske'ye ve Miss Rice'ye oldukça ilgi göstermişler ve Musul'daki misyonerlik faaliyetleriyle ilgili gelen haberleri aktarmışlardır[452].

3.Rhea ve Dr. Wright'ın Hakkâri Gezisi

13 Ekim 1851 tarihinde Amerikalı misyonerler Wright ve Rhea, Urmiye bölgesindeki dağlık bölgelerdeki Hakkie Köyü'ne oradan da bir gün sonra Osmanlı sınırındaki Marbeshoo köyüne ulaşmışlardır. Buradaki yaşlı papazla görüşmeler de bulunduktan sonra 15 Ekimde Gevar/Yüksekova'ya ulaşmış buradan da kendilerine bağlı bir yerel yardımcı olan Dunka'nın evine uğramışlardır. Ancak Papaz Dunka'yı evde bulamamışlardır. Burada Fidelia Fiske'nin eski bir öğrencisi olan kızı Sarnum tarafından ağırlanmakla birlikte son evin harap durumundan burada kalamayacaklarından dolayı komşu bir eve bir misafir olmuşlardır. Bu kaldıkları ev Rhea'ya göre, ahırdan farksız ve haşeratlarla dolu karanlık ve izbe bir yerdir. Hane halkı, kendilerini hayvanlarından tahtadan yapılmış yüksekçe bir platformla ayırdıkları bir bölümde yaşamaktadırlar. Misyonerleri ağırlamak için ev halkı yaşam alanlarını misafirlerine tahsis etmişlerdir. Ancak buna rağmen Rhea ve beraberindekiler hayvanların sesinden, nefes kokularından ve özellikle pirelerden oldukça sıkıntı çekmişlerdir. Bu bağlamda Rhea'nın uyurken gözüne pire kaçarak onu oldukça rahatsız etmiştir. O ahırdaki hayvanların nefes alışverişleri sırasında burunlarından çıkan nefeslerini Amerika'daki buharlı gemilerin bacalarına benzetmiştir. Ertesi gün Cilo bölgesine ulaşmak için yola koyulan Wright, Coan ve Rhea kar buz ve ağır yol şartlarından dolayı yolları üzerinde ateşini gördükleri bir Kürtün samanlığında uyumak durumunda kalmışlardır. Misyonerliğe yeni başlayan Rhea bu soğuk havada Coan'ın hemen bir kauçuk battaniyenin altına girip uykuya dalmasına şaşırmıştır. Oda şafağa kadar hasadını bekleyen Kürt'ten birtakım Kürtçe kelimeler öğrenmeye çalışmıştır. Ertesi gün şafakla birlikte misyonerler merkez istasyonları olan Urmiye'ye doğru yola koyulmuşlardır. Bu yolculuk Rhea'yı oldukça etkilediği gibi Nasturilerin yaşam tarzı ve coğrafyası da onun şaşırmasına ne-

452 Thomas Laurie, *Woman and Gospel in Persia*, s.28-31.

den olmuştur. Görevlendirileceği bu alanda başarılı olabilmek adına Rhea, bölge insanlarının konuştukları dilleri en kısa zamanda öğrenmesi gerektiği kanısına varmıştır[453]. Bu geçici ziyaretten sonra Rhea ve Coan kasım ayının 19'unda Urmiye'den kış mevsimini Memikan /Bulaklı'da geçirmek için yola çıkmış ve ayın 22'sinde bu köye ulaşmışlardır. Daha önce kaldıkları evde geçirmek üzere bu sefer kalıcı olarak gelmiştir. Nitekim bunun için bu bölgede kullanacağı materyalleri ve kitapları hazırlamayı da unutmamıştır[454].

4.GEVAR/YÜKSEKOVA İSTASYONUN TEKRAR KURULMASI

4.1.Rhea ve Coan'ın Yüksekova'daki Faaliyetleri

1850 yılının başlarından itibaren ABCFM üyeleri, her ne kadar Urmiye bölgesinde rahat çalışma imkânlarına sahip iseler de yeniden misyonerlik faaliyetlerinde bulunmayı düşündükleri Hakkâri bölgesinde Bedirhan Bey olayından sonra kurulmuş olan askeri garnizonlar ve sıkı kontroller onların çalışmalarına engel olmuştur[455]. Bu kontrollerden şikâyet etmelerine rağmen, Osmanlı Devleti'nin Hakkâri bölgesine kurmuş oldukları askeri istasyonları misyon çalışmalarında Kürtlere karşı bir güvenlik unsuru olarak görmekteydiler[456]. Hatta misyonerlerden Perkins, bu dönemde Osmanlı Devleti'nin bölgeye huzur ve asayiş getirdiğini belirtmektedir[457]. Onların bu düşüncelerinde Kırım Savaşı sırasında Kars'ı savunan İngiliz Subay Colonel William F. William'ın sınır tespiti için bölgede bulunması ve Yüksekova/Gevar'daki misyoner faaliyetlerine yardımcı olmasının etkisi büyüktür. Nitekim misyonerler onun sayesinde eskiye oranla daha rahat ve güvenli olduklarını belirtmektedirler. Yine onlara göre bu Tanrı'nın kendi-

453 Dwight W.Marsh, *a.g.e.,* s.69-72.
454 Dwight W.Marsh, *a.g.e.,* s.80.
455 Justin Perkins, *Missionary Life In Persia Being Glımses Of The A Century Of Labors Among The Nestorians,* s.36-37.
456 Justin Perkins, *Missionary Life In Persia Being Glimpses Of The A Century Of Labors Among The Nestorians,* s.103; Rufus Anderson, *History Of The Missions of The American Board Of Commissioners Foreign Missions To The Oriental Churches II,,* s.91-92.
457 Justin Perkins, *Missionary Life In Persia Being Glimpses of The A Century of Labors Among The Nestorians,* s.207-208.

lerine buradaki çalışmalarından ötürü sunduğu bir lütuftur.[458]. Bu nedenle misyonerlere göre Hakkâri bölgesinde misyonerlik faaliyetleri için tohum saçma zamanı gelmiştir.

Bu gelişmeler üzerine ABCFM, Dr. Grant'ın ölümünden sonra ara verilmiş olan Hakkâri dağlarındaki misyon çalışmalarına 1851 yılının sonbaharında tekrar başlama kararı almıştır. Hakkâri dağlarında misyon görevi Mrs. ve Mr. Coan ile Mr. Rhea'ya verilmiştir. Bu Amerikan misyonerleri, Hakkâri dağlarındaki Nasturilere ulaşmak amacıyla Gevar/Yüksekova'daki Memikan Köyü'nü istasyon olarak seçmişlerdir [459]. Burada yaşamanın misyonerlik açısından nasıl olacağı hakkında bir fikir sahibi olabilmek adına bu bölgede bir kış geçirmeyi denemek istemişlerdir[460]. İşte bu nedenle Coan çifti, çocukları Alexander ve Mr. Rhea altı aylık bir müddet de olsa buralarda ikamet ederek misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuşlardır[461]. Buranın seçilme nedenlerinin başında hem Urmiye ve hem de Hakkâri dağlarına geçit verecek bir yer olması gelmektedir. Zira burası yerleşim olarak uygun olduğu kadar yerel yardımcı Toma'nın köyü olup Protestanlaştırma faaliyetlerinin bir ölçüde başarıya ulaşmasının büyük bir etkisi bulunmaktadır. Son olarak bu köy Cilo bölgesine açılan bir noktada bulunduğu gibi diğer yerlere göre buranın Urmiye ile iletişimi sadece üç aylığına kesilmekteydi. Ancak burada daha uzun süre kalınacağı için kendilerine evde bir takım düzenlemeler ve iyileştirmeler yapılmıştır. Kasım ayının ortalarına kadar hava iyi gitmekle birlikte ayın sonunda kar yağışı baş-

---

458 *Report of The American Board of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Forty-Fourth Annual Meeting, Held in Troy, New York, Sept. 7-10, 1853.*,s.85-86;Joseph Parish Thompson, *a.g.e.,* s.330; *The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1853. Vol. XLIX.*, s.5. Bu adam sadece misyon güvenliğinin sağlanmasıyla onlara yardım etmemiştir. Aynı zamanda 1847 yılındaki Urmiye bölgesindeki kolera salgını nedeniyle sıkıntı çeken Protestanlara yardım için yaklaşık 70 dolar civarında bir para dağıtımında bulunmuştur. Bkz. Justin Perkins and Fidelia Fiske, *a.g.e.,* s.84.

459 *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Forty-Second Annual Meeting, held in Portland,Maine, Sept.9-12, 1851.*, s.89-90;D.T.Fıske, *a.g.e.,* s 257; Justin Perkins, *Missionary Life In Persia Being Glımses Of The A Century Of Labors Among The Nestorians,* s. 134-35, 141; Justin Perkins And Thomas Laurie, *a.g.e.,* s.22; Joseph Parish Thompson, *a.g.e.,* s.316.

460 Joseph Parish Thompson, *a.g.e.,* s.316.

461 Joseph G. Cochran, *a.g.e.*, s.41-42, 55-57.Buraya yine 1850'de Coanlarla birlikte Perkinsler ve küçük kızları Judith Grant Perkins'te misyoner gezisinde bulunmuşlardır. Bkz. s. 52.

lamış 2-3 ayak kalınlığında bir kar yağmış ve Rhea'nın ve Urmiye'den gelen diğer misyonerlerin buradaki faaliyetlerini engellemiştir. Bu nedenle Rhea ve bu bölgedeki yoldaşı Coan, Urmiye'den gelen ve kendileriyle sadece bir gece geçiren Stocking ve Stoddard'ın Urmiye'ye geri dönüş yollarına eşlik edip daha sonra geri dönmüşlerdir. Yolların karlı olması Urmiye'den gelen misyonerlerin oldukça büyük güçlükler yaşamasına neden olmuştur. Bu kış boyunca Rhea ve Coan'ın ihtiyaçlarını gidermek ve durumlarını kontrol edebilmek adına Urmiye'de bulunan misyonerler her ay Memikan/Bulaklı'ya aralarından oylama usulü bir kişinin ziyareti kararlaştırılmıştır[462].

Burada kaldıkları sürece rahatsız edilmeden kalmalarını yerel Nasturi Protestanlardan Murat Han ve Mosheil yardımları yanı sıra özellikle patriğin kardeşi Isaac/İshak ve karısının Koçaniş'e kadar gidip burada ailevi bağlarını misyonerler lehine kullanmalarının etkisi büyüktür. Bu iyi karşılanma sonucunda Gevar/Yüksekova'nın Memikan/Bulaklı'da bir misyon istasyonunun kurulması kararlaştırılmıştır. Burada kalan misyonerler, misyonerlik faaliyetleri için her sabah 05.30'da kalkmış ve akşam 22.00 gibi bir saatte evlerine geri dönmüşlerdir. Biz bunu Gevar/Yüksekova'da görevde bulunan tek bayan misyoner olan Bayan Coan'ın Perkins'in kızına yazdığı 12 Nisan 1852 tarihli bir mektubundan öğrenmekteyiz[463].

Mrs. Coan odasında kadınlar ve kızlar için bir bölüm oluşturarak eğitim öğretime başlamıştır. Bu oda aynı zamanda misyonerlerin çamaşırhanesi ve mutfak olarak da hizmet vermektedir[464]. Ocak ayı boyunca Amerikalı misyonerlerden Rhea bütün gücüyle Hakkâri'de konuşulan dilleri öğrenmek için çalışmaktadır. Bu köydeki yerel yardımcıları Khamis, David ve Toma'ya İngilizce öğretirken onlardan da Süryanice öğrenmeye çalışmıştır. Yoğun ve uzun süren kar yağışları nerdeyse çatılara kadar ulaştığı için dışarıda misyonerlik adına faaliyet gösteremeyen Amerikalılar bu şekilde vakit geçirmeye çalışmışlardır[465].

462 Dwight W.Marsh, *a.g.e.,* s.74-75, 78.

463 Rufus Anderson, *a.g.e., I,.* s.354; Edward L. Cutts, *The Assyrıan Christians. Report Of A Journey, Undertaken By Desire Of His Grace The Archbıshop Of Canterbury And Hıs Grace The Archbishop Of York, Christians İn Koordistan And Oroomiah*, s.21-22;Joseph G. Cochran, *Joseph G. Cochran, a.g.e.*, s.54-55.

464 Dwight W.Marsh, *a.g.e.,* s.85.

465 Dwight W.Marsh, *a.g.e.,* s.88.

Misyonerler burada kaldıkları süre zarfında sık sık ziyaret edilerek ihtiyaçları ve diğer gereksinimleri diğer misyonerler tarafından karşılanmıştır. Nitekim 10 Aralık 1851 yılında Coanlara ve Mr. Rhea'nın bulunduğu bölgeye ulaşmak ve bir ziyarette bulunmak için Bay ve Bayan Stoddard Gevar/Yüksekova'ya doğru hareket etmişlerdir[466]. Yine aynı şekilde 1 Ocak 1852 yılında Mr. Breath ve Dr. Wright Gevar/Yüksekova'ya ulaşmak adına yola çıkmışlardır. Bu seferki kafilede doktorun bulunması misyonerlik amaçlı olmakla birlikte bir nedeni de bulunan ortamdan dolayı Bayan Coan'ın yüzünde beliren ağrılı hastalıktır[467]. Bunda Gevar/Yüksekova'da kaldıkları evin sağlık açısından son derece elverişsiz kasvetli, içerisinde ateş yandığı zaman dumana boğulan ve haşeratı bol çamurdan duvarları olan kerpiç bir evdir. Amerikalı misyonerlere göre burası Amerika'da ahır bile sayılamayacak kadar kötü bir yerdir, ancak misyonerlik icabı burada kalınmıştır. Ancak misyonerlik icabı burada kalınmıştır[468]. Çünkü burası 50-60 hanelik bir köy olmakla birlikte daha önceden Papaz Yardımcısı Toma'nın çalışması sayesinde Amerikalı misyonerler için yabancı bir bölge değildir[469]. Ayrıca diğer Nasturi bölgelerine geçit vermesi nedeniyle de burası Protestanlık güneşinin Hakkâri dağlarına köy köy, dalga dalga yayılacağı bir merkez görevini görecektir[470].

Amerikan bayan misyonerler, özellikle çocuklar ve bayanlar arasında faaliyetlerde bulunmuşlardır. Amerikalı misyonerler, bu köyü oldukça kirli görmelerine rağmen burada bir kış geçirmişlerdir. Köyde; pire, kaldıkları yerin hayvan dışkısı kokması ve suya ulaşamama gibi güçlüklere katlanarak burada okulları için kızlar bulmayı başarmışlardır. Kadınların birçoğuna da kış boyunca kendilerine göre okumayı öğretmişlerdir[471].

466 Joseph G. Cochran, *a.g.e.*, s.56.
467 Joseph G. Cochran, *a.g.e.*, s.56-57.
468 Joseph G. Cochran, *a.g.e.*, s.68.
469 *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Forty-Second Annual Meeting, held in Portland,Maine, Sept.9-12, 1851.*, s.89.
470 Joseph Parish Thompson, *a.g.e.,* s.323-324; *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Forty-Second Annual Meeting, held in Portland,Maine, Sept.9-12, 1851.*, s.89.
471 Joseph G. Cochran, *a.g.e.*, s.69; Dwight W.Marsh, *a.g.e.,* s.83-84; Frederick G. Coan, a.g.e., s.11-12; Rufus Anderson, *History Of The Missions of The American Board Of Commissioners Foreign Missions To The Oriental Churches I,* s.355-56; *Report of The American Board*

8 Ocak Perşembe günü yerel yardımcılardan Khamis'in dört hafta önce köyde açmış olduğu ve iki öğrenciyle başlayan okulu şimdi on dört öğrenciye ulaşmıştır. Yine daha önce İncil okumaları için misyonerlerin yanına uğrayan iki kıza beş yetişkin kadın daha eklenmiştir.

9 Ocak'ta Amerikalı misyonerleri kontrol etmek ve ihtiyaçlarını belirmek üzere oylamayla seçilen ve bölgeye gönderilen Papaz Guergis, tek başına olumsuz hava şartlarına aldırmayarak Urmiye'ye geri dönmüştür[472].

11 Ocak Pazar ayinine köydeki ve çevredeki bütün Protestanlar katılmışlardır. Keyat/Kiayt'tan Eshoo, Kerpil'den Odeshoo ve Khoshaba adlı yerel yardımcıları Nasturilerden aldıkları ölüm tehditlerine rağmen bu ayine katılmışlardır. Bu sırada Papaz Yardımcısı Toma, Kardia/Kerdiyan isimli köye giderek faaliyette bulunmuştur. Ancak buradaki halk, kendisi ile münakaşa ederek onu İngiliz olmakla suçlamıştır. Onlara göre Toma mezhebinin gerektirdiği oruç, dua, geleneklerini ve sakrementleri bırakmış ve kendilerinden farklı bir mezhebe inanmaya başlamıştır.

Yerel yardımcılardan Odeeshoo ve Khoshaba bu süre zarfında Kerpil'deki Kürtlerin ve Hıristiyanların sıcak ilişkilere sahip olduğunu Nasturiler ve onlar arasında vaaz vermek konusunda hiçbir sıkıntı yaşamadıklarını ve onların kendilerini büyük bir dikkatle dinlediklerini Rhea'ya bildirmişlerdir[473].

Ocak 1852 yılında Amerikalı misyonerlerden Breath, Coan ve Rhea'ya ulaşmak için arkadaşı Wright'le birlikte yola çıkmıştır. Ancak yolda kar kalınlığının fazla olmasından ve ailesinin ona ihtiyaç duymasından dolayı misyonerlerden Coan bir müddet sonra geri dönmek zorunda kalmıştır. Onun geri dönmesine rağmen Breath, yoluna devam ederek Diza Köyü'ne ulaşmıştır. Burada atını bırakmak zorunda kalmıştır. Buradan Memikan/Bulaklı'da bulunan Rhea ve Coan'a bir haberci göndererek kendisine yardım etmelerini istemiştir. Bu mesaj üzerine 12 Ocakta yanlarına yerel yardımcılarını da alan Rhea ve Coan, Breath'a Mar Slewa Köyü'ne bitkin bir şekilde yayan olarak ulaştığında yetişmişlerdir. Burada ona ve yanındaki hizmetçisine kendi atları-

Of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Forty-Third Annual Meeting, Held In Troy, New York, Sept. 7-10, 1851., s.85-88.

472 Dwight W.Marsh, *a.g.e.*, s.89-90.

473 Dwight W.Marsh, *a.g.e.*, s.90.

nı vererek kendileri yayan olarak Gevar/Yüksekova'ya geri dönmüşlerdir. Coan ve Rhea yayan geri döndükleri için ancak Salı günü evlerine ulaşmışlardır[474].

20 Ocak'ta Toma, Senawa adlı Nasturi köyünde yaptığı çalışmalar sayesinde elli ile altmış arasındaki bir kalabalığa vaaz edip geri dönmüştür. Bu konuda Protestanlığı kabul eden bir kadının oldukça faydası olmuştur[475]. Bu dönemde Toma sürekli olarak Amerikalı misyonerlere bağlı olarak çevre köylere ziyaretlerde bulunmuştur[476].

21 Ocak 1852 tarihinde Rhea arkadaşlarına yazdığı mektubunda bölgedeki faaliyetleri için başlıca engel olarak Mar Şamun'u işaret etmekle kalmayıp onun kendilerine olan nefretini civar köylerdeki halka da aşılayarak faaliyetlerine engel olmaya çalıştığını belirtmektedir[477].

26 Ocak 1852 yılında Rhea, kaldıkları bu küçük köyün Osmanlı Padişahının, sadrazamının ve Van Paşası'nın gözlerinden uzak ve rahatsız edilmeden işlerini yapabilecekleri için seçtiklerini belirtmektedir. Buranın idaresinin Van Paşalığına bağlı Başkale'deki paşa tarafından müdürler ve diğer görevlilerce idare edildiğini belirtmektedir. Buradaki aşiret yönetimin bir parçası olarak aşiret reislerinin ya direkt maaş aldıklarını veya maaş almayı reddederek yaşadıklarını belirtmektedir. Gevar/Yüksekova'nın Diza Köyü'nde bulunan bir müdür ile idare edildiğini ve Nasturilerin de Gevar/Yüksekova Piskoposuna bağlı olduğunu belirtmektedir. Rhea'ya göre Gevar/Yüksekova Nasturileri dışında Hakkâri bölgesindeki bütün Nasturilerin Mar Şamun'u "Efendimiz" veya "Aziz Şamun" olarak tanıdıklarını ve otoritesini kabul ettiklerini belirtmektedir. Ona göre Van'daki Fransız, İngiliz ve Rus Konsolosların eşit statüde bulunduklarını belirtmekle birlikte bu kişilerin hükümet nezdinde Hıristiyanlar lehine girişimde bulunarak hükümetin planlarını değiştirdiklerini ifade etmektedir. Kendilerinin burada kurtlar arasında korunmasız kalan kuzulara benzeten Rhea, Amerika'dan uzak oldukları için güvenliklerinin sağlanması için mutlaka bölgedeki Kürtlere, bölgedeki paşalara ve devlet adamlarına dikkat edilme-

474 Dwight W.Marsh, *a.g.e.,* s.91.
475 Dwight W.Marsh, *a.g.e.,* s.92
476 Dwight W.Marsh, *a.g.e.,* s.95.
477 Dwight W.Marsh, *a.g.e.,* s.93.

si gerektiğini belirtmektedirler. Buna rağmen Musul'da bulunan İngiliz konsolos'un kendilerine elinden geldiğince kibar biçimde yardımcı olduğunu ancak şu aralar İngilizlerin İran'dan çekilmesinden dolayı babasız kalmış bir çocuk gibi olduklarını ifade etmiştir. Nitekim Rhea, korunma konusunda sıkıntı çektiklerini Dr. Bacon adlı misyoner arkadaşlarının Gevar/Yüksekova yakınlarında Kürtler tarafından soyulmalarından da anlaşılabileceğinden dem vurmuştur.

Rhea'ya göre bu dönemde faaliyetlerini genişletmek için çalışırlarken Gevar/Yüksekova Pikoposu, misyonerlerin okullarına Nasturilerin çocuklarını göndermelerini yasaklamış ve Protestanlarla iyi ilişkiler içinde bulunanlara ekstradan 20 dolar civarında bir ödeme yükümlülüğü getirmiştir. Yine müdür ile iyi ilişkiler kurmuş ve misyonerlere karşı komplolar hazırlamıştır. Mar Şamun'un da aynı şekilde Başkale Paşası'nın kulağına kendileri ile olumsuz şeyler fısıldayarak kendilerine karşı düşmanca tavır almasına çalıştığını belirtmektedir. Nitekim Mar Şamun ve Piskopos'un girişimleri sonucunda Gevar/Yüksekova müdürü, 29 Ocakta misyonerlerin bulunduğu köye iki asker göndererek burada bir iki ay kalmalarını emretmiştir. Rhea onlara neden burada kalmaları gerektiğini sorunca da askerler misyonerlere, kendilerinin burada bulunmalarının onlara yardım için gönderildiklerini ve bir hediye olarak kabul etmelerini istemişlerdir. Buna rağmen, misyonerler onları misyon faaliyetlerinde yanlarında bulundurmamaya özen göstermişlerdir. Ertesi gün Rhea askerlerden müdürün Van Paşası'na kendileri ile ilgili bir şikâyet mesajı gönderdiğini öğrenmiştir. Bunun da Mar Şamun'un Gevar/Yüksekova piskoposuna Amerikalı misyonerleri bölgeden atması için vermiş olduğu emirden kaynakladığını öğrenen misyonerler ve bağlıları, neler yapılabileceğini konuşmuş ve kendi aralarında tartışmışlardır. 2 Şubat pazartesi günü Amerikalı misyonerleri destekleyen Gevar/Yüksekova'nın Nasturilerinin ileri gelenleri müdürün yanına giderek ona misyonerlerin rahatsız edilmemesi için rica bulunmuşlardır. Rhea'ya göre, bu konuda tepkilerini göstermek için sarıklarını müdürün ayağına atmışlardır. Bu olayın yaşanması üzerine Gevar/Yüksekova müdürü de durumu bağlı olduğu Başkale Paşası'na bildirmiştir[478].

478 Dwight W.Marsh, *a.g.e.,* s.100.

8 Şubat'ta Memikan/Bulaklı'da bulunan iki asker Dizza Köyü'ne gitmek üzere bölgeden ayrılmışlardır. Burada Gevar/Yüksekova müdürüne insanların misyonerler eşliğinde sakin ama yoğun bir şekilde okumalar yaptıklarını hatta bu işi bırakıp hayvanlarını dahi sulamaya gitmediklerini belirtmişlerdir[479].

14 Şubat 1852 yılında misyoner Rhea, Urmiye'deki çocuklarına yazdığı mektubunda buraya geldiği için son derece mutlu olduğunu bulundukları ovanın etrafının karlı dağlarla çevreli olduğunu geceleri kurtların seslerini duyduklarını ve zaman zamanda oldukça yakınlarına kadar geldiğini ancak evde oldukları için kendisi için endişelenmemeleri gerektiğini yazmaktadır. Yine burada kaldıkları günlerde doğru dürüst elbiseleri olmayan ve yüzleri anneleri tarafından yıkanmamış küçük kız çocuklarının Bayan Coan'ın temiz ve düzenli odasına geldiklerini burada onlarla ilgilendiğini belirtmektedir. Erkek çocuklarının eğitimi için kendisinin uğraştığını belirtmektedir. Erkek çocuklar, sabah erken saatlerinde (normalde ahır olan evin) ahırın üzerine kurulmuş divan adı verilen platforma ellerini yıkayarak gelmiş ve İncil okumaları yapmışlardır. Bu çocuklarla (bunların çoğu genellikle yetim çocuklar) Rhea özel olarak ilgilenmiş zaman zaman sobasının yanında onlarla sohbetler yapmıştır. Bu çocuklardan Khamis, Jenga ve Joshep onun en fazla sevdiği çocuklardır. Bu çocuklar sayesinde misyonerler köydeki ailelerin bakış açısının değiştiğini söylemektedir. Nitekim Joshep'in annesi ona göre, küfürbaz bir kadındır. Ancak o okuma yazma öğrendikten ve de misyonerlerin evine gelip gitmeye başladıktan sonra annesinin bu ahlakını değiştirmeye çalışmışlardır. Kaldıkları bu köydeki çocukların öğrenmeye olan arzuları, çabaları ve kendilerine gösterdikleri yakınlık bu bölgede güzel şeyler yapılacağını düşünmesine neden olmuştur[480]. Yine burada misyonerler Bayan Coan'ın faaliyet göstermesinin oldukça yerinde olduğunu düşünmüşlerdir. Zira Memikan/Bulaklı'da erkeklerden ziyade kadınlar Protestan misyoneri daha sıcak karşılamış ve bu öğretileri dinlemek için sabahın erken saatlerinde evlerinin kapısını çalmışlardır[481].

479 Dwight W.Marsh, *a.g.e.*, s.100.

480 Joseph G. Cochran, *a.g.e.*, s.90-91.

481 *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Forty-Second Annual Meeting, held in Portland,Maine, Sept.9-12, 1851.*, s.89-90; Joseph Parish Thompson, *a.g.e.*, s.323.

4.2. Breath ve Wright'in Yüksekova'daki Arkadaşlarını Ziyaretleri

Aynı kış Nasturilere göre her zamankinden daha yumuşak geçmesine göre Bayan Coan, yinede şartlardan dolayı sıkıntı çekmiştir. Karın yağmasıyla birlikte Urmiye ile Gevar/Yüksekova yolu kapanmıştır. İnsanlar ancak buralardan özel deriden ve sazdan yapılmış kar ayakkabılarıyla seyahat edebilmişlerdir. 2 Şubat 1852 yılında Urmiye'deki misyonerlerden Dr. Write ve arkadaşı Breath Gevar/Yüksekova'daki arkadaşlarına ulaşmak ve yardımda bulunmak için yola koyulmuşlardır. Ancak yoğun kar ve iklim şartlarından dolayı bu ikiliden Wright geri dönerken Breath yoluna devam etmiştir. Onun yolculuğu nedeniyle Urmiye'deki hanımı oldukça endişelenmiştir[482]. Nisan ayının son günlerinde Justin Perkins yanına oğlu Henry'i de alarak Hakkâri dağlarındaki arkadaşlarına ulaşmak istemiştir. Bahar mevsiminden dolayı diğer iki misyonere göre daha rahat şartlarda 1 Mayıs 1852 yılında Gevar/Yüksekova'ya ulaşmayı başarmıştır. Burada bir müddet kalan Perkins ve oğluna dönüşlerinde bir takım işlerini halletmek için Bay Coan'da katılmıştır[483].

4.3. Yüksekova'daki Faaliyetler İçin Düzenlenen Yardım Konseri

Amerikalı misyonerler, Gevar/Yüksekova'da misyonerlik işlemleri ile uğraşırlarken başta misyonerler olmak üzere onların çocukları da Hakkâri dağlarındaki Nasturilere yönelik faaliyetler için ve para toplamak için Seir Köyü'nde bir konser vermişlerdir. Daha önceleri bu konserleri Bay Rhea yönetirken onun Gevar'a gitmesinden sonra bu işi Bay Breath üstlenmiştir. Toplanan para sayesinde İncil alarak kendilerine göre çobansız kalmış bir sürü gibi inançsızlığın kıyısındaki Nasturilere göndereceklerdi. Bu konserlere Tergevar'daki Nasturilere yönelik misyonerlik faaliyetlerinde Justin Perkins'e de yardımcı olan Papaz Yardımcısı Gewergis'te katılmıştır[484]. Bu tür konserler Amerikalı misyonerler tarafından sürekli olarak yardım edebilmek için düzenlenen kampanyaların en faydalısı olarak kullanıla gelmiştir. Ocak 1852 yılında Göktepe Köyü'nde Papaz John tarafından tertip edilen konserde ardından şubat ayında Papaz Yardımcısı Yonan ve Fidelia Fiske tarafında tertiplenen konserlerde bir miktar para toplanmıştır. Mart

482 Joseph G. Cochran, *a.g.e.*, s.59.
483 Joseph G. Cochran, *a.g.e.*, s.66-67.
484 Joseph G. Cochran, *a.g.e.*, s.95-96.

ayında Stoddard'ın kendisi bir konser düzenlemiş ve 25 kran para toplamıştır. Para veremeyecekler için ayni ürünler alınmış hatta yumurta bağışlayacaklar için bir kutu dahi bulundurulmuştur. Bu konserde düğmeleri altın ve gümüş gibi değerli metallerden yapılan bir elbise bağışlanmış ve onun satılmasından da 4.50 dolar elde edilmiştir. Bu şekilde yardım konserleri devam ettirilmeye çalışılmıştır. Hatta bu bölgelerden ABCFM'in Hindistan misyonuna katkı sağlamak için para bile toplanmıştır[485].

Ancak Memikan/Bulaklı'da işler onların tam olarak istediği gibi gitmemektedir. 29 Mayıs 1852 yılında burada bulunan Rhea, Protestanlık faaliyetlerinin istedikleri gitmediğini ancak şimdi eskisine göre daha iyi bir evde kaldıklarını belirtmektedir. Buna rağmen yaz aylarında da burada kalmak istediklerini bu nedenle Urmiye'deki işlerin diğer misyonerlerce gerçekleştirilmek durumunda kalmasından dolayı üzüntüsünü belirtmiştir[486].

4.4. Rhea'nın Hastalanması ve Coan'ın Hakkâri'ye Dönmesi

Eylül ayının son günlerinde Coan çifti birkaç gün Urmiye'de geçirmek için Hakkâri bölgesinden ayrılmıştır. Bu dönemde Hakkâri'deki işler tamamen Rhea'ya kalmıştır o da yerel yardımcı Eshoo ile birlikte buradaki faaliyetleri takip etmeye çalışmıştır. Ancak bu süre zarfında çıktıkları bir misyon gezisi sırasında Rhea soğuktan hastalanarak yaklaşık on gün boyunca Eshoo'nun refakatinde hasta yatmıştır. Hastalığın dan dolayı onu tedavi etmek için Urmiye'den Dr. Wright gelerek onu muayene etmiş ve ilaçlar vermiştir. 13 Ekim günü Rhea biraz kendini toparlamış ve bir saatlik at yolculuğu yapabilecek kadar iyileşmiştir[487].

Rhea'nın hastalanması üzerine Coan eşini Urmiye'de bırakarak Gevar/Yüksekova'ya geri dönmek ve Rhea ile birlikte kışı geçirmek üzere hazırlıklar yapmıştır. Coan'ın yanında başka bir misyoner olan Crane'de bulunmaktadır. Böylelikle Gevar/Yüksekova'da bulunan misyoner sayısı üçe çıkmıştır.

485 Rufus Anderson, *History of The Missions of The American Board of Commissioners Foreign Missions to The Oriental Churches I,,* Boston 1872, s.354;Thomas Laurie, *Woman and Gospel in Persia*, s.88-89.

486 Joseph Parish Thompson, *a.g.e.,* s.326.

487 Rhea, s. 122-23. Ocak ayı süresinde zaman zaman Rhea, Coan'ın karısını ziyaret etmek amacıyla Urmiye'ye gitmek durumunda kalması nedeniyle tek başına kalmıştır. Bu dönemdeki tek eğlencesi uzakları ve yoları teleskop ile izlemek olmuştur. Rhea, s.129-130.

Bu sırada Başkale Paşası Gevar/Yüksekova'yı ziyaret etmiştir. Misyonerler de bu durumdan faydalanarak kendisinden inşaat için tekrar izin istemişlerse de paşa, buna izin vermemiş ancak kaldıkları evin yanına iki ek oda inşa etmelerine müsaade etmiştir. Aynı ayın sonuna doğru misyonerler William'ın girişimlerinin sonuçsuz kaldığını öğrenerek başka alternatifler aramaya koyulmuşlardır[488]. Yine İstanbul'da devreye giren Power Marsh, kendilerine pek fazla umut vaat etmeyen açıklamalar yapmıştır[489].

4.5. Kamil Paşa'nın Misyonerlere Yardımı

Bu olaylar olurken Amerikalı misyonerlerin iyi ilişkiler içinde bulundukları Başkale'deki Kamil Paşa, başka bir görevle geçici olarak Amediye'nin güneyine gönderildiği için yaz aylarında onun yerine asker kökenli bir görevli olan Mustafa Paşa yürütmüştür. 11 Ekim 1852 tarihinde misyoner Coan, Kamil Paşa'nın geri dönüş yolunda Gevar/Yüksekova'ya uğrayarak misyonerlerle görüşmüştür. Misyonerler, Kamil Paşa'yı kendilerine iyi davranan insanca ve dostça bir insan olarak tanımlıyor ve ondan yaşadıkları sorunlarda kolaylaştırıcı bir rol oynamasını istemişlerdir. Misyonerlerle altı gün boyunca bir arada bulunan Kamil Paşa onlara neler yapmaları konusunda onlara danışmanlık yapmıştır. Hatta bu konuda Coan'ın isteğiyle Dr. Wright'e yardımcı olmaya çalışmıştır. Misyonerlere göre Kamil Paşa, Toma'nın serbest bırakılması ve misyonerlere yeni bir kalacak yer inşa edilmesi konusunda bir şeyler yapamadığı için onlara üzüntüsünü bildirmiştir. Muhammed Paşa'ya karşı çıkamamakla birlikte Kamil Paşa misyonerlerin kaldıkları evin yanına bir iki oda eklemelerine müsaade etmiştir. Hatta bu eklenen odalardan birisi yakacaklar için diğeri ise onlara karşı yönelecek herhangi bir tehlikeye karşı onları koruması için bir muhafız için hazırlanmıştır. Kamil Paşa, bu bölgeye aynı zamanda kendi oğlu Hürrem Beyi de zaman zaman misyonerleri gözetsin diye göndermiştir. Nitekim onun Başkale'ye geri döndüğünün gecesinde birkaç saldırgan, misyonerlerin muhafızına ateş ederek onların sıkıntı yaşamalarına neden olmuşlardır. Bu olayı oğlundan duyan Paşa, misyonerleri koruması için önce üç asker daha sonra da bunlara ek olarak altı muhafız daha göndermiştir. Ertesi günde Kamil Paşa'nın emriyle Gevar/Yüksekova

488 Rhea , s.123.
489 Rhea, s.128-129.

müdürü gelerek misyonerlerin meskeninin yanındaki zarar göre iki odayı bulduğu iki ustayla tamir ettirmiştir. Bir müddet sonra da bizzat Kamil Paşa'nın kendisi gelip misyonerlerin durumunu yakından görmüştür.

4.6. Mar Şamun'un Misyonerlerden Coan'la Görüşmesi

Yaz mevsimin sonunda Amerikalı misyonerler, bu kışı da bu bölgede geçirmek için hazırlıklar yapmışlardır. Ancak misyoner Coan'a göre bu yıl geçen seneye göre kışa daha hazırlıksız yakalanmışlardır. Buna rağmen burada kalmayı planlayan misyonerlere, Urmiye'deki arkadaşları burasının bir bayan için sıkıntılı bir yer olduğu konusunda hemfikir olarak onun en azından kışı Urmiye'de geçirmesi gerektiğini öne sürmüşlerdir. Bu nedenle Gevar/Yüksekova'daki kış faaliyetlerini kış sezonunda Coan ve Rhea tek başlarına birlikte yönetmeyi planlamışlardır. 20 Ekim 1852 tarihinde Gevar/Yüksekova'ya görevlendirilen diğer bir misyoner aile olan Craneler Urmiye'ye ulaşmıştır. Rhea ve Coan, Urmiye'ye Bayan Coan'ı bırakmak için uğramış ve geri dönüşlerinde Bay Crane'yi de yanlarına alarak istasyonlarına geri dönmüşlerdir.

Misyonerlerin gidişi ile sevinen Mar Şamun sevinci onların geri dönüşü ile son bulmuştur. Gevar/Yüksekova'da karşılaşan iki taraf kendi aralarında yaşadıkları olayları değerlendirmişlerdir. Patrik, misyonerlere onlara Urmiye gibi sıcak ve güzel bir yerden neden böyle soğuk ve karlı bir yere döndüklerini sormuştur. Ona göre misyonerler burada değil Urmiye'de kalmalıydılar. Patriğin bu sözlerine Coan, burasının kendi evleri ve halkın da kardeşleri olduğunu vurgulayarak Hıristiyanlık uğruna hiçbir yere gitmeyeceklerini yenilemiş ve patriği mensup olduğu inanca zarar verdiği yönünde suçlamışlardır. Patrik ise onun bu sözlerine şaşırmış ve karşılık olarak da bir yandan Katolikler, bir yandan Yakubiler ve diğer bir yandan da Keldanilerin halkının büyük bir bölümünü kendisinden ve Nasturilikten koparttığını şimdi de geri kalan kısmını Amerikalıların ele geçirmeye çalıştığını söyleyerek onları suçlamıştır. Coan'da bunun doğru olmadığını 18 yıl boyuca kendisinin de bildiğini söylemiştir. Ayrıca Coan, ona misyonerliğin ne için yapıldığını hakkında onu bilgilendirerek ona karşı son derece kibar davrandıklarını belirtmiştir. Ancak bu cevap patriği sinirlendirerek kendisinin yaptığının yanında misyonerlerin nezaketinin söz konusu bile olamayacağını söyleyerek

onları Urmiye'deki Nasturileri kendisinden kopartmakla suçlamıştır. Ona göre misyonerlerden sonra Urmiye'deki Nasturiler üzerindeki hâkimiyetini yitirmiş ve bu bölgenin kendisi için artık bir önemi kalmadığını belirtmiştir. Amerikalı misyonerler ise onun yanıldığını Urmiye bölgesindeki insanların hala kendisini liderleri olarak gördüğünü ve ona saygı duyduklarını belirterek en kısa zamanda buradaki halk arasında bir gezi yapması gerektiğini ileri sürerek, onun Urmiye'de bulunduğu dönemdeki gördüğü saygıdan bahsetmişlerdir. Buna rağmen patrik görüşünde ısrar ederek oradaki insanları lanetlediğini ve misyonerler yüzünden binlerce toman para kaybettiği gibi fakir halkından yaklaşık 10.000 kişiyi sırf Dr. Grant'ın Tiyari'de bir misyon binası yapmak için kalkıştığı girişimin Kürtleri tahrik ettiği için kaybettiğini söyleyerek misyonerleri suçlamayı sürdürmüştür. Ancak Coan, orada bulunan Gevar/Yüksekova'nın ileri gelenlerinin huzurunda Mar Şamun'a yaptıkları nedeniyle suçlamalarda bulunduğu gibi yaşanan olaylarda bütün suçu ona yüklemiştir. Mar Şamun'u başının Tiyari'de ölen Nasturiler sayesinde yerinde durduğunu ve onun geleneksel olarak Nurullah Bey'e vermekle yükümlü oldukları vergiyi vermemeleri yönünde kışkırtarak olaylara neden olmakla suçlamıştır. Yine ona hitaben siz, gayet iyi biliyorsunuz ki; Dr. Grant sizi ve halkınızı kurtarmak için elinden geleni yaptı hatta Musul'daki mültecilere yardımcı olabilmek adına hayatını feda etti gibi sözlerle patriği yalancı çıkartmaya çalışmıştır. Ancak patrik Coan'ın söyledikleri yalanlamıştır.

Bu görüşme sırasında Mar Şamun, misyonerlere Amerika'daki Hıristiyanların neden kendisi ve halkı ile ilgilenerek, matbaada dini kitaplar ve İncilleri yeni ve eski dilde çoğaltarak kendilerini neden Avengelist yapmaya çalıştıklarını sormuştur. Hatta misyonerlere "*Siz kimsiniz? Neden bize vaaz etmeye geliyorsunuz ?*" gibi sorular sorarak kendilerinin zaten Hıristiyan olduklarını misyonerlerin putperestlerin bulunduğu bölgelere gitmelerinin daha iyi olacağını salık vermiştir. Ayrıca misyonerlere İncil'i ilk kendilerinin benimsediğini onların ise İncil'le kendileri vasıtasıyla tanıdıklarını belirterek misyonerlere kendilerini Tanrı yolundaki Hıristiyanlığın kaynağı, kökü ve babaları olduğunu ve misyonerlerin ise ancak onların çocukları olduğunu belirtmiş ve onları uzak diyarlardan gelip babalarının sakallarını yolmaya ça-

lışan çocuklar olarak olduğunu söylemiştir. Son olarak Amerikalı misyonerleri Nasturiliğin oruç, yortu ve diğer ayinlerinden uzaklaştırarak insanları dini ritüellerini yapmalarına engel olmakla suçlamıştır. Misyonerler ise gerçek inancı kendilerinin yaşadığını ve onun bölgesindeki Cilo Aşireti'ne mensup insanlar arasında vaazlarını duymak isteyenlerin olduğunu söyleyerek kendilerini haklı çıkartmaya çalışmışlardır. Misyonerlerin yanından patriğin ayrılmasından sonra bu sefer misyonerlerle insanları Nasturilikten soğuttuğu gerekçesiyle Gevar/Yüksekova Piskoposu Mar Slewa tartışmıştır.

Gevar/Yüksekova'dan ayrılan Mar Şamun, birkaç gün sonra piskoposa misyonerleri bölgesinden çıkartması yönünde emrini iletmiştir. Ancak piskopos bunu kendisinin ve Gevar/Yüksekova müdürünün de denediğini ancak başaramadığını belirterek bunu nasıl yapacağı konusunda yardım istemiştir. Bunun karşılığında patrik kendisinin onları bu bölgeden çıkartacağına dair söylemlerini devam ettirmiştir. Ancak bir sonraki gün Amerikalı misyonerlere selam göndererek önceki gün onlarla yaşadığı sorunlardan dolayı özürlerini ve misyonerlerin arkadaşları olduğunu ilettirmiştir. Toma'nın kendisi gibi yerel bir yardımcı olan Khamis, Mar Şamun'un yaşanan o tartışmadan önce içtiği güçlü bir içkinin etkisinde olduğunu ve bu nedenle misyonerle bu kadar çekiştiğini ertesi gün ayıldığı ve yaptıklarının farkında olduğu için böyle davrandığını belirtmiştir. Bu durumu özellikle Amerikalı misyoner Coan şaşkınlıkla karşılamıştır. Bu olayların sonunda Mar Şamun 22 Aralık 1852 tarihinde misyonerlere söz verdiği için Toma'nın serbest bırakılması için müdüre giderek ricacı olmuştur. Ancak onunda girişimi de fayda vermemiştir.[490].

490 *The Missionary Herald: 1853,* s.77-79, 111-114.

III. BÖLÜM

MİSYONERLER VE MAR ŞAMUN ARASINDA MÜCADELELER

A-YEREL YARDIMCI TOMA'IN HAPSE ATILMASI VE YAŞANAN GELİŞMELER

1- Hakkârili Yardımcı Toma

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Hakkâri bölgesinde Amerikalı misyonerle yoğun ilişkide bulunup onların buradaki eli ayağı olan ve daha sonrada tutuklanmasıyla nerdeyse uluslar arası bir soruna dönüşen Toma Gevar/Yüksekovalı Nasturi din adamıdır.

Rahip Toma, 1844 yılında Hakkâri dağlarından Urmiye'ye gelmiş burada Amerikalı misyonerlerle tanışmış ve onların eğitim kurumlarındaki faaliyetlerine destek vermiştir[491]. Ardından Rahip Toma 25 Ocak 1846 tarihinde resmen Protestan olmuştur. Bu tarihten sonra Toma, Amerikan misyonerlik grubunun içinde yer alan Hakkâri bölgesindeki önemli Nasturi din adamlarından birisidir[492]. Kendisinden sonra ailesinin Protestan faaliyetlerine katılmasını sağladığı gibi yeğenlerinin de birer Protestan gibi yetişmesini sağlamak için Urmiye'deki okullara gitmelerine ön ayak olmuştur. Nitekim Seir'deki erkek okulundaki öğrencilerden Geweris onun yeğenidir. Onun Memikan/Bulaklı'da Amerikalı misyonerlere yardımı ve onlar lehine vaazlarda bulunması, misyonerlerin düşmanı olan Mar Şamun'u oldukça kızdırmıştır. Onu ve ailesini misyonerlerle birlikte hareket etmekten vaz-

491 *Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Thirty-Seventh Annual Meeting, Held In New Haven, Connecticut, Sept. 8-11, 1846.*, s.120-122.

492 Justin Perkins and Fidelia Fiske, *a.g.e.*, s. 128-129; Rufus Anderson, *a.g.e., I.*,, s.343; *Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Fortıeth Annual Meeting, Held In Pıttısfield,Massachusetts, Sept.11-14, 1849.*,s. 127.

geçirmek için çeşitli yollara başvurmuştur[493]. Ancak ileride görüleceği üzere bu konuda Başarlı olamamıştır.

2. Mar Şamun'un Süleyman Bey'le Anlaşarak Toma'yı Öldürmeye Çalışması

Bedirhan Bey'in Nasturilere karşı giriştiği harekât sonrasında Nasturi Patriği Mar Şamun'un başına gelen hadiselerden dolayı Amerikalı misyonerleri suçlamaya başlamış ve onların Nasturiler arasındaki her türlü faaliyetlerini engellemeye çalışmıştır.[494].

Ancak Urmiye bölgesine kaçtıktan bir müddet sonra gelişmelerin kendi aleyhine dönüşmeye başlaması üzerine patrik, 20 Eylül 1848 tarihinde Osmanlı topraklarında olan ve Urmiye'ye yakın olan Marbeshoo adlı köye yerleşmiştir. Mar Şamun, bu köyden eski düşmanı olan Nurullah Bey ve Süleyman Bey ile eski ikametgâhına geri dönmesine izin vermelerini ve dostluk içinde yaşamak isteyen mektuplaşması olmuştur. Hatta Mar Şamun'un emirlerine uymadığı ve Amerikalı misyonerlerin Gevar/Yüksekova'daki faaliyetlerini koordine ederek buradaki okulda öğretmenlik yapan Papaz Yardımcısı Toma, Süleyman Bey tarafından taciz edilerek 50 dolar civarında bir para fidye ödemek durumunda bırakılmıştır. Amerikalı misyonerlere göre bölgede faaliyet gösteren Toma'ya ilk önce Gevar/Yüksekova piskoposu onun cemaatten aforoz edildiğine dair bir kâğıt almıştır. Bunun üzerine Toma, Urmiye'ye gelerek Mar Şamun ile görüşmek istemiş ancak görüşememiştir. Birkaç gün burada kalan Toma tekrar geri memleketine geri dönmüştür. Birkaç gün sonra Gevar/Yüksekova piskoposu ve halk Müdebbir Süleyman Bey'e başvurarak Toma'nın ya öldürülmesi ya da evinin yıkılmasını istemiştir. Bunun üzerine Süleyman Bey'in Musti/Mustafa ve Sado adlı iki adamı tarlada çalışırken Toma'yı alıp Dizza'ya götürmüşlerdir. Burada adı geçen adamlar kendisine işkence yapmış-

493 *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Fortieth Annual Meeting, held in Pittisfield, Massachusetts, Sept.11-14, 1849*., s. 133-134;Rufus Anderson, *a.g.e. I.*,, s.343. 1849 yılında Nurullah Bey'de Osmanlı yetkileri tarafından Hakkâri bölgesinden çıkartılmış ve bir müddet kaleden kaleye kaçmış ise yakalanarak hapse atılmıştır. Süleyman Bey'de aynı şekilde yakalanmış İstanbul'a götürülürken Erzurum'da ölmüştür. Bkz aynı eser aynı sayfa.

494 Dwight W.Marsh, *a.g.e.*, s.98-102; Justin Perkins, *Missionary Life In Persia Being Glımses Of The A Century Of Labors Among The Nestorians,* s.136-137, 142-143.

lardır. Ancak bir müddet sonra Toma'nın alıkonulduğunu öğrenen köylüleri onu Süleyman Bey'in elinden almışlardır. Köylüleriyle birlikte geri dönüşlerinde Süleyman Bey'e karşı yardım bulabilmek için Kürt dostlarından Çelebi Ağa'ya bir çocuk göndermişlerdir. Çelebi Ağa haberi alır almaz derhal Memikan/Bulaklı Köyü'ne gelmiştir. Onun ardından bu sefer Süleyman Bey'in adamları da gelerek ondan Toma'yı tutuklamasını ve kendileri vasıtasıyla beylerinin yanına göndermesini istemişlerdir. Çelebi Ağa ise, Toma'yı onlara vermeyeceğini ancak onun malını veya mal olarak ne istiyorlarsa elde etmelerine yardımcı olacağını hatta evini yıkmak istiyorlarsa her türlü yardımı yapacağını belirtmiştir. Ancak Süleyman Bey'in adamları onun malını değil bizzat kendisini istediklerini belirterek Çelebi Ağa'dan onu göndermesini veya kendilerine teslimini istemişlerdir. Ancak o Süleyman Bey'in kızacağını bil bile bunu reddetmiş ve Nasturilerin diğer bir Kürt dostları olan Abdullah Ağa'ya haber göndererek ondan Toma'nın güvenliğini sağlamasını istemiştir. Toma bu Kürt Bey'inin yanına giderken bu sırada Çelebi Ağa ve Abdullah Ağa, Süleyman Bey'e Kahraman Ağa adlı bir diğer Kürt beyini aracı olarak o sırada Cilo bölgesinde bulunan Süleyman Bey'e göndermişlerdir. Süleyman Bey, bunun üzerine aracılık eden Kahraman'a Mar Şamun ve Gevar/Yüksekova Pikoposu'nun, kendisine Toma'yı öldürmesini istediğini belirtmiştir. Ancak aracıların hatırı uğruna bu işten vazgeçeceğini fakat Toma'nın da misyonerler tarafından kendisine gönderilen ve Toma'nın vermediğini iddia ettiği 30 tümenlik bir parayı kendisine bizzat vermesi şartıyla bu işe razı olacağını belirtmiştir. Ancak Toma bu paranın kendisine verilmediğini, Süleyman Bey'in kendisini öldürmek için bahane oluşturduğunu iddia etmiştir. Araya Toma'nın birçok Kürt dostunun devreye girmesiyle birlikte Süleyman Bey onları dinlemiştir. Öte yandan piskoposun kardeşi Mar Şamun ve kendilerinin ondan Toma'yı öldürmesini istediğini tekrar yinelemiştir. Bütün bu tarafları dinledikten sonra Süleyman Bey, Toma'dan ona göre küçük bir miktar mal var varlığı almakla yetinmiştir. Aldığı para ve mal miktarı Toma'ya göre ilk başta 14 toman para, 4.5-5 toman arası iki palto, iki toman karşılığı için kapı kilidi ve bir toman değerinde adamı için iki elbise almakla yetinmiştir. Bundan sonra da onu dininden dönmekle itham ederek bunun doğru olup olmadığı yönünde sıkıştırmıştır[495].

495 *The Missionary Herald: 1849*, s.158-160.

Amerikalı misyonerlerle ili ilişkilere sahip olan Toma'dan kurtulma konusunda İstediğini elde edemeyen Mar Şamun adamlarıyla onu ve ailesini taciz etmeye devam ettiği gibi bu sefer Gevar/Yüksekova'nın önde gelen Kürt liderlerinden Müdebbir isimli bir şahsı, Toma ve ailesini ortadan kaldırması için kışkırtmıştır. Bu nedenle korkulu günler geçiren kendisi ve ailesi durumlarını Urmiye'deki misyonerlere ulaştırmakla kalmamış ve 1849 yılının kasım ayında gizlice kendisi, kardeşleri Oshana, Hamis, David ve yeğeni Geweris Memikan/Bulaklı'dan kaçarak Urmiye doğru yola koyulmuşlardır. Dört günlük bir yolculuktan sonra 16 Kasım 1849 yılında Tergevar'daki Tooloo Nasturi köyüne ulaşmış ve burada başta Papaz Khanan Eshoo olmak üzere sakinler tarafından sıcak bir şekilde karşılanmışlardır. Khanan Eshoo'nun evinde misafir olan bu kafile bir müddet sonra yanlarında bir Müslüman'la birlikte birkaç Nasturi bu eve gelmiş ve Mar Şamun ve onun hakkında konuşmalarda bulunmuşlardır. Bu konuşma üzerine papaz evden ayrılmış gelen adamlardan birisi onları evden ayrılmalarını zira ev sahiplerinin kendilerini evinde ağırlamak istemediklerini söyleyerek onları evden çıkartmıştır. Bunun üzerine Toma ve yanındakiler akşama doğru diğer bir köy olan Toolakee'ye gelmiş ve burada Sanem adlı bir dul kadının evinde misafir olmuşlardır. Köylüler tarafından karınları doyurulan Toma ve ailesi uyurlarken eve ansızın Tergevar bölgesindeki Kürtlerin önde gelen reislerden Abdul Bey ve on adamı gelerek onlara korku dolu anlar yaşatmıştır. Neden bu muameleye maruz kaldıkları sorulunca Abdul Bey onlara, Mar Şamun'dan kendisine Memikan/Bulaklı'dan gelen Nasturilerle karşılaştığında Toma ve yanındakilerin soyulup öldürülmeleri yönünde bir mektup aldığını söylemiştir. Onun adamlarından biri de kendilerine üzerlerinde bol miktarda para taşıyanların Toma ve kardeşleri olduğu yönünde bilgileri veren ve buraya yönlendiren kişinin de Papaz Khanan Eshoo olduğunu söylemiştir. Toma ve yanındakiler evde Kürtlerden dayak yerken bu sırada köyde bulunan Şikak Aşireti'nin ileri gelenlerinden Ömer adlı bir Kürt lider eve gelerek Toma ve beraberindekileri onların elinden almıştır. Ancak Abdul Bey, Ömer'e üzerlerinde çok miktarda para bulunduğuna inandığı Nasturilerin parasını almadan bırakmayacağını söylemesi üzerine elbiselerinden başka bir nesneleri olmayan Toma ve ailesini yine Ömer Bey, beş İran tümeni karşılığında kurtarmıştır. Bu paranın 4 tümenini hemen veren Ömer onların Soolkee Köyü'ne götürülmelerini en-

gellemiştir. Ancak bir müddet sonra Abdül tekrar Ömer'in evine gelerek Nasturileri almak istemiştir. Bunun üzerine Ömer kalan son bir tümeni de vererek onu başından savmış ertesi günde Tergevar'da bulunan Mirza adlı birinin evine götürmüştür. O'da Ömer'e Abdul'e verdiği paradan bir fazla vererek oğluyla birlikte Toma ve akrabalarını Meşhedi adlı birinin aynına göndermiş ve böylelikle Urmiye'ye ulaşmışlardır[496].

Yine Gevar/Yüksekova'nın Piskoposu Mar Slewa'da aynı muameleye maruz kalmıştır. Ancak bu süre içinde Osmanlı Devleti, bölgeye asker sokarak Nurullah Bey'i yerinden tart etmiş ve hâkimiyetini bölgeye yaymış ve misyonerlerce bu durum gelecekteki misyon faaliyetleri için olumlu karşılanarak Amerikalı misyonerler gelişmelerin ne yönde seyredeceğini beklemeye başlamışlarına neden olmuştur[497].

3. Hakkâri'ye Dönen Toma ve Kardeşlerinin Faaliyetleri

27 Eylül1850'de Gevar/Yüksekovalı Toma ve kardeşleri Yonan ile Khamis, Hakkâri bölgesinde misyon ziyaretlerinde bulunmuşlardır. İlk önce Ishtazin/Yeşiltaş bölgesine doğru yola koyulan yerel misyonerler Booova Köyü'ne ulaştıklarında etraflarına toplanan köylüler kendisilerine daha önceden misyonerlerin köyde dağıttıkları kitapları getirmişlerdir. Ancak bu köylülerin hiçbiri okuma yazma bilmemektedir. Burada bir müddet vakit geçirdikten sonra yerel misyonerler bu sefer biraz daha uzakta buluna Kerpil Köyü'ne ulaşmışlardır. Bu köyde yaklaşık dört saat misyon işleri ile meşgul olan yerel yardımcılara göre buradaki halk kendirlini dinlemek için oldukça hevesli olup kendilerinden köylerinde kalıcı bir vaiz ve çocuklarını eğitmesi için bir öğretmen talep etmişlerdir. Bununla da yetinmeyen köylüler onları memnun ettirebilmek adına ellerinden gelen her türlü konukseverliğini göstermişlerdir. Buradan ayrılan misyonerler akşama doğru diğer bir Nasturi köyü olan Musperan Köyü'ne ulaşmış ve burada gün batmadan önce bir evin damından köylülere propaganda yapmışlardır. Yine onlara göre bu köyden bir şahıs kendilerine eğer Koçaniş'ten gelmiyorlarsa, ilk başta ona gidip kendilerine vaaz vermeye gelmesini istemiştir. Ancak orda

496 Justin Perkins and Fidelia Fiske, *a.g.e.,* s.129-131; *The Missionary Herald: 1849,* s.160-161;Rufus Anderson, *a.g.e., I.,* s.343-344.
497 *The Missionary Herald: 1849,* s.93-94.

bulunan bazı kişiler bu adamı destekledikleri gibi bazıları gülmüş bazıları ise misyonerlere onları dinlemeyip kendilerine vaaz vermelerini istemişlerdir. Yerel yardımcılar bu köyden de oldukça iyi izlenimlerle diğer bir köy olan Urea'ya gece vakti varmışlardır. Burada da kendilerine göre her yaştan insanlara vaaz vermiş ve buradan Cilo Aşireti'nin bulunduğu köylere doğru yola koyulmuşlardır. İlk ulaştıkları köy olan Zeer'de kendilerini karşılayan papaz ve papaz yardımcısının kendilerine getirdiği eski İncilleri okuyarak onları hayrete düşürmüşlerdir. Zira kendilerinden önce buraya gelen diğer misyonerler –muhtemelen Katolikler- kitaplarını okuyamamışlardır. Yerel yardımcılara göre buradaki kilisede tozlar içinde el dokunulmamış İnciller ve kitaplar bulunmaktadır. Bu nedenle burada misyonerlik faaliyetleri için verimli bir alan bulunmaktadır. Hatta papaz yardımcısı, yerel misyonerlerden etkilenerek çocuğunu Urmiye'deki okula göndermeyi taahhüt etmiştir. Buradaki izlenimlerinden oldukça mutlu ayrılan yerel misyonerler, Cilo Aşireti'nin merkezine giderek Mar Ziya Köyü'ne ulaşmışlardır. Burada bir yortu/bayramla karşılaşan yerel yardımcılar bu törenin davullar ve çeşitli müzik aletleriyle yapılmasına karşı çıkarak bunların putperest âdeti olduğunu iddia etmiş ve halkı bu konuda uyarmaya çalışmışlardır. Ancak halk bu tür eğlence ve oyunların piskoposun bilgisi dâhilinde yapıldığını hatta müzik sesini duymazsa müzisyenlerin çocuklarını öldürmekle tehdit ettiğini belirtmişlerdir. Mar Ziya, bayramı için Baz, Dız, Tehoma, Tiyari, Cilo ve Gevar/Yüksekova'dan birçok insan gelmiş ve bunlar kadın erkek bir arda dans etmiş, kilisenin duvarlarına ve kapısına yüzlerini ve ellerini sürerek sevgi gösterilerinde bulunmuşlardır. Yerel misyonerler Protestan oldukları için bu durumdan rahatsız olarak onları bu hareketlerinin Hıristiyanlığa uygun olmadığı yönünde tekinlerde bulunmuşlardır. Konuştukları bazı insanlar onların Nasturi olup olmadığını sormuş ve onların kendilerinden olduğunu öğrenince konuşmakta bir sakınca görmemişlerdir. Özellikle Baz Aşireti'nin bölgesinden gelen Nasturiler kendileri arasında misyonerlik yapmaları ve okul açmaları yönünde istekte bulunmuşlardır. Yerel misyonerler, onlardan Baz bölgesinde kendilerince kurtların yani Katoliklerin faaliyet gösterdiklerini öğrenmişlerdir. Ertesi gün diğer bir Nasturi Köy olan Talana'ya ulaşan Khamis ve Yonan burada pek fazla bir misyonerlik faaliyeti yapamamışlardır. Zira köyde bulunan vergi memurundan dolayı çekinmişlerdir. Ancak burada

karşılaştıkları Nasturilerden, misyonerlerden dolayı şikâyetler dinlemişlerdir. Çünkü köylüler birbiri ardınca ziyaret eden misyonerleri birbirine karıştırmaya başlamışlardır. Ayrıca buna misyonerlerin birbirlerini kötülemesi de bu durumun daha da karmaşıklaşmasına neden olmuştur. Yerel misyonerler bu köylülerden daha önce burayı ziyaret eden Katoliklerin kendilerini kötülediğini öğrenmişlerdir. Onlarda kendileri ile Katolikler arasındaki farkı anlatarak bir nevi onlara cevap vermeye çalışmışlardır. Buradan Ora Köyü'ne oradan da Zap Nehri kenarında kurulmuş olan Narra Köyü'ne geçmişlerdir. Ancak burada köylülerin tarlalarını zararlılara karşı korumak için ava gittiklerini görünce propaganda için onların geri dönmesini beklemişlerdir. Köylüler geri dönünce vaazlarını bitirip dedelerinin Memikan/Bulaklı'ya gelmiş olduğu köyleri olan Nerik Köyü'ne gelmiş burada akrabalık bağlarını da kullanarak halka propaganda yapmışlardır.

Yonan ve kardeşi Khamis, Baz Aşireti'nin bulunduğu bölgeye doğru yola koyulmuşlardır. Irwintoos adlı köye vardıklarında burada daha önceden Katoliklerle ilgili sorunlar yaşadığını fark etmişlerdir. Şöyle ki; bu köyden bir papaz Roma'ya giderek burada yedi yıl eğitim görerek Katolik misyonerlik faaliyetlerinde bulunmak için köyüne dönerek misyonerlik yapmış ve az da olsa kendi mezhebine taraftar bulmayı başarmıştır. Onun faaliyetlerinden rahatsız olan Mar Şamun, köyün meliğine derhal bu Katolik misyoneri bu köyden çıkartmasını istemiştir. Melik'te misyoneri döverek zorla köyden çıkartmıştır. Yerel Katolik misyoner de bunun üzerine Başkale'de bulunan paşanın yanına giderek ondan bu köyde kalmak için gerekli müsaadeyi alarak geri dönmüştür. Geri dönüşünde papaz hatta halka burada kalmak için Mar Şamun'dan izin aldığını dahi söylemiştir Amerikalı misyonerlerin gelmesinden bir müddet önce buradan ayrılarak Urmiye'ye geri dönmüştür. Yerel misyonerler ise onun ayrılmasından kısa bir süre sonra köye ulaşmış ve misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Hatta bu sırada vefat eden bir kız çocuğunun cenaze törenini yönetmişlerdir. Buradan diğer bir köy olan Shwawoota Köyü'ne ulaşarak burada da propaganda icra ederek Tehoma bölgesine doğru yola koyularak misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Tehoma'da bulundukları sırada bir papaz kendilerinden köylerinde okul açmalarını istemiştir. Ancak Yonan ve Khamis bundan Mar Şamun'un memnun olmayacağını belirtmiş iseler de papaz, onu dinlemeyeceğini ifade

etmiş ve onları okul açmaya teşvik etmiştir. Buradaki işlerini bitiren yerel misyonerler diğer önemli bir aşiretin bulunduğu Tiyari'ye doğru yola çıkmışlardır. Buradan da Lizan Köyü'ne ulaşmışlardır. Bu köyde fazla vaaz edecek kimse bulamayan misyonerlere bir Nasturi burada olduklarından Mar Şamun'un haberi olup olmadığını sormuştur. Buradan sonra yerel misyonerler geri dönerek gezilerini tamamlamışlardır[498].

4. İstasyon Evinin Genişletilmesi Sorunu ve Toma'nın Tutuklanması

1852 yılının bahar ayıyla birlikte Amerikalı misyonerler, bölgeye gelecek olan yeni arkadaşlarına yer açmak ve kendilerine daha iyi bir mesken inşa etmek için Toma'nın yardımlarıyla girişimde bulunmuşlardır. Bunun için tomruklar ve taşlar kesilmiştir. Bu konuda Rhea'ya göre Gevar/Yüksekova müdüründen dahi inşaat konusunda herhangi bir engel görmemişlerdir. Ancak 2 Haziran'da duvarların yükselmesiyle birlikte Gevar/Yüksekova müdürü inşaattan sorumlu olan Toma'yı yanına çağırarak halkın kendisinden şikâyetçi olduğu belirterek bu sorunun çözülmesi için makamına çağırmıştır[499]. Burada Toma, misyonerlere düşman olan Gevar/Yüksekova piskoposu ve ona bağlı zümreyle karşılaştığı gibi onların sözlü sataşmalarına ve tehditlerine maruz kalmıştır. Bu olaydan üç gün sonra müdür tarafından inşaat çalışmalarının durdurulması ve Toma'nın Dizza'ya gelmesi emredilmiştir. Amerikalı misyonerler bu durumun Başkale Paşalığından gelen emir üzere değil Gevar/Yüksekova meclisinde alınan karar üzerine verildiğini öğrenmişlerdir. Misyonerlere göre bu kararın çıkmasına Gevar/Yüksekova Nasturi Piskoposu, Ermeni Piskopos ile kendilerine düşman bir Kürt aşiret reisinin etkisi bulunmaktadır. Bu gelişmeler üzerine Rhea 14 Temmuz'da Urmiye'ye giderek buradaki misyonerlerle neler yapılabileceği konusunda görüş alışverişinde bulunmuştur. Buna göre misyonerlerin köy halkından kendilerinin burada kalmaları yönünde bir hepsinin imzaladığı bir dilekçe alıp bunu misyonerlerin İstanbul'daki politik işlerine bakan Power Marsh, vasıtasıyla hükümet yetkililerine vermeleri kararlaştırılmıştır. Bu belgede aynı zamanda Gevar/Yüksekova müdürünün ve Van Paşası hakkında şikâyetlerde yer almaktadır. Bu olaydan birkaç gün sonar eskiden Musul civarlarında oturan

498 *The Missionary Herald: 1851,* s. 92-97.
499 Dwight W. Marsh, *a.g.e.,* s.112-119; HR.MKT. 49 / 29; HR. MKT. 56 /3.

bir Hıristiyan iken daha sonra karıştığı bir cinayet nedeniyle Müslüman olan ve askere yazılan bir asker misyonerlerin yanına gelmiş ve onlarla dua etmiştir. Ancak gece vakti misyonerlere göre çevreden gelen hırsızlarla girişilen mücadele sonunda misyonerlerin kapısının önünde öldürülmüştür. Yapılan inceleme ve tahkikat sonunda misyonerlere göre özellikle kendi köylerindeki insanlara tanıktan ziyade birer mahkûm gibi davranılarak zincirlerle Dizza'ya oradan da Başkale'ye götürülmüşlerdir. Bu götürülenler arasında Amerikalı misyonerlere yakınlıklarıyla bilinen Ziya, Toma, Khoshaba ve Eshoo bulunmaktadır. Burada bir askeri çadırda hapsedilen Toma ve berberindekilere paşa tarafından askeri neden öldürdükleri sorulmuştur. Bu suçlamayı kabul etmeyen Toma ve yanındakilere neden misyonerleri köylerinden çıkartmadıkları ve niçin İngiliz olmaya çalıştıkları gibi bir takım sorular sorulmuştur. Hatta askeri misyonerlerin öldürüp öldürmediği de kendisine sorulan Toma, Amerikalı misyonerlerin barışsever insanlar olup kendisinin arkadaşları olduğu yönünde beyanatlar vermiştir[500].

4.1. Toma'nın Tutuklanmasında Patriğin Rolü

Toma'nın hapsedilmesine neden olan şikâyeti yapan kişi ise, bölgedeki piskoposu vasıtasıyla Nasturi Patriği Mar Şamun'dan başkası değildir. Mar Şamun, İran'dan ayrıldığından beri Amerikan karşıtlığını sürdürmüş, Hakkâri'de Amerikan misyonerleri ile ilişkide bulunan kişileri cezalandırmaya devam etmiştir[501]. Gevar/Yüksekova'da Amerikalılarla birlikte Protestanlığı yaymaya çalışan Toma'yı cezalandırmak ve bu tür faaliyette bulunacaklara gözdağı vermek amacıyla onun ve ailesinin Gevar/Yüksekova'da bulunan evini yıktırmıştır[502]. Rhea ve Coan, Toma'nın tutuklanmasının hemen akabinde yerel yetkililer nezdinde girişimlerde bulunmaya başla-

500 Dwight W. Marsh, *a.g.e.,* s.112-119. Osmanlı arşiv belgelerinde de Toma'nın tutuklanmasının nedeni olarak bir cinayet vakası geçmektedir. Bkz. A.MKT.UM. 111 / 21; A. MKT. UM 138 / 24.

501 Rufus Anderson, *a.g.e., I.,*s.358-59; Dwıght W.Marsh, *a.g.e.,* s.126-127; *Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Fortıeth Annual Meeting, Held In Pıttısfield,Massachusetts, Sept.11-14, 1849.,* s.127.

502 Rufus Anderson, *a.g.e., I.,*s.342-343, 359; Rufus Anderson, *a.g.e., II.,*s.93; *Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Fortıeth Annual Meeting, Held In Pıttısfield,Massachusetts, Sept.11-14, 1849.,* s.127.

mışlardır[503]. Bu misyonerler, faaliyetlerini engellemeye çalışan ve yetkililer nezdinde kendilerine sorunlar çıkartmaya çalışan Mar Şamun'un olayda parmağı olduğunu ve kendilerine karşı düşmanca tutum takındığını ileri sürerek onu yetkililere şikayet etmişlerdir. Osmanlı Devleti ise rahatsız edilen Amerikalı Coan ve Rhea adlı iki misyonerin güvenliğinin sağlanmasına çalışmış olmakla birlikte onların Nasturiler arasında okul açma ve Nasturileri Protestanlaştırma hareketlerinden rahatsız olup okul inşaatına karşı çıkmıştır[504]. Bu süre zarfında Toma'nın tutukluluk durumu devam etmiştir.

4.2. İngiliz Görevli William'ın Misyonerler Lehine Girişimleri

Toma'nın tutuklanması üzerine 2 Ağustos 1852 tarihinde Amerikalı misyonerler yakınlarda bulunan Osmanlı-İran sınırında araştırmalarda bulunan antikacı jeolog Mr. Loftus ile sınır komisyon üyesi William'a başvurarak onlar sayesinde yardımcılarını kurtarma yoluna gitmişlerdir. Onların başvurusu üzerine William, misyonerlere yardımcı olması için bir mektup yazarak Gevar/Yüksekova müdürüne ve Nasturi Piskoposa vermesi için Loftus'la birlikte göndermiştir. Loftus'ta bu mektuplarla birlikte ilk önce müdürün yanına giderek kendisinin sırf sınır komisyonluğu görevinden üç dört günlük yoldan misyoner arkadaşlarını görmeye geldiğini belirterek müdürü misyonerler lehine etkilemeye çalışmıştır. Birlikte yemek yerken Loftus, müdüre neden misyonerlerin bina inşaatına izin vermediği yönünde sorduğunda müdür, misyonerlerin kendisinin arkadaşları olduğunu uzun uzadıya anlattıktan sonra inşaatın Van Paşasının emriyle durdurulduğunu ve ülke içinde yabancıların bir bina yapmasının direkt olarak İstanbul'dan izinle yapılabildiğini belirtmiştir. Bu süre zarfında Gevar/Yüksekova Piskoposu da onlarla buluşmuş ve Loftus'tan William'ın kendisine gönderdiği mektubu almıştır. Ancak mektubun üzerindeki mührün kırık olmasından dolayı bu duruma itiraz etmekle birlikte mektubun içeriğinin okunması için mecburen Loftus'a başvurmak durumunda kalmıştır. Amerikalı misyonerler, Loftus'un bizzat bölgeye gelip müdür ile yemek yiyip konuşmasına rağmen herhangi bir şey elde edemeyince bu sefer kendileri bizzat William'ın bulunduğu bölgeye giderek durumu yerinde anlatmak istemişlerdir. Bunun için Coan ve

503 HR. MKT 49 /29; HR.MKT: 100 / 18; HR. MKT. 56 /3; Joseph Parish Thompson, *a.g.e.,* s.356.

504 DH. MKT. 1521 / 112.

Rhea ikisinden Coan, 9 Ağustos'ta yola koyularak Bradost bölgesinde İngiliz görevliyle buluşmuş ve ondan yardım istemiştir. William bu görüşme sırasında onlara kendisinin bizzat gelip Başkale'de paşa ile görüşerek bu işi çözmeye çalışacağını belirtmiştir[505].

Başkale'ye misyonerlerle birlikte gelen William, Paşadan suçları sabit oluncaya kadar tutukluların ayaklarından ve boyunlarından zincirlerin çıkartılmasını istemiş ve bunun gerçekleşmesini sağlamıştır[506]. Başkale Paşası da bu tutuklamaların Van Paşasının emri üzerine gerçekleştiğini belirterek William'ı ona yönlendirmiştir. O da paşadan yanına beş asker vermesini isteyerek Van'a doğru yola koyulmuştur[507].

William, 11 Ağustos 1852 yılında Amerikalı misyonerlerin karşılaştığı sorunları çözebilmek adına üç gün Van Paşası Muhammed Paşa ile görüşmelerde bulunmuş ve bu görüşmede neler yaşandığını misyonerlere bir mektupla bildirmiştir. Ona göre Paşa, Amerikalı misyonerler ve yerel yardımcılarına karşı oldukça önyargılıydı. Kendisi misyonerlerin onun zannettiği gibi kişiler olmadığını ona anlatmaya çalıştığını eğer kendisinin misyonerler konusunda bir şeyler yapamadığı takdirde İstanbul'daki İngiliz Büyükelçi Lord Stratford Cannig'e durumu bildirmek durumunda kalacağı yönünde beyanatta bulunduğunu ifade etmiştir. Sonuç olarak misyonerler lehine validen aldığı bazı sözler şunlardır:

1.Vali, kendisine masum insanlara yönelik her türlü saldırıyı önleyeceğini ve onlara yönelik yapılan suçlamalarda konuyu direkt olarak meclisin gündemine sokmadan önce onlara savunma hakkı tanınacağını ve daha önceden tutuklanmış olan yerel yardımcıların serbest bırakılacağını Toma'nın ise on gün içinde serbest bırakılacağının sözünü almıştır. Ayrıca Toma'ya son derece kibar ve nazik davranılacağı konusunda da güvence almıştır.

2. Vali, Memikan/Bulaklı'da misyonerlerin yeni ev yapmak istedikleri takdirde Başkale'deki Kaymakama bu inşaatta çalışmak isteyen Nasturilere sıkıntı çıkartmaması yönünde emir vermiştir. William'a göre misyonerler

505 Rhea, s.16-30.
506 Rhea s. 21.
507 Rhea, s. 121-122.

böylece bir önceki sene soğuktan çekmiş oldukları sıkıntıyı artık bu sene çekmeyeceklerdir. Ancak bunun karşılığında misyonerler, İstanbul'da izin belgesi alıncaya kadar bölgede herhangi bir okul açıp misyonerlik faaliyetlerinde bulunmayacaklardır. William bu konuda paşaya bizzat kendisi tarafından garanti verildiğini belirtmektedir.

Bu sayede Başkale'de tutuklu olan Toma ve başta kardeşleri olmak üzere yerel Protestanlar Van'a getirilmiş burada Paşa'nın sorgulamasının ardından Toma'nın dışında beş Nasturi bırakılmıştır. Ardından da o serbest bırakılmıştır. Paşa, bu süre zarfında ona neden kendisinden habersiz misyonerlere bir ev inşa ettiğini sormuş ondan da misyonerlerin burada sadrazamın izniyle (?) bulunduklarına dair bir mektuplarının olduğu cevabını almıştır. Paşa, onu serbest bırakmakla birlikte onu hapishanede 3 yıl tutabileceğini ve ondan 30.000 piastre para alabileceğini belirterek gözdağı vermiştir. Bütün bu gelişmelere rağmen Amerikalı misyonerler Van Paşası'nın William'a verdiği sözü tutması için Van İngiliz Konsolosu Brant, Tebriz İngiliz Konsolosu Stevens ve diğer bir İngiliz görevlisi Loftus'u devreye sokmuşlardır. Ancak buna rağmen paşanın kendilerine verdiği ikinci sözü tutmadığını belirtmektedirler. Hatta misyonerlere göre devletin bu bölgesinde misyonerlik açısından diğer bölgelerinden daha az tolerans gösterilmektedir.

4.3. Toma'nın Tutukluluk Süresince Mar Şamun'un Durumu

Amerikalı misyonerler, İngiliz yetkiler vasıtasıyla kendileri ve yerel yardımcıları üzerindeki baskıları hafifletmeye çalıştıkları dönemde Mar Şamun, devletin kedisini Nasturilerden sorumlu yetkili olarak tanımasının gücünü sürmektedir. Zira misyonerlere göre bu durum onun konumunu güçlendirdiği gibi hatta özgüveninin artmasına neden olmuştur. Bu sayede bütün hâkimiyeti altındaki bölgelerde Amerikalı misyonerlerin faaliyetlerini yasakladığı gibi onlara yardım edenlere karşı zorluklar çıkartmıştır. Toma'nın ve akrabalarının tutuklanmasından sonra bir tutuklu babası, Mar Şamun'a başvurarak hasta olan oğlunu kurtarması için yardım isteğinde bulunmuştur. Mar Şamun, ona oğlunun Nasturi değil "İngiliz" olduğunu bu nedenle yardım içi ona değil İngilizlere başvurması gerektiğini bildirerek bu isteği geri çevirmiştir. Bu olay Mar Şamun'un Amerikalıları İngiliz olarak nitelediğini

göstermektedir. Mar Şamun'un etkisiyle yaşanan bu gelişmeler sonunda yerel Protestan aileler onun baskısından kurtulmak için Memikan/Bulaklı Köyü'nden başka bir köye göç etmek için validen izin istemişlerdir[508].

15 Aralık 1852 tarihinde Mar Şamun, Hakkâri dağlarındaki kabileler arasında ziyaretlerde bulunmaktadır. Amerikalı misyonerlere göre bu gezinin amacı patriğin kendi gelirlerini artırmak için yapılmıştır. Başka bir şey için değildir[509]. Bu gezileri sırasında Gevar/Yüksekova'ya da gelen Mar Şamun bölge piskoposundan misyonerleri buradan çıkartmasını istemiştir. Ancak onun elinden geleni yaptığı halde bunu başarmadığı cevabını alınca kendisinin bunu yapacağını söyleyerek çeşitli girişimlerde bulunma yolunu aramıştır. Bu sırada Rhea yine tam olarak soğuk algınlığından kurtulamamış ve düzenli olarak diyet yapmıştır[510].

4.4. Toma'nın Serbest Bırakılması İçin Yapılan Girişimler

12 Ocak 1853 yılında Toma hala Van'da hapis olup onun bütün ihtiyaçları misyonerler ve akrabaları tarafından karşılanmıştır. İngiliz resmi görevlileri de dört koldan onu serbest bıraktırmak için bütün imkânlarını seferber etmişlerdir. Daha önce Van Paşası ile görüşmelerde bulunan Col. William, İstanbul'daki İngiliz yetkililerle temas geçerken Erzurum Konsolosu ise onun hapishanedeki durumu ile ilgilenerek rahat etmesine çalışmışlardır. Tebriz Konsolosu Stevens, ise Rus Büyükelçiliğini devreye sokarak Toma'yı serbest bıraktırmaya çalışmıştır.

Toma konusunda bu durum yaşanırken Kamil Paşa sayesinde Amerikalı misyonerler rahat bir şekilde misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Hatta bir seferinde onları rahatsız etmeye çalışan kişileri Gevar/Yüksekova müdürü iki asker göndererek engellemiş bir daha ki tekrarında bunun cezasının oldukça ağır olacağı konusunda yolunda uyarılarda bulunmuştur. Yine misyonerlerin devlet nezdinde korunduğu imajı Nasturileri misyonerlere karşı daha tepkilerinde daha yumuşak tepkiler vermelerine neden olmuştur.

508 *The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1853. Vol. XLIX.*, s.21-23.
509 Rhea, s.124-125.
510 Rhea , s.126-127.

Nitekim bu sayede başta yerel yardımcı Papaz Dunka'nın köyü olan Chardewar Köyü olmak üzere Gevar/Yüksekova'nın en büyük altı köyünde misyonerlik yapmışlardır[511].

20 Ocak 1853 yılında İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Starford Canning'in girişimiyle Toma'nın serbest bırakılması için bir emir yayınlandığı haberi misyonerlere ulaşmıştır. Bu ay içerisinde Amerikalı misyonerler çevre köylere bir misyonerlik gezisinde bulunmuşlardır[512].

Şubat ayında misyonerler, Toma hadisesi ile kendi ülkelerinin İstanbul'daki Konsolosu Brown'dan da bu konuda girişimde bulunduğu bilgisini almışlardır. Daha önce belirtildiği gibi Col. William, direkt olarak İngiltere Büyükelçisi Stratford Cannig ile görüşmüş ve onun Osmanlı Sadrazamı Fuat Paşa nezdinde girişimde bulunmasını sağlamıştır. Bu sayede Fuat Paşa'dan Toma'nın serbest bırakılması yönünde bir emir çıkartmışlardır. Amerikalı misyonerler diğer taraftan da bu bölgedeki misyonerlik faaliyetlerini de sürdürmüşlerdir. Gevar/Yüksekova'da açmış oldukları okulda 4'ü diğer köylerden olmak üzere 20 öğrenciye eğitim vermeye çalışmışlardır. Toma'nın serbest bırakılması ve yaşanan diğer gelişmeler sayesinde etkilerini Memikan/Bulaklı'dan başka diğer Nasturi köylerine de taşıyacaklarına dair güvenleri artmıştır[513].

Bu süre zarfında Amerikalı misyonerler, daima bu bölgede iki kişi kalmaya özen göstermişler ve buradaki faaliyetleri dönüşümlü olarak yürütmüşlerdir. 14 Mart 1853 yılında Crane, Urmiye'ye gitmiş yerine Rhea eşlik etmesi için diğer bir misyoner Coan gelmiştir.

Şubat ayının sonuna doğru misyonerler, başkentteki konsolosları Brown sayesinde Toma'nın serbest bırakılmasına dair belgeyi elde etmişlerdir. Erzurum Konsolosu Brant'ta elde edilen bu belge sayesinde Van Paşasına başvurarak Toma'nın serbest bırakılmasını sağlamıştır[514]. Aynı dönemde Amerikalı misyonerlerden Rhea ve Crane, Ishtazin/Yeşiltaş Köyü ve civa-

511 *The Missionary Herald: 1853,* s.139-141.
512 Rhea, s.128-129.
513 *The Missionary Herald: 1853,* s.175. Mart ayında Başkale'den dönen bir yaşlı bir şeyh misyonerlere Toma'nın bırakılması için paşanın 1200 dolar para istediğini ifade etmiştir. Bkz. Rhea, 133.
514 *The Missionary Herald: 1853,* s.187, 249.

rına bir gezi düzenlemek istemişseler de, havanın kötü olmasından dolayı bu amaçlarına ulaşamamışlardır. Ancak baharla birlikte havanın düzelmesiyle birlikte bu köyden kendilerine bağlı bir yerel yardımcı olan Mar Ogin buluşmak ve misyonerlik yapmak için Ishtazin/Yeşiltaş Köyü'ne doğru yola koyulmuşlardır. Köye vardıklarında genç erkeklerin nerdeyse tamamının çalışmak için Bağdat, Musul ve Şam'a gittiklerini öğrenmişlerdir. Bu nedenle sadece çocuklar ve yaşlılara vaaz vermişlerdir. Buradan sonra üç mil ileride bulunan Serpil Köyü'ne ulaşmış ve buradaki halk tarafından oldukça iyi karşılanmışlardır[515].

17 Aralık 1853 yılında Amerikalı misyonerler Crane, Gevar/Yüksekova Memikan/Bulaklı'da Kürtlerle ilgili herhangi bir olumsuzluk yaşanamadığını ancak bu sefer kendilerine yönelik muhaliflerin çeşitli girişimlerde bulunduğunu genel merkezlerine bildirmiştir. Özellikle Mar Slewa Köyü'ndeki ileri gelen din adamları Amerikalılara olan düşmanlıklarını gizleme gereğini duymamışlardır. Hatta ona göre bu ekiple birlikte hareket eden Gevar/Yüksekova Piskoposu Mar Slewa, " *Kürtlerin dinleyin! Kürt olun! Yahudi olun Ama sakın İngiliz olduğunuzu duymayayım*" sözleriyle Amerikalı misyonerlere ve Protestanlığa olan nefretini göstermiştir. Bu yılda Amerikalı misyonerlerin Memikan/Bulaklı'da 24 öğrenci eğitim görmektedir. Bunlardan 14 tanesi dışında diğer öğrenciler diğer köylerden gelmektedir. 24 öğrencinin 5 tanesi geçen yıldan beri okula devam etmektedir[516]. 1853 yılında Pazar ayinlerine devam eden Nasturi sayısı Gevar/Yüksekova'da ise 50-55 Aralığında bulunmaktadır[517].

5.Toma Hapis'ten Kurtulması

Toma'nın hapisten çıkmasını sağlamak için Amerikan misyonerleri İstanbul'da bulunan İngiliz ve Amerikan ortak elçiliğini devreye sokmuşlardır. Bu dönemde Amerikalı misyonerlerin temsilciliğini Mr. Brown adlı görevlidir. 10 Eylül 1853 yılında misyonerler ondan Toma'nın serbest

515 *The Missionary Herald: 1853,* s.303-304.
516 *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present At The Forty-Fifty Annual Meeting, Held in Hartfort, Connecticut, Sept. 12-15, 1854.,* s.110; *The Missionary Herald:* 1854, s.148-149.
517 *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present At The Forty-Fifty Annual Meeting, Held in Hartfort, Connecticut, Sept. 12-15, 1854.,* s.107.

bırakılması yönünde bir karar alındığını bir mektup vasıtasıyla öğrenmişlerdir. Osmanlı sadrazamından almış oldukları berat sayesinde Musul Paşası Muhammed Paşa'nın Rahip Toma'yı hapishaneden çıkartmasına vesile olmuşlardır. Ardından Amerikalılar ve kendisi yeni bir ev yapma olanağı elde etmiştir. Amerikalı misyonerlerden Coan abisinin hapisten çıkartıldığı bilgisini yerel yardımcılarından Khamise bizzat iletmiştir. Ancak Toma'nın hapisten çıkmasından sonra sorunlar bitmemiştir. Nitekim o Başkale'deyken Patrik taraftarları ona eğer Gevar/Yüksekova'ya dönmemesini aksi takdirde hoş olmayacak şeyler yaşanacağını söyleyerek tehdit etmişlerdir. Ancak onun bölgedeki faaliyetlerini göz önünde tutan misyonerler bizzat bölgede bulunmasını istemişlerdir. Bu amaçla Gevar/Yüksekova'da bulunan Coan ve Rhea 9 Eylül 1853 yılında Başkale'ye giderek burada bölgeden sorumlu Kamil Paşa'yla görüşmelerde bulunmuşlardır. Kamil Paşa onları dinledikten sonra Gevar/Yüksekova'daki müdür ve meclisin bu konudaki aldıkları kararı öğrenmek istemiştir. Onlar da Toma'nın gelmesiyle bölgedeki huzurun bozulacağı yönünde görüş bildirmişlerdir. Ancak buna rağmen paşa buradaki müdürünü değiştirerek Amerikan misyonerlerine kolaylıklar sağlamıştır. Bu sayede Amerikan misyonerleri, Toma'nın köyüne dönmesine vesile olmuş ve bölgedeki köyleri ziyaret ederek pazar ayinlerine katılmışlardır[518].

B- KIRIM SAVAŞI'NA KADAR YAŞANAN GELİŞMELER

1.Amerikan Misyonerlerinin Musul'da Faaliyet'e Başlamaları

1852'de ABCFM misyonerlerinden Rew. Henry Lobdell da buradaki misyona katılmıştır. Lobdell, daha çok Musul bölgesinde yoğunlaşmıştır. Burada bir dispanser açan Lobdell, hastaların muayene sırasında kendisinin misyonerlik vaazlarını dinlemeleri şartıyla açmış olduğu dispanserinde şehrin bütün sınıflarını muayene etmiştir. Halk tedavi olmak adına bu

518 *The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1854. Vol. L.* Boston 1854,s.22-23; *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present At The Forty-Fifty Annual Meeting, Held in Hartfort, Connecticut, Sept. 12-15, 1854.*,s.109-110; *Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Forty-Sixth Annual meeting, Held In The Cıty Of Utica, NewYork, September11–14, 1855,* s.83; Rufus Anderson, *a.g.*e., I., s.360; HR. MKT. 56 /3; A. MKT. UM. 138 / 24. Osmanlı belgesinde Rahip Toma'nın suçlanmış olduğu cinayet ile herhangi bir bağlantısının kanıtlanamadığından dolayı serbset bırakıldığı ifade edilmektedir. Bkz. aynı belge..

vaazlardan şikâyetçi olmuyordu[519]. Rew. W.S.Tyler, Lobdell'in tıbbi doktorluğun kendisine ün kazandırmasının yanı sıra Musul'da Protestanlık propagandası yapmasına yardımcı olduğu gibi insanların onun sayesinde günahkârlıktan kurtulup doğru yolu (?) bulmasına yardımcı olduğunu ifade etmektedir[520]. Lobdell, Musul'da misyonerlik faaliyetlerinde kendisine yönelik kötü hareketlerden kaçınmak ve güvenli bir şekilde misyon faaliyetlerine devam etmek için Musul paşasından korunma içeren bir belge talebinde bulunmuş ise de paşa bu belgeyi vermeye yanaşmamıştır. Ancak Amerikan misyonerleri, bu korunma belgesini elde edebilmek için İngiliz elçiliğine başvuruda bulunmuşlardır. Misyonerlerin bu arzusu İngiliz Lord Stratford de Redeliffe tarafından gerçekleştirilerek kendilerine gönderilmiştir. Bu belgenin ardından Amerikan misyonerleri, Musul'da istasyon kurmayı planlamışlardır[521]. Musul'da kurulan bu istasyon ile kısa sürede bir okul açmayı başarmışlardır. Amerikan misyonerleri, bu okulu açabilmek için ev ev misyonerlik gezileri düzenlemişlerdir. Bu sayede açmış oldukları okulun öğrenci sayısını 40'a ulaştırmayı başarmışlardır. Yine yetişkin Nasturileri de Protestanlaştırmak için gezgin öğretmenler kullanmışlardır[522].

2. Musul'da Amerikan-Fransız Çekişmesi

21 Mayıs 1852'inde Lobdell, çalışmalarının semeresini almaya başlamıştır. Muayene sırasında kendisi ile Protestanlığın dini yapısı ve geleneklerini tartışmaya gelen kişiler, kısa süre sonra Protestanlık düşüncesini kabul etmişlerdir. Bu olay karşısında Katolikler hemen harekete geçerek Protestan olan üyelerini ve Amerikalı misyonerlerle konuşanları toplumdan çıkarılacağıyla korkutmalara başladılar. Katolik papazlardan Behnam, Osmanlı idarecilerini Protestanlara karşı harekete geçirmek ve onlardan diğer Hıristiyan guruplarına göre daha fazla cizye almaları için bir girişim başlattıysa da bir şey elde

519 Rew.W.S.Tyler, *a.g.e.,* s.173; *Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Forty-Fıfty Annual Meeting, Held In Hartfort, Connectıcut, Sept. 12-15, 1854.,* Printed For The Board, By T.R. Marvin. Boston 1854, s.102-103.
520 Rew.W.S.Tyler, *a.g.e.,* s.177.
521 Rufus Anderson, *History Of The Missions of The American Board Of Commissioners Foreign Missions To The Oriental Churches II,* s.91-93.
522 *Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Forty-Fıfty Annual Meeting, Held In Hartfort, Connectıcut, Sept. 12-15, 1854.,* s.103.

edemedi[523]. ABCFM'in bulunmuş olduğu Musul'da, şehrin en zengin Hıristiyanları Katolik olduğu için bu zengin zümre çekinmiş oldukları Amerikan misyonerlerine her türlü zorluğu çıkartmışlardır[524]. Aynı yıl Tiyari bölgesindeki Nasturilerin bir bölümü, Amerikalıların Musul'da kendilerine katılan kardeşlerine para verdiklerini duymuşlardı. Kendilerinin de Amerikalılar ev vergilerinin dışında aylık iki bin piastre verirlerse Protestan olacaklarını bildirmişlerdir[525].

1852 yılında Cochran, yanındaki birkaç Nasturi'yle birlikte Nochia /Dağlararası'ndaki Nasturiler arasında misyonerlik faaliyetlerinde bulunmak için yola çıkmıştır. Ancak burada Seyit Han Bey adlı kişiye bağlı olan beş eşkıya tarafından durdurulmuş ve tam öldürüleceklerini düşündükleri sırada soyguncuılardan yakınlarında bulunan bir dağa kaçarak kurtulmuşlardır. Ancak atlarını diğer eşyalarını soygunculara terk etmek durumunda kalmışlardır. Bununla beraber bir şekilde de olsa atlarını geri almayı başarmışlardır[526].

3. Nasturi Patriği İle Amerikalı Misyonerler Arasında Ilımanlaşma

1853 yılının Ağustos ayında Lobdell, Hakkâri dağlarındaki Nasturiler arasında misyon çalışmalarında bulunmuştur. Bu gezisi sırasında daha önce Dr. Grant'ın Yüksekova'da inşa etmiş olduğu misyon binasının harabelerini görmüştür. Lobdell burada yapmış olduğu misyon çalışmalarında daha önce Amerikan misyonerlerini evinde barındırdığı için hapse atılan ve hapisten şimdi çıkmış olan din adamı Toma'nın evinde kalmıştır. Burada kendisine Messr. Rhea ve Coan kendisine eşlik etmiştir. Birlikte Tehoma, Tiyari, Aşita, Baz ve Cilo'daki Nasturilerin yaşadıkları bölgelerde misyon faaliyetlerinde bulunmuşlardır[527].

6 Ekim 1853 tarihinde Amerikalı misyonerler Rhea ve Coan Musul'a uğramış ve geri dönüşlerinde bu bölge misyonerlerinden William ile birlikte Hakkâri sınırından Bohtan ve Cezire arasındaki yerlerde araştırma

523 Rew.W.S.Tyler, *a.g.e.,* s.181-182.
524 Rew.W.S.Tyler, *a.g.e.,* s.300.
525 Rew.W.S.Tyler, *a.g.e.,* s.199.
526 Rufus Anderson, *History of The Missions of The American Board of Commissioners Foreign Missions to The Oriental Churches II,,* Boston 1872, s.117.
527 Rew.W.S.Tyler, *a.g.e.,* s.286.

yapmak için bir gezi düzenlemişlerdir. Aşita/Çığlı'ya ulaştıklarında savaş söylentileri nedeniyle istasyonlarına ulaşmak için geri yola koyulmuşlardır. Bu gezi sırasında Tehoma Aşireti'nin arasında bulunan ABCFM misyonerlerinden Mr. Coan ile Nasturi Patriği Mar Şamun arasında dostane bir görüşme yapılmıştır. Bu görüşmede Coan ve beraberindekiler, içeri girince Mar Şamun ve beraberindekiler onları karşılamak için ayağa kalkmışlardır. Bu görüşme sırasında Mar Şamun, ABCFM misyonerleri tarafından oldukça heyecanlı görülmüştür. ABCFM misyonerleri, bu görüşmede Osmanlı Devleti İle Rusya arasında çıkacak savaştan onu haberdar ettikleri gibi kendisini, bu savaşın ona ne türlü özel faydalar sağlayacağı konusunda bilgilendirmişlerdir. Mar Şamun, ABCFM misyonerleri ile yapmış olduğu görüşmeden oldukça memnun olmuş ve kışın Koçaniş'e dönmek yerine Tiyari içinde kalmıştır[528]. Bu tarihten itibaren ABCFM misyonerleri ile Mar Şamun arasındaki buzlar bir nebze çözülmüştür.

Memikan/Bulaklı'ya geri dönerken Büyük Cilo ve Küçük Cilo bölgesine de uğrayan misyonerler buradaki halkın geçen sene Musul civarından gelen Katolikler sayesinde Katolikleşmeye başladığını görmüşlerdir. Burada yaklaşık bir gün boyunca faaliyet gösteren misyonerler 27 Ekimde istasyonlarına geri dönerek burada kendilerini bekleyen Crane ile kahvaltı yapmışlardır[529]. Buradan Justin Perkins'e bu gezi hakkında Cilo ve Baz bölgesinde bulunan Katolik etkisinin çok güçlü olmadığını ancak kendilerine büyük bir ilgi gösteren Bohtan ve Amediye bölgesine iki tane yerel yardımcının gönderilmesinin misyon faaliyetleri açısından oldukça iyi olacağını rapor etmiştir[530].

Gevar/Yüksekova'da kurulmuş olan bu istasyon merkezine Amerikalı misyonerler, yaşamış oldukları çetin iklim şartları ve kaldıkları evin olumsuz özelliklerine rağmen 1853 yılının sonbaharına kadar bu bölgede kalmaya devam etmişlerdir. 1853 yılının sonbaharında bu bölgede daha fazla kalamayarak merkezleri olan Urmiye bölgesine geri dönmüşlerdir[531]. Ancak bu dönüş kalıcı değildir. Zira Coan çifti bölgeden çekilmiştir. Onların yerine bu sefer diğer bir misyoner çift olan Bay ve Bayan Crane çifti

528 Dwight W.Marsh, *a.g.e.,* s.152; Rufus Anderson, *a.g.e. II.,*, s.991.
529 Rhea, s.152-153.
530 Rhea, s.154-155.
531 Justin Perkins And Thomas Laurie, *a.g.e.,* s.22.

bölgeye gelmiştir. 1853 yılında Gevar/Yüksekova'da eğitim gören Nasturi öğrencilerin sayısı 21'e ulaşmıştır. Bu öğrencilerin 6'sı kız'dı. Erkek öğrencilerin de 6 tanesi Amerikan misyonerlerinin yanında yatılı olarak kalmaktaydı. Bu dönemde Gevar'da Amerikan misyonerlere yardım eden yerel Protestan sayısı 17'e çıkmıştır.[532]. Bütün bu faaliyetlerine rağmen Nasturi patriği Mar Şamun, Amerikan misyonerlerine karşı her türlü engellemelerde ve düşmanca faaliyetlerde bulunmaya devam etmiştir. Bunun bir sonucu olarak aynı yıl Amerikan misyonerlerden Lobdell ve Coan kendilerine karşı düşmanca tavır içinde bulunan Nasturi Patriği Mar Şamun'u, Osmanlı Devleti yetkilerine şikâyet etmiştir. Ancak Osmanlı Devleti, misyonerlerin Nasturileri Protestanlaştırmayı başarmak için bu şikâyetlere başvurduklarını fark ederek şikâyeti pek fazla önemsememiş ve patriğe dokunmamıştır[533].Yine aynı yıl Hakkâri'de Amerikan misyonerlerine yardım eden yerel Nasturi Protestanların sayısı 4'e çıkmıştır. Yaşanan bu olumlu gelişmeler, bölgedeki yaptıkları olumlu çalışmalarından ve açmış oldukları iki okuldan dolayı gelecek için oldukça umuda kapılmışlardır[534].

4. Crane Çiftinin Yüksekova'daki Faaliyetleri

12 Temmuz 1853 tarihinde Gevar/Yüksekova istasyonuna daha öncede uğramış olan Crane'nin eşiyle birlikte misyonerlik yapmak üzere Coan ve Rhealara katılmıştır. Ancak aynı tarihlerde İngiliz resmi görevlilerden edindiği bilgilere dayanarak Dr. Wright yaklaşmakta olan Osmanlı-Rus harbi nedeniyle misyonerlerin güvenlikleri için bölgeden ayrılmaları gerektiğini bildiren bir mektup göndermiştir[535]. 10 Ağustos 1853 tarihinde gönderdikleri mektupta burada kalmaya devam edeceklerini bildiren misyonerler, sadece hanımlardan Crane'nin eşini Urmiye bölgesine göndermişlerdir. Bu dönemde Başkale Paşasının 30-40 kişilik muhafız dışında bütün silahlı gücü toplayarak orduya katılmaları yönünde emir verdiğini de Urmiye'deki arkadaşlarına not etmişlerdir[536].

532 *Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Forty-Fıfty Annual Meeting, Held In Hartfort, Connectıcut, Sept. 12-15, 1854.,* s.106-107.
533 HR. MKT. 59 / 36.
534 *Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Forty-Fourth Annual Meeting, Held In Troy, New York, Sept. 7-10, 1853.*,s.87-88.
535 Rhea, s.134-135.
536 Rhea , s. 136.

Rus –Osmanlı savaşının iyice belirginleşmesinin ardından Amerikalı misyonerlerin İstanbul'daki konsolos seviyesindeki resmi görevlisi Mr. Brown'da ülkede cihat ilan edileceğini bunun da Hakkâri'deki misyonerlerin ve Toma'nın hayatını tehlikeye düşüreceğinden buradaki misyonun Urmiye'ye taşınması gerektiğini bildirmiştir[537]. Buna rağmen erkek misyonerler, buradaki misyon faaliyetlerine devam ederek köylerde ziyaretlerde bulunmuşlardır. Ancak kendilerine yönelik düşmanca faaliyette bulunan Bazirga ve Mushkodana Köylerine ziyaretlerde bulunmaktan çekinmişlerdir. Zira buradaki piskopos Amerikalı misyonerlere oldukça karşı olup elinden geldiğince onların faaliyetlerini engellemeye çalışmıştır. Bu nedenle Amerikalı misyonerler onun nüfuz bölgesine girmekten çekinmişlerdir. Kış dönemlerinde yoğun hava şartlarından dolayı ancak beş Pazar günü misyonerlik faaliyetinde buluna bilmişlerdir[538].

5. 1853 Yılında Coan ve Rhea'nın Hakkâri Gezisi

Nitekim 24 Ekim 1853 yılında Amerikalı misyonerler, Marsh, William, Coan ve Rhea Bohtan bölgesinden Tiyari'ye kadar olan bölgelerde gezilerde bulunmuşlardır. Ancak bir müddet sonra William ile Marsh, Musul yoluna saparken diğerleri Hakkâri dağlarında misyonerlik gezilerine devam etmişlerdir. Bu turları sırasında Hakkâri dağlarında Ertuşi Kürtlerinin çoğunluğunu Mar Şamun'un koyunları olmak üzere 5.000 koyunu çaldıklarını ardından da Baz ve Tehoma Aşiretlerinin de karşılık vererek kaybettikleri koyunları geri aldıklarını rapor etmişlerdir. Bu gergin ortamdan dolayı iki Nasturi köyü boşaltılarak terk edilmiştir. Bu nazik durumda Chillik/Çillik adlı Nasturi köyünün Meliği sorun çıkmasın diye Amerikalı misyonerlerden ilaç almaya gelen Bervari Kürtlerinden Zeynel Bey'in kardeşinin atını arpanın zor bulunduğu bu bölgede pirinç ile beslemek durumunda kalmıştır. Zira bu şahıs onları devletin güvenlik güçlerinin bölgeden çekilmesiyle birlikte onların kendi merhametine kalacağı yönünde tehdit etmiştir. Ancak yolda Çillik'te gece

537 *The Missionary Herald: 1854,* s.42, 72-75; *Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Forty-Seventh Annual Meeting, Held in Neawrk, New Jersey, October 28-31,1856, With The Minutes of The Special, Meeting Held At Albany, New York, March 4-6, 1856,* s.116.

538 *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present At The Forty-Fifty Annual Meeting, Held in Hartfort, Connecticut, Sept. 12-15, 1854.*, s.109.

duyulan silah sesleri misyonerleri tedirgin etmiştir. Nitekim bu nedenle Aşita Köyü'nün meliği de Bervari'deki bir Kürt liderinin desteğini alabilmek için ona beş koyunu hediye olarak göndermiştir. Bu sırada Aşita'nın Meliğinden burada 250 civarında hanenin bulunduğunu ve halktan yaklaşık 100 kişinin çalışmak için Musul civarlarına gittiklerini öğrenmişlerdir. Buradan Lizan bölgesine ulaşarak burada Papaz Kena tarafından ağırlanmış ve halk arasında Doktor Grant'ın adının hala minnet duygularıyla anıldığını fark etmişlerdir. Ertesi gün katırlarıyla Zap Nehri'ni geçerek 150 civarında evin bulunduğu Selebeken/Salabekan vadisinden Tehoma'ya doğru yol almışlardır. Yolda Tiyari bölgesine gitmekte olan Mar Şamun ile karşılaşmış ve Rhea ve Coan'a göre oldukça dostça bir şekilde sohbet etmişlerdir. Tehoma'dan sonra Gevar/Yüksekova'ya doğru yola çıkan misyonerler yolları üzerindeki Baz ve Büyük Cilo bölgelerindeki bütün köyleri ziyaret etmişlerdir. Yaklaşan savaş nedeniyle tehlikeli bir zamanda iki aylık bir geziden sonra misyon merkezine dönebildikleri için Tanrı'ya şükretmişlerdir. Onların bu gezisi sonrası burada bir misyonerlik istasyonunun kurulması tartışılmıştır. Tiyari'de kurulması planlanan bu merkezin neden burada kurulması gerektiğini misyonerlerden Rhea, şu gerekçelerle açıklamıştır: Birincisi, buradaki Nasturiler, kendilerine yönelik sıcak tavır göstermeleri, ikincisi bu bölge çok sayıda Nasturi köyünün bulunmamasına rağmen arazinin ulaşım açısından zorlu olması buranın misyonerlerle iletişimi zorlaştırmakta ve kalıcı bir misyon istasyonun kurulmasını zorunlu kılmaktadır. Ayrıca buradaki istasyonda bulunacak olan misyonerler bölgedeki yerel yardımcıların daha iyi bir şekilde köylerde faaliyet göstermesini de sağlayacaktır. Üçüncüsü kendilerinin o kadar çalışmalarına rağmen başta Musul, Bağdat ve Şam olmak üzere çalışmak için bu bölgeden göç eden halkın başka mezhep ve inanç sistemlerine maruz kalarak Avengelizim/Protestanlıktan onları kendilerinden uzaklaştırdığı gibi misyonerlik açısından da birtakım zorluklar da çıkartmaktadır. Rhea'ya artık Mar Şamun'un politik desteği olmayan oldukça bitkin ve yaşlı bir adam olarak kendilerinin bu bölgelerde misyonerlik yapmasına karşı koyacak bir gücü bulunmamaktadır. Bütün bunlara ek olarak bu bölgelerde kendileri olmadığı takdirde ekonomik olarak zorluk yaşayan Nasturilerin Katolik Kilisesinin misyonerlerinin avı haline geleceğini öngörmüşlerdir. Eğer bu bölgede kalıcı bir istasyon kurulma kararı alınırsa Rhea, misyonerlik için oldukça müsait bir bölge seçeceğini belirtmiştir. Buna göre seçilecek bölge Nasturi bölgesine

en kısa vadede ulaşılabilecek olan bir yer olmalıdır. Bunun için de istasyon yaz mevsiminde Aşita, kışın için ise Lizan bölgesinde olmalıdır. Özellikle Tiyari'de bulunacak olan istasyon Amediye, Bohtan, Çal, Bervari bölgelerine geçiş için olanak vereceği gibi Musul'dan gelecek olan misyonerlere kolaylık sağlayacaktır. Lizan bölgesindeki istasyon ise 150 hanenin bulunduğu Selabakan Vadisi'ne ulaştığı gibi dört saatlik bir yol ile de Tehoma'ya ulaşacaktır.

6. Stoddard, Perkins ve Miss Harris'in Hakkâri'deki Ziyaretleri

Onlardan sonra bu sefer Stoddardlar, Miss Harris ve Henry Perkins, Ishtazin/Yeşiltaş bölgesine kadar olan bölgelerde faaliyet göstermişlerdir. Misyonerler özellikle yaklaşan Kırım Savaşı nedeniyle bölgeden askerlerin çekilmesiyle birlikte Kürtlerin kanunsuz bir şekilde davrandıklarını bir kez daha belirterek savaşın yansımalarını yavaş yavaş hissetmeye başlamışlardır[539]. Yine aynı 1853 yılının yazında Coan ve Rhea, Bohtan bölgesinde bulunan 12 Nasturi köyünden 10'nuna ulaşarak buralarda gezilerde bulunmuştur. Buralarda 3.000 nüfusun yaşadığını öngörmüşlerdir. Buradaki halk özellikle devlettin kendilerinden aldığı vergiler nedeniyle şikâyet etmektedirler. Hatta onlara göre Bedirhan Bey zamanında verdikleri vergi şimdikinden daha azdı. Bedirhan Bey, dinimize küfrettiğini, bayramlarında, oruçlarında ve Pazar günlerinde sürekli çalıştırdığını ancak vergilerin daha az olduğunu belirtmişlerdir. Bu bölgede yerel yardımcılarından Papaz Yardımcısı Isaac'ın annesinin bulunduğu Mar Akha Köyü'ne uğramış burada bir müddet vaazda bulunmuşlardır[540].

C- KIRIM SAVAŞI'NIN BÖLGEYE YASIMASI VE MİSYONERLER

1. Kırım Savaşı ve Misyonerler

Kırım Savaşı'nın başlangıç günlerinden itibaren bölgede kaybolan otoriteden dolayı birçok kargaşa ve sıkıntı yaşanmıştır. Amerikalı misyonerler bu dönemi en az hasarla atlatabilmek adına oldukça dikkatli davranma durumunda kalmış ve bölge dinamiklerini sürekli olarak göz önünde bulundur-

539 *The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1854. Vol. L.* Boston 1854,s.40-41, 70-73.
540 *The Missionary Herald: 1853,* s.139-141

muşlardır. Bu sayede fazla bir kayıp yaşamdan bu dönemi atlatmayı başarmışlardır. Bunda özellikle kurmuş oldukları dostlukların büyük rolü olmuştur.

2. Kahraman Ağa'nın Amerikalı Misyonerleri Koruma Teklifi

15 Kasım 1853 tarihinde kış için gerekli erzak ve diğer materyalleri getirmek üzere Rhea, Urmiye'ye gitmiş ve geri dönmüştür. Bu sefer kışı hastalığından dolayı Amerika'ya dönmek durumunda kalan Stoddard'ın yerini almak üzere Urmiye'ye çağrılan Coan yerine Crane ile geçirmek için hazırlıklar yapmıştır. Daha sonraları kendilerine Crane'nin hanımı da katılmıştır. Rhea bu süre zarfında Ishtazin/Yeşiltaş üzerine bir şiir dahi yazmıştır[541]. Bu kış süresi boyunca Rhea burada açmış olduğu okulun idaresini yürütmekle birlikte her gün yakın köylerden ikine veya üçüne misyon amaçlı gezilerini sürdürmüştür. Bu okuldaki çocukların daha sonra Urmiye'de bulunan genel merkezdeki yatılı okula devam etmeleri sağlanarak bu bölgede kalıcı misyonerlik tohumları atılması hedeflenmiştir.

Kasım ayında bölgede askerlerin savaş nedeniyle çekilmeye başlaması üzerine artan güvensizlik nedeniyle misyonerlerin eski tanıdıklarından Karaman Ağa, misyonerlere onların güvenliklerinin sağlanması için bütün kış boyunca adamlarıyla birlikte onların yanında kamp kurmayı teklif etmiş ise de, misyonerler bunun halkın tepkisini çekeceğini düşündüklerinden dolayı reddetmişlerdir. Aralık ayında yaklaşmakta olan savaşın ayak seslerinden dolayı Gevar/Yüksekova müdürü misyonerleri koruması için askerler göndermiştir. Misyonerler ise, kendilerinden yemek ve kalacak yer talebinde bulunan bu askerleri müdürün bir casusu olarak değerlendirmişlerdir. Bu sırada Crane bölgenin güvenli olmamasından dolayı hanımını Urmiye'ye götürmek durumunda kalmıştır. Böylece Hakkâri bölgesinde yalnızca iki erkek misyoner kalmıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti sınırdan Rus casusların sızmasını önelemek için İran sınırını sıkı bir şekilde güvenlik altına almaya çalıştığı için sınırdan geçişler oldukça zorlaşmıştır. Bu nazik dönemde misyonerler, yetkililerin dikkatini çekecek herhangi bir eylemden dikkatle kaçınmaya çalışmışlardır[542].

541 Dwight W. Marsh, *a.g.e.,* s.156-158.
542 Dwight W. Marsh, *a.g.e.,* s.159-160.

3. Kırım Savaşının Amerikan Misyonerlerine Etkisi

1854 yıllarında ortaya çıkan Rus–Osmanlı savaşları ile ABCFM'in İran ve çevresindeki yerleşim yerlerindeki Protestanlık misyonu sıkıntılı bir döneme girmiştir. Özellikle eğitim faaliyetleri, savaşın getirmiş olduğu durumdan etkilenmiştir[543]. 17 Şubat 1854 tarihli Stoddard'ın bir mektubundaki "*Bu savaşın sonunda ne olacağını bilmiyoruz. Belki savaşı Rusya kazanabilir. (Bu) Misyon için üzücü bir durum. Medeniyet için üzücü bir durum. Özgürlük için üzücü bir durum. Tanrı merhamet etsin önlesin böyle bir felaketi*" sözler Amerikalı misyonerlerin Kırım Savaşı'na nasıl baktığını göstermektedir[544]. Onların duygularını bu şekilde yönlendiren daha önceden de belirtildiği gibi Rusya'nın kendi topraklarında misyonerlik faaliyetlerini yasaklamasıdır[545]. Aksi takdirde Stoddard başta olmak üzere Amerikalı misyonerler kendilerine göre sahte peygamberin(?) en güçlü kalesi olan Osmanlı Devleti'nin yıkılmasını arzulamaktaydılar. Ancak Rusya'nın tutumu onları bu düşüncelerinden alıkoyan en büyük amil olmuştur. Bu nedenle savaşın eski şartlarda bitmesini arzulamaktaydılar. Bunlara ek olarak da kesinlikle ama kesinlikle savaşın İran topraklarına sıçramasını hiç istemiyorlardı. Çünkü bu yukarıdaki sorunlara ek olarak onların Amerika ile olan iletişimini kesip kendilerini da tehlikeye atabilirdi. Bu nedenle misyonerler savaşı Rusya'nın kaybetmesini istemiş, ancak Hıristiyan bir devlet olan Rusya'nın da tamamen de hırpalanmasına da gönülleri razı olmamıştır. Onlara göre İngiltere bölgede varlığını güçlü bir şekilde göstermeli ve Rusya'yı bir düşman olarak uzak tutmalıdır[546].

1854 yılının şubat ayında Crane'den sonra Rhea'da Urmiye'ye gitmiş ve dört hafta boyunca Gevar/Yüksekova istasyonunda Amerikalı misyoner görev yapmamıştır. Onlar yerine bölgedeki faaliyetleri yerel yardımcılar yürütmüştür. Özellikle Toma bu konuda önde gelen yerel yardımcılardandır. Nitekim Rhea 28 Şubatta geri döndüğünde onun Pirzalan Köyü'nden geri döndüğüne şahit olmuştur[547]. 29 Martta kadar Crane, aşırı kar yağışından

543 Rew.W.S.Tyler, *a.g.e.,* s.367-68; Joseph Parish Thompson, *a.g.e.,* s.371.
544 Joseph Parish Thompson, *a.g.e.,* s.371.
545 Justin Perkins, *Missionary Life In Persia Being Glimpses Of The A Century Of Labors Among The Nestorians,* s. 22-25;Rev. Justin Perkins, *A Residence Of Eight Years İn Persia Among The Nestorian Christians,* s.134-138.
546 Joseph Parish Thompson, *a.g.e.,* s.371.
547 Dwight W. Marsh, *a.g.e.,* s.162-63.ç

dolayı Rhea'nın aksine Gevar/Yüksekova'ya dönememiştir. Rhea, bu bölgede kaldığı müddetçe bazı Kürt aşiret reisleriyle dostluklar kurmuştur. Onlarla dost olabilmek adına onlara oldukça nazik davrandığı gibi zaman zaman da kahve ikram etmiştir. [548].

10 Nisan 1854 yılında misyoner Crane, Amerikalı misyonerlere bu bölgeden Osmanlı-Rus Savaşı yüzünden bölgeden askerlerin ayrılmasıyla Kürtlerin giderek daha fazla kanunsuzca davranışlarda bulunduğu gibi Nasturilere de kötü davranarak Türklere sorunlar çıkarttığından bahsetmektedir[549].

14 Nisan 1854 yılında Memikan'da bulunan Crane, Kırım Savaşı'nın etkisinin sürdüğünü kendilerinin şimdilik herhangi bir sıkıntıyla karşılaşmadıklarını misyonerlerden Rhea'nın yanında Toma ile birlikte birçok köyü dolaştığını ve buralarda yoğun ilgiyle karşılaştıklarını belirtmiştir. Hatta bir köyde 50-60 kişiye Protestanlık vaazı verdiklerini belirtmektedir. Ayrıca onları sevindiren diğer bir gelişme ise, Toma'nın hapis yatmasına neden olan Gevar/Yüksekova'daki en etkili üç Nasturi'den biri olan Basso, Toma'yla arayı düzletmiş ve artık Amerikalı misyonerlere sempatiyle yaklaşmaya başlamıştır. 15 Mayısta bu sefer Crane, Rhea ve Toma Ishtazin/ Yeşiltaş bölgesindeki köylerde dolaşmış buralarda altı gün boyunca Protestanlık propagandası yapmışlar ve buradaki Marogin isimli üyelerini ziyaret etmişlerdir[550].

Haziran ayında Amerikalı misyonerler bölgede Osmanlı Devleti'nin otoritesinin gittikçe zayıfladığını bu nedenle Dicle ve Bohtan bölgesinden yurtlarına geri dönen Nasturiler yolda soyulmuşlardır. Ancak bu dönemde Osmanlı Devleti'nin bölgedeki aşiretleri askere almaya çalışma işlemi hala sürmektedir. Aşiret liderlerin bir kısmı bu çağrıya uyarken önemli bir bölümü buna karşı çıkarak isyan durumuna geçmiştir. Bu aşiret liderlerinden bazıları Rhea'ya başvurarak ondan Türklerin yenilmesi için dua etmesini istemişlerdir. Bu aşiret liderlerinden İsmail Ağa isimli reis misyonerlere karşı duyduğu muhabbetten ötürü savaş sonrasında bölgenin İngiliz hâkimiyetine geçmesini temenni ettiğini Rhea kaydetmektedir. Gevar/Yüksekova'da bu

548 Dwight W. Marsh, *a.g.e.,* s.163-164.
549 *Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present At The Forty-Fifty Annual Meeting, Held in Hartfort, Connecticut, Sept. 12-15, 1854.,* s.110.
550 *The Missionary Herald: 1854,* s.236-37.

hadiseler misyonerlerin irtibat halinde bulunduğu Tebriz Konsolosunu oldukça şaşırtmıştır[551].

Temmuz ayında Gevar/Yüksekova bölgesine Urmiye bölgesinden Cochran ailesi kızlarıyla birlikte Rhea ve yanındakileri ziyaret etmiştir. Savaş nedeniyle misyonerlerin posta ve kuryelerinden bazılarında soygunlar nedeniyle aksamalar meydana gelmiştir. Buna rağmen 18 Ağustos'ta Amerikalı misyonerler, Kars ve Beyazıd'ın düştüğünü öğrenmiş ve Hakkâri bölgesine kadar uzanabilecekleri ihtimalini dahi düşünmüşlerdir[552].

28 Temmuz 1854 tarihinde Urmiye'deki misyonerlerden Cochran ve Rhea birlikte Cilo bölgesindeki başta Ishtazin/Yeşiltaş olmak üzere çeşitli köyleri dolaşarak geri dönmüşlerdir. Bu zamanda Nasturilerin büyük bir bölümünün hayvanlarıyla birlikte yaylalara gittiğini görmüşlerdir. Rhea bu dönemde sadece Ishtazin/Yeşiltaş köylülerinin yayalarında yetmiş civarında kulübeye sahip olduklarını tespit etmiştir. Bu kulübeler gevşek taşlardan örülmüş üstü çalı çırpı ile kapatılmış geçici baraklardan ibarettir. Cilo Aşireti'nin yaylalarına uğrayan misyonerler burada kırk civarındaki aşiretin ileri gelenlerine propaganda da bulunmuşlardır. 6 Ağustos 1854 tarihinde misyonerlerin Cilo bölgesindeki faaliyetler nedeniyle bu aşirete mensup on kadar kişi kendilerini ziyaret ederek Protestanlık mezhebi hakkında bilgi almışlardır[553].

Bu dönemde Osmanlı-Rus savaşları nedeni ile Osmanlı Devleti İran sınırından gelecek Rus casuslarını önlemek amacıyla İran sınırını sıkı kontrole tutmuştur. Bu nedenle ABCFM misyonerleri Hakkâri Nasturileri içindeki faaliyetlerinde sınırın sıkı kontrol altında olmasından dolayı Osmanlı sınırından geçişlerde sıkıntı yaşamışlardır. Bu sıkıntılar da onların çalışmalarını olumsuz etkilemiştir[554]. Ancak bir müddet sonra savaşın da etkisiyle bu kontroller zayıflamış ve Amerikalı misyonerleri faaliyetlerinde bir nebze rahatlatmıştır[555].

1854 yılında Hakkâri dağlarındaki Nasturiler arasındaki eğitim öğretim

551 Dwight W. Marsh, *a.g.e.,* s.167-168.
552 Dwight W. Marsh, *a.g.e.,* s.169-170.
553 Dwight W. Marsh, *a.g.e.,* s.176-177.
554 Dwight W. Marsh, *a.g.e.,* s.159-160.
555 Justin Perkins, *Missionary Life In Persia Being Glimpses of The A Century of Labors Among The Nestorians,* s.185.

faaliyetlerine bakıldığında Gevar /Yüksekova'da Cilo, Tehoma, Baz bölgelerinden 14 öğrencinin eğitim gördüğü iki okul bulunmaktadır. Bu okullara özellikle Cilo Aşireti'nden dört papaz yardımcısıyla birlikte yoğun bir katılımın olduğu görülmektedir. Bu öğrenciler Urmiye bölgesiyle karşılaştırıldığında Amerikalı misyonerlere göre vahşi mizaçlarından idaresi zor ancak çabuk öğrenen zeki çocuklardır. Bu çocuklara özellikle sürekli olarak İncil ve dini kitaplar hakkında eğitim verilerek misyona katılmaları amaçlanmıştır. Bunun dışında Bohtan bölgesindeki Nasturiler arasında Amerikalı misyonerlerin buralarda okul açmaları ve vaaz vermeleri konusunda güçlü bir eğilim vardı. Ancak misyonerler misyonerlik faaliyetlerini tehlikeli gördükleri bu alana taşıyamamışlardır.[556].18 Ekim 1854 yılında bölgede karışıklıkların devam ettiği bu dönemde tek başına görev yapmaya çalışan Rhea, bölgeden birçok Kürt aşiret ve reisinin orduya katılmak üzere kendi köyünden geçtiklerini gördüğü gibi bazı aşiret liderlerinin de bu duruma isyan ettiğini gözlemlemiştir. Ancak Başkale'deki Paşa'nın bölgeye gelmesiyle birlikte kendi köyü civarında bulunan isyancı liderin ona boyun eğdiğini görmüştür. Yine paşa bu bölgedeyken kendisini de kendisiyle de görüşmelerde bulunmuştur.

Yine bu tarihlerde daha önce vefat eden Crane'nin eşini ve çocuğunu diğer bir misyoner Breath'ın eşliğinde Urmiye'ye götürmüşlerdir[557]. Urmiye'ye geldiğinde Rhea, eşi öldüğü için bu bölgede bulunan bekar misyoner kadınlardan Miss Martha Ann Harris ile 31 Ekim 1854 tarihinde evlenerek 10 Kasım 1854 tarihinde tekrar Hakkâri topraklarına geri dönmüştür[558]. Yeni evlilerin döşünden kısa bir süre sonra Urmiye'deki misyonerlerden Perkins ve Dr. Wright tarafından ziyaret edilerek Memikan/Bulaklı'daki durumlar kontrol edilmiştir[559].

15 Aralık 1854 yılında kendilerine bağlı inandıkları Nasturileri her yıl dört kez bir araya getirmek ve onları birbirine bağlı bir Protestan topluluk haline getirmek istemişlerdir. İlk toplantının Ocak 1855 yılında olması öngörülmüştür[560].

556 Rufus Anderson, *a.g.e., II.,* s.119-120; *Report of The American Board of Commissioners For Foreign Missions, Read At The Forty –Sixth Annual Meeting, Held in The City of Utica, New York, September 11-14, 1855,* s.81-83.
557 Dwight W. Marsh, *a.g.e.,* s.173.
558 Dwight W. Marsh, *a.g.e.,* s.176, 184.
559 Dwight W. Marsh, *a.g.e.,* s.185.
560 Joseph Parish Thompson, *a.g.e.,* s.379.

1854 yılında Osmanlı-Rus savaşı nedeniyle ülkeleriyle olan iletişimde sıkıntılar yaşamışlardır. Hatta Erzurum yolunun kapanması üzerine misyonerler yakın dostluğunu kazandıkları Tebriz Konsolosu Khanikof sayesinde Rus toprağı olan Gürcistan üzerinden İran'a ulaşmışlardır. Zira Khanikof kendisi kişisel olarak Gürcistan'daki Rus ordularının komutanı Prens Beboutoff'a başvurarak bu izni sağlamıştır.[561].

3. 1. 1854 Yılında Crane'nin Ölümü ve Yaşanan Gelişmeler

1854 yılında Amerikan misyonerleri, Gevar/Yüksekova'da açmış oldukları okulları, birisi yatılı diğeri gündüzlü olmak üzere iki okul haline getirmişlerdir. Bu okulların öğrencileri genellikle Tehoma, Cilo ve Baz bölgesinden gelmekteydi. Öğrencilerin 14 tanesi yatılı olmak üze toplamda 46 kişiydi. Cilo piskoposunun dört akrabası, bu okulların eğitim kadrosunda Mr. Crane gözetiminde öğretmen olarak çalışmıştır. Bu yıl içinde Yüksekova'daki misyonerlik faaliyetlerini misyonerlerden Rhea ve Crane sürdürmüştür. Crane ile Rhea, Küçük Cilo, Baz ve Hakkâri'nin diğer bölgelerine gezi düzenlemişlerdir. Ancak 17 Ağustos'tan itibaren Crane bölge şartlarından dolayı Crane hastalanmış ve ateşi yükselmiştir. 23 Ağustos günü iyice ağırlaşan hastayı görmesi için Dr. Wright'e haber gönderilmiştir. Ancak Wright, bölgeye ulaştığında yapılacak fazla bir şey kalmıştır. Crane yakalandığı koleradan kurtulamayarak ölmüştür[562]. Onun ölümünün ardından hanımı oğlunu da kaybederek Urmiye'deki Seir misyonuna çekilmiş burada Amerika'ya döneceği 1857 yılına kadar misyon için hizmet vermeyi sürdürmüştür[563].

Crane'nin ölümü üzerine okul bu sefer diğer bir Amerikalı misyoner olan Mr. Rhea gözetimde eğitime devam etmiş[564] ve kısa bir süre sonrada

---

561 *Report of The American Board of Commissioners For Foreign Missions, Read At The Forty –Sixth Annual Meeting, Held in The City of Utica, New York, September 11-14, 1855,* Boston 1855, s.81-82.

562 Rhea, s. 172; Rufus Anderson, *a.g.e., II.,* s.119-120, 125.

563 Rufus Anderson, *History of The Missions of The American Board of Commissioners Foreign Missions to The Oriental Churches II,,* Boston 1872, s.119-120; *Report of The American Board of Commissioners For Foreign Missions, Read At The Forty –Sixth Annual Meeting, Held in The City of Utica, New York, September 11-14, 1855,* s.81-83.

564 Rufus Anderson, *History a.g.e., II.,* s.119-120, 125.

Crane ve ailesine kışı geçirmeleri için hazırlanan iki ek oda ve üzerindeki yazlık oda yerel yardımcı Oshana'nın nezaretinde bitirilmiştir[565].

3.2. Yezdan Şir İsyanı ve Misyonerler

Kırım Savaşı süresinde misyonerlerin dikkatini çeken olayların başında Yezdan Şir Bey'in isyanı oluşturmaktadır. Ancak bu isyan kısa süre sonra bastırılmış ve Yezdan Şir, yakalanarak Musul'da hapsedilmiştir. Bu şahıs misyonerlerce oldukça tehlikeli görünmüştür. Zira o, misyonerlerle yaptığı bir görüşmede isyanının başarılı olması durumunda bütün Hıristiyanları, Yahudileri ve Yezidileri öldürüp kanlarını içeceğini ancak misyonerlerin arkadaşları olduğu için onları bu uygulamadan muaf tutacağını belirtmiştir. Yezdan Şir, Cizre'den 5.000 kişiyle kalkışmış olduğu isyanıyla Siirt'ten Bağdat'a kadar bölgelerde terör estirmiştir. Siirt Paşası'nın kuvvetlerini mağlup ettiği gibi onu bir eşeğin sırtına ters bindirmiş ve kuyruğunu da eline vererek şehirde dolaştırdıktan sonra öldürmüştür. Yezdan Şir, misyonerlere göre yakın arkadaşı Muhammed Ağa vasıtasıyla Rus kuvvetleri ile birleşmek dahi istemiştir. İsyan günlerinde Gevar/Yüksekova bölgesinde yaşanan gelişmeleri Rhea 3 Nisan 1855 tarihli mektubunda bölgede kargaşaya neden olduğunu ancak Mart ayı içinde Başkale Paşasının teslim olması yönündeki teklifine direndiği için paşanın topla donatılmış olan gücüne direnemeyerek teslim olmak durumunda kalmış ve Ruslarla birleşme umudu sona ermiştir. Muhammed Ağa'da zincirlenerek İstanbul'a gönderilmiştir. Misyonerlere göre isyana kalkışan Kürtler güvenilmez ve sahtekâr (?) kimseler olup kendilerine zaman zaman soygunlarıyla kendilerine sıkıntı yaşatmaktadırlar. Nitekim Cochran iki kez Gevar/Yüksekova bölgesinde soymuşlardır[566].

565 Dwight W. Marsh, *a.g.e.,* s.184.

566 Dwight W. Marsh, *a.g.e.,* s.197-199. Bedirhan Bey isyanının bastırılması sırasında Osmanlı Devleti'nin yanında yer alan Bedirhan'ın yeğeni Yezdan Şir'e bu hizmetinin karşılığında Hakkâri Bölgesi'nin yöneticiliği verilmiştir. Bir müddet sonra kendisinin de devlete yönelik isyan etme emelinde bulunduğu anlaşıldığından görevinden alınmıştır.. Bu olaydan sonra bu bölgelerde idarecilik Türk paşalarına verilerek Hakkâri ve çevresindeki önemli şehirlere güvenliği sağlamak için askeri garnizonlar kurulmuştur. Bölgede askeri garnizonların kurulması daha önce kendi içişlerinde özerk yaşayan Nasturilerin hoşuna gitmemiş, onların eski konumlarını kaybetme korkularını tetiklemiştir. Nasturiler, Osmanlı idarecilerinin bölgede bulunmasından ve otoritesini güçlendirmesinden rahatsızlık duymuşlardır. Bu nedenle Nasturiler, Kürtlerin

3.3. Celabi/Çelebi Ağa'nın Rhea'ya Koruma Teklif Etmesi

7 Mayıs 1855 tarihinde Amerikalı misyonerlerin yakın dostu olan Gevar/Yüksekova Kürtlerinin önemli aşiret reislerinden Celabi/Çelebi Ağa tarafından ziyaret edilmişlerdir. Rhea'ya, Çelebi Ağa bölgede yaşanan karışıklıklar nedeniyle eğer herhangi bir korku veya tereddüde kapılacak olurlar ise, kendisinin 200 adamıyla her zaman kendilerini savunmaya hazır olduğunu bildirmiştir. Amerikalı misyoner bu teklifi kibarca geri çevirmiş ve misyonerlerin vermiş olduğu tevekkül ile karşılamışlardır.

8 Mayıs 1855 tarihinde Gevar/Yüksekova'da ikamet eden Kürt aşiret reisleri, Rhea'ya Türklerin idaresinden artık bıkıp usandıklarını belirtmiş ve ona İngilizlerin ne zaman gelip bu bölgeyi kontrolleri altına alacaklarını sormuşlardır. Zira Kürtler, İngiliz olarak bölgede bulunan yakın dostluklar kurdukları misyonerleri tanımakta ve herkesin onlar gibi kendilerine davranacaklarını düşünmektedirler. Rhea ise, bu söz üzerine eğer Osmanlı Devleti'nin canlanıp herhangi bir harekete geçmeyecek olursa, bölgenin kontrolü dışına çıkacağını varsaymıştır[567].

---

kendilerine yönelik gerçekleştimiş olduğu kanlı seferleri ve kayıpları unutmuşlar ve Yezdan Şir'in idaresinin daha kolay ve onlar için daha iyi olduğunu düşünerek, ona Osmanlı Devleti'ne karşı faaliyetlerinde destek vermişlerdir.

1854 yılında Kırım Savaşı'nın başlamasıyla birlikte bölgedeki garnizonların zayıflamasından istifade eden Yezdan Şir isyan etmiştir. Nasturiler ise bu isyan vasıtasıyla Osmanlı Devleti'nden bağımsız olma ümdiyle Yezdan Şir'e katılmışlardır. Bu isyan sırasında Nasturi Patriği ve isyancı Kürtlerin önde gelenlerinden Celabi/Çelebi Ağa ile Reşit Ağa, Hakkâri'nin derin vadilerinde silahlı güçlerini toplayarak girişecekleri faaliyetlerin neler olacağını konusunda görüş alış verişinde bulunmuşlardır. Patrik bu görüşme hakkında ABCFM misyonerlerine bilgi verirken bağımsızlıklarının hareket noktasının bu isyan olacağını vurgulamıştır..

Nasturi-Kürt ittifakı Yezdan Şir'in Osmanlı Devleti'nce yakalanmasından Kırım Savaşı'nın bitimine kadar devam etmiştir. Yezdan Şir'in yakalanmasından sonra başsız kalan isyancı Kürt grupları korunma yollarını araştırmak üzere müttefikleri Mar Şamun Abraham'a başvurmuşlardır. Geniş Bilgi için bkz.R.İ. Termen, *a.g.e.,* s.26; Halfin, *a.g.e.,* s.58; Murat Gökhan Dalyan, *19. Yüzyıl'da Nasturiler (Soyal-İdari yapı ve Siyasi İlişkileri),* s.112; Avyarov, *Osmanlı-Rus ve İran Savaşlarında Kürtler 1801-1900***,** Yay. Muhammed Varlı, Sipan Yay., İstanbul 1995, s. 87-88

567 Dwight W. Marsh, *a.g.e.,* s.200.

3.4. Patrik ve Kürt Liderlerin Toplantısı

Ağustos ayında Rhea, Urmiye'de Amerikalı misyonerlerin ve bütün yerel yardımcıların katıldığı genel toplantıya katılmak üzere Gevar/Yüksekova'dan ayrılarak bu şehre gitmiştir. Bu süre zarfında özellikle yakın arkadaşı Crane'nin yokluğunun büyük eksikliğini hissetmiştir. Beş hafta boyunca Urmiye'de kalan Rhea, karısını burada bırakarak misyonerlerden Breath'le birlikte Hakkâri dağlarına doğru yola çıkmış ve buradaki elli civarındaki köyü ziyaret etmişlerdir[568]. Bu geziler sırasında 18 Eylül 1855 tarihinde Serpil Köyü yakınlarındaki bir vadide müzik ve ateşlenen silahların eşliğinde Mar Şamun tarafından iyi bir şekilde karşılanmışlardır. Burada Cilo bölgesinden askerleriyle patrik dışında Gevar/Yüksekova bölgesinden Reş/Reşit Ağa ile Celabi/Çelebi Ağa adamlarıyla hazır bulunmuş ve patrikle bir görüşme yapmışlardır. Patrik misyonerlere sıcak davranmakla birlikte onlara bir çocuk bedenine sahip, yaşlı bir adamın ruhunu taşıdığını söyleyerek durumlarının iyileştirilmesi için onlardan yardım isteğinde bulunmuştur. Bu tarihlerde misyonerlere göre patrik bağımsızlık için umutlar taşımakta ve bunun için çalışmalarda bulunmaktadır. Nitekim 22 Eylül'de misyonerler, Baz bölgesine geçtiklerinde buradan yüzün üzerinde silahlı adamın Mar Şamun'a katıldığını gözlemlemişlerdir. Bu sırada bölgede Toma, Nasturileri Protestanlaştırmak için yoğun bir şekilde çalışmakta ve halkı Amerikalı misyonerler lehine etkilemede mesafeler almaktadır. Bu nedenle misyonerlerin bölgeye gelişi sırasında halk onları coşkuyla karşılamış ve onlardan (misyonerlerin doktor zannettikleri için) ilaç talep etmişlerdir[569]. Amerikalı misyonerlere karşı tavrında yumuşama meydana

568 Dwight W. Marsh, *a.g.e.,* s.204.

569 Dwight W. Marsh, *a.g.e.,* s.205-206. Amerikalı misyonerlerin Kürt liderle patriği aynı vadi içinde gördüğü sıra da taraflar muhtemeldir ki; Osmanlı Devleti'ne karşı ittifak görüşmelerinde bulunuyorlardı. Zira Nasturiler, özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bağımsız olabilmek adına Osmanlı Devleti ve İran coğrafyasındaki gelişmelerden mütemadiyen Rusları bilgilendirmeye başlamışlardır. Kırım Savaşı ve Yezdan Şir İsyanı'nda Ruslarla irtibat halinde bulunan Nasturi Patriği Mar Şamun Abraham tarafından bölgedeki durum ve gelişmeler Rus Erivan Müfrezesi Süvari Kumandanlığı Miralayı Hırşatinski'ye bir mektup ile bildirilmiştir. Mar Şamun Ruslarla irtibatında Yezdanşir isyanının Kürtler ve Nasturiler için bölgeyi Osmanlı Devleti'nden ve nüfuzundan bağımsızlaştıracağını mektuplar vasıtası ile belirtmiştir. Bu mektupların 12 Nisan 1855 tarihlisinde bu durumun yanı sıra Ruslara karşı yapacağı hizmetlerden bahsetmiştir. Mektupta:

gelen Mar Şamun, yine de onlarla halkın temasını önlemeye çalışmıştır. Bu bağlamda, Baz bölgesinden Eshoo ile Shlemon/Süleyman'ı geçen kış misyonerlerin açmış oldukları okula gittikleri için cezalandırmak adına onlardan bir katır almıştır. Patrik, bu kişilere eğer tekrar misyoner okullarına gidecek olurlar ise, ellerindeki diğer katırı da almakla tehdit ederek onları böyle bir girişimden uzak tutmaya çalışmıştır.

Kasım ayında Rhealar rahatsızlıklarından dolayı Urmiye'ye bir ziyarette bulunmuş ve daha sonra daha güvenli gördükleri Musul yoluyla tekrar Gevar/Yüksekova bölgesine geri dönmüşlerdir. Bu sırlarda yaşanan gelişmeler arasında buradaki okullarına devam eden bir kız Nasturi öğrencinin bir Kürt Aşiret liderinin oğlu tarafından

---

" Lütufkâr Miralay!
Van'a taaruz edecek olursanız bir hafta evvel bana ma'lumat (bilgi) veriniz. Çünkü, ben de kendi tarafımdan kıtâımızı izhar (hazır) edip size iltihak edebileceğim. Hareketinizi tesri' ederseniz Van'ı daha çabuk işgal edersiniz. Bütün bu ahvali Prens Bebutov'a ma'lumat vermekle beraber, benim size tarafdar olduğuma ve size muavenet edeceğime dair yemin ile Prens cenaplarına te'min ediniz. Kıtaânız Van'a muvasalat ettiğinde Musul'dan Van'a kadar bütün sahanın tarafımızdan işgalini vaad ediyorum. Bedirhan'ın yeğeni Yezdanşir, Türklerle muharebe yaparak onlardan dört bin kadar adam telef etmiştir. Bundan sonra mir-i mumaileyh, Musul'da ikamet eden konsolos tarafından hainane bir surette yakalanmıştır. Bütün buna tabi' Ekrad, himayeme müracaât ediyorlar. Bu Kürdlere verdiğim cevapta , Türklere karşı arzu ettikleri gibi hareket edib Hristiyan ahaliye dokunmamalarını emrettim.." ifadeleri bulunuyordu.

Yine aynı yılın 27 Mayıs tarihli bir diğer mektupta Rusların, Mar Şamun'un konumun ve askeri gücünü öğrenmek istedikleri anlaşılmıştır. Mar Şamun mektubunda:

" *Zat-ı âlileri bendenizden hal-i hazırdaki kıtaatımın mevcudunu öğrenmek istemişdiniz. Hâkimiyetim zayıf olduğundan ve bütün tabi'lerimden icab edenlerin maişetlerini te'min edemediğimden bunların âdetini göstermek pek müşkildir. Hal-i hazırda Asuriler'le (Nasturilerle) meskûn idaremde sekiz vilayet olduğunu ve bu vilayetlerin halkı size iltihak etmek üzere kıtaatınızın vüruduna intizar ettiklerini arz ederim. Şimdi Türk kıtaatı buralarda pek azdır. Evimde daima, kendi hizmetçileriyle Türk Paşaları bulunduğundan Kürtleri tarafınıza celb etmek üzere açıkça bir harekâtta bulunamıyorum. Fakat bütün Ermeni ve Kürt halkının efkarına nazaran, kıtaâtınızın hudutlarımıza gelmelerine pek pek heycanla intizar olunuyor....*" Mar Şamun'un bu girişimi 1856 yılında Rusya ile Osmanlı Devleti'nin Paris Barış Antlaşması'nı imzalamasından dolayı akamete uğramıştır . geniş bilgi için Bkz. Cengiz Çakaloğlu, *Averyanof'a Göre Doğu Anadolu*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, Erzurum 1995, s. 82-85.

kaçırılması olmuştur. Bu olay karşısında İran'daki İngiliz yetkililere başvurmak isteyen Amerikalı misyonerler İran'la İngiltere'nin savaş halinde olmasından dolayı elçiliğin bu ülkenden taşınmasından dolayı bir şey yapamamışlardır. 22 Kasım'da Rhea'ya göre bölgedeki Kürtler ve Türkler arasında sürtüşmeler ve tehditler baş göstermeye başlamış ve Kürtler ovadaki Hıristiyan köyleri yağmalamaya başlamışlardır[570].

3.5.Toma'nın Tekrar Tutuklanması ve Rhea'nın Girişimleri

1855 Haziran ayı ortalarında Rhea ve diğer Protestanları ziyaret etmek üzere Urmiye'den Stoddard ve Cochran ikilisi gelmiş ve Rhea'nın uzun zamandır beklediği kitap diğer eşyalarını getirmişlerdir. Bu ziyarete kadar altı ay boyunca Rhea ve beraberindekiler tek başlarına bölgedeki faaliyetleri koordine etmeye çalışmışlardır[571].

Sonbaharda Rhea'nın karşıladığı diğer bir sorunda bölgedeki en önemli yerel yardımcısı olan Toma'nın komşu bir köyde misyonerlik yaparken Gevar/Yüksekova müdürüne bağlı bir askerin öldürülmesiyle suçlanarak beş askerin eşliğinde Başkale'ye götürülmesi olmuştur. Amerikalı misyonerlere göre paşa, Toma'dan serbest kalması için 1.240 dolar civarında para talep etmiştir. Bu olay üzerine Amerikalı misyonerler Rhea'nın öncülüğünde Toma'nın serbest bırakılması için İngiltere'nin Tebriz Konsolosu Mr. Stevens'e başvurarak Başkale Paşası'na ricada bulunmasını istemişlerdir. 12 Ekim 1855 tarihinde Rhea, Başkale'ye ulaştığında Toma'nın serbest kaldığını görerek şaşırmıştır. Burada paşa ile olan görüşmesinde Toma'nın gerçekte Kürtlerle yaşadığı bir ev inşaatı hadisesinden kaynakladığını öğrenmiştir. Bu olayı arkasında olan kişinin ise, kendilerine düşman olan Gevar/Yüksekova Piskoposuyla iki adamının müdürü etkilemesi sonucu meydana geldiğini öğrenmiştir. Bu nedenle Toma beş gün boyunca Başkale'de hapis yatmıştır. Ancak Başkale civarında ikamet eden bir şeyh ile bölgenin en önemli aşiret liderlerinden Meero/Miro Bey'in tavassutuyla serbest bırakılmıştır[572].

4. Kırım Savaşı Sırasında Kars'ın Düşmesinin Bölgeye Etkisi

Kırım Savaşı boyunca yaşanan gelişmeler bölgede olumlu veya olumsuz bir şekilde yansımıştır.. Bu dönemde Hakkâri bölgesinde bulunan Amerikalı

570 Dwight W. Marsh, *a.g.e.*, s.206.
571 Dwight W. Marsh, *a.g.e.*, s.201-203.
572 Dwight W. Marsh, *a.g.e.*, s.172-173.

misyonerlerden Rhea ve eşi gelişmeleri tedirginlikle takip etmiştir. Nitekim savaş sırasında Kars'ın Rusların eline geçtiği duyumlarından sonra bölgedeki Kürtler, devletin emirlerine uymamaya ve taşkınlıklara başlamışlardır. Rhea'ya göre bu durum, Kars yenilgisi nedeniyle güçlü devlet imajının bölgede lekelmesinden kaynaklanmaktadır. Yine bu durumdan Kürtler gibi cesaret alan Mar Şamun da, Nasturileri daha sıkı denetim altına almaya çalışmış ve Amerikalı misyonerlerin okullarına giden kendi bölgesindeki öğrencileri evlerine hapsetmiştir. Hakkâri bölgesinde taşkınlık ve kargaşanın artmasından sonra Urmiye'de bulunan diğer misyonerler, Rhea çiftine bu bölgeden ayrılmaları yönünde telkinde bulunmuşlardır. Buna karşın Rhea, savaşın Osmanlı yenilgisiyle sonuçlanıp Rusların bu bölgeye ulaşmasından sonra Kürtlerin taşkın hareketlerini dizginleyip onları frenleyeceğini düşünmektedir. Yine bölgede bir misyoner doktora ihtiyaç duyulduğunu genel merkezlerine iletmiştir[573].

4.1. Patriğin Rhea'yı Öldürtme ve Karısını Kaçırtma Planı

1855 yılının sonbaharında Amerikalı misyonerlerin Reha ve eşinin bulunduğu istasyonu tıbbi misyonerlik açısından güçlendirmek ve buradaki misyonerlerin sağlık koşullarını yerinde tedavi etmek için görevlendirdikleri misyoner doktor, İngiltere'nin Liverpool Liman'ından geri dönünce Rhea çifti büyük bir hayal kırıklığı yaşamıştır. Bu olay üzerine Wright ve Perkins, Rheaları tedavi etmek ve moral vermek için bu istasyona bir teselli ziyaretinde bulunmuşlardır. Bu yılın sonuna doğru Osmanlı Devleti'nin bölgedeki garnizon ve karargâhlarını Kırım Savaşı'ndaki orduyu desteklemek için geri çekmesi bölgede düzensizlik kanunsuzluk ve aşiretlerin keyfi uygulamalarını beraberinde getirmiştir. Bu nedenle soygun, hırsızlık adam öldürme vb. eylemler sıradan bir hal almıştır. Rhea'ya göre bölgedeki güvenlik ve asayiş tamamen Kürtlerin insafına kalmıştır. Bu gelişmeler dışında Amerikalı misyonerleri tedirgin eden en önemli gelişme Mar Şamun'un yakın ilişkiler içinde bulunduğu Doski Aşireti Reisi Muhammed Ağa, Amerikalı misyoner Rhea'yı öldürmesi, karısını haremine katması ve bulundukları Nasturi köyü Memikan/Bulaklı'yı yağmalaması için kışkırtması yönündeki haberler olmuştur. Nitekim mevsimin giderek sertleşecek olması ve akabinde yağacak karın Urmiye ile

573 *The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1856. Vol. XLVII.,* Boston 1856, s.143.

olan iletişimi tamamen kesip buradaki misyonerleri korunmasız olarak böyle bir duruma davetiye çıkaracağından korkan misyonerler Rhea ve eşini bu bölgeden geri çekmişlerdir. Yolculuk sırasında Urmiye'den Doktor Wright onlara yardım etmiştir. 1856 yılının ocak ayında yoğun kara rağmen Urmiye doğru yola çıkmış ve zaman zaman kar yoğunluğundan dolayı atlarından inmek durumunda kalmışlardır. Bütün zorluklara rağmen misyonerler, ilk başta Urmiye yakınlarında Basan Köyü'ne oradan da genel merkezlerine ulaşmayı başarmışlardır[574]. Onların bölgeden ayrılmasından kısa bir süre sonra Muhammet Ağa, Rheaların kaldığı köyü yağmaladığı gibi onların bütün mal varlığına da el koymuştur. Nitekim Rheaların dostu olan Celabi/Çelebi Ağa bu yağmadan sonra misyonerlerin evini harap ve eşaylarını Muhammet Ağa'nın köyünde görmüştür[575].

4.2. Muhammet Ağa'nın Başkale Paşasını Öldürmesi

Amerikalı misyonerlere göre 1856 yılın kışında bölgede karışıklıklar çıkaran ve köyleri yağmalayan Doski Aşireti Reisi Muhammet başkanlığında farklı aşiretlerden oluşmuş 3.500 kişilik bir grup Başkale'de bulunan Osmanlı paşasını 300 askeriyle birlikte kuşatmışlardır. İsyancıların sayısal üstünlüğünden dolayı paşa, onlarla açıktan savaşmaya cesaret edememiştir. Paşayı kaleden çıkartamayan isyancılar, Gevar/Yüksekova'daki Hıristiyan köylerine yönelik yağma ve saldırılarda bulunmuşlardır. Bu köylerden Memikan/Bulaklı'yı yağmalaması için bizzat Mar Şamun kendisi Muhammet Ağa'ya haber göndermiştir. Rhea'ya göre Kars'ın düşmesinden sonra bölgedeki olaylarda artış görünmesinin temel nedeni, Osmanlı Devleti'nin bölgeden çekilip kısa zaman sonra bölgeye Rusların veya İngilizlerin geleceği yönünde çıkan şaiyalardır. Ona göre buda Hıristiyan köylerin yağmalanmasına neden olmuştur. Bu süre zarfında isyancılara katılımın fazla olması bölgede var olan yokluk olduğunu Rhea, isyancıların parolasıyla açıklmaktadır. Bu parola şu şekildedir; " *Yememize içmemize izin verin yarın sizin için ölelim*". Gevar/Yüksekova'da bu olaylar olurken misyonerlerin yerel yardımcılarından Matlub/Mutloob ve Hurmuzd/Hürmüzd, Tehoma bölgesinde faaliyetlerine devam etmişlerdir.[576].

574 Dwight W. Marsh, *a.g.e.,* s.207-208; *The Missionary Herald: 1856,* s.175.
575 *The Missionary Herald: 1856,* s.175
576 *The Missionary Herald: 1856,* s.175

5. Osmanlı Devleti'nin Bölgede Tekrar Otoriteyi Sağlaması

Mar Şamun'un tehditlerinden dolayı Mayıs 1856 tarihine kadar Urmiye merkezde bulunan Rhea ve eşine yeniden Gevar/Yüksekova'ya dönüp buradaki misyon faaliyetlerini canlandırması için emir verilmiştir. Bu süre zarfında başta Muhammed Ağa olmak üzere Gevar/Yüksekova bölgesindeki bazı Kürt aşiretler, Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı yenileceği varsayımıyla ortalığı ateşe vererek terör estirmiş ve Başkale Paşasını öldürmüşlerdir. Ancak baharla birlikte, savaşın seyrinin değişmesine bağlı olarak Osmanlı Devleti, mayısın sonunda Diyarbakır'dan bölgeye Şir/Shir Bey komutasında büyük bir çoğunluğu Kürtlerden müteşekkil bir kuvvet göndererek olayları yatıştırmış ve başta Muhammed Ağa olmak üzere sorumluların peşine düşmüştür. Rhea'ya göre bölgeye gelen bu askerler ihtiyaçlarını karşılamak adına bazı taşkın faaliyetlerde bulunmuştur. Sonuç olarak isyancıların bir kısmı öldürülmüş bir kısmı ise kaçmıştır. İsyanın başlıca sorumluları boyunlarından zincirlenerek yalın ayak Başkale'ye götürülerek hapsedilmiştir[577].

577 *The Missionary Herald: 1856,* s.303;Dwight W. Marsh, *a.g.e.,* s.210-212.

IV. BÖLÜM

ABCFM'İN PRESBEYTERENLERE DEVRİNE KADAR HAKKÂRİ'DEKİ MİSYONERLİK FAALİYETLERİ VE NASTURİLER

A- RHEA'NIN GÖZETİMİNDE HAKKARİ BÖLGESİNDEKİ ÇALIŞMALAR

Osmanlı Devleti'nin bölgede hâkimiyetini tesis etmesinden sonra misyonerler tekrar bu bölgede faaliyette bulunmak için yeniden teşebbüse geçmişlerdir. Ancak Rhea, Urmiye'den geri dönüşünden kısa bir süre sonra yetkililer tarafından Dizza'ya çağrılmış ve kendisine oldukça kibar davranılmıştır. Dönüşte yolu üzerinde bulunan Muskhoodawa adlı köyde bulunan askerler tarafından durdurularak burada bulunan Şir Bey'le görüşmüştür. Şir Bey kendisini Rus ajanı olmakla suçlamıştır. Onun huzurunda bu olaylar olurken ve onun adamları da Rhea'nın katırlarına el koyarak çantalarını* kontrol etmiştir. Bu duruma şaşıran Rhea, Şir Bey'e bu bölgede yaklaşık beş yıl boyunca ikamet ettiğini ve Memikan/Bulaklı'da bulunan evini göstererek bu bölgeden sadece beş aylığına ayrı kaldığı yönünde bulunarak kendisini Dizza'da bulunan yetkililerin kendisini tanıdığını söyleyerek bu durumdan kurtulmuştur. Nitekim bir müddet sonra Dizza'daki tanıdıkları ve Kürt dostları sayesinde bu durumdan kurtulmuştur[578]. Bu olaylar dışında Crane ve Rhea, olayların yatışmasından sonra Tehoma bölgesine bölgesine ziyarette bulunarak onlardan bölge ile izlenimlerini dinlemişlerdir. Onlardan sonra yerel yardımcılardan Oshana'yla birlikte bu bölgeden geri dönmüşlerdir[579].

578 *The Missionary Herald: 1856,* s.303;Dwight W. Marsh, *a.g.e.,* s.210-212.
* Rhea'nın sahip olduğu çantalar Rus yapımı olduğu için muhtemelen paşa onun casus olduğundan şüphelenmiştir. Bkz. Dwight W. Marsh, *a.g.e.,* s.214-219.
579 *he Missionary Herald: 1856,* s.303.

1. Rhea'nın 1856 Yılındaki Faaliyetleri

2 Ocak 1856 yılında Rhea ve eşi beraberlerindeki Papaz Yardımcıları Toma ve Guergis, Ishtazin/Yeşiltaş, Baz, Cilo, Tal, Tehoma ve Dız bölgelerine yönelik bir misyonerlik gezisinde bulunmuşlardır. Bu altı katırlık konvoyun Rus eğer çantaları ve diğer önemli yaşam malzemeleri bulunmaktadır. Cilo bölgesinde Ishtazin/Yeşiltaş'a adlı köye ulaştıklarında Urmiye bölgesinden Bayan Fiske, Stoddard ve Cochran'ın bu geziye katılmak için yola çıktıkları haberi ulaşmıştır. Bu nedenle onları alması için katılarını gönderek kendilerine katılmalarını sağlamışlardır. Bu misyonerlik gezisinin asıl hedefi bölgede bulunan bayanlardır. Önceki deneyimlerinden de kadınların erkeklere göre daha fazla potansiyel taşıdığını fark etmişlerdir[580].

10 Haziran 1856 yılında Amerikalı misyonerler, güvenlik nedeniyle önceki sene Urmiye'deki genel merkezlerine bırakmış oldukları hanımlarını tekrar Memikan/Bulaklı'ya getirmişlerdir. Bu dönemde Gevar/Yüksekova'da bulunan misyoner Rhea ve eşidir. Buraya geri dönüşlerinden bir müddet sonra görüştükleri Kürt liderlerin, kendilerine Türklerin bölgeden çekilişinden sonra tekrar kendilerinin tekrar Hıristiyanlara karşı harekete geçip kölelik zincirini boyunlarına geçirecekleri iddiasıyla tehditler savurması misyonerleri tedirgin etmiş ise de, gidişatın savaştaki Osmanlı Devleti lehine seyretmesi Amerikalı misyonerleri umutlandırmıştır. Nitekim buna rağmen Rhea, bölgedeki misyon faaliyetlerini yerel yardımcılarla koordine etmiş ve açmış olduğu küçük okulda eğitimin devam etmesine çalışmıştır. 16 Haziran 1856 yılında Kürtlerden duyulan korkulara rağmen özellikle Tehoma ve Ishtazin/Yeşiltaş bölgesinde faaliyet gösteren Tehomalı Oshana ve karısının faaliyetlerinden dolayı onlardan oldukça memnunlardır[581].

5 Ekim'de Rhea çifti ve Stoddard arkadaşlarından ayrılarak Serpil Köyü'ne gitmiş ve burada misyon faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Bayan Rhea, kadınlara yönelik propaganda faaliyetlerinde bulunurken diğer misyonerler de erkekler arasında propaganda yapmışlardır. Ancak erkeklerin birçoğu çalışmak için dışarı

580 Dwight W. Marsh, *a.g.e.*, s.214-219; Joseph Parish Thompson, *a.g.e.*, s.394.
581 *Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Forty-Seventh Annual Meeting, Held in Neawrk, New Jersey, October 28-31,1856, With The Minutes of The Special, Meeting Held At Albany, New York, March 4-6, 1856,* s.116-117; Rufus Anderson, *a.g.e., II.*, s.125-126.

gittiklerinden başlarına topladıkları kalabalık az sayıda kalmıştır. Öğle sonu diğer misyonerlerle buluşarak bu bölgedeki diğer beş köyü dolaşmışlardır.

6 Ekim'de diğer bir köy olan Zeir Köyü'ne ulaşmış ve burada eski bir kilisenin bitişiğinde bulunan Kürtlere karşı eski günlerde savunma amaçlı bir kale yıkıntısını görmüştür. Akşam yemeğine meliğinin evine misafir olan misyonerler ve yerel yardımcılar burada ona Protestanlık propagandasında bulunmuşlardır. Yerel yardımcılardan Toma'nın sözlerini dinleyen melik, misyonerlere kendilerinin lideri olarak Mar Şamun'u tanıdıklarını ve o ne derse onu yapacaklarını belirtmiştir. Bu aşamada Toma, meliğe Tanrı ile kul arasına kimsenin giremeyeceğini Mar Şamun'un böyle bir yetkisinin olmadığını belirterek onu ikna etmeye çalışmıştır. Onun bu sözlerini melik sessizce dinlemekle yetinmiştir. Saat dokuz civarında köy yakınlarında bulunan çadırlarına geri dönmüşlerdir[582].

1856 yılının sonbaharında Rhea ve eşi tek başına bu bölgedeki iki üç köydeki Pazar ayinlerini sürdürmüştür. Ancak katılım istediği gibi olmamasına rağmen gelecek adına umunu yitirmemiştir. Zaman zaman diğer misyonerler tarafından ziyaret edilerek onlarla birlikte misyonerlik gezilerine çıkmışlardır. Bu yıl içerisinde Mar Şamun, onlar için oldukça sakin sadece kendi gelirlerini arttırmakla uğraşan sessiz bir figür olarak durmaktadır. Rhea'ya göre bu dönemde kendilerinin misyonerlik yolunda karşılaştıkları en büyük engeller Rus ajanı şüphesi ile gözaltına alınma olayından dolayı Osmanlı yetkililerinin çıkarttığı zorluklardır[583].

1856 yılının sonbaharında Amerikan misyonerlerden Mr. Rhea, kışın yaklaşması üzerine bölgeden çekilmesi tavsiyesine karşın bölgede kalmayı sürdürmüştür. Bölgede Osmanlı Devleti'nin otoritesinin azalması üzerine Kürt aşiretlerinden ve bölgenin yapısından kaynaklanan sorunlar sebebiyle karların erimesine kadar olan sürede birçok tedirginlik yaşanmıştır. Amerikan misyonerleri, bölgede tutunabilmek için ABCFM misyonerlik komitesine bölgeye bir doktor misyoner gönderilmesi talebinde de bulunmuşlardır[584].

582 Dwight W. Marsh, *a.g.e.*, s.214-219.

583 *Report of The American Board of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Forty-Eighty Annual , Meeting Held At Providence, Rhode Island ,September 8-11, 1857,* s.88-89.

584 *Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Mission. Present At The*

2. Bayan Rhea'nın Ölmesi

1857 yılının mayıs ayının ortalarında Urmiye'den misyoner Cochran, Hakkâri bölgesindeki Rhea'yı ve yerel yardımcıları ziyaret ederek onların durumu ile ilgilenmiştir[585]. 1857 yılında Amerikan misyoneri Rhea'ya 6 yerel Nasturi Protestan yardım etmektedir. Ancak Amerikan misyonerleri, misyonlarını Osmanlı Devleti'nin sınırlarına kadar genişletmek için Gevar/Yüksekova'da açmış oldukları batı istasyonunun elemanlarını ve istasyonunu 1860 yılında bölgedeki gelişmelere bağlı olarak geri çekmişlerdir[586].

Bayan Rhea'nın haziran ayından itibaren sağlığının bozulması, misyoner çifti tekrar Urmiye'ye gitmek zorunda bırakmıştır. Altı hafta boyunca bu şehirde kalan Rhea çifti, 22 Temmuz'da Van-Başkale yoluyla tekrar Gevar/Yüksekova'ya dönmüşlerdir. Geçici iyileşmeye rağmen Bayan Rhea'nın hastalığı devam etmiştir. 20 Ağustos'ta Bayan Rhea'nın durumu ağırlaşınca Rhea, Dr. Wright'e hastaya müdahale etmesi için haber göndermiştir. O'da kadın misyonerlerden yanına Fidelia Fiske'yi alarak Rheaların yardımına koşmuştur. Dr. Wright, Gevar/Yüksekova'ya vardığında derhal hastayı muayene etmiştir. Yapılan bütün tedavi ve müdahalelere rağmen Bayan Rhea, 14 Eylül günü hayatını kaybetmiştir.[587]. Bayan Rhea, Urmiye'den gelen Perkins, Fiske, Bayan Stoddard, Bayan Rice ve Dr. Wright'ın eşliğinde Memikan/Bulaklı'daki kilisenin avlusuna gömüştür. Bu mezar aynı yerdeki ikinci Amerikalı misyoner mezarı olmuştur[588].

3. Hanımının Ölümünden Sonra Rhea'nın Faaliyetleri

Cenaze işlemlerinin ardından Rhea'da diğer misyonerlerle birlikte Urmiye'ye geri dönmüştür. Burada bir müddet dinlenen Rhea,[589] 29 Ekim 1857 tarihine kadar birkaç hafta Urmiye bölgesinde arkadaşlarıyla kaldıktan

---

Forty-Seventh Annual Meeting, Held In Neawrk, New Jersey, October 28-31,1856, With The Mınutes Of The Specıal, Meeting Held At Albany, New York, March 4-6, 1856, s.116-117.

585 Rhea, s.222-223; *Forty-Ninth Report of The American Board of Commissioners For Foreign Missions, Presented At The, Meeting Held At Detroit, Michigan, September 7-10, 1858,* s.64; Rufus Anderson, *a.g.e. II.*, s.134-135.

586 Rufus Anderson, *a.g.e., II.,* s.138.

587 Dwight W. Marsh, *a.g.e.,* s.225-230.

588 Dwight W. Marsh, *a.g.e.,* s.233.

589 Dwight W. Marsh, *a.g.e.,* s.236-238.

sonra kendisine yapılan kışı Urmiye bölgesinde geçirmesi yönündeki bütün önerileri reddederek Hakkâri bölgesine yakın olan Musul, Amediye, Bohtan ve Baz, Cilo, Tehoma ve Tiyari Aşiretlerinin bulduğu bölgelere yönelik bir milyonerlik gezisi yapma konusunda ısrar etmiştir. Bunun dışında Rhea, mümkünse Tehoma bölgesinde bir okul açıp Amediye'ye de uygun iki yerel yardımcı göndermeyi arzulamıştır. İlk başta Gevar/Yüksekova'ya gelen ve burada bir müddet vakit geçiren Rhea, Diyarbakır bölgesinden kendisine katılan Dr. Haskell ve eşiyle birlikte Musul'a doğru yola koyulmuştur

Rhea'nın Musul'a gitmek istemesindeki nedenler arasında bölgede Nasturi köylerinin bulunması ve Hakkâri bölgesinden kışın buraya çalışmak için çok sayıda Nasturinin burada bulunmasıdır. Bu dönemde Musul'da Amerikalı misyonerlerin yedi yetişkin ve beş çocuk olmak üzere on iki kişilik bir kadrosu bulunmaktadır. Burada bir müddet kalan Rhea, daha sonra Amediye'ye ulaşarak burada Tal ve Tehoma Aşireti'ne mensup Nasturilerle görüşmüştür[590].

Musul bölgesinde bulundukları süre zarfında Musul çevresindeki Katolik köylerde ve Yakubiler arasında misyonerlik faaliyetleri için neler yapılabileceğini araştırmışlardır. Rhea'ya göre Nasturi misyonu Amediye'nin kuzeyinden Musul'a oradan güneye ve Akra'dan doğuya doğru Bohtan'ın batısını içerecek şekilde Amediye-Gevar/Yüksekova bölgesi genişletilebilirdi. Bu bölgede misyonerlik yapmak oldukça zor ve beden sağlığı açısından oldukça yorucu olmuştur. Bu nedenle misyonerlikte sıkıntılar yaşayan Bu nedenle misyonerlikte sıkıntılar yaşayan Rhea, misyonerlik örgütünden umut vaat eden bu bölgeye yeni misyonerler göndermesini ve yükünün paylaşılmasını istemiştir [591]. Onun bu çağrısı üzerine misyon tarafından 1858 yılının sonunda Thomas L. Ambrose, Nasturi misyonuna dâhil olmuştur.

Kasımın ortalarına kadar Gevar/Yüksekova ve Musul arasındaki bölgelerde gezilerde bulunan Rhea, daha sonra Amediye'de özellikle güneybatı bölgesinde bulunan Shermin, Argin, Usyan adlı köylere Akra yoluyla ulaşmış ve misyon gezilerinde bulunmuştur. Bu bölgenin en büyük köyü olan 60 hanelik Usyan'da bile üç papaz ve on papaz yardımcı olmasına rağmen okuryazar bir kişi bile bulamamıştır. Bu köydeki halkın kendisinden bir

590 Dwight W. Marsh, *a.g.e.,* s.239.
591 *The Missionary Herald: 1858,* s.316-317;Rufus Anderson, *a.g.e., II.,* s.135-137.

öğretmen istemesinden dolayı buraya Toma'nın kardeşi Khamis'i göndermiş ve o da burada birkaç hafta kalarak misyonerlik yapmıştır.

Bu dönemde özellikle sonbaharda bu bölgelerde, Amediye ve Bohtan civarında yerel yardımcıların gezi faaliyetleri misyonerleri memnun etmiştir. Ancak gezi yapılması planlanan bölgede yaşanan mevsimsel olaylar ve kıtlık nedeniyle insanlar yokluk çekmektedir. Hatta bu kıtlık nedeni ile insanlar, uzun kış mevsimini daha rahat geçirebilmek için dağlardan ovalara inmek durumunda kalmıştır[592]. Bu dönemde Amediye, bölgesindeki Katoliklerin çalışmaları gelgitler vardır. Dooree/Duri Köyü ve piskoposu Katolik mezhebinden tekrar Nasturiliğe dönmüşlerdir. Ancak bu sefer Kooomanee Köyü başta papazları olmak üzere Katolikliği kabul etmişlerdir. Bu sırada Amerikalı misyonerler, kendilerine katılan Dayree Köyü'nün papazının isteği üzerine bu köyde bir okul açmaları için iki yerel yardımcıları Badal ve Shlemon misyonun kız okulundan kızlarla evlendirilerek gönderilmiştir. Bu iki yerel yardımcı iki okul açtıkları gibi çevre köylere misyonerlik gezilerinde bulunmayı ihmal etmemişlerdir[593]. Buradaki misyon faaliyetleri sırasında bu yerel yardımcılardan Khamis'in bir Kürt tarafından tehdit edilmesi üzerine, oda daha güvenli gördüğü Urmiye'ye misyonerlerin yanına göndermiştir. Bu olay sonrasında diğer bir misyoner Badal da aynı şekilde karısını göndermiştir. Rhea'ya bağlı Yohanan ise, bu dönemde Küçük Cilo bölgesindeki misyonerlik faaliyetleri koordine etmiştir[594]. 10 Aralık 1857 tarihinde Amerikalı misyonerlerin Bohtan bölgesine gönderdiği iki yerel yardımcıdan biri hasta olarak geri dönmüştür. Bu misyonerlerden Bohtan bölgesi için alınan raporlar ışığında misyonerler, Katoliklerin bu bölgede oldukça faal olarak çalıştıklarını ve geçen seneye göre faaliyetlerinde ilerleme sağladıklarını öğrenmişlerdir. Kendilerinin gönderdiği yerel yardımcılar ise bu bölgede Katoliklerin tacizlerine maruz kalmışlardır. Kısmi de olsa ilerleme sağlamakla birlikte özellikle Mar Şamun'un erkek kardeşi Isaac/İshak'ın köyündeki faaliyetleri başarılıdır[595].

592 *The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1858. Vol. LIV.,* Boston 1858, s.59.

593 *The Missionary Herald: 1858,* s.316-318.

594 *The Missionary Herald: 1858,* s.346-347.

595 *The Missionary Herald: 1858,* s.123, 225-226.

Misyonerlik gezileri uyarınca 26 Ocak 1858 son olarak Bebadi Köyü'ne uğrayan Rhea, buradayken Musul'daki misyonerler tarafından geri çağrılmıştır. Musul'a döndüğünde buradaki misyonerlerden Marsh ile birlikte tekrar üç hafta boyunca Amediye, Cebel Tur, Dicle ve Cizre bölgelerindeki köyleri dolaşmak için yola çıkmıştır[596]. Marsh'a göre Rhea ile bu çıktıkları gezi esnasında daha önce Grant dahil hiçbir misyonerin tamamıyla gezemediği İran-Osmanlı sınırındaki bütün Nasturi köylerini gezmişlerdir[597]. Daha sonra Marsh'tan ayrılarak yoluna yerel yardımcılarla devam eden Rhea, Amediye yakınlarındaki Dayree Köyü yakınlarında Selim Ağa adlı bir Kürt eşkıya tarafından binekleri çalınmış ve çantası soyulmuştur. 12 Mayıs 1858 tarihinde bu tatsız olayın akabinde Rhea, önce Urmiye'ye uğramış ve buradaki misyonerlerle buluştuktan sonra Tehoma yoluyla Gevar/Yüksekova'ya dönerek eski evine yerleşmiştir[598].

Haziran 1858 tarihinde Urmiye bölgesinde organize edilen konserden sonra Rhea ve sekiz yardımcısı- dördü evli- Hakkâri bölgesine doğru yola koyulmuşlardır. Yolda kendilerine aslen Gevar/Yüksekovalı olan Papaz Eshoo'da eşlik etmiştir. Bu misyoner grubun hedef bölgesi Hakkâri dağları, Bohtan ve Amediye civarlarıdır[599]. Gevar/Yüksekova bölgesine dönen Rhea ve yerel yardımcılar faaliyetlerine devam etmişlerdir. Nitekim 2 Ağustos 1858 tarihinde Cherdewar Köyü'nün başta reisinin olmak üzere nerdeyse tamamının artık Protestan olduğunu ve bunun Gevar/Yüksekova müdürü tarafından da bilindiğini kaydetmektedir. Ancak çeşitli nedenlerden dolayı resmen Protestan oldukları ilan edilmeyen bu köyde on beş çocuğa Urmiye yatılı erkek okulundan mezun bir öğretmen tarafından eğitim verilen bir küçük okul dahi bulunmaktadır. Rhea, özellikle bölgede açılacak bu tür okulların bölgede Protestanlığın daha iyi gelişmesine olanak sağlayacağı düşüncesindedir. Misyonerlerin bu başarısı üzerine bu bölge piskoposu misyonerler yerine onlara bölgede pencereler açan yerel yardımcılarını onlardan uzaklaştırmaya çalışmıştır. Bu amaçla Başkale'ye Kamil Paşa'nın yerine atanmış olan Kenan Paşa sayesinde Gevar/Yüksekova müdürüne başvurarak Toma'nın buradan Cilo bölgesine gönderilmesini talep etmiştir.

596 Dwight W. Marsh, *a.g.e.,* s.240-241.
597 Dwight W. Marsh, *a.g.e.,* s.242.
598 Dwight W. Marsh, *a.g.e.,* s.244-246.
599 *The Missionary Herald: 1858,* s.346-347.

Müdür de bu amaçla Toma'nın kardeşi Khamis'i çağırarak abisinin Cilo'ya gitmesini istemiştir. O da, ailesinin zaten 200 yıl önce bu bölgeden geldiğini eğer kendilerinin bölgedeki kayıplarını telafi ederlerse bunu seve seve kabul edeceğini bildirmiştir. Ancak Khamis ve Rhea'ya göre devlet görevlileri tarafından bu bölgeye gönderilmeleri onlar için kayıptan ziyade misyon faaliyetlerini genişletmeleri için fırsat niteliği taşımaktadır[600].

Nasturilerin mezhepleri gereği tutmuş oldukları oruçların Hıristiyanlığın gerçek ruhuna ters düştüğünü söyleyerek bırakmalarını istemişlerdir. Nitekim 1858 yılında Gevar/Yüksekova'daki Memikan/Bulaklı'daki Protestan olan halk bu tür ritüelleri onların isteği üzerine terk etmişlerdir[601].

12 Kasım 1858 tarihi Rhea'nın mektubunda Hakkâri bölgesi hakkında bilgi verirken birkaç yıl önce bu bölgedeki Sat Aşireti'nin Katoliklerin birkaç yıl önce verdikleri sözler vaatler nedeniyle yarısından çoğunun Katolik olduğunu ancak Katoliklerin sözlerini tutmamasından dolayı bu mezhepten ayrılarak Protestan olmak için kendilerinden yardım istediklerini belirtmektedir. Ayrıca özellikle yazın mevsimler özelliklerden dolayı Amediye ve Tehoma bölgelerindeki yerel yardımcıları sıkıntı çekmişlerdir. Ancak Tehoma'da misyonerlik faaliyetlerinde karşılaşılan en büyük güçlüklerden olan ve sıkı bir Mar Şamun taraftarı olan bir Tehoma papazı fikrini değiştirerek misyonerleri kendi bölgesine davet etmiştir. Yine bu dönemde yerel yardımcılardan Yohanan, Cilo bölgesinde Mar Şamun tarafından gönderilen bir piskopos tarafından tehdit edilmiştir. Hatta aynı piskopos, köy halkına Yonanan'a ev kiralamamaları ve köyde barındırmamaları yönünde sert emirler yayınlamış ise de köy Yohanan ve karısı köyde kalmayı başarmışlardır. Gevar/Yüksekova'da ise Chardewar Köyü'ndeki okul faaliyetlerine devam ederken bu bölgedeki Nasturi köyleri artık misyonerlerle mezhepsel tartışmaları bir kenara bırakarak Nasturi mezhebinin oruç ve yortularını bırakmaya ve Protestanlar gibi yaşamaya başlamışlardır. Bu yaz döneminde bunlar dışında Amerikalı misyonerleri sevindiren en önemli gelişme Gevar/Yüksekova bölgesindeki halk meclisine üye olan ve bu siyasi konumunu kullanarak kendilerine sorun çıkaran Gevar/Yüksekova Piskoposu, Amerikalı misyonerlere göre küçük düşü-

600 *The Missionary Herald: 1858*, s.368-369.
601 Thomas Laurie, *Woman and Gospel in Persia*, s.91

rücü bir şekilde istifa etmek durumunda kalmıştır. Bu sayede misyonerler onun kışkırtmasıyla karşılaşılan sorunlardan gelecek adına kurtulduklarını düşünmüşlerdir. Son bahara doğru Rhea kışı geçirmek üzere Urmiye'ye gitmeyi planlamıştır. Ancak daha önce Amediye bölgesine giderek burada bir küçük köy okulu açmış ve sonra Urmiye'ye gitmiştir.[602].

4. Coan'ın Gezisi

1859-1860 yılında Memikan/Bulaklı'da bulunan Coan, bölgede ekilen Protestanlık tohumlarının Gevar/Yüksekova'da açmaya başladığını ve buranın tamamının nerdeyse Protestanlığı kabul edeceklerine dair güçlü bir kanaat taşıdığını belirtmektedir. Nitekim Memikan/Bulaklı'daki Toma da aynı görüşte olup bu köyden bölgedeki misyonerlik faaliyetlerine yardımcı olmaktadır. Yine Rhea'nın bir önceki yılki Osmanlı bölümündeki misyonerlik faaliyetlerini genişletme önerisine Urmiye'deki misyonerler tarafından Rhea'ya eşlik etmesi için Ambrose ve Cobb'un gönderilmesiyle bir anlamda onay verilmiştir[603]. Ancak bir müddetliğine bile olsa bu bölgedeki Amerikalı misyoner varlığı sona ermiştir. Nitekim dul kalan Rhea, Amerika'ya gitmiş dönüşte beraberinde yukarıdaki misyonerlerle birlikte bu bölgede faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. 1860'ların sonuna doğru Rhea'nın gözetiminde faaliyet gösteren misyonerlere Shedd'de eklenmiştir. Misyoner özellikle bu bölgede kendileri lehine güzel gelişmelerin olacağını düşünmekteydiler[604].

5. Thomas L. Ambrose ve Cobbların Hakkâri'deki Faaliyetleri

Ekim 1858 tarihinde Hakkâri bölgesine Ambrose adlı bir yeni misyoner görevlendirilmiştir. Ancak onun bölgeye en erken gelişi kasım ayının ortasını bulacağı için Rhea, özellikle Amediye bölgesinde gelecek kış misyonerlik faaliyetlerinde bulunmak istemiştir. Ancak onun bu isteği Urmiye'de bulunan misyonerlerce uygun görülmemiştir[605].

602 *The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1859. Vol. LV.,* Boston 1859, s.144.
603 *Report of The American Board of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Meeting Held At Boston, Mass.,October 2-5, 1860,* s..86-88.
604 *Report of The American Board of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Meeting Held At Cleveland, Ohio, October 1-3, 1861*, s.73.
605 Dwight W. Marsh, *a.g.e.,* s.250.

Bu sırada Rhea, burada uzun süre tek başına ve yorucu bir şekilde görev yapması, onun rahatsızlanmasına neden olarak Urmiye'ye dönmesine neden olmuştur. Onun yerine Thomas L. Ambrose, Hakkâri'ye gönderilmiştir. Bu dönemde Ambrose'ye Amerikan misyonerlerinin sadık yardımcısı Toma eşlik etmekteydi. Toma, onunla Gevar/Yüksekova'daki Memikan Köyü'nü merkez alarak onunla birlikte Nasturiler arasındaki faaliyetleri koordine etmiştir. Bu dönemde Mar Şamun'un Amerikan misyonerlerine karşı faaliyetleri biraz olsun dinmiş görünmektedir. Ancak bu yıllarda Fransız Katolik misyonerlerinin Amediye'de bir kiliseyi ele geçirmeleri onları tedirgin etmiştir[606].

Ambrose'nin ardından sırasıyla 1859 yılında John H. Shedd ve eşi, 1860'da Henry N. Cobb ve eşi direkt olarak dağlık alandaki Nasturilere yönelik misyon faaliyetlerinde görevlendirilmişlerdir[607]. Ancak bölgenin zorluğu ve iklimsel sıkıntılardan dolayı ölümler yaşamış ve işler planlandığı gibi gitmemiştir. Bu nedenle misyonerler oldukça sıkıntı çekmiş ve hastalanmalar meydana gelmiştir. Nitekim bundan dolayı Bay ve Bayan Cobb rahatsızlanarak Amerika'ya dönmek durumunda kalmışlardır. Beklenmedik hastalık ve zorluklar Amerikalı misyonerlerini misyon faaliyetlerini Amediye bölgesine taşıma girişiminden vazgeçmelerine neden olmuştur[608]. Yine Thomas L. Ambrose, üç yıl Hakkâri dağlarında faaliyet gösterdikten sonra beyinsel ve psikolojik rahatsızlığa yakalanmış ve tedavi olmak üzere 1861 yılında tedavi olmak için Amerika'ya geri dönmüştür. Tedavi sürecini tamamlayamadan 19 Ağustos 1865 yılında bir hastanede ölmüştür [609].

1859 yılında Amerikan misyonerleri, Hakkâri dağlarındaki misyon faaliyetlerinin öncü istasyonunu 1850'li yılların başlarından itibaren yerel Nasturi Papaz Toma'nın yardımıyla Gevar/Yüksekova'daki Memikan Köyü bu istasyonun merkezi konumundaydı. Misyon faaliyetlerini daha da iç ke-

606 *Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Meeting Held At Phıladelphıa, Pa.,October4-7, 1859,* s.82-84.

607 Rufus Anderson, *a.g.e., II.,* s.137, 155.

608 Rufus Anderson, *a.g.e., II.,* s.138.

609 *The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1865. Vol. LXI.,* s.116; Rufus Anderson, *a.g.e., II.,* s.288; *The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1862. Vol. LVIII.,* Boston 1862, s.11.

simlere taşımak için ABCFM, Amerikan misyonerlerden Cobb ile hastalığı iyileşen Rhea'yı görevlendirmişlerdir. Rhea, bölgedeki istasyonda yerel Nasturilerle Protestanlığı yayma görevini yürütmüştür[610].

6. Rhea'nın Hakkâri Bölgesinden Ayrılması ve Ölümü

Samuel Rhea, 1851 yılından itibaren sekiz yıl boyunca Gevar/Yüksekova'da Memkan/Bulaklı'da sekiz boyunca kalmış ve misyonerlik faaliyetlerini yürütmüştür. Ancak 1859 yılının ocak ayında Rhea'nın sağlık durumu bozulmuş ve Dr. Wright'ın tavsiyesi uyarınca tekrar sağlığına kavuşması için nisan ayında Amerika'ya dönmüştür[611]. Amerika'ya döndükten sonra tedavi olduktan sonra 26 Nisan 1860 tarihinde Miss S. J. Foster ile evlenmiş[612] ve 2 Temmuz 1860 tarihinde diğer misyonerlerle birlikte Nasturi misyonuna geri dönmüştür[613]. Ancak bu sefer ABCFM tarafından Hakkâri bölgesi yerine Urmiye bölgesinde görevlendirilmiştir[614]. Buradaki faaliyetlerine devam eden Rhea Eylül 1865 yılında ölmüştür.[615].

7. Rhea'nın Kürtçe Gramer Çalışmaları ve Hakkâri Bölgesindeki Aşiretler

Rhea, misyonerlik hayatı boyunca dil çalışmalarıyla da dikkat çekmiştir. Bu amaçla İncil'i, Azerbaycan Türkçesine çevirmekle kalmamış aynı zamanda Hakkâri bölgesindeki misyonerlik faaliyetlerinde kolaylıklar olsun diye bölgede kullanılan Kürtçenin gramerini dahi çıkartmıştır. Özellikle bu bölgeye gönderilmeden önce Seir'de boş kaldığı vakitlerde bu konu üzerinde çalışmış ve hazırlıklarını tamamladıktan sonra Gevar/Yüksekova'da göreve başlamıştır. Bu bölgeye geldiğinde yerel yardımcıları olan Toma'nın da yardımıyla Kürtçe ve gramer konusundaki çalışmalarını bitirmiştir.

29 Mayıs 1855 tarihinde Rhea, ailesine yazdığı mektubundan her gün Kürtçe öğrenmek için yoğun olarak çok çalıştığını belirtmektedir. Zira bu

610 *Report of The American Board of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Meeting Held At Boston, Mass.,October2-5, 1860,* s.86-89.
611 Dwight W. Marsh, *a.g.e.,* s.253-254.
612 Dwight W. Marsh, *a.g.e.,* s.265.
613 Dwight W. Marsh, *a.g.e.,* s.267-268.
614 Dwight W. Marsh, *a.g.e.,* s.281-282.
615 Dwight W. Marsh, *a.g.e.,* s.105.

dili öğrenmesi, bölgede kendi güvenliklerinin sağlanmasında ve korunmalarında etkili olacağı gibi, bu dili öğrenmesi sayesinde aynı zamanda büyük bir potansiyel gösteren Kürtlerin Hıristiyanlaştırılması için büyük avantaj kazanmış olacaktı. Bu nedenle Rhea, büyük bir şevkle Kürtçe öğrenmeye çabalaşmıştır. Son dönemler de Rhea, Kürtçe dışında bölgede daha iyi faaliyet gösterebilmek adına Türkçe'de öğrenmeye çalışmış ve bir müddet sonra bu dili de konuştuğu dillere eklemiştir

Bu dönemde Toma onlar için vazgeçilmez bir yardımcıdır. Zira Türkçe, Süryanice, Arapça, Kürtçe bilmekle beraber aynı zamanda misyonerlerin yardımıyla bildiği bu dillere İngilizce ve İbraniceyi de eklemeyi başaran bir yerel Protestan'dır. Bu gramer özellikle Van'ın güneydoğusundan İran sınırına, güneyde Tiyari, Pinyaşi, Dastigan/Dostikan, Shemisdin/Şemdinli, kuzeyde Hoy ve Kotur'un kuzeyi için batıda Bohtan bölgesine kadar olan bölgelerde yaşayan Kürtler için hazırlanmıştır. Rhea'ya göre bu dönemde Hakkâri bölgesinin en büyük ve kalabalık kabilesi Ertuşiler olup kışları Mezopotamya ovalarında yazları ise Hakkâri ve Bohtan dağlarındaki yaylalarında yaşamaktadırlar. Ertuşilerin küçük bir kısmı ise yazları, Tehoma Aşireti'nin yaşamış olduğu bölgelere yakın yerleri yayla olarak kullanmaktadır. Dostgiler ise, Cilo bölgesinin doğu ve uzak doğusunda, Shemsdin/Şemdinli ve Nochia/Dağlararası'ndaki Kürtler ise aynı bölgelerde karışık aşiretler halinde yaşamaktadırlar. Herikiler ise Gevar/Yüksekova 'nın kuzeyi ile İran sınırı boyunca, Dirini/Diriler ise, Çölemerik ile Gevar/Yüksekova arasında, Bilicaniler; Gevar/Yüksekova ve Albak civarında, Soraniler; Albak ve Başkale'de, Albakiler; Albak'ın kuzeyinde, Sökmeniler; Çölemerik'in batısında Levaniler; Çölemerik'in kuzeyinde ve Kotur çevresinde, Haramni Tariler ve Alwajeki/Albecekiler; bulunmakla birlikte bu kabilelerin isimlerinin tam doğru olup olmadığı konusunda şüpheleri olan Rhea'ya göre Baz, Tiyari, Tehoma ve Cilo gibi Nasturi aşiretlerin yörelerinde Kürtlerle komşu veya birlikte yaşadıkları için bütün Nasturilerin Kürtçe bildiğini belirtmektedir[616].

616 Samuel A. Rhea, *Brief Grammer and Vocabulary of the Kurdish Language of the Hakari District.,* Presented to the Society Oct. 21st, 1869, s. 118-119; Dwight W. Marsh, *a.g.e.,* s.201-203, 212-213.

B-UMUTLAR, DÜŞ KIRIKLIKLARI VE HAKKÂRİ MİSYONUN DEVRİ

1. Yerel Yardımcıların Hakkâri Bölgesindeki Faaliyetleri

Bu yıllarda Hakkâri dağlarında misyonerlik yapan Amerikalıların yanında yerli Nasturi Protestanlarda bulunmakta olup bunlar o dönemde bölge idarecisi olan Rhea'ya bağlı olarak çalışmaktadırlar. Göktepe Köyü'nden Fiske'nin öğrencilerinden Papaz Eshoo'nun kızı olan Sarah, Urmiye'de misyonerlere bağlı olarak Ardeshai'de bir müddet öğretmen-vaiz olarak çalışmış ardından da kendisi gibi yerel Protestanlardan Oshana ile evlenmiştir. Oshana ve karısı 1859-1860 yılları arasında Hakkâri dağlarında çocuklarıyla birlikte misyonerlik yapmışlardır[617]. Bu bölgede misyonerlik yapan diğer Nasturi Protestanlar ise 1858 yılında Seir'deki aylık düzenlenen konserden sonra Küçük Cilo bölgesine gönderilen Yohannan ve karısı Gülü, Amediye yakınlarına gönderilen Khamis ve karısı Nergis, Hannah ve karısı Badal/Bedel ve Enya ile karısı Shlemun'da aynı bölgelere gönderilen Protestanlardır. Bir yıl bölgede kalan bu çiftlerden Kamis ve karısı daha sonra Gevar/Yüksekova'da misyonerlik yapmak için buradan ayrılmışlardır[618].

Mayıs 1859 Oshana ve karısı Sarah, Urmiye'deki işlerini yoluna koyduktan sonra Hakkâri dağlarındaki kardeşleri arasında misyonerlik faaliyetlerinde bulunmak üzere 6 Mayıs 1859 yılında yola çıkmışlardır. Ayın sekizinde Gevar/Yüksekova'daki Memikan/Bulaklı'ya ulaşan misyoner gurubu burada üç gün kaldıktan sonra 12 mayısta tekrar yola çıkmışlardır. Ancak dağları karla kaplı dağ havasının soğuğunda ancak yüzlerini kapatarak yolculuk yapabilmişlerdir. Geceyi diğer misyoner arkadaşları olan Yohanan ve Gülü'nün yaşadığı Boobawa'da geçirmişlerdir. Ancak onlar Khananis adlı başka bir köyde vaaz etmek için gittiklerinden onlarla buluşmaları mümkün olmamıştır. 13 ma-

617 Justin Perkins and Fidelia Fiske, *a.g.e.,* s. 25-28; Thomas Laurie, *Woman and Gospel in Persia*, s.81;Rufus Anderson, *a.g.e., I.,* s.328; Rufus Anderson, *a.g.e., II.,* s.306-307; Bu geziyle ilgili Sarah, Fiske'yi yazmış olduğu bir mektup ile bilgilendirmiştir. 6 Mayısta yola çıkan çift 8 Mayısta Gevar/Yüksekova'daki Memikan Köyü'ne ulaşmış burada bulunan Amerikalı misyonerler Rhea ve karısıyla buluşmuşlardır. Ayın 12'sinde buradan hareket eden kafile İshtazine vadisine ulaşmış geceyi burada geçirmiştir. Buradan Protestanlardan Yohannan ve Guly/Gülü'nün Boobawa Köyü'ne ulaşmış iseler onları bulamamışlardır. Cilo, Thoma birçok yeri gezmişlerdir bkz aynı eser.

618 Thomas Laurie, *Woman and Gospel in Persia*, s.79-80.

yısta yollarına devam ederken Zap Nehri'ni geçtikleri bir köprüde hırsızlar tarafından soyulmalarına ve eşyaları ellerinden alınmasına rağmen bir müddet sonra ilişkilerinin yardımıyla kaybettiklerini geri almayı başarmışlardır. Ishtazin vadisinden geçerek akşama doğru Cilo bölgesine ulaşmışlardır. Akşamı bu bölgedeki Zeer Köyü'nde geçiren kafile ayın on dördünde Baz bölgesindeki Nerik Köyü'ndeki Pazar ayinini yapmak üzere yola çıkmışlardır. Buradan daha sonra Oshana'nın teyzesinin bulunmuş olduğu Urwintoos Köyü'ne ulaşmış onun tarafından misafir edilmişlerdir. Bu süre zarfında çevreden kendilerini görmek için gelen Nasturilerle de irtibat kurmayı da ihmal etmemişlerdir. 17 Mayısta Tehoma bölgesine ulaşan grup burada bir müddet faaliyet gösterdikten sonra geri 1860 yılında Urmiye'ye geri dönmüştür. Ardından aynı yıl ve ertesi yıl Amediye bölgesindeki faaliyetler için bu bölgelerde bulunmuşlardır[619].

2. Nasturilerin Vergi Nedeniyle Rusya'ya Kaçma Teşebbüsü

1859 yılında Amerikan misyonerlerinin faaliyetlerini engelleyen faktörlere ekonomik sıkıntılar da eklenmiştir. Bu dönemde bölgeye Rusların geleceği söylentileri yayılmaya başlamıştır. Bu yıl uzun zamandan beri tutunmaya çalıştıkları Hakkâri bölgesine ağırlık vermeye başlamışlardır[620]. Yine aynı şekilde 1859 yılında Amerikalı misyonerler, Amediye bölgesine oldukça önem vererek burada bir misyonerlik merkezi oluşturmaya karar vermişlerdir. Bu amaçla önce bu bölgeye yardımcılarını göndererek ortamı iyice hazır hale getirmek istemişlerdir[621].

30 Kasım 1859 tarihinde Dr. Wright, Hakkâri bölgesinde Mar Şamun'un başının dertte olduğunu yazmaktadır. Misyonerlere göre Osmanlı Devleti, bu bölgede yönetimi direkt olarak merkeze bağladıktan sonra Mar Şamun'u Nasturi aşiretlerin devlete ödemekle yükümlü olduğu vergilerini toplamakla görevlendirmiştir. Ancak bu yıl içinde devlet patrikten geçmiş yıllara ait olan vergi borçlarını da istemiştir. Patrik, bu konuda gönülsüz davranınca yetkiler

619 Thomas Laurie, *Woman and Gospel in Persia*, s.80-83.
620 *Report of The American Board of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Meeting Held At Boston, Mass., October2-5, 1860,* Press of T.R. Marvin, 42 Congress Street., Boston 1860, s.83-87; *The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1860. Vol. XLV.,* s.90.
621 *The Missionary Herald: 1860,* s.27, 46, 69.

onu tutuklamak istemişlerdir. Bunun üzerine Mar Şamun, bütün ailesiyle birlikte patriklik makamından Dız bölgesinin korunaklı vadisine kaçmışlardır. Burada onu korumak için bir araya gelmişlerdir. Bölgedeki yetkililer bu durumun bir isyan sayılacağını ve hükümetin bölgeye asker göndereceğini söyleyerek onları uyarmışlardır. Ancak Nasturiler bölgeye asker gelmesi durumunda başlarında Mar Şamun'la birlikte Rusya'ya kaçacakları haberini almışlardır[622]. Nitekim 30 Nisan 1860 tarihinde Wright, büyük bir gücün Nasturilerin ödenmemiş olan borçlarını tahsil etmek için Hakkâri yolunda olduğunu belirtmektedir[623]. 7 Ağustos 1860 tarihinde Mar Şamun vergi meselesini konuşmak için Van Paşası tarafından makamına çağrılmıştır. Ancak Mar Şamun, gecikmiş olan vergileri ödeyeceğini söylemekle birlikte paşanın yanına gitmekten çekinmiştir. Amerikalı misyonerlere göre Mar Şamun ve vergi meselesi yüzünden sersemlemiş bir vaziyette ne yapacağını bilememektedir[624].

3. Mar Şamun Abraham'ın Ölümü ve Yerine Mar Şamun Rowil'in Geçmesi

1860 yılında Amerikan misyonerlerini en fazla ilgilendiren olayların başında, 59 yaşında Nasturi Patriği Mar Şamun'un aralık ayında vefat etmesi gelmektedir. 1860 yılında Nasturi Patriği, yaklaşık altmış yaşında iken ölmüş, yerine 18 yaşındaki yeğeni geçmiştir. Bu yeni patrik ile Amerikan misyonerleri, Nasturi Patriği ile ilişkilerde yeni bir dönemin başlayacağını umuyorlardı. Özellikle Hakkâri bölgesindeki Nasturiler arasındaki faaliyetleri sırasında yeni patriğin muhalefeti olmayacağını düşünmekteydiler zira yeni patriğin az da olsa kendi etkileri altında olduğunu düşünmekteydiler. Ayrıca bütün bunlara ek olarak yeni patriğin, kendilerine sempati gösteren ve yardımcı olan amcası Isaac/İshak'ın danışmanlığında kendilerine yönelik misyonlarında kolaylaştırıcı bir tutum içine girileceğini düşünmekte ve Hakkâri dağlarındaki Nasturiler ile ilgili umutlara kapılmaktaydılar[625].

622 *The Missionary Herald: 1860,* s.90.
623 *The Missionary Herald: 1860,* s.250.
624 *The Missionary Herald: 1860,* s.349.
625 *Report of The American Board of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Meeting Held At Cleveland, Ohio,October 1-3, 1861,* s.73; Rufus Anderson, *a.g.e., II.,* s.140-141.

Patrik'in yerine geçen 18 yaşındaki yeni patriğin kendi misyonlarına yönelik olumlu duygular taşıdığını ve çalışmalarında onlara özellikle Hakkâri'de kolaylıklar sağlayacağını düşünmekteydiler. Zira genç Patrik, patrik olmadan önce 1859 yılında Urmiye'deki Amerikan misyonerlik merkezini ziyaret etmiş ve buradaki misyonerlerle sıcak görüşmelerde bulunmuştu. Ayrıca yeni patrik, amcası Piskopos İshak'a derin bir saygı duymaktaydı. Bu izlenimler ve amcasının danışmanlığında kendilerine yönelik yeni ve umut verici gelişmelerin olacağını düşünmekte ve Hakkâri'deki Nasturilerin Protestanlaştırılmasının yolunun açılacağını hayal etmekteydiler[626]. 2 Ocak 1860 tarihinde Breath, Göktepe'den John ve Toma birlikte Gevar/Yüksekova bölgesindeki köyleri ziyaret etmişlerdir[627].

4. Amerikalı Misyoner Cobb'un Faaliyetleri

1860 yılında Amerikan misyonerlerinin bölgede düzenli bir misyonerlik istasyonu bulunmamaktaydı. Ama yine de misyon faaliyetlerini 2 yerel Nasturi Protestan ile gerçekleştirmekteydiler. Bu Nasturiler, köy okullarındaki Nasturi çocuklarını ve yetişkinleri eğitmekteydiler. Bu yıl 60 yaşında ölen Patrik'in yerine geçen genç Patrik'in kendi misyonlarına bağlı İshak'ın danışmanlığında yeni ve umut verici gelişmelerin olacağını düşünmekteydiler[628].

1861 yılında Amerikalıların Hakkâri dağlarında sürekli bir istasyon merkezi bulunmamasına rağmen 4'ü Gevar/Yüksekova'da, 2 tanesi Baz bölgesinde, 5 tanesi Tehoma'da ve 2 tanesi de Amediye'de bulunmak üzere toplam 13 yerel Nasturi Protestan'ı bulunmaktaydı. Bu Nasturi Protestanlar, Amerikan misyonerlerinden Cobb'un gözetiminde çalışmaktaydı. Bunlara ek olarak sonbaharda biri Urmiye'den diğeri de Hakkâri bölgesinden olmak üzere iki yerel yardımcı dağlık ücra bölgelerde uzun süren bir misyon gezisi gerçekleştirmişlerdir. 1862 yılının ocak ayında Cobb ve diğer bir misyoner Labaree on

626 *Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Meeting Held At Cleveland, Ohıo, October 1-3, 1861,* s.70-73; "The Christian World Vol. XII. May, 1861. No.5." s.151-152; *Evangelical Chrıstendum: Its State And Prospects. A Monthly Journal Conducted by Members of The Evangelical Allıence. Vol.II.* , Published By William John Johnson,121, Fleet-Street, London MDCCCLXI, s.197-198.

627 *The Missionary Herald: 1860,* s.154.

628 *Report of The American Board of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Meeting Held At Cleveland, Ohio, October 1-3, 1861*, s.70-73; *Evangelical Chrıstendom: Its State And Prospects. A Monthly Journal Conducted by Members of The Evangelical Allıence. Vol. II.* , s.197-198.

gün boyunca Gevar/Yüksekova'ya gelerek burada on gün boyunca 18'i Gevar/Yüksekova'dan 6'sıda Tehoma'dan 24 kişinin Protestanlığa geçişine tanıklık etmişlerdir. Kış ayları boyunca özellikle Kış ayları boyunca özellikle Toma, çeşitli yerleşim yerlerinde kara aldırmayarak misyon faaliyetlerinde bulunmuştur. Bunu kendisi normal havalarda kıldan yapılmış ayakkabısıyla kışın karında ise "Kirde" adı verilen bir tür kar ayakkabısıyla icra etmiştir. Yine mayıs ayında Cobb ve diğer bir Amerikan misyonerleri, Protestanlık faaliyetlerine üye kazandırmak ve misyon bölgelerinde denetimlerde bulunmak için Hakkâri dağlarında geziler yaparak 30 Mayıstan Temmuzun 2'sine kadar bölgede faaliyet göstermişlerdir.[629].

5. Yerel Yardımcılar İçin Düzenlenen Yardım Kampanyası

1860 yılından itibaren Urmiye bölgesindeki misyonerler Hakkâri bölgesinde daha fazla etkin olabilmek için burada görevlendirdikleri yerel yardımcılarını ekonomik olarak desteklemek için bir yardım kampanyası düzenlemişlerdir. Bu yardım kampanyası bir yıldan fazla sürmüş 1861 yılında da devam etmiştir. Bu konuda özellikle Hakkâri bölgesinde faaliyet gösteren misyonerler ile yerel yardımcıların büyük katkısı olmuştur. Protestan cemaatin olduğu her yerden ve bölgeden yardımlar ayni veya nakdi olarak toplanmıştır. Bu bağlamda, Barandoz bölgesindeki yedi sekiz yerden 300 dolar, Seir'de yapılan konserlerde ve çevre köylere dağılan öğrencilerin sayesinde 120 dolar olmak üzere toplamda 1.000 doları aşkın bir para toplamışlardır. Bu paranın toplanabilmesi için Protestan Nasturilerden 90 kişi kapı kapı, ev ev köyleri dolaşarak az da olsa bir para yardımı ricasında bulunmuşlardır. Amerikalı misyonerlere göre bölgede yaşanan kıtlık nedeniyle halk sıkıntı çekmektedir. Aksi takdirde bu paradan daha fazlasını toplanabilirdi[630].

1862 yılının yaz ayında Oshana ve karısı Sarah'ın katkısıyla Gevar/Yüksekova'da bu bölgelerde yaşayan Nasturiler arasında neler yapılacağı hakkında bu bölgede misyonerlere bağlı olarak çalışan kişilerle bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantıda özellikle karşılaşılan güçlükler ve engellerden bahse-

629 *Fifty-Second Annual Report of The American Board of Commissiones For Foreign Missions, Present At The Meeting Held At Sprinfield, Mass, October 7-10, 1862*, s.113-14.
630 *Report of The American Board of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Meeting Held At Cleveland, Ohio, October 1-3, 1861,* s.76-77.

dilmiştir. Bunlar arasında özellikle yapılan yardımların azlığı nedeniyle çekilen maddi sıkıntı da Papaz Yardımcısı Toma tarafından mecazi bir dile getirilmiştir. Bundan dolayı yerel Protestanları gelirlerini arttırmak için toplantıya katılanlar tarafından burada her ay bir konser düzenlenmesi ve Pazar ayinlerinde para toplanacak olan gelirin bu uğurda kullanılması planlanmıştır. Bu yolla yerel Protestanlar 55 dolar civarında bir para toplamışlardır. Parası olmayanlardan at, öküz, koyun keçi ve mücevher gibi ayni yardımları da kabul etmişlerdir[631].

1862 tarihinde 30 Mayıs- 2 Haziran tarihleri arasında Amerikalı misyonerler, Hakkâri bölgesindeki faaliyetlerinin genel bir değerlendirmesini yapmak için Gevar/Yüksekova bölgesinde bir toplantı yapmışlardır. Normalde bu toplantıya başkanlık etmesi gereken kişi Cobb iken onun hastalanması üzerine onun yerine Labaree ve Rhea tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu Amediye, Bohtan, Tiyari, Baz, Tehoma ve Cilo bölgelerindeki yerel yardımcıların katılımıyla yapılan bu toplantı 30 Mayıs'ta başlamış 2 Haziranda son ermiştir. Toplantıda birinci amaçlarının incili yani mezheplerini mümkün olduğunca ileriye götürmek olduğu vurgulanarak kendi cemaatlerinden yardımlar toplamaları ve bunun içinde aylık konserler vermeleri istenmiştir. Nitekim aynı ay içinde yapılan konserde Hakkâri bölgesindeki faaliyetler için 52 dolar civarında bir para toplanmıştır. Parası olmayanlar bunun karşılığında koyun, keçi, öküz, mücevher gibi çeşitli ayni mallar vermişlerdir. Toplantının diğer bir konusu ise misyon faaliyetlerinde karşılaşılan güçlükler oluşturmuştur. Bu konuda öne çıkan kişi şüphesiz Gevar/Yüksekova piskoposundan başka kimse değildir[632]. Bu toplantıya hastalığı nedeniyle katılamayan Cobb, hastalığının uzun sürmesi sonucunda Hakkâri dağlarından Urmiye'ye dönmek durumunda kalmıştır. Onun buradaki görevi misyonerlerden Shedd'e verilmiştir[633].

6. Sego, Yonan, Oshana, Shilimun ve Eshoo'nun Faaliyetleri

31 Ağustos 1861 tarihinde Amerikalı misyoner Cobb'un Hakkâri bölgesindeki faaliyetlerine yardımcı olması için üç yerel yardımcı daha gönderilmiştir. Bu kişiler ve görevlendirmeler şu şekilde olmuştur; erkek yatılı oku-

631 Thomas Laurie, *Woman and Gospel in Persia*, s.84-85.
632 *The Missionary Herald: 1862,* s.314-315.
633 *The Missionary Herald: 1862,* s.360-362.

lunun hocalarından Papaz Oshana, Amediye'ye, Papaz Eshoo, Baz Aşireti bölgesine ve kız yatılı okul hocalarından Papaz Yonan ise Toma ve Sego'ya Hakkâri'nin çeşitli bölgelerinde misyonerlik yapması için görevlendirilmiştir. Bunlara ek olarak son olarak yerel yardımcılardan Shlimon, Amediye bölgesindeki eski yerine gönderilmiştir. Misyon faaliyetlerini koordine etmek için Gevar/Yüksekova'ya Toma'nın yanına gelmiştir. Ancak bu sırada Toma'nın hanımının vefat etmesi nedeniyle onunla birlikte hareket edememişlerdir.

1861 yılının yazında bölgeyi ziyaret eden Urmiye bölgesinden Papaz Yonan, Tiyari bölgesindeki bir köyde daha önceleri Urmiye kız okulunda mezun bir Protestan olan Heleneh'in yardımı sayesinde 2.000 kişilik bir gurupla sabahtan akşama kadar ilgilenmiş onlarla oturup yemek yemiş ve eğlenmiştir. İki gün sonra bu bölgeye diğer bir sembol isim olan Nazee iki çocuğuyla birlikte gelmiştir. Ancak bu sefer o kocasını kaybetmiş Protestan bir dul kadındır. Onun ardından bir gün sonra Yonan'la buluşmak için uzak bir köyden gece yarısı yola çıkan Sarah isimli diğer bir eski öğrenci daha bölgeye ulaşmış ve hep birlikte burada Protestanlık akidelerine göre ayinler yaparak halkı misyonerler lehine etkilemeye çalışmışlardır.

12 Ekim 1861 tarihinde Amerikalı yerel yardımcılarından Sego ve Yonan misyonerlik faaliyetlerinde bulunmak için tekrar Hakkâri bölgesine ulaşmışlardır. Burada diğer yerel yardımcılarla birlikte Baz ve Tehoma Aşiretlerinin bulunduğu bölgeye geçen misyonerler, bu bölgelerde özellikle Baz Aşireti'nin bölgesinde kendilerine oldukça kibar ve iyi davranılmıştır. Bu sayede bu bölgedeki bütün köylerde vaaz vermişlerdir. Buradaki gezinin sonunda yerel yardımcılardan Slimon ve Oshana Amediye'ye, Yonan ve Sego ise Tiyari Aşireti bölgesine gitmek için birbirlerinden ayrılmışlardır.

Tiyari ve Tehoma bölgelerinden geçerken yerel yardımcılar, -bu iki aşiretin birbiriyle kan davalı olasından dolayı- geçmiş senelerin aksine kendilerine herhangi bir taciz veya rahatsızlık verilmemiştir. Tiyari'deki bütün melikler tarafından oldukça içten karşılandıklarını ve devlet görevlilerin kendi bölgelerinde vergi toplamalarına izin verdiklerini görmüşlerdir. Onlara göre daha önceki senelerde vergi memurlarını bu bölgelere sokmama ve bölgeye gelen askerleri öldürmekle övünen Tiyarilerin artık bu konuda övünmedikleri-

ni belirtmişlerdir. Tiyarilerin başkenti olan Aşita/Çığlı Köyü'ne ulaşmış ve burada Nasturilerce iyi karşılanmışlardır. Burada Dr. Grant'ın burada daha önce inşa ettiği ve insanlarca kale olarak adlandırılan binanın kalıntılarını görmüşlerdir. Bu sırada orada bulunan Nasturiler, bu binanın hala misyonerlere ait olduğunu eğer tekrar burada böyle bir işe kalkışacak olurlar ise bina için kereste ve inşaat malzemeleri sağlayacakları gibi bina için çalışacaklarını da belirtmişlerdir. Burada Mar Şamun öldüğünde onun yerine yeni patrik seçilinceye kadar vekâlet eden Papaz Dunka tarafından içten bir şekilde kabul edilerek kendi evinde birlikte dua etmeleri için davet almışlardır. Yerel yardımcılara göre burası sanki kendilerine karşı tepki gösterilen yer değil de kendilerinin oldukça rahat misyonerlik faaliyetlerinde bulundukları Urmiye ve Göktepe Köyü'ndeydiler. Bu karşılaştırılan tavır onları ziyadesiyle memnun etmiştir. Çünkü Tiyari Aşireti, Hakkâri bölgesindeki Nasturilerin başı ve Aşita/Çığlı Köyü ise, bu aşiretin kalbi olarak kabul ediliyordu. Burada yaşadıkları deneyimler ve gözlemeler onlara Protestanlık güneşinin artık bu bölgelerde doğmaya başladığını düşündürmüştür. Burada misyon okullarında eğitim görmüş kendilerine bağlı dört Protestan'la ve eski öğrencileri olan üç kızla karşılaşmışlardır. Burada Yonan kalarak vaaz çalışmalarına devam etmiş ve hatta bir seferinde Nasturi mezhebindeki oruç, yortu, azizlere saygı vs. ritüellerin olmaması gerektiği yönünde vaazı nedeniyle bir kargaşa çıkmış on dört kişi yaralanmıştır.

Yonan'ı bu bölgeye bırakan diğer yerel yardımcılar, buradan Mar Şamun ve ailesiyle görüşmek için Koçaniş'e doğru yola koyulmuşlardır. Buraya vardıklarında patrik tarafından oldukça içten bir şekilde karşılanmışlardır. Şöyle ki; patrik, onların makamına gelmesini beklemeden önce onları kapıda karşılamış ve geleneklere göre onların selamını vermesini beklemesi gerekirken hiç tereddüt etmeden kendisi önce selam vermiştir. Pazar ayininde eski dostu Sego ile birlikte eski usule göre ayin yapan Mar Şamun, yerel yardımcılara ayinin nasıl dolduğunu sormuş, Amerikalı misyonerlere Sego'da ona halkının kendisinin anlamadığını zira ayinde kullanılan dil ve usullerin tane ve saman karışımı gibi bir şey olduğunu, gerçek saf ayin ve usullerinin kendi mezheplerinde ve İncillerinde olduğunu belirtmiştir. Yine misyonerlere göre Mar Şamun onu onaylamakla birlikte babası Dunka ve amcası Benjamin Protestanlığa son derece karşı olup misyonerlerin faaliyetlerini önlemeye çalışmaktaydılar. Yine Cobb'un ifa-

delerine göre, buna rağmen o özellikle Urmiye'de misyonerlerle birlikte hareket eden amcası Isaac/İshak'a karşı derin bir sevgi ve saygı beslemekteydi.

Bunun dışında Hakkâri bölgesinde yaşanan önemli gelişmelerden biri de daha önceleri kendilerine birçok sorunlar yaşatan Gevar/Yüksekova Piskoposu Mar Slewa'nın halktan aşı miktarda para topladığına dair şikâyet yüzünden Başkale Paşası tarafından tutuklanmıştır. Bu piskopos, misyonerlere düşmanlığı ile tanınmış olmakla birlikte son zamanlarda tavırlarında yumuşama meydan gelmiş ve daha az tepki gösterir olmuştur. Ancak buna rağmen 1860 yılında yerel yardımcılardan Sego'nun köyünde ev kiralamasına karşı çıkmıştır[634]. 1 Mart 1862 tarihinde Shedd, kar yağışının yolların kapanmasına neden olduğu için bu bölgedeki yerel yardımcıları ile Gevar/Yüksekova dışında iletişim kuramamıştır. Gevar/Yüksekova'da ise yetkililerin soruşturmasından kurtulan Piskopos Mar Slewa, yeniden düşmanlığa başlayarak Sego ve karısını Reyat Köyü'nden çıkartmaya çalışmıştır. Hatta bir seferinde bir Kürt köye gelerek halka, İngiliz'i yani Sego'yu köyden çıkartmadıkları takdirde onu öldüreceği yönünde tehditlerde bulunmuştur. Bunun dışında Shedd, özellikle Tiyari bölgesindeki yerel yardımcıların faaliyetleri hakkında net bir bilgi sahibi olmamakla birlikte buradaki çalışmaların başarıya ulaşabilmesi için daha fazla paraya ihtiyaçları olduğunu arkadaşlarına belirtmiştir[635].

Yerel yardımcılardan Oshana ve karısı Sarah, 1861-1862 yılları arasında kış mevsimini Urmiye ve Amediye arasında geçirerek misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Burada mevsime bağlı olarak kimi zaman 20-25 kimi zamanda bir kişiyle Pazar ayinleri düzenlemişlerdir. Ayinlere özellikle kadınların katılımı erkeklere oranla daha fazla olmuştur. Oshana'nın karısı Sarah özellikle burada 4 erkek ve 5 kadının Protestan olabileceği umudunu taşımıştır[636].

634 *The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1862. Vol. LVIII.,* Boston 1862, s.85-87; Thomas Laurie, *Woman and Gospel in Persia*, s.77-78. Bu kadınlardan Nazee fakir olmasına rağmen misyonerlere olan bağlılığı neticesinde Urmiye bölgesinde ve diğer kız okullarında sürekli olarak anıla gelen idol olması istenen Hakkârili Nasturi kadındır. Nitekim 1887'lerde bile Hakkâri dağlarında hala görüşülen ve hakkında haber alınan bir kadındır. Ancak bu tarihlerde Sarah ve Heleneh hakkında misyonerler herhangi bir bilgi sahibi değildir. Bkz. aynı eser s. 77-80.

635 *The Missionary Herald: 1862,* s.214-215.

636 Rufus Anderson, *a.g.e., I.,* s.310-312.

7. Hakkâri Bölgesinin İdaresinin Shedd'e Verilmesi

1862 yılında misyoner Cobb'un sağlık sorunlarından dolayı bölgeden çekilmesiyle birlikte Hakkâri bölgesindeki misyonerlik faaliyetlerinin idaresi ve koordinesi misyonerlerden Shedd'in gözetimine verilmiştir. Shedd'in gözetiminde faaliyetlerine devam eden ve Seir'deki yatılı okuldan mezun olan yerel yardımcıların bu bölgedeki faaliyetleri daha iyi yürütebilmelerine olanak sağlamak için bu bölgelerden seçilmiştir. Bu dönemde Tehoma bölgesinde beş köyde faaldirler. Bu köylerden iki tanesinde düzenli olarak ayinler gerçekleştirilirken Arboosh, Rakan ve Nerwa'da işlerde buraya bağlı olarak işletilmeye çalışılmıştır. 1862 yılının kasımında Baz ve Cilo bölgesindeki dört köye yerel Protestan olarak gönderilen dört kişi buradan Mar Şamun taraftarlarınca çıkartılmışlardır. Bunun üzerine bu dört yerel yardımcı bu sefer Musul Konsolosu Rassam'dan burada misyonerlik yapmalarına izin verilmesini içeren mektuplara rağmen güzergâhları üzerindeki bir köyde misyonerlere düşman bir Kürt Beyi tarafından durdurularak alı konulmuşlardır[637]. Missionary Herald'da Amerikalı misyoner Shedd tarafından bu kişinin Cilo Aşireti'nin lideri Melik Harun olduğu belirtilmektedir. Ona göre melik, onlardan bir hediye almak istemiş ancak bunu alamayınca yerel yardımcıları direkt olarak Mar Şamun'un yanına götürmüştür. Mar Şamun da ondan yerel yardımcıları bahara kadar serbest bırakmamasını istemiştir[638]. Ancak bu durum yerel misyonerler için büyük bir fırsat olmuş burada bulundukları kış süresince çevre yerleşim yerlerine ziyaretlerde bulunarak propaganda yaparak Pazar ayinleri yönetmiş ve bir küçük okul açma girişiminde dahi bulunmuşlardır. Bu konuda kendilerine en büyük yardımda bulunan kişi kendilerini göz hapsinde tutan ve o dönemde altmış yaşlarında bulunan Melik Harun'dur. Zira yerel yardımcılar, onun evinde kaldıkları bu süre zarfında ona mezhepleriyle ilgili

637 *Fifty-Third Annual Report of The American Board of Commissiones For Foreign Missions, Present At The Meeting Held At Rochester, N.Y. October 6-9, 1863*, s.91.

638 *The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1863. Vol. LIX.,* Boston 1863, s.116. Bu olaydan önce yine aynı yerel yardımcıların misyonerlik faaliyetleri Mar Şamun tarafından kısıtlanmıştır. Ancak sonbaharda tekrar Musul'a dönen İngiliz Konsolosu Rassam devreye girerek yerel yardımcıların tekrar faaliyet göstermesini sağlamıştır. Bkz. Aynı eser aynı sayfa.

açıklamalarda bulundukları gibi Protestan incilinin tamamını okuyarak açıklamışlardır. Bu şekilde onunla dostluk kuram misyonerler onun evini bir vaaz evine ve okula dönüştürmeyi başarmışlardır. Ancak bölgesindeki hem Kürtlerin hem de Nasturilerin reisi olan Melik Harun, misyonerlere göre komşuları Kürtlerle bir arda iç içe uzun yıllar yaşamanın verdiği bir şeyle onların alışkanlıklarını benimsemeye başlamıştır. Nitekim o köyündeki kendisi gibi 20-25 erkek, aynı Kürtler gibi çok eşli bir şekilde yaşam sürmektedirler. Nasturi mezhebine göre yasak olan bu tür olaylar piskopos, papaz ve Mar Şamun'a verilen yağlı hediyeler sayesinde halledilmektedir. Yerel yardımcıların Cilo bölgesinde başta Melik Harun olmak üzere Protestan cemaat oluşturmaları, Cilo Aşireti'yle kan davalı bulunan Baz Aşireti'nin reisinin Katolik olması ve aşiretinin bulunduğu topraklara Katolik misyonerlerin gelmesi sonucunu doğurmuştur. Katoliklerin bölgeye gelmesi Amerikalı misyonerleri endişelendirmiştir. Bu nedenle bu bölgeye yerel yardımcılar göndermek istemiş iseler de, burada bulunan Katolik papazın da etkisiyle buna bir süre için izin verilmemiştir. Ancak daha sonraki dönemlerde buraya misyonerlerce misyon gezilerinde bulunulmuştur. Yine aynı dönemde Papaz Yardımcısı Toma, Bervari ve Amediye bölgelerinde gezi faaliyetlerinde bulunarak bu bölgelerde zaman zaman 300-400 kişiye propaganda yapma olanağı bulmuştur. Onun dışında Amerikalı misyoner Shedd'in kendisi de mart ayından mayısa kadar Urmiye bölgesinde kalmış daha sonra Mayısın 17'sinde yola çıkarak Musul üzerinden Hakkâri bölgesine gelmiştir. Musul bölgesinden geldiği için buradaki İngiliz Konsolos Yardımcısı Rassam'la görüşmelerde bulunmuştur. Gevar/Yüksekova'ya ulaşıp burada bir müddet yerel misyonerlerin faaliyetlerine bakan Shedd, daha sonra Nasturi Patriği Mar Şamun ile buluşmak için Koçaniş'e gitmiştir. Burada patrikle yaptığı görüşmelerden oldukça iyi izlenimlerle ayrılan Shedd'e göre patrik eğer kendi başına bırakılırsa, babasının ve amcasının yönlendirmesine maruz kalmasa, Amerikalı misyonerlerle iyi geçinecektir. Ancak yakın akrabaları onu misyonerlere karşı yönlendirmektedir.[639].

639 *Fifty-Third Annual Report of The American Board of Commissiones For Foreign Missions, Present At The Meeting Held At Rochester, N.Y. October 6-9, 1863*, s.91; *The Missionary Herald: 1863,* s.199-200, 358-362; *The Missionary Herald: 1864,* s.231-232.

Aynı yılın sonunda Amerikan misyonerleri, Amediye bölgesinde Protestanlık faaliyetleri sonucunda 476 kişi kilise üyesi olmuştur. 1863 yılında ise bunlara 39 kişi eklenmiştir. 1862 yılında Amerikan misyonerlerine bağlı yerel Protestanlar, Tehoma Aşireti'nin bulunmuş olduğu yerlerde faaliyet gösteriyorlardı. Bu bölgede iki misyoner, merkezde ise 3 yerel misyoner Tehoma'ya bağlı Arbuş, Rakan ve Nerva Köylerinde ikamet edip Protestanlık faaliyetlerinde bulunmaktaydılar. Bu yerel Nasturiler aynı yılın sonbaharında misyon faaliyetleri sırasında bölgedeki faaliyetlerine karşı olan Nasturilerce taciz edilmiş ve gözaltına alınmışlardır. Amerikan misyonerleri bu tür engellemelere rağmen Amediye bölgesinde bir kilise elde etmeyi başarmışlardır. ABCFM tarafından bu kilisenin masrafları için yıllık 30 dolar tahsis edilmiştir. Bu yıl Amediye'deki Protestan pazar okullarında yetişkin sayısı 50 ile 80 arasında değişmekteydi. Bu yıl ayrıca Amerikan yatılı erkek okullarında eski Patrik'in Amerikan misyonerlik örgütüne katılmış olan kardeşi Piskopos İshak'ın misyon faaliyetleri sonunda Protestan olmayı kabul eden bir öğrenci okumaktaydı. Amerikan misyonerleri bu öğrenciyi bölgedeki misyon çalışmalarında kullanabileceklerini düşünerek umutlanmaktaydılar[640].

1863 yılında misyoner Labaree'nin ifadesine göre Amediye'de elli ile seksen kişi arasında değişen küçük bir Protestan topluluğu oluşturmayı başarmışlardır. Bu bölgeler Amerikalı misyonerlerin rakipleri olan Katoliklerin nüfuzu altında olduğu için kazanılan başarı Amerikalı misyonerler için ayrı bir önem taşımıştır. Bu alıkonulma süresinin bitiminde yerel yardımcılara görevlendirildikleri yerlerde okul açmaları ve misyon faaliyetlerinde bulunmaları için her birine 30 dolarlık bir para tahsis edilmiştir. Yine aynı dönemde Gevar/Yüksekova'daki Protestanlar burada resmen bir Protestan cemaatin kabul edilip onaylanması için Amerikalı misyonerlere başvuruda bulunmuşlardır[641].

Mart 1863 tarihinde Shedd, Amediye bölgesindeki misyon faaliyetlerinin oldukça iyi olduğunu ancak Bervari bölgesindeki yerel yardımcılarının

640 *Fifty-Third Annual Report of The American Board of Commissiones For Foreign Missions, Present At The Meeting Held At Rochester, N.Y. October 6-9, 1863*, s.89-93.
641 *Fifty-Third Annual Report of The American Board of Commissiones For Foreign Missions, Present At The Meeting Held At Rochester, N.Y. October 6-9, 1863*, s.91; *The Missionary Herald: 1863,* s.199-200, 358-362; *The Missionary Herald: 1864,* s.231-232.

Kürtler tarafından taciz edildiğini bu nedenle buradan ayrılmak durumunda kaldığını belirtmektedir. Yine bu tür tacizlerin ve baskıların Marbeshoo Köyü civarlarında da geçerli olduğunu belirtmektedir[642].

Faaliyet Alanı	Hıristiyan Köy Sayısı	Tahmini Nüfus	İlk Yerel Yardımcının Gönderildiği Tarihi	Gönderilen Vaizci Sayısı	Köylerde Yapılan Vaaz Sayısı	Köylerde Yapılan Toplantı Sayısı	Toplantılara Katılım Sayısı	Pazar Okulu Sayısı	Pazar Okuluna Devam Sayısı	Düzenli Günüz Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Yapılan Aile Ziyaret Sayısı	Protestan Üye Sayısı	Aday sayısı
Gevar	-	-	1852	4	20	5	88	3	42	2	21	550	20	2
Tehoma	6	4.000	1856	4	6	3	55	2	25	-	10	250	7	1
Amediye	6	-	1857	2	5	3	55	1	25	1	8	100	4	9
Rakkan	3	250	1861	1	3	1	15	1	8	-	5	50	1	-
Nerwa	4	300	1862	1	3	1	10	1	7	-	5	50	1	1
Cilo	-	-	1862	4	9	2	90	2	75	1	28	560	9	2
Bervari	-	-	1863	2	10	1	35	1	25	-	3	100	-	-
Toplam	-	-		18	56	16	348	11	107	4	80	1660	42	15

7- 1863 yılına Kadar Amerikalı Misyonerlerin Hakkâri Faaliyetleri[643]

7.1. Yeni Nasturi Patriği ve Yeni Umutlar

1863 yılında Shedd ve Labaree adlı Amerikan misyonerleri, kendilerine bağlı 35 Protestanlaşmış Nasturinin bulunmuş olduğu Gevar/Yüksekova'da eşleriyle birlikte misyonerlik faaliyetlerini koordinede etmek için kışı geçirmişlerdir[644]. 1863–64 yıllarında da aynı şekilde Amerikan misyonerleri Hakkâri dağlarında bulunan Nasturiler içinde misyoner gezilerine devam etmişlerdir. Shedd, bu gezi sırasında yeni Patrik ile makamında görüşmüş ve bu görüşmeye bölgede bulunan melikler de katılmış-

642 *The Missionary Herald: 1864,* s.231-232.

643 *Fifty-Fourth Annual Report of The American Board of Commissiones For Foreign Missions, Present At The Meeting Held At Worcester, Mass. October 4-7, 1864*, s.98;Rufus Anderson, *a.g.e. II,* s.285

644 *Fifty-Fourth Annual Report of The American Board of Commissiones For Foreign Missions, Present At The Meeting Held At Worcester, Mass. October 4-7, 1864*, s.98-99.

lardır. Bu dönem, Amerikalılarla Nasturi Patrik'inin ilişkilerinin düzelmeye başladığı dönem olmuştur. Shedd, Patriğe misyonlarıyla ilgili birçok söz ve güvence vermiştir. 1863 yılında Patrik'in makamında gerçekleştirilen dostane görüşme sonunda Nasturi ve misyoner ilişkilerinde düzelme işaretleri görülmeye başlamışsa da 1864 yılına gelindiğinde Mar Şamun çevresindeki insanların da etkisiyle selefi gibi Amerikan misyonerlerine karşı olumsuz bir tutum içine girmiştir[645].

7.2. Yeni Patrik ve Amerikan Düş Kırıklığı

Bu dönemde Nasturi Patriği, Amerikan misyonerlerine oldukça katı bir tutum içinde bulunuyor ve Nasturilerin Protestanlaşmasını önlemeye çalışıyordu. Amerikan misyonerleri ile irtibatta bulunan Nasturileri rahatsız ediyor ve onların Amerikalılarla irtibata geçmelerine mâni oluyordu. Bu nedenle Amerikan misyonerlerden Shedd, Patrik'i sahtekâr olarak nitelemiştir. Nasturi Patriğinin bütün karşı çabalarına rağmen Amerikan misyonerleri 1865 yılında Urmiye'deki yatılı erkek okuluna bu bölgeden 14 erkek çocuk göndermeyi başarmışlardır. Yine Hakkâri dağlarında 35 hane halkını da Protestanlaştırmayı başarmışlardır[646].

1863 yılına gelindiğinde Nasturi Patriği Mar Şamun, akrabalarının etkisiyle Amerikalı misyonerlere karşı düşmanca bir tutum içine girmiştir. Mar Şamun, Amerikalıları bu bölgeden çıkartmak için baskı unsurlarını kullanmaya başlamıştır. Buna rağmen Amerikan misyonerleri, Bohtan ve Hakkâri bölgesindeki faaliyetlerine önem vermeye devam etmişlerdir. Bu faaliyetler Shedd idaresinde devam etmiştir[647].1863 yılında Amerikalıların Hakkâri'de okulları bulunmamakla birlikte Urmiye'deki okullara giden 3 Nasturi öğrenci ile 35 Protestanlaşmış aile bulunmaktaydı. 1862 yılında bu rakam 90 civarındaydı. Bu da Nasturilerin gelişmelere ve duruma göre mezhep değiştirdiklerini göstermektedir[648].

645 Rufus Anderson, *a.g.e. II,* s.292-93.

646 *Fifty-Sixth Annual Report of The American Board of Commissiones For Foreign Missions, Present At The Meeting Held At Pittisfield, Mass. Septemberr 25-28, 1866*, s.107-108.

647 Rufus Anderson, *a.g.e. II,* s.297-298.

648 Rufus Anderson, *a.g.e. II,* s.284-285; *Fifty-Fourth Annual Report of The American Board of Commissiones For Foreign Missions, Present At The Meeting Held At Worcester, Mass. October 4-7, 1864*, s.98-99

7.3. Shedd'in 1863 ve 1864 Yılları Arasındaki Gezileri

1863 ve 1864 yıllarında misyonerlerden John H. Shedd Hakkâri bölgesindeki Nasturilere yönelik iki misyonerlik gezisinde bulunmuştur. İlk seyahati Musul'a ve Urmiye'den Amediye'yi içeren bölgelere yapmıştır. Musul'da İngiliz Konsolos Yardımcısı Rassam tarafından oldukça iyi karşılanarak ağırlanmıştır. Bu gezi mevsimin kış olmasından dolayı oldukça sıkıntılı geçmiştir. İkincisi 1864 yılında yapılan gezide Shedd, Tiyari'ye kadar olan bölgeleri gezmiş ve buralarda vaazlar vermiştir. Ancak buradaki iki köy arasında bir kan davasının sürdüğünü kaydetmiştir. Buradan yeni patriğin bulunmuş olduğu bölgeye gelen ve patrik ve Nasturilerin diğer ileri gelenleriyle görüşmelerde bulunan Shedd, başta patrik olmak üzere meliklerin kendisine gösterdikleri dostça tavra oldukça sevinmiştir. Kendisi de misyonerlerin patrikle iyi geçinmek istediklerini ve saygı duyduklarını belirterek misyon olarak iyi geçinmenin yolunu aramıştır. Ancak Tiyari'de ve diğer bölgelerde Protestanlığa olan ilgiyi burada görememiştir[649].

1864 yılının haziran ayında Amerikalı misyonerlerden Shedd, Hakkâri bölgesine ulaşmak için yola koyulmuştur. Bu yıllarda Amerikalı misyonerlerin düzenli olarak ziyaret edemedikleri ve kısmi de olsa yerel yardımcı gönderemedikleri yerlerin başında Tiyari Aşireti'nin bulunduğu bölgeler gelmektedir. Shedd'in bu gezisi sırasında buraya gönderilecek yerel yardımcı sorununu, çoğunluğu Ermeni olan Dizza Köyü'nün Papazı Yohanan'ın buradaki Ermeni papazla münakaşa edip Amerikalı misyonerlerin bünyesine katılmasıyla çözmüşlerdir. Shedd bunun dışında Tiyari ve Tehoma Aşiretlerin bulunduğu bölgelere bir gezi yapmış; ancak bu geziyi özellikle Tiyarilerin taşkın ve kanunsuz davranışları yüzünden kısa kesmek durumunda kalmıştır. Çünkü kendisi ve yanındaki iki yardımcısı bu bölgelerde taşlanmıştır. Daha önce bu bölgeye gönderilen Urmiye'li yerel bir yardımcı kendisini korumak için birkaç gün bir mağarada saklanmak durumunda kalmıştır. Shedd amcalarının ve babasının kontrolünde olan Mar Şamun'un çift taraflı bir oyun oynadığını belirtmektedir. Bu oyunda zaman zaman Osmanlı yetkililerine ve kendilerine karşı bazen gizli bazen de açık bir şekilde engelleme ve karşı koymaktadır[650].

649 Rufus Anderson, *a.g.e. II,* s.285-286.
650 *The Missionary Herald: 1864,* s.356-357, 382.

1864 yılının sonunda Hakkâri bölgesindeki misyon faaliyetlerini koordine eden Shedd'e göre buradaki misyonerlik faaliyetlerinin işleyişinde sıkıntılar mevcuttur. Bunun dışında Müslüman baskısı ile Nasturiler sıkıntı çekmektedir. Ayrıca son olarak devletin buraya asker gönderilmesinin beklenildiği ifade etmektedir[651]. Ancak bu ilerleyen dönemlerde gerçekleşmemiştir. Amerikalı misyonerlere göre Mar Şamun şimdi gerçek bir lider olarak halkını yürütmektedir. Dağlık bölgelerde ise -daha önceleri yerel yardımcılarına iyi bir şekilde davranıldığı Cilo bölgesinde- durum eskiye göre tehlikeli bir hal almaya başlarken; bu sefer Baz bölgesindeki yerel yardımcıların faaliyetleri ve durumlarında iyileşmeler görülmüştür. Tehoma bölgesinde ise, istedikleri sonucu alamamışlardır. Onlara göre buraya Urmiye bölgesinden bir yerel yardımcı göndermek hataydı. Tehoma yakınlarındaki Chal/Çal bölgesinde ise ileride iyi gelişmelerin olacağı umulurken, Rakka, Nerwa ve Arbush bölgelerinde halkın vaaz dinlemekten memnun olduğu gözlemlenmiştir. Bervari bölgesinde de olumlu gelişmeler yaşanırken özellikle Bervari ve Amediye bölgeleri arasında kalan yerleşim yerlerinde henüz bir cemaat toparlayamamışlardır. Bu nedenle bu bölgelerden sadece birkaç kişi kendilerine katılmıştır. Bunun dışında özellikle Bervari bölgesindeki Hıristiyanların, Kürtlerin baskısı altında olduğu belirtilmiştir[652].

7.4. Hakkâri Bölgesinde Shedd'e Coan'ın Gezilerde Eşlik Etmesi

1864 yılında Mr. Shedd'e bölgedeki faaliyetlerinde yardım eden diğer bir Amerikalı misyoner de Mr. Coan'dır. İkili birlikte misyonerlikte âdet olduğu üzere büyük Nasturi aşiretleri tek tek gezerek onlar arasında Protestanlaştırma olanaklarını araştırmıştır. Amerikan misyonerleri bu dönemde, Osmanlı Devleti'nin bölgedeki otoritesinin azalmasından ve güvenle dolaşamamalarından dolayı serzenişte bulunmaktaydılar. Çünkü onlar, Osmanlı Devleti'nin bölgedeki etkisinin azalmasının kendilerine dağlı Nasturiler ile Kürtler arasındaki faaliyetlerinde tehlikeler yaratacağını bilmekteydiler. Bu nedenle 1864/65 yıllarını kapsayan gezilerinde bu tür çekincelerle yolculuk yapmışlardır. Bu gezileri esnasında kendilerini bekleyen diğer bir faktör de

651 *The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1865. Vol. LXI.*, Boston 1865, s.6.
652 *The Missionary Herald: 1865*, s.179.

Nasturi Patriği Mar Şamun'un düşmanlığıydı. Mar Şamun görüşmelerde kendilerine her ne kadar kibar davranmaktaysa da onların misyonerlik çalışmalarına da o kadar karşıydı. Bu nedenle Amerikan misyonerleriyle buluşmak için yola koyulan dağlı Protestan Nasturileri korkutmak için Gundika adlı köyü Kürt Reislere soydurtmuştur. Yine Patrik, Hakkâri dağlarında misyon faaliyetlerinde bulunan Amerikan misyonerleri ve yerel Nasturi Protestanların Tehoma'ya geldiklerinde soyulup dövülmeleri ve sonra da öldürülmeleri emrini vermiştir. Bunu duyan Amerikan misyonerleri, Tehoma'dan geçmeyip bitişik yerleşim yerinden geçmişlerdir[653].

14 Nisan 1865 yılında Shedd tekrar dağlık bölgelerdeki Nasturiler arasında faaliyette bulunabilmek için yanına üç yerel yardımcı alarak yola çıkmış ve Savuçbulak'a ulaşmıştır. Burada hayvan bulabilmek adına dört gün beklemiştir. Buradan Peşova Köyü'ne oradan da Akra Kasabası'na ulaşmıştır. Gözlemlerine göre Akra'da 50 hane Yahudi, 30 Keldani ve 20 Yakubi hane yaşamaktadır. Buranın Keldani Piskoposu Mar Elias kendisini vaaz vermesi için kilisesine çağırmış ve Shedd burada kalabalık bir gruba vaaz vermiştir. Buradan Musul'a doğru yola koyulan misyoner grup, Musul'a iki saat uzaklıktaki Shirmia Köyü'ne ulaşmışlardır. Geçmişte burada misyon faaliyetlerinde bulunan Toma'nın bıraktığı olumlu izlenimleri görmüşlerdir. Bu köy halkı, kendilerinden bir vaiz göndermelerini istemiştir. Musul'a ulaştıklarında yerel yardımcıları Micha ve Papaz Mekhiel ile buluşmuş daha sonra da Musul İngiltere Konsolos Yardımcısı Rassam'a bir ziyaret gerçekleştirmişlerdir. Musul'daki Keldanilerin inanç bakımından Katoliklerin eline baktığını ve onlardan habersiz iş yapmadıklarını gözlemleyen Shedd'e göre buradaki Keldaniler, çocuklarının okul masraflarını karşıladıkları gibi Fransızlar sayesinde bir matbaa sahibi dahi olduklarını görmüştür.

Shedd, Musul'dan sonra Bervari çevresine geçmiş ve burada yanındaki yardımcılardan birini Nasturilerin bulunduğu bir bölgeye kendisi de Dure Köyü'nün bulunduğu civara gitmiş ve buradaki Mar Eshoo tarafından iyi bir şekilde kabul görmüş ve kendisinden halka bir vaaz vermesi istenmiştir. Bunu seve seve gerçekleştiren Shedd bu bölgedeki halkın vaazları dinleme

653 *Fifty-Fıfth Annual Report of The American Board of Commissiones For Foreign Missions, Present At The Meeting Held At Chicago, Illınoıs, October 3-6, 1865*, Cambridge: Printed At The Giberside Pres. 1865, s.96-97.

ve iştiraki konusundaki ilgisinden oldukça memnun olmuştur. Daha sonra Amediye bölgesini de ziyaret eden Shedd yolda Tehoma bölgesinden gelen bazı yerel yardımcılarla karşılaşmış ve onlardan Gondikta adlı köyün meliği tarafından alıkonulup az kalsın dayak yiyerek öldürülecekleri yönünde yaşadıkları korkuları dinlemiştir.

Amediye bölgesinde kendisine bağlı 20 civarındaki yerel yardımcıyla buluşan Shedd bunlarla gerekli görüşmeleri yaparak geri dönmüştür. Görüşme yapılan kişiler arasında yerel yardımcılardan Oshana ve Toma da bulunmaktadır. Özellikle Usyan Köyü'ndeki halk bölgelerinde daha önce misyonerlik faaliyetlerini başlatan Toma'ya karşı büyük bir sevgi gösterisinde bulunmuşlardır.

Amediye'de bulundukları sırada, bir papaz, geçen sene misyonerlere bağlı çalışan yerel yardımcıların hastalıktan dolayı bu bölgeden çekilmesini fırsat bilip halkı tamamen kendilerinden ayırmaya çalışmıştır. Ancak Shedd ve Toma'nın burada bulunduğu sırada bu papaz ölmüş ve Amerikalı misyonerler bir engelden daha kurtulmuşlardır. Buradan Bohtan bölgesini ve 80 hanelik Erdil Köyü'nü de gezerek buraya bir öğretmen göndermeleri gerektiğini düşünmüş ve 16 Haziran 1865 tarihinde Urmiye'ye geri dönmüşlerdir[654]. Aynı yılın sonuna doğru Amerikalı misyonerlerden Shedd ve Coan Amediye'de Hakkâri dağlarında faaliyet gösteren yaklaşık yirmi kadar yerel yardımcıyla bir toplantı gerçekleştirmişlerdir[655].

8. 1865 Yılında Yaşanan Zorluklar ve Mar Şamun

1865 yılının yazında Amerikalı misyonerler, özellikle devlet görevlilerinin etkisiyle faaliyetlerini gerçekleştirme konusunda sıkıntılar çekmişlerdir. Yine aynı dönem devlet güçleri, Nasturileri ve Kürtleri yavaş yavaş itaat altına almaya başlamıştır[656]. Devletin bölgede gücünü hissettirmeye başladığı bu dönem-

654 Rufus Anderson, *a.g.e. II,* s.298.

655 *The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1866. Vol. LXII.,* Cambridge 1866, s.7; *Fifty-Fifth Annual Report of The American Board of Commissiones For Foreign Missions, Present At The Meeting Held At Chicago, Illınoıs, October 3-6, 1865*, s.96.

656 *The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1866. Vol. LXII.,* Cambridge 1866, s.7; *Fifty-Fifth Annual Report of The American Board of*

de Mar Şamun ve taraftarları Amerikalı misyonerlerin faaliyetlerini engellemek için çalışmalarını sürdürmüştür. Nitekim Tehoma bölgesinde Gundikta Köyü Meliki, patrikten aldığı emirle buradaki üç yerel yardımcıyı yakalayarak elbiselerini çıkarttırmış ve onları ölümle korkutmuştur. Bu nedenle Shedd ve Coan çevre yerlere ziyarette bulunarak Urmiye'ye geri dönmüşlerdir[657].

15 Eylül 1865 tarihinde Amerikalı misyonerlerden Shedd, Gevar/Yüksekova ve Hakkâri dağlarında attıkları misyon tohumlarının yeşererek meyve vermeye başlayacağını düşünüyordu. Çünkü vaaz verdikleri bölgelerin birinde Mar Şamun'un desteklediği ve kendilerinin faaliyetlerini engellemeye çalışan bir meliki kendi halkı, Protestan olmak için başlarından kovmuşlardı. Ancak Mar Şamun, misyonerlere göre utanmaz bir şekilde (?) bu bölgelerdeki mezhep değişikliğini önlemek için rüşvet dâhil çeşitli yöntemlere başvurmaya devam etmektedir. Buna rağmen Gevar/Yüksekova'daki çeşitli köylerden yaklaşık 100 kişi Dizza'daki müdürün yanına giderek meliklerinin idaresinden ayrılmak ve kendi aralarından seçtikleri birinin idaresinde yaşamak için bir dilekçe vermişlerdir. Müdür tarafından onların bu isteği yerine görülmüş ve yeni mezhepleri tanınmıştır. Bu başarılarına rağmen misyonerler bu yeni topluluğun Mar Şamun'un korkutmaları veya çeşitli yöntemlerle ayartmasından korkmuşlardır. Nitekim Mar Şamun bu bölgedeki köylere adamlarını göndererek tekrar eski mezheplerine dönmelerini istemiş ve kendisine bağlı din adamları göndermiştir. Ancak Protestanlarla birlikte hareket eden Nasturiler, bu kişileri dışarı çıkartmakla kalmamış misyonerlerden kendilerine vaiz ve öğretmen göndermelerini isteyerek okul açtıkları takdirde onun masraflarını da karşılayacakları taahhüdünde bulunmuşlardır. Hakkâri bölgesinden sorumlu misyoner Shedd, Nasturi Kilisesi'nde devam edecek bu şekildeki parçalanmalar ve yerel yardımcılarının çalışmaları sayesinde artık bu bölgelerin ileride tamamen Protestanlaştırılacağını hayal etmeye başlamıştır. Mar Şamun ve bölgesinden ise bu durum karşısında birkaç ufak tefek serzeniş ve memnuniyetsizlik dışında büyük engellemelerle karşılaşmayacaklarını düşünmüşlerdir. Nitekim 17 Kasım 1865 tarihinde Mar Şamun'un

Commissiones For Foreign Missions, Present At The Meeting Held At Chicago, Illınoıs, October 3-6, 1865, s.96.

657 *Fifty-Fifth Annual Report of The American Board of Commissiones For Foreign Missions, Present At The Meeting Held At Chicago, Illınoıs, October 3-6, 1865*, s.96-97.

elinden geldiğince çeşitli vaatlerle kendisinden ayrılan köyleri ve halkı tekrar eski mezheplerine bağlamak için çeşitli girişimlerde bulunmuş ise de başarısızlığa uğramıştır. Misyonerlere göre halk artık gözlerini doğruluğa ve gerçeğe açtığı için bir daha bozukluğa ve sefalete dönmeyeceklerdir.

Tehoma gibi iç bölgelerde de Amerikalı misyonerler için umut verici gelişmeler yaşanmaktadır. Zira başta Tehoma bölgesindeki bir papaz olmak üzere bazı kimseler, kendilerine haber göndererek artık eski köhnemiş adetlerden batıl inançlardan ve Mar Şamun'un eski köhne alışkanlıklarından bıktıklarını yeniden İncil'e dayalı, hurafelerden arındırılmış bir şekilde yaşamak istediklerini belirterek misyonerlerin bölgelerine gelmelerini istemişlerdir. Bu durumdan oldukça memnun olan misyonerlere göre ise buradaki şartlar ve ortam Urmiye'deki gibi olmuş olsaydı çoktan bölgenin tamamı Protestanlaşmış olacaktı. Ancak karşılarında eski geleneklere sımsıkı bağlı bağnaz ve cahil Mar Şamun bulunmaktadır. Ne kadar da Nasturilerden çağrı alsalar bile o hala Nasturilerin hükümet nezdindeki sivil temsilcisi ve başıydı. Bu nedenle onun engellemeleri hala sürmekte ve amaçlarına ulaşmalarına engel olmaktaydı. Ancak onun misyonerlere karşı bu dönemde fazla tepki göstermemesinde, Musul Konsolos Yardımcısı Rassam'ın bu tür eylemlerinden kaçınması yönündeki telkinleri olduğunu, dolayısıyla bu başarıda konsolosun payı inkar edilemeyecek kadar büyük olduğu misyonerlerce de belirtmektedirler. Buna rağmen Mar Şamun, kendi bölgesinde ve yakın çevresinde Protestanlığı kabul edenlere yönelik düşmanca tavrı sürdürmeye devam etmiştir. Misyonerler ise, Mar Şamun'un bu düşmanca tavrını devam ettirtmesi durumunda kendilerine bağlı olan bu Nasturi topluluğunun resmi yetkililere başvurarak, ayrı bir topluluk olmaları için harekete geçeceklerini genel merkezlerine bildirmişlerdir. Onlara göre doğruluğun önünde ne bir din adamı ne de Mar Şamun durabilecektir.

1865 yılının sonbaharında Amerikalı misyoner Coan, Amediye yakınlarındaki Dure Köyü'nde Hakkâri dağlarında bulunan yerel misyonerlerle birlikte bu bölgelerde neler yapılması gerektiğini içeren bir toplantı gerçekleştirmişlerdir. Toplantı sonunda Nasturi mezhebinin eski ölü ve batıl kilise inançlarının temizleneceği ve Protestanlığın bu bölgelerde yayılacağı öngörülen en önemli sonuç olmuştur [658].

658 *Fifty-Sixth Annual Report of The American Board of Commissiones For Foreign Missions,*

1865 yılında Amerikan misyonerlerinden Hakkâri bölgesinde görevli olan Shedd, Nasturi patriğinin misyonerlerin bölgedeki faaliyetlerini engellemek için yapmış olduğu girişimleri sebebiyle yine onu suçlamaktaydı.[659]. Buna rağmen 17 Kasım 1865 tarihinde Amerikalı misyoner Shedd, Hakkâri bölgesindeki incelemelerini bitirerek Urmiye'ye dönmüştür[660]. Aynı dönemde Amerikalı misyonerler Bohtan, Amediye, Gevar/Yüksekova bölgelerindeki yardımcıları ve faaliyetler hakkında Kalash adlı bir Kürt hizmetçileri vasıtasıyla haberler almaktadırlar. Her ne kadar bu bölgelerde ilerlemeler devam etmekteyse de ulaşacakları daha birçok bölge olduğu inancıyla faaliyetlerine devam etmeye çalışmışlardır[661].

1865 yılının Aralık ayında Amerikalı misyonerlerin politikaları uyarınca Hakkâri dağlarından gelen 14 civarında öğrencileri bulunmakta olup misyonerler bunlar vasıtasıyla Hakkâri dağlarına nüfuz etmeyi planlamışlardır. Ancak bunun yaklaşık 30 yıl boyunca deneyip sonuç alamamalarına rağmen yine de umutlarını kaybetmemişlerdir. Nitekim bu adaylar, Nochia/Dağlararası bölgesinden bir piskoposluk adayı, Mar Şamun'un en büyük kalelerinden ve etkisinin kuvvetli olduğu Marbeshoo'dan ve patriklik merkezi olan Koçaniş'ten gelen öğrencilerdir.

Bu süre zarfında yerel yardımcılarda Papaz Yohannan'ın bulunduğu Dizza Köyü'ne hükümet görevlileri gelerek misyonerden köydeki kiralamış olduğu evi boşaltarak askerlere tahsis etmesini istemişlerdir. Yohannan'ın ısrarlı bir biçimde karşı koymasına rağmen evin bir bölümü askerler için tahsis edilmiştir. Ancak kısa bir müddet sonra askerler bu bölgelerden ayrılmışlardır[662].

Present At The Meeting Held At Pittisfield, Mass. Septemberr 25-28, 1866, Press of T.R. Marvin, 42 Congress Street., Boston. 1866, s.105-106;*The Missionary Herald: 1866,* s.46-47.

659 *Fifty-Sixth Annual Report of The American Board of Commissiones For Foreign Missions, Present At The Meeting Held At Pittisfield, Mass. Septemberr 25-28, 1866*, s.103-105.

660 *The Missionary Herald: 1866,* s.112-113. Elizabeth adlı yerel misyoner yardımcısı aslında yerel yardımcılardan Göktepeli Mar Yohannan veya da diğer adıyla John'un kızından başka kimse değildir. Oda babası gibi adını misyonerler gibi değiştimiştir. Bkz aynı eser. Aynı sayfalar.

661 *The Missionary Herald: 1866,* s.161-69.

662 *The Missionary Herald: 1866,* s.111.

9. Labaree ve Shedd'in Bölgedeki Misyon Değerlendirmeleri

18 Temmuz 1866 tarihinde Labaree, Hakkâri bölgesinde yaşanan ilerlemeleri şu sözlerle açıklamaktadır. Üç yıl öncesinde Memikan/Bulaklı Köyü dışındaki yerleşim yerlerinde kendilerine bağlı her köyde birkaç kişi bulunurken şimdi bu sayı katlanarak artmaktadır. Bu bağlamda, Chardewar Köyü'nde üç yıl önce cemaat olarak iki üç kişi bulunurken şimdi bu sayı 20 ile 30 kişilik bir cemaate ulaşmışlardır. Yine bu dönemde Memikan/Bulaklı Köyü'ndeki on sekiz hane düzenli bir şekilde kendi ayinlerine katılmaktadır[663]. Bunun dışında Urmiye'de ortaya çıkan kolera salgını sınırı aşarak Tergevar üzerinden Amediye, Tehoma ve Tiyari bölgesine kadar uzanmıştır. Sadece Urmiye bölgesinde 10.000 civarında insan ölmüştür. Hastalık daha sonra Hoy ve Tebriz'e kadar yayılmıştır[664]. Bu dönemde Amerikalı misyonerlerin Hakkâri dağlarında ve çevresindeki misyonerlik faaliyetleri onları oldukça umutlandırmaktadır. Küçük Cilo bölgesindeki bir yerel yardımcının bulunduğu Nerik Köyü halkı, kendilerinden öğretmen ve vaizler istemektedirler. Ancak misyonerlere göre bu dönemde Osmanlı Devleti, Bedirhan olayı gibi bir olay gerçekleştirmek için Kürtleri kışkırtmaktadır[665]. Aynı yıl Amerikan misyonerlerinin bölgede düzenli bir istasyonu olmamasına rağmen Hakkâri'deki Nasturi aşiretleri arasında 6 yerel Nasturi öğretmen ile 19 Protestan vaizi görev yapmaktaydı. Bu Amerikan misyoner yardımcıları, Hakkâri bölgesinde 16 köy okulunda 191 erkek öğrenci ile 19 kız öğrenciye eğitim vermekteydiler[666].

Misyonerler, kendilerine Osmanlı topraklarında matbaa kurmalarına izin verilmemesi sebebiyle Nasturiler arasında faaliyetleri sırasında dağıtmış oldukları İncilleri Urmiye şehrindeki matbaada bastırarak Osmanlı topraklarında gizlice dağıtmaktaydılar. Bu tür yayınlar Osmanlı Devleti yetkileri tarafından zaman zaman ele geçirilmiştir[667]. Bazen de misyonerler, bizzat

---

663 *The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1867. Vol. LXIII.*,, Boston 1867, s.15.

664 *The Missionary Herald: 1867,* s.25.

665 *The Missionary Herald: 1867,* s.207, 279-282.

666 *Fifty-Eight Annual Report of The American Board of Commissiones For Foreign Missions, Present At The Meeting Held At The Norwıch, Connecticut, October 6-9, 1868*, s.58.

667 Y.PRK.ASK. 71 /20; İ.DH. 1274 / 100258.

kendileri Nasturiler içerisinde dağıtmak için şahsi eşyalarıyla birlikte Osmanlı sınırlarından birçok kitap ve broşür geçirmişlerdir[668].

İran'da rahat bir şekilde yayın faaliyetlerinde bulunan Amerikan misyonerleri Osmanlı Devleti sınırları içerisinde bir matbaa kuramamışlardır. Bu, Osmanlı devletinin misyonerlerin matbaa açmalarına yönelik tutumundan kaynaklanmıştır. 1854 yılında Osmanlı devleti, kitap basım ve yayınının devlet matbaası dışında yapılmasını yasaklamıştır. Buna rağmen Yakubilerin XIX. yüzyılın sonunda kendi ihtiyaçları için matbaa kurma başvurusunu olumlu karşılamıştır[669].

1867 yılında Amerikan misyonerleri Shedd ve Labaree, Hakkâri Nasturileri arasında bekledikleri sonucu alamamışlardır. Yine de bölgedeki yerel misyonerlerin sayısı 40 civarındaydı. Bunlar vaiz ve Nasturi Protestan öğretmen olup misyon faaliyetlerini yürütmekteydiler. Bu yıllarda Amerikan misyonerleri, Hakkâri bölgesinde en büyük engel olarak gördükleri Mar Şamun ile ilişkilerini düzenlemek için İngiliz Yardımcı Konsolosu olan Rassam'ı devreye sokmuşlardır. Mar Şamun, İngiliz desteğini elde etmek için Hakkâri bölgesindeki Amerikan misyonerlerini takip işini yumuşatmıştır. Bu da Amerikan misyonerlerine bir miktar nefes aldırmıştır[670].

27 Haziran 1867 tarihinde Amerikalı misyoner Shedd, Hakkâri bölgesinde olumlu gelişmelerin sürdüğünü belirtmektedir. Gevar/Yüksekova'da düzenlenen konserin geliri Cilo bölgesinde Talona Köyü'ne görevlendirilecek yerel yardımcıya tahsis edilmiştir. Bu sırada Shedd ve Labaree, Hakkâri ve Amediye bölgesinde altı hafta boyunca sekiz değişik bölgeyi ziyaret etmişlerdir. Bu ziyaretleri sırasında özellikle Tehoma Aşireti'nden kendilerine vaiz gönderilmesi isteği ile karşılaşmışlardır. Bu ziyaret sırasında diğer önemli bir gelişme ise, Tiyari Aşireti'nin en etkili kişilerinden olup Mar Şamun'un danışmanlığını da yürüten Papaz Hewson'un Amediye'de bulundukları sırada

668 DH. MKT. 2261 / 79. Osmanlı Devleti elinden geldiğince bu tür yasadışı yayınların ülke içerisine sokulmasını engellemeye çalışırken gerekli izinleri tamamlayan Bağdat'ta bulunan Keldanilerin matbaasına ise kolaylıklar göstermişlerdir. DH. MKT. 1847 / 102.
669 Ahmet Taşğın, "Süryanilerin Basın-Yayın Faaliyetlerine ilişkin Resmi Yazışmalar", *Süryaniler ve Süryanilik IV.,* Orient Yay. No:11, İstanbul Mart 2005, s. 29-30.
670 *Fifty-Eight Annual Report of The American Board of Commissiones For Foreign Missions, Present At The Meeting Held At The Norwıch, Connecticut, October 6-9, 1868*, s.58.

kendileriyle buluşup Nasturi Kilisesi'nin Amerikalı misyonerlere göre batıl bazı uygulamaları hakkındaki konuşmaları, onları oldukça umutlandırmıştır. Çünkü misyonerler, bu adamı kazandıkları takdirde Tiyari bölgesinde Protestanlığı daha hızlı yayacaklarını hesaplamışlardır. Öte yandan ise, bu durumun Mar Şamun'un hoşuna gitmeyeceğini de tahmin etmişlerdir.

Amediye bölgesinde ise misyonerlik ilerlemeleri Hakkâri bölgesine göre yavaşlamıştır. Buna rağmen bu bölge misyonerler tarafından boş bırakılmamış başta Dirginne Köyü olmak üzere köyler ziyaret edilmiştir[671]. Bu gezi sonrasında Hakkâri dağlarındaki faaliyetlerden sorumlu Shedd, hanımın sağlığının bozulmasından dolayı bu bölgeden ayrılmak durumunda kalmıştır. Ancak buna rağmen yerel misyonerler, özveriyle çalışmalarını sürdürmüşlerdir[672].

17 Eylül 1867 tarihinde Amerikalı misyonerlerin Hakkâri civarındaki faaliyetleri, Mar Şamun'un onlara karşı harekete geçmesine neden olmuştur. Elinden geldiğince nüfuz alanındaki bütün köylere ve aşiretlere yerel misyoner yardımcıları çıkartmalarını ve gerekirse güç kullanmalarını istemiştir. Özellikle Tehoma Aşireti üzerinde duran Mar Şamun'un arzusu gerçekleşmemiş, yerel yardımcılar ısrarla faaliyetlerine devam etmişlerdir. Burası dışında patrik, Baz ve Cilo Aşiretlerini de ziyaret ederek onları buradan kovmaya çalışmıştır. Ancak yerel yardımcıların aşiretsel bağlarının olması ve misyonerlerin yakın dostları olan Musul İngiliz Konsolos Yardımcısı Rassam'ın devreye girerek patrikten bu duruma son verip yerel misyonerlere dokunulmaması yönünde bir mektup göndermesi üzerine Mar Şamun bu uygulamalarından da vazgeçmek durumunda kalmıştır. Bunda konsolos yardımcısının Nasturiler lehine devlet yetkilileri nezdinde daha önceden yaptığı girişimler ve de patriğin onun desteğinden mahrum kalmamak istemesi etkilidir. Çünkü Patrik bu sırada Erzurum Konsolosu Taylor'a bir mektup göndererek İngiliz Hükümeti'nin kendilerini Kürtlerden ve Türklerden koruması durumunda kendisinin ve halkının İngiliz Kilisesi'ne intisap edeceğine dair bir mektup göndermiştir. Ancak Amerikalı misyonerlere göre, Taylor, onun bu isteğini tersleyecek bir biçimde reddetmiştir. Yine onlara göre, patrik bu dönemde sadece İngiliz Konsolosu'na değil aynı zamanda Erzurum Rus Konsolosu'na da aynı mealde bir mektup

671 *The Missionary Herald: 1867,* s.364-366.
672 *The Missionary Herald: 1867,* s.394.

göndermiş ise de, ondan da olumsuz bir cevap almıştır. Bu süre zarfında Mar Şamun, gönderdiği mektupların sonucu beklediği için bölgesindeki yerel yardımcılara dokunmamıştır. Onun bu durumunu göz önünde bulunduran Labaree'ye göre bu son gelişmeler, Mar Şamun'un gittikçe zayıfladığını ve Protestanlıkla birlikle yeniden doğmak için hâkimiyetindeki cemaatin dağılmaya başladığını göstermektedir. Yine ona göre genç bir adam olan patrik aslında kendilerine dostça bakmaktadır; ancak babası ve amcası tarafından kendilerine karşı kışkırtılmaktadır.

27 Haziran 1867 tarihinde Amediye'de Amerikalı misyonerlerle buluşan Tiyarili Papaz Hewson, aşiretine dönerek buradaki halka Protestanlık hakkında bilgi vermiş ve topladığı kalabalık halka Amerikalı misyonerlerin açacakları okulun masraflarını karşılayacaklarını ihtiyacı olanlara maddi yardımlarda bulunacakları hakkında bilgi vermiştir. Ancak misyonerlere göre Tiyariler, misyonerlerden gelen maddi desteği reddetmiş ve masraflarını kendileri karşılamayı taahhüt etmişlerdir. Hewson'un buradaki çalışmalarından oldukça memnun olan misyonerlerden Labaree, yerel yardımcılarıyla Gevar/Yüksekova'da bir toplantı yaparak buradaki gelişmeleri masaya yatırmışlardır. Ona göre Mar Şamun dış devletlerden destek alabilmek için yaptığı çağrıyla halkı arasındaki güvenirliliğini ve saygısını kaybetmeye başlamıştır. Bu sorumsuz davranışlarıyla gelecekteki durumunu da tehlikeye atmakta ve saygınlığını yitirmektedir. Bütün bunlara rağmen Labaree'ye göre o, hâlâ halkının sivil ve dini lideri olarak hala önemli bir odak noktasıdır.

Bu olay dışında Amerikalı misyonerler özellikle son zamanlarda Nochia/Dağlararası bölgesindeki Kürtler ve Nasturilerin birlikte bir arada yaşadığı Katroona Köyü'ndeki şeyhin kışkırtmasıyla Kürtlerin Nasturilere yönelik baskıcı bir tutum içine girdiğini belirtmektedir. Hatta öyle ki, Şeyh, Nasturi Piskoposunun bütün yalvarmalarına rağmen köydeki kilisenin bir bölümünü ve kilisenin duvar ve mahzenlerinde bulunan aziz mezar taşlarını dahi yerinden sökerek bir cami yapmak istemiştir. Mar Şamun bunu yapmaması için kendinse bir mektup göndermiş ise de, onu da yırtarak işine devam etmiştir. Yaptığı bu işin kutsal şeylere saygısızlık olduğu yönünde uyarılarda bulunan annesinin uyarısını dahi Şeyh dinlememiştir. Amerikalı misyonerlerin Nasturilerden öğrendiklerine ve Labaree'nin an-

latımına göre Şeyh, kiliseyi tahrip etmekle kalmayıp Nasturileri Bedirhan Bey dönemindeki gibi kırıma uğratarak onları köleleştirmek amacındadır. Onu şikâyet etmek için yola çıkan iki Nasturi, Şeyhin adamları tarafından öldürülmüştür. Buna rağmen Erzurum'a giden Nasturilerden birkaçı dilekçeyle Paşa'ya başvurmuş, ona durumu anlatmış ve kayıplarının telafi edilmesini istemişlerdir. Labaree'ye göre, İngiliz Konsolosu'nun yardımıyla Paşa, Nasturilerden alınan mülklerin geri verilmesini içeren bir emir vererek onları göndermiştir. Bölgenin merkezi otoriteden ve güvenlik güçlerinin etkisinden uzak olması Labaree'ye göre şeyh ve adamlarının kanunlara uymasını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle sonuçtan emin olmayan Erzurum İngiliz Konsolosu Taylor, Van'a Nasturilerin durumunun araştırılması için bir heyet gönderilmesini sağlamıştır.

Ekim ayına doğru Musul Yardımcı Konsolosu Rassam, geçici bir süreliğine İngiltere'ye dönmüştür. Bu sırada Mar Şamun tekrar Amerikalı misyonerleri bölgesinden çıkartmak için baskı oluşturmaya çalışmıştır. Musul'da ise yerel yardımcıları sayesinde, daha önce Katoliklere karşı kendilerine koruma sağlayan Rassam'ın yokluğunda bir Keldani Katolik Piskopos Mar Yosup'un, Amediye bölgesinde mezhep değişikliği çalışmasına giriştiği gibi Hakkâri bölgesinde Sıpna, Bervari, Tehoma, Aşita ve diğer dört köye de bu amaçla gelme niyetinde olduğunu öğrenmişlerdir. Bu bilgi sonrası Amerikalı misyonerler daha önceden böyle bir durumun gerçekleşeceği öngörüsünde bulunarak bu bölgelere yerel yardımcılar gönderdikleri için Tanrı'ya şükretmişlerdir. Bu sırada bölgede neler yapılacağı konusunda yerel yardımcılarıyla toplantı yapan misyonerler, onlardan maaşlarının iyileştirilmesi yönünde bir talep de almışlardır [673]. Kasım ayına doğru Mar Şamun'un bölgede saldırgan tutumu yerini kısmi bir sükûnete bırakmış ve misyonerler biraz olsun rahatlamışlardır[674].

673 *Fifty-Eight Annual Report of The American Board of Commissiones For Foreign Missions, Present At The Meeting Held At The Norwıch, Connecticut, October 6-9, 1868*, s.58-61; *The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1868. Vol. LXIV.,* Cambridge 1868, s.18-19, 54.

674 *The Missionary Herald: 1868,* s.133; *Fifty-Eight Annual Report of The American Board of Commissiones For Foreign Missions, Present At The Meeting Held At The Norwıch, Connecticut, October 6-9, 1868*, s.60.

1868 yılında Hakkâri bölgesindeki faaliyetler iki kısım olarak yürütülmüştür. Bohtan ve Amediye bölgesindeki faaliyetleri Mar Yoseph idare ederken; Hakkâri bölgesindeki misyonerlik faaliyetlerinden ise direkt olarak Shedd sorumludur. Onun gözetiminde 18 yerel Protestan düzenli olarak dağlarda vaaz ve İncil okumalarında bulunmaktadırlar. Yapılan çalışmalar neticesinde bu bölgelerden 7 kişi Protestanlığı kabul etmiştir[675].

Mart 1868 tarihinde yerel yardımcılardan Mar Yoseph, Bohtan ve Dicle bölgelerindeki Nasturiler arasındaki faaliyetlerini başarıya ulaştırarak burada bir Protestan zümresi oluşturmayı başarmıştır[676]. Mayıs ayında Amerikalı misyoner Coan, diğer bir misyoner Shedd'in gözetiminde 18 yerel yardımcının Hakkâri bölgesinde faaliyet gösterdiğini belirtmektedir. Buradaki faaliyetler için Urmiye ve diğer bölgedeki halktan 500 dolar civarında bir para bağış olarak toplanmış ve misyonerlik faaliyetleri finanse edilmiştir. Yine bu ayda Nochia/Dağlarası'ndaki Katroona Köyü'ndeki eski kilisenin bir bölümünü yıkarak camiye çevirdiği için suçlanan Şeyh, misyonerlere göre ölüm korkusuyla, piskopostan köyü ve tarlaları kendisine sattığına dair bir belge imzalamasını istemiştir. Ayrıca bölgedeki halk Kürtlerden gelebilecek herhangi bir saldırı korkusu içindedir[677].

10. Cochran ve Eşinin Hakkâri'deki Faaliyetleri

1868 yılında Amerikalı misyonerlerden Cochran ve eşi Gevar/Yüksekova bölgesine giderek burada birkaç hafta geçirmiş ve buradaki halkın durumu ile ilgili gözlemlerde bulunmuşlardır. Bay Cochran'a göre Osmanlı ve İran devletlerinin Hıristiyanlara karşı sempatisi oldukça küçüktür. Hakkâri dağlarında misyon çalışımlarındaki en büyük engel eski kilise olarak adlandırdığı Nasturi Kilisesi ve onun başında bulunan Mar Şamun'dur. Buna rağmen Hakkâri dağlarının zirveleri muhakkak bir gün Protestanlık ile tanışacaktır. Ancak bunun için biraz sabırlı ve özverili olmak gerekmektedir. Misyon için umut veren bölgeler Gevar/Yüksekova'nın doğusu, Amediye ve Bohtan bölgesinin batısıdır. Bağımsız Nasturi aşiretlerinin bulunduğu

675 Rufus Anderson, *a.g.e. II,* s.298.

676 *The Missionary Herald: 1868,* s.222.

677 *Fifty-Third Annual Report of The American Board of Commissiones For Foreıgn Missions, Present At The Meeting Held At Rochester,N.Y. October 6-9, 1863*, Press of T.R. Marvin, 42 Congress Street., Boston. 1863, s.58-59; *The Missionary Herald: 1868,* s.282-283.

bölgeler ve Kürt kabilelerinin bulunduğu bölgelerde misyon için umutsuz bölgelerdir. Cochran'a göre misyon için acı ama gerçek olan bir nokta vardır. O da şudur ki; 15-20 yıldır faaliyet gösterdikleri Tehoma bölgesinde bunca yıllar çalışmalarına rağmen okullarından mezun olanların dışında Protestan olanların sayısı yarım düzineyi geçmemektedir.

Cochran'a göre bu dönemde Gevar/Yüksekova bölgesindeki Kürtlerin taşkınlıkları had safhadadır. Kürtler, reaya Nasturilere baskı uygulayarak onların elinde ne varsa yoksa her şeylerini almışlardır. Hatta bazı Nasturilerin evlerinin kapılarını kırarak kilerlerinde kış için saklamış oldukları tereyağı, peynir ve hububat gibi ne bulmuşlarsa her şeyi götürmüşlerdir. Karşı çıkanlardan bazılarını da ağır bir şekilde yaralamışlardır. Yaklaşık bin civarında olan bu Kürtler ile Nasturiler arasındaki münakaşayı ortadan kaldırmak isteyen Gevar/Yüksekova kaymakamı her iki taraftan da rüşvet aldığı için olayı çözememiştir. Cohran'a göre Kürtlerin durumuna kaymakam biraz da göz yummuştur. Nitekim aynı Kürtlerle kendisi de karşılaşmış ve onların aşırı hediye isteyen talepleriyle bunalmıştır. Bu olaylar sırasında Memikan/Bulaklı'daki Protestan Kilisesi üyesi bir Nasturinin 13- 14 yaşındaki kızı kaçırılmıştır. Yolda bu kız çocuğu nehirden geçerken kendisini suya atmış ve boğulmuştur. Ailesi de Kürtlerin baskısından korkup sahip oldukları yalnızca altı tavukla birlikte buradan daha güvenlikli olan bir başka köye kaçmışlardır. Yine bir diğer Protestan olan ve Amerikalı misyonerlerin bu bölgedeki yardımcıları olan Hamis/Khamis'te bu durumdan nasibini almış evindeki bütün yiyecek maddelerini misafiri olan Kürtlere hazırladığı gibi öküzünü de onlar için kesmek durumunda kalmıştır. Yaşanan olayları Nasturilerden dinleyen Cochran, onların yaşadığı sıkıntıları hafifletmek ve sorumluların cezalandırılması için Van'da bulunan Amerikalı misyonerlerin Paşa üzerindeki bütün etkilerini kullanmalarını istemiştir[678].

16 Kasım 1868 tarihinde Cochran'dan sonra bölgeye gelen Shedd, bölgedeki misyon faaliyetlerinin geçen seneki kadar iyi olmadığını bunun temel nedeninin bazı yerel yardımcılardan kaynaklandığını belirtmektedir. Ona göre buradaki yerel yardımcıların bazıları dönek, bazıları yüreksiz ve başıbozuk ki-

678 *The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1869, Vol.LXV,* Cambridge 1869, s.56-57.

şilerdir. Bu da misyonerlik faaliyetlerini olumsuz etkilemektedir. Burada bulunduğu süre zarfında Kürtlerin baskısından etkilenen Memikan/Bulaklı'daki insanlarla görüşmüş ve onlardan beş altı evin başka bir köye taşındığına tanık olmuştur. Shedd, ayrıca Amediye ve Bohtan arasındaki bölgelerdeki faaliyetlerin ise sadece yaz mevsimi ile sınırlı olduğunu belirtmiştir[679].

11. Shedd ve Yerel Yardımcı Sego'nun Hakkâri Bölgesinde İncil Satışları

25 Mayıs 1869 tarihinde Amerikalı misyonerlerden Shedd, Kasho ve Sego adlı yardımcılarını kendi bölgelerinde dağıtılacak İncil kopyalarını getirmesi için İstanbul'a göndermiştir. Bu kişilerden Sego, Ağustos'un 6'sında yanında birçok materyalle birlikte Urmiye'ye dönmüştür. Onun dönüşünden kısa bir süre sonra Shedd, Gevar/Yüksekova ve Mar Şamun'un köyü Koçaniş'e doğru yola çıkmıştır. Hakkâri bölgesinde çok fazla engelle karşılaşmayan Shedd yalnızca yanında getirmiş olduğu İncillerden bir tane satabilmiştir. Ona göre burada para konusunda çok büyük bir sıkıntı bulunmaktadır. Kendisinden İncil satın almak isteyen Nasturiler, paraları olmadığı için bunun karşılığında ona el işi süslemeleri olan sarıklar, basmalar, kolye vb. takılar ile hayvan vermek istemiş iseler de o bunu kabul etmemiştir. Buradan Bervari bölgesine geçen Shedd buradaki halkı, bağnaz ve cahil olarak nitelemiştir. Bervari gözlemlerinde bu bölge halkının Nasturi Patriği Mar Şamun'un kendilerine papaz ve öğretmen göndermemesinden dolayı ettikleri şikâyetleri not etmiştir. Buradan da Albak bölgesindeki yedi küçük Nasturi köyünü ziyaret eden Shedd, bu köylerdeki halkın iki papaz dışında okuma yazma bilmediğini onların da okuduklarını tam olarak anlamadıklarını hatta Hıristiyanlığın temel bilgileri konusunda yetersiz kaldıklarını belirtmektedir. Yine aynı şekilde bu köyde de parası olan, kendisinden İncil alabilecek bir kimseyi bulamamıştır. Kendisi dışında bu bölgede İncil satmakla görevli olan Sego ise, Başkale pazarında Müslüman, Yahudi ve Ermenilere İncil satmaya çalışmıştır. Hatta bu İncillerden bir tanesini bir Müslüman şeyhe satma başarısını göstermiştir. Bu bölgenin ardından yedi Nasturi ve yirmi Ermeni köyünün bulunduğu Nudus civarına gelerek burada elindeki bütün kopyaları satarak Van'a dönmüştür. Burada birçok

679 *The Missionary Herald: 1869,* s.91.

kişi ile görüşmelerde bulunan Sego, Gevar/Yüksekova bölgesinden gelen bir Nasturi kafilesiyle karşılaşmıştır. Bu kişiler daha önce kendilerinin verdiği kitapları yakmakla birlikte şimdi Sego'ya artık kendi mezheplerindeki geleneksel yanlışları gördüklerini ve Protestan olmak istediklerini belirterek kendisinden bölgelerine İncil getirmesini talep etmişlerdir. Bu durum Sego'yu oldukça şaşırtmasına rağmen bunu takdiri ilahi olarak yorumlamıştır. [680].

1869 yılının sonunda Amerikalı misyonerlerden Shedd bu dönemde özellikle Musul-Van arasındaki bölgelerde devletin hâkimiyetinin oldukça zayıfladığını ve bu nedenle Amediye ve Bervari bölgelerindeki Hıristiyanların baskı altında olduğundan bahsetmektedir. Bu nedenden dolayı Dure Köyü'ndeki yerel yardımcılarının gece aşırı bir koruma tutmak zorunda kaldığını, zaman zaman kendisinin ve karısının bahçelerde, tarlalar ve diğer gizli yerlerde barınmak durumunda kaldığını belirtmektedir[681].

12. Mar Şamun'un İngiltere'ye Yardım Başvurusu

1860'lı yıllarda Nasturiler yaşadıkları bölgelerde baskı ve sıkıntılara maruz kaldıkları iddiasıyla İngiltere kraliçesine bir şikâyet mektubu yazmışlardır. Bu mektuba karşılık olarak Earl Russell, Nasturilerin şikâyetlerini gidermek için İngiltere'nin İstanbul büyük elçisi ile irtibata geçmiştir. İngiltere'nin Osmanlı büyük elçisi Nasturilerin şikâyetlerini gündeme getirmek ve sorunlarını halletmek için Osmanlı Sadrazamı Ali Paşa nezdinde girişimde bulunmuştur[682]. İngilizler, sadece Osmanlı Devleti nezdindeki girişimleri ile yetinmeyip bölgeye Diyarbakır Konsolosunu da göndermişlerdir. Bu tarihten itibaren İngilizler tamamen politik anlamda Nasturilerin yaşam koşullarıyla yoğun bir şekilde ilgilenmeye başlamışlardır. Bu amaçla Diyarbakır konsolosunun gezisi 1863 yılının ilk aylarında başlamıştır. Nasturilerin durumunu öğrenmek için İngiltere'nin Diyarbakır Konsolosu Taylor Osmanlı Devleti'nin güneydoğusuna ve Hakkâri civarına giderek Nasturilerle ilgili araştırmalarda bulunmuştur. Taylor, Nasturiler hakkında hazırlamış olduğu raporu İstanbul'daki İngiliz Büyük Elçiliği'ne göndermiştir. Osmanlı

680 *The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1870. Vol. LXLVI.,* Cambridge 1870, s.24.
681 *The Missionary Herald: 1870,* s.191-192.
682 John Joseph, *a.g.e.,* s.109.

toprakları içerisinde bu faaliyetler olurken aynı şekilde İngiltere'nin İran Büyük Elçiliği de İran'daki Nasturiler hakkında bu amaçla raporlar yazmış ve araştırmalarda bulunmuştur[683]. Bu araştırmalarında kendilerinden yardım ve himaye talebinde bulunan Nasturilerin taleplerinin yerine getirilmemesinden dolayı Rus etkisine girecekleri ve dolayısıyla İngiltere'nin etkin olmak istediği topraklarda Rusların egemen olmaları için Rusların eline önemli bir fırsat geçecekti. Bu nedenle İngilizler, Nasturilerle Rusların yakınlaşmalarını önlemek zorunda olduklarını bildirmiştir[684]. Aynı yıl İngiltere'nin politikası nedeni ile İran'a bir müdahale etme olasılığı Nasturiler için büyük bir ümit kaynağı olmuştur. Aynı yıl Osmanlı Devleti'ni ve İran Devleti'ni kendilerine yönelik baskıcı politikalarından dolayı İngiltere Kraliçesine şikâyet ettiler. İngiltere de bu çağrı üzerine Osmanlı Devleti'ne Nasturiler ile ilgili politikalarına son vermeleri çağrısında bulunmuştur[685].

Shedd'e göre geziden az önce, bölgeye Diyarbakır İngiliz Konsolosu Taylor'un yaptığı inceleme gezisi, onların taşkın hareketlerin artmasına hatta frenzye varan davranışlar sergilemesine neden olmuştur. Shedd'e göre Nasturiler, Taylor'dan kendi inisiyatifini kullanarak devlete vermekle yükümlü oldukları verginin üçte bir oranında azaltılmasına yardımcı olmasını istemişlerdir. Taylor ise onlara, Osmanlı Devleti'nin otoritesini kabul etmelerini ve taşkın hareketlerden vazgeçmelerini tavsiye etmesine rağmen onların devletin denetimine girmeye niyetlerinin olmadığını belirtmektedir. Osmanlı Devleti'nin onları itaat altına almak için kalkışacağı herhangi bir seferde Tanrı'nın onlara büyük bir merhamet göstermesi gerekeceğini belirtmiştir[686].

1863 yılında İngilizler, Nasturi meselesine ilgilerini devam ettirerek bahar ayında Osmanlı topraklarındaki konsoloslarından Diyarbakır Konsolosu Taylor'u, Nasturilere yönelik baskı veya yapılmakta olan herhangi bir olumsuz bir durum olup olmadığını konusunda bir araştırma yapması

683 *Fifty-Fourth Annual Report of The American Board of Commissiones For Foreign Missions, Present At The Meeting Held At Worcester, Mass. October 4-7, 1864*, Press of T.R. Marvin, 42 Congress Street., Boston. 1864, s.99; Selahattin Satılmış, "a.g.m.", s.660; John Joseph, *a.g.e.,* s.109.
684 Selahattin Satılmış, "a.g.m.", s.660-61; J.F.Coakley, *a.g.e.,* s. 53.
685 HR.TO. 240 / 26.
686 *The Missionary Herald: 1864,* s.356-357, 382.

için Hakkâri dağlarında yaşayan Nasturiler arasına göndermiş ve Taylor'dan hazırladığı raporu İstanbul'da bulunan büyükelçiye iletmesi istenmiştir. Osmanlı sınırlarında bunlar olurken yine aynı şekilde İran Nasturilerinin durumunun araştırılması için de oradaki konsoloslardan Glen'i göndermiştir[687]. Bu gezisi sırasında Taylor'a muhtemelen Nasturilerce kendilerine sempati ile bakılması sağlanılması amacıyla 2. yüzyıldan kalan dört tane eski İncil verilmiştir. O da bu İncil nüshalarını Londra'ya götürmüştür[688].

İngiliz Konsolosluklarının bölgedeki bu gezisinden 4 yıl sonra Nasturi patriği Mar Şamun, selefi gibi Amerikan karşıtlığına başlamıştır. Amerikan misyonerlerini Hakkâri dağlarından çıkarmaya başlamıştır. Bu dönemde Mar Şamun kendisine koruyucu aramaktadır. Bu nedenle Amerikan misyonerleri, Hakkâri bölgesinde en büyük engel olarak gördükleri Mar Şamun ile ilişkilerini düzenlemek için İngiliz Yardımcı Konsolosu olan Rassam'ı devreye sokmuşlardır. Mar Şamun, İngiliz desteğini elde etmek için Hakkâri bölgesindeki Amerikan misyonerlerini takip işini yumuşatmıştır. Bu da Amerikan misyonerlerine bir miktar nefes aldırmıştır[689]. Ancak Rassam'dan herhangi bir sonuç alamayınca bu sefer Mar Şamun, İngiltere'nin Erzurum Konsolosu Taylor'dan İngiliz hükümetinin kendilerini Kürtlerden ve Türklerden kurtarmasını ve kiliselerinin de kendilerini eğitmesi için yardım başvurusunda bulunmuştur. Ancak onun bu istekleri İngilizler tarafından tamamen kabul görmemiştir. Bu süreç sırasında İngilizlerin desteğini kazanabilmek adına Mar Şamun artık Amerikalı misyonerlerin ve yardımcılarının halkı arasındaki faaliyetlerine engel olmamıştır[690].

Nasturilerin, İngiliz Kilisesine yapmış oldukları bu yardım dilekçesi 1868 yılına ait "*Colonical Church Chronicle*" adlı yayın organın 134-137'inci sayfalarında yer almıştır. Bu mektupta Mar Şamun, kendilerinden neden yardım istediğini dört madde ile açıklamıştır. Bunlar kısaca kendilerinin 700 yüz-

687 Rufus Anderson, *a.g.e. II,* s.149.
688 Edward L. Cutts, *The Assyrian Christians. Report Of A Journey, Undertaken By Desire Of His Grace The Archbıshop Of Canterbury And Hıs Grace The Archbishop Of York, Christians İn Koordistan And Oroomiah*, s.29.
689 *Fifty-Eight Annual Report of The American Board of Commissiones For Foreign Missions, Present At The Meeting Held At The Norwıch, Connecticut, October 6-9, 1868*, s.58.
690 Rufus Anderson, *a.g.e. II,* s.292-293, 197.

yıldır (?) kendilerini çevreleyen Müslüman koşuları arasında adeta tutsak bir şekilde yaşadıklarını, zamanla yaşadıkları olaylar neticesinde eğitim kurumlarının işlevsiz hale gelmesi neticesinde halkının cahil bir şekilde kaldığını ve artık hiçbir Hıristiyan topluluğunun kendilerini hatırlamadığından yakınmıştır. Bütün bunlara ek olarak yakın Hıristiyan güç olarak Rusya'nın bulunduğunu ancak onlardan kiliselerinde bir takım resimler ve idoller bulunmasından dolayı yardım istemediklerinden bahsetmiştir. Bu şekilde Nasturi Patriği, İngilizlere kendilerinden başka seçeneklerinin var olduğunu da vurgulamıştır. Ancak onların mezhebinin kendilerine yakın olduğunu belirterek İngilizlerin desteğini alabileceğini düşünmüştür[691]. Hatta İngiliz Kraliçesi Elizabeth'e övgülerde bulunmuştur. Bu dilekçedeki isteklerin halkının ve kendisinin genel isteği olduğunu belirtmek üzere kendisi, 3 piskopos, 5 melik, 32 papaz ve 11 diyakoz/papaz yardımcısı imza koyarak mektubu İngiltere'ye göndermişlerdir[692].

İngilizler, aynı yıl Hakkâri dağlarında Amerikan misyonerlere yönelik Mar Şamun'un muhalifliğini ve düşmanlığını önlemeye çalışmışlardır. Mar Şamun da daha önce İngilizlerden yardım çağrısında bulunduğundan onların bu isteğini geri çevirmeyerek Amerikan misyonerleri üzerindeki baskısını azaltmıştır[693]; çünkü XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İngiliz devlet politikası ile Amerikan misyonerlerin dini politika çıkarları arasında bir uyum vardı. Bu uyum sayesinde Ortadoğu'daki İngiliz konsoloslukları ve Büyük Elçilikleri Amerikan'ın bölgedeki misyonerlerinin faaliyetlerini kollamışlar ve onları her platformda desteklemişlerdir. Bunun en önemli nedeni Amerikalı misyonerlerden ABCFM'in dış ilişkiler sekreteri tarafından açıklanmıştır. Uygur Kocabaşoğlu'nun sekreter Anderson'dan aktardığı "*Bütün bunları, Tanrı sayesinde İngiltere'nin Hindistan'da bir imparatorluğa sahip oluşu ve oraya engelsiz ulaşmak ihti-*

691 Edward L. Cutts, *The Assyrian Christians. Report Of A Journey, Undertaken By Desire Of His Grace The Archbıshop Of Canterbury And Hıs Grace The Archbishop Of York, Christians İn Koordistan And Oroomiah*, s.35-37.
692 Athelstan Riley, *Report on the Foundation of the Archbishop's Mission to the Assyrian Church in 1886,* London 1886, s.24-25.
693 *Fifty-Eight Annual Report of The American Board of Commissiones For Foreıgn Missions, Present At The Meeting Held At The Norwıch, Connecticut, October 6-9, 1868*, s.61.

yacının ilahi gerçeğine borçluyuz" cümleleri özetlemektedir[694].1868 yılında Matran ve Nasturi patriği gibi önde gelen Nasturi din adamları İngilizlerin bölgede misyonerlik faaliyetlerinde bulunmalarını istediklerini belirtmiş ve Nasturilerin onlardan yardım istediklerini de iletmişlerdir. Bu çağrılarına kesin bir cevap alamamışlardır[695].

Aynı tarihte Amerikalı misyonerler, Musul Konsolos Yardımcısı Rassam'a Nasturi Patriği Mar Şamun'un bir mektup göndererek İngiliz misyonerlerin gelip misyonerlik faaliyetlerinde bulunmasını istediği yönünde bir haber aldıklarını ileterek ondan bu haberin doğruluk derecesini öğrenmek istemişlerdir. Zira ortalıkta İngilizlerin bölgeye gelerek misyonerlik faaliyetlerine başlayacaklarına dair bir söylenti dolaşmaktadır.

Rassam'a gönderdikleri mektupla da yetinmeyen misyonerler, söylentilerin doğruluğunu tespit etmek adına İstanbul ve İngiltere'deki dostlarıyla mektuplaşmış iseler de, net bir şey öğrenememişlerdir. Ancak ortada var olan tek şey Nasturi patriğinin kendilerine hiç olmadığı kadar düşmanca tavırlar takınarak faaliyetlerini engellemeye çalışmasıdır. Hatta öyle ki, misyonerler bu konuda eski patriği dahi arar duruma gelmişlerdir. Nitekim Cochran'a göre eski patrik de kendilerine düşmandı; ancak en azından kibar ve anlaşılabilecek bir kişiydi. Yeni patrik ise uzlaşılmaz aynı papa gibi mantıksız bir kimsedir.[696].

Son dönemlere doğru İngilizler her ne kadar Nasturilerin istediği gibi bir yardımda bulunmasalar bile, onlara karşı ilgilerini canlı tutmuşlardır. 1870 yılında İngiltere'den gelen Nasturiler Amerikalılara İngiliz Episcopalians'ın Nasturi Patriği Mar Şamun'u ziyaret edip Urmiye bölgesine geleceklerinden bahsetmişlerdir[697]. Bu dönemin sonunda İngilizler, Nasturiler

---

694 Uygur Koçabaşoğlu, *a.g.e.,* s.52.

695 J.F.Coakley, *a.g.e.,* s.58-59 Nasturiler başvurularında Papalık kilisesi ile Müslüman idarecilerdendolayı sıkıntı içerisinde bulunduklarını kendilerinin bütün bu güçlere karşı yardım etmelerini bölgelerinde okul açıp kendilerini eğitmelerini istemektedirler.. Bkz. Aynı eser

696 *The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1869, Vol.LXV,* Cambridge 1869, s.56-57.

697 Rufus Anderson, *a.g.e. II,* s.314.

13. ABCFM'in Misyonu Presbyterenlere Devretmesi

Amerikan misyon heyetinin Osmanlı topraklarındaki Nasturiler arasındaki faaliyetleri Urmiye'deki faaliyetleriyle birlikte Osmanlı topraklarındaki faaliyetlerini de Presbyterenlere devredinceye kadar devam etmiştir. 1869 yılında Hakkâri bölgesinde Amerikalıların yerel Nasturi yardımcılarının sayısı Gevar/Yüksekova'da ve Tehoma Aşireti'nin bulunduğu bölgede 4; Bervari-Amediye ve Habur-Bohtan bölgelerinde 3, Cilo ve Baz Aşiretleri'nin bulunduğu bölgede 2 olmak üzere toplam 15'tir. Bu dönemde Nasturi Patriği Mar Şamun, yıllardır misyonerlere yönelik takındığı düşmanca tavırları uzun yıllar boyunca sürdürmüştür. Nitekim 1870 yılında misyonerleri ve onları destekleyen yerel yardımcılar üzerindeki baskılarını arttırarak iç bölgelerdeki sivil ve dini denetimi tamamen elinde tutmaya çalışmıştır. Buna rağmen Amerikalı misyonerlerin yardımcıları onlara bağlı faaliyetlerini sürdürmüştür. Bunlardan Bohtan bölgesinde Mar Yooseph, Protestanlık propagandasına sürdürmüş ve vaazlarını dinleyen 150 kişilik bir topluluk oluşturmayı başarmıştır. Yine diğer bir dağlı Nasturi din adamı olan Papaz Yardımcısı Tamo da onun bu çalışmalarına yardımcı olmaktadır[698].

1869 yılının sonuna doğru ABCFM, Nasturileri Protestanlaştırma konusunda başarısız olduğunu fark etmiş ve bölgeye yeni bir misyon grubunun çağrılması uygun görülmüştür. Bu dönemde Nasturi Patriği ile sorunlar yaşamakta ve Amerikan misyonerlerini Hakkâri dağlarından çıkmaya zorlamıştır. ABCFM'nin bu dönemdeki misyon devretme işinde bu gelişmeler önemli rol oynamıştır[699]. Öte yandan, bu devretme işi birden bire gerçekleşmemiştir. Zira Nasturi misyonun kurucusu Justin Perkins bu işe karşı çıkmıştır. Ancak Justin Perkins'in 1869 aynı yılda ölmesiyle ortada sorun kalmamış, böylelikle Nasturiler arasındaki misyonerlik faaliyetlerinde ikinci Amerikan misyonerliği perdesi açılmıştır[700].

---

698 Rufus Anderson, *a.g.e. II,* s.318-320.

699 Rufus Anderson, *a.g.e., II.,* s.312.

700 Julıus Rıchter, *a.ge.,* s.303; Rufus Anderson, *a.g.e., II.,* s.320; Davıd Gaunt, *a.g.e.,* s. 42; Abraham Yohannan, *a.g.e.,* s. 20; *The Forth-Fourth Annual Report Board Of Foreıgn Missions Of The Presbyterıan Church Of The Unıted States Of America Presented To The General Assembly, May. 1881.*,s. 44.

ABCFM'den Nasturi misyonunu devralan Amerikan misyoner grubu olan Presbyterenler, Board'ın mensubu olan 3000 civarındaki Protestanlaştırılmış Nasturi ile onların eğitim kurumlarını alarak temelde yeni kurumlar üzerinde değişiklikler yaparak misyonerlik faaliyetlerini daha da geliştirmeye soyundular. Bunun için eğitim kurumlarının kendi kendini idare edebilme ve masraflarını karşılayabilme yolunda planlar aldılar. Bu devir işlemi sırasında Protestanlık faaliyetlerinin yürütüldüğü bölgelerden 38 istasyon bölgesindeki Protestanlık faaliyetlerini yürüten Nasturi yardımcılarının maaşları, yerel Nasturilerce ödenmekteydi. Yine misyonerliğin göreceli olarak Urmiye bölgesinden daha az başarı sağladığı Hakkâri dağlarındaki Nasturilere yönelik ileriye dönük planlar yaptılar. Çünkü bu bölgenin geniş bir bölümünde yarı bağımsız Nasturi aşiretleri yaşamaktaydı. Board, bu bölgede misyonu devrederken 15 geçici istasyon kurmuş olup, Hakkâri dağlarında 250 köyde Protestanlığın sesini duyurmuştu. 1870 yılında Presbyterenler, Nasturiler arasında geçici 64 misyon merkezi ve bu misyon merkezlerinde çalışan 61 yerel Protestan misyonere sahiptiler. [701]. Aynı yılın bahar ayında Nasturi misyonun adı İran misyonu olarak değiştirilmiştir. Bu değişiklikleriyle Prrsbeyterenler, misyonerlik faaliyetlerini I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

701 *The Thirth-Fourth Annual Report Board of Foreıgn Missions of The Presbyterıan Church of The United States of America Presented to The General Assembly, May. 1871.,* New York , Mission House, 23 Centre Street. 1871, s.45-46.

Sonuç

Nasturiler arasında faaliyet göstermek için Ortadoğu'ya gelen misyonerler Nasturiler ile karşılaştıklarında özellikle ilk dönemlerde onların dini yapılarını, yaşayışlarını eleştirmekten ve değiştirmekten uzak durmaya özen göstermişlerdir. İlk dönemlerinde özellikle okullaşma ve yayın faaliyetlerine önem vererek eğitim ve okul ile istendik kazanımları elde etmeye çalışmışlardır. Bu nedenle okullarda ilk dönem kendilerine birçok papaz ve piskopos bulmuşlardır. Bu din görevlileri onlara Eski Süryanice ve Modern Süryanice ile çeşitli Nasturi ritüellerinin öğretilmesinde yardımcı eleman olarak görev yapmışlardır. Kendileri için çalışan din görevlilerinin ve eğitim gören Nasturilerin sempatilerini kazanarak onları kendi dairelerine almışlar kendi düşünce yapılarını onlara yavaş yavaş enjekte etmişlerdir.

Nasturilerin misyonerler karşısındaki tepkisi farklı olmuştur. Özellikle Protestanların ilk dönemler, açıkça mezhep değişikliğine varmayan davranışları ve Katoliklere olan düşmanlıkları onları birbirilerine yakınlaştırmıştır. Hatta Nasturiler, Protestanları kendileri ile aynı safta görmüş, onları kendilerinin dini ve ahlaki yapılarını düzeltmeye ve geliştirmeye çalışan yabancı ülkelerden gelen din kardeşleri olduklarını düşünmüşlerdir. Ancak zamanla Amerikalı misyonerler, onların eski, köhne, batıl inançlara ve mezhebe inanan kişiler olarak görüp kendi mezheplerini empoze etmeye çalıştıklarında özellikle yaşlı kesimden tepkiler görmüşlerdir. Ancak misyonerler bu tepkilerin önünü alabilmek adına ilk başta faaliyet göstermeyi planladıkları bölgelerin din adamlarını ve ileri gelenlerini maaş ve hediye dâhil çeşitli vasıtalarla etkilemeye ve kendileri lehine çalışmaya ikna etmeye çalışmışlardır. Bu sayede zaten okuryazar oranın oldukça düşük olduğu halk arasında nüfuz kazanmaları oldukça kolay olmuştur. Ancak maaş vermedikleri veya kendilerine bağlayamadıkları bölgelerde misyonda bulunlar çeşitli zorluklar çıkarmışlardır. Özellikle politik olarak İngiltere'nin desteğini arkalarına alarak bu tür kişileri pasifize etmişlerdir.

Misyonerlerin faaliyet gösterdiği Urmiye ve Hakkâri bölgesi kendisine göre farklılıklar göstermiştir. Bu bağlamda ilk faaliyetler politik ve iklimin daha uygun olduğu Urmiye bölgesinde gerçekleştirilmiştir. Burada kök salınmasıyla birlikte Amerikalı misyonerler, Nasturilerin nüfus yoğunluğunun daha fazla olduğu Hakkâri bölgesine adım atmaya çalışmışlardır. Ancak hem Hakkâri'de hem de Urmiye bölgesinde çeşitli engellemelerle karşılaşmışlardır. Özellikle Urmiye ve Musul bölgelerinde Fransız desteğindeki Katolik misyonerlerle mücadele etmişlerdir. Bu her iki grup birbirlerinin alanlarını ele geçirmek için ellerinden gelen her şeyi yapmış; birbirlerinden yerel yardımcılar dahi transfer etmişlerdir. Bu misyoner grupların mücadelesine bakılırsa aslında mücadelenin bir Fransız ve İngiliz mücadelesinin misyonerlik kisvesine bürünmesinden başka bir şey olmadığı görülür.

Misyonerler, faaliyette bulunmayı düşündükleri bölgelerden adamlar devşirerek bu bölgelere daha kolay nüfuz etmişlerdir. Hakkâri bölgesine bu bölgeden gelen öğrencileri kullanarak nüfuz etmeye çalışmışlardır. Böylelikle bölgeyi tanıyan ve aşiretsel bir bağı olan kişilerin saha az sorunla karşılaşmalarını ummuşlardır. Nitekim 1860'larda Mar Şamun'un yerel yardımcılarını bölgeden atamamasının en büyük nedenlerinden birisi de bu yerel Protestanların sahip olduğu aşiretsel bağlardır.

Misyonerlik bir tutku, bir sevgi, vefa ve fedakârlık işidir. Amerikalı misyonerler bunu İran ve Hakkâri sınırları içinde yaptıkları misyonerlik girişimleri ile kanıtlamışlardır. Bölgede faaliyet gösteren misyoner ailelerin bir bireyi veya daha fazlası Hakkâri bölgesinde misyonerlik yaptığı için ya vefat etmişt yada misyonerlikten çekilmelerini gerektirecek kadar kalıcı bir hastalığa yakalanmışlardır. Kendilerine göre İsa'ya olan hizmetleri için her olay ve her fırsat bir nimettir onlar için. Nitekim Bedirhan Bey'in saldırıları sonucunda kendilerine sığınan mültecilere Protestanlık propagandası yapmaktan çekinmemişlerdir. Ve bundan da oldukça mutlu olmuşlardır. Onlar için misyonerlik adına her olay ve her politik değişim bir fırsat veya olumsuz bir gelişmedir. Nitekim Osmanlı-Rus Savaşı, onlar için Hakkâri dağlarına yönelik misyonerlik için iyi bir gelişmedir veya İngiltere'nin İran'la savaşması misyonun korunmasız kalmasına neden olduğu için sıkıntılı bir süreçtir.

Özellikle bulundukları bölgelerde devlet görevlileri ile yakın ilişkiler kurmaya çabalamışlardır. Bunun için de okullarında vermiş oldukları eğitim, doktorları sayesinde tıbbi yardım, Ortadoğu'ya ticari anlamda henüz ulaşmamış olan dikiş makineleri, elektrikli aletler, teleskop vb. malzemeler göstererek onların ilgisini ve yakınlığını kazanmaya çalışmışlardır.

Amerikalı misyonerler, eğitim politikalarında özellikle eski Süryaniceye önem vererek birçoğu okuma yazma bilmeyen Nasturi din adamlarının, kendilerine getirecekleri yüzlerce yıllık kitapları okuyarak onların mezheplerinden farklı olmadıklarını hissettirmeyi amaçlamıştır. Bu sayede aslında kendilerinden biri olduklarını vurgulamışlardır.

Misyoner kaynaklarına göre Nasturilerin Ruhani Lideri Mar Şamun, ilk başta misyonerleri dış dünyadan gelen kendilerini eğitmek ve Müslüman komşularından kurtarmaya gelen değerli din kardeşleri olarak görmüşlerdir. Ancak misyonerlerinin gerçek niyetinin sadece cemaatinin mezhep değişikliğini sağlamak olduğunu görünce onlara karşı cephe almıştır. Zira Mar Şamun, bir bey gibi yönettiği cemaatinin elinden kayıp gidceği korkusuna kapılmıştır. Ancak Amerikalı misyonerlerin bölgede özellikle de İngilizlerle kurdukları politik bağlar nedeniyle zaman zaman onlara ve yerel yardımcılarına karşı tavırlarında değişiklikler yapmıştır. Bu politikası uyarınca misyonerlere dokunmaktan kaçınırken yerel yardımcılarına karşı aynı hoşgörüyü göstermemiştir. Genel olarak Amerikalı misyonerlere göre Mar Şamun kendi faaliyetlerini engellediği için bunak, ne yaptığını bilmeyen, çürümüş geleneklerine sımkısı bağlı ve halkından çok kendi menfaatini düşünen biri olarak görülmüştür.

1830-1870 yıllları arasında Amerikalı misyonerler ve bağlı oldukları ABCFM kurumu Urmiye bölgesindeki Nasturileri kazanma adına kayda değer bir başarı kanmış olmakla birlikte aynı başarı Hakkâri bölgesi için söz konu değildir. Zira bu bölgede onlara karşı tutkulu bir biçimde mücadele eden Mar Şamun ve taraftarları vardır. Osmanlı Devleti'nin bölgedeki misyonerliğe soğuk bakmasının da önemi büyüktür. Sonuç olarak Amerikalı misyonerler Hakkâri bölgesindeki Nasturileri Protestanlaştıramamış ve bölgedeki faaliyetlerini diğer bir Amerikalı misyoner gruba devretmek durumunda kalmışlardır.

KAYNAKÇA

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞIVLERI

A. MKT. UM 138 / 24.

A. MKT. UM 138 / 24.

A.MKT. MHM. 642 / 2.

A.MKT. UM 111 /21.

DH. MKT. 1588 / 85.

DH. MKT. 1847 / 102

DH. MKT. 2261 / 79.

DH. MKT. 1521 / 112.

DH. MKT. 1745 / 55.

HR. MKT. 56 / 3.

HR. MKT. 56 / 3.

HR. MKT.49 / 29.

HR. MKT: 100 / 18.

HR. MTK. 59 / 36.

Y.PRK. ASK. 71 / 20.

İ.DH. 1274 / 100258.

HR. TO. 240 / 26.

HR. TO. 510 / 60.

Van AYN. d 929.

Y.E.E. 132 / 26.

Y.PRK. DH. 9 / 26

Y.PRK. ML. 19 / 31.

Y.PRK. UM. 3 /40.

Y.PRK. UM. 48/69.

KİTAP VE MAKALELER

"Letter From Qasha- of Alqosh to Mar Shımun", *Querterly Report Of Assyrıan Mission, No. XIII.,* Published For The Assyrıan Mission London 1893.

" The Calcutta Christian Observer (New Series) No.7., July 1840", *The Calcutta Chrıstıan Observer. Edit By Chrıstıan Mınısters Of Varıous Denomınatıans Vol.I., January to December 1840,* Calcutta 1840.

" The Nestorians of Persia And Kurdistan Part I.", *The Edinburgh Christian Magazine April 1851-March 1852 Volume III.,* Paton And Ricthie, Edinburgh MDCCCLII.

" The Nestorians Of Persia And Kurdistan Part II.", *The Edınburgh Chırtian Magazıne Aprıl 1851-March 1852 Volume III.,* Paton And Rıcthıe, Edınburgh MDCCCLII.

"Annual Meeting", *Querterly Report Of Assyrıan Mission, No. VIII.,* Published For The Assyrıan Mission London 1892.

"Memoır of Dr. Grant Medical Missionary to The Nestorıans of Persıa, Part I.", *The Edınburgh Chırtıan Magazıne Aprıl 1849-March 1850 1850 Volume I.,* Edınburgh, MDCCCl/1850.

"Miscellany- The Nestorians Missions", *The Missionary Magazıne. Published By The American Pabtist Mission Union, Vuolume XXXVII.,* Boston 1857.

"Mission to Kurdistan İn 1842, The Colonial Church And Missionary Journal. March, 1850" *The Colonıcal Chronıcle, And Missionary Journal July 1849-June 1850 Vol.III.,* London 1850

"The Christian World Vol. XII. May, 1861. No.5." s.151-152; *Evangelical Chrıstend0m: Its State And Prospects. A Monthly Journal Conducted by Members of The Evangelical Allıence. Vol.II.* , Published By William John Johnson,121, Fleet-Street, London MDCCCLXI.

"The Christian World Vol. XII. May, 1861. No.5." *The Chırıstıan World: the Magazıne of The American And Foreign Christian Union Volume XII., January to December, 1861,* Published By The American And Foreign Christian Union ,New York 1861.

AÇIKSES, Erdal, *Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri*, TTK Yay., Ankara 2003.

AINSWORTH, Wılliam Francıs, "An Account of Visit to Chaldeans İnhabiting Centrel Kurdistan; and of an Ascent of the Peak of Rewandiz (Tûr Sheikhiwa) in the Summer of 1840", *Journal of the Royal Geopraphic Society, Vol. 11,1841*.

AINSWORTH, Wılliam Francıs, *Travels And Research In Asıa Mınor, Mesopotamya, Chaldea, And Armenıa c.II.*, John W.Parker,West Strand, London MDCCCXLII.

AKGÜN, Seçil, "19.yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyo-kültürel Etkilerin Amerika Boyutu", *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar, I.Uluslararası Tarih Kongresi 24-26 Mayıs Ankara 1993",* 2.Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

ALAGÖZ, Mehmet, *Old Habits Die Hard a Reaction to Application Tanzimat: Bedirhan Bey's Revolt,* Thesis Submitted To The Institute For Graduate Studies In Social Sciences In Partial Fulfillment Of The Requirement For The Degree Of Master Of Arts In History, Boğaziçi University, İstanbul 2003.

ANDERSON, Rufus, " Report to The Prudentıal Commıttee Visit To The Mission In The Levant", *American Board Commissioners Foreıgn Mission,* Boston 1844.

ANDERSON, Rufus, " Report to The Prudentıal Commıttee Visit to The Mission In The Levant", *American Board Commissioners Foreıgn Mission,* Boston 1844.

ANDERSON, Rufus, *History of The Missions of The American Board Of Commissioners Foreign Missions to The Oriental Churches II,,* Boston 1884.

ANDERSON, Rufus, *History Of The Missions of The American Board Of Commissioners Foreign Missions To The Oriental Churches I,,* Boston 1872.

ANDERSON, Rufus, *Memorıal Volume Of The Fırst Fıfty Years Of The American Board Of Commıssoers For Foreign Missions,* Boston 1863.

ANZERLIOĞLU, Yonca, *Nasturiler,* Tamga Yay., Ankara Temmuz 2000.

ASHWORTH, Georgina, "*Asuriler", İngiliz Hükûmeti Tarafından Çiğnenen Asur Ulusal Hakları,* Ter. Jan Bet-Şawoce, Nsibin Yayınları, Tanıklar Dizisi:1, I.Baskı, Södertalje, 1991.

AVYAROV, *Osmanlı-Rus ve İran Savaşlarında Kürtler 1801-1900***,** Yay. Muhammed Varlı, Sipan Yay., İstanbul 1995.

AYDIN**,** Ayhan, *XIX. Yüzyıldan Cumhuriyet'e Kadar Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki İsyanlar*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Haziran- 1998.

BADGER, George Percy, *The Nestorians And Their Rituals With The Narrative of A Mission to Mesopotamia And Coordistan in 1842-1844 Vol.I,* Joseph Masters, Aldersgate Street, And New Bond Street, London MDCCCLII.

BARTON, L. James, *Türkiye'de Gündoğumu*, Çev.Zekeriya Başkal, Yeditepe Yay., İstanbul 2010.

BEBIROĞLU, Murat, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Nizamnameleri***,** Akademi Matbaası, İstanbul 2008.

BAIRD, Robert, *Relıgıon In America; Or A Account Of The orıgın, Progress, Relatıon To The State, And present Condıtıon Of The Evangelıcal Churches, In The United States,* Published By Harperd Brorther, New-York 1844.

BENJAMİN, M. G., *The Missionary Sisters: A Memorıal Of Mrs. Serahına Haynes Everett, And Mrs. Harrıet Martha Hamlin, Late Missionares Of The A.B.C.F.M At Constantinople,* Boston 1860.

BIRD, Isabella L., *Jouney of Persia and Kurdistan Including A Summer in The Upper Karun Region and Visit to the Nestorian Rayahs Vol. II,* John Muarry, Albemarle Street, London 1891.

BLACKBURN, John, *Nıneveh: Its Rıse And Ruın; As Illustrated by Ancient Scrıptures And Modern Dıscoveries, A Course Of Lectures, Delıvered At Claremont Chapel, London. With Addıtıons And Supplementary Notes,* London 1850.

BROWNE, W.H., "Letters From The Mission", *Querterly Report Of Assyrıan Mission, No. XV.,* Published For The Assyrıan Mission London 1894.

BRUINESSEN, Martin Van, "Kürdistan'da Din" Çev. Nevzat Kıraç, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, İletişim Yayınları 161, 3. Baskı, İstanbul 1995.

CAMPELL, Wıllıam W., *A Memoır Of Mrs. Judith S. Grant, Late Missionary To Persia,* New York 1844.

CAN, Bilmez Bülent, *Demiryolundan Petrole Chester Projesi (1908-1923),* Tarih Vakfı Yurt Yayınları 95, İstanbul Mayıs 2000.

CANTUAR, F., "An Appeal From Hıs Grace The Archbishop Of Canterbury" *Querterly Report Of Assyrıan Mission, No. XXXVI.,* Published For The Assyrıan Mission London 1899.

CLARKSON, Wıllıam, *Christ and Missions: Or, facts and Principles of Evengalism,* London MDCCCLVIII .

COAKLEY, J.F., *The Church of the East and Church of England a History of the Archbishop of Canterbury's Assyrian Mission,* Clarendon Pres-Oxford 1992.

COAN, Frederick G., *Yesterday in Persia and Kurdistan*, Saunders-Studio Press- California 1939

COCHRAN, Joseph G., *The Persian Flower: A Memoir of Judith Grant Perkins of Oroomiah, Persia*, Boston 1853.

CURZON, George N., *Persia And The Persian Question I.,* Frank Cass & Co.Ltd., London 1966.

CUTTER, Wiliam, " Missionary Effort Of The Protestan Episcopal Church İn The United States, Prepared From Offical Documents", *History Of American Missions To The Heaten, From Their Commencement To The Present Time,* Published By Spooner & Howland, Worcester 1840.

CUTTS, Edward L., *Christians Under the Crescent in Asia*, London 1877.

CUTTS, Edward L., *The Assyrian Christians Report of a Journey, Undertaken By Desire of His Grace the Archbishop of Canterbury and His Grace the Archbishop of York, Christians in Koordistan and Oroomiah*, Printed By R.Clay, Sons, And Taylor, Bread Street Hill, Quen Victoria Street, London 1887.

ÇAKALOĞLU, Cengiz, *Averyanof'a Göre Doğu Anadolu*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, Erzurum 1995.

ÇETIN, Mahmut, *Kart-Kurt Sesleri, İsyancı Bedirhan Bey'in Yaramaz Çocukları ve Bir Kardeşlik Politikası,* Marifet Yayınları, İstanbul 2002.

DALYAN, Murat Gökhan, " Nasturi Toplumunda Hayvan Yetiştiriciliği ve Ticareti (XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında)", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı: 29 Yıl: 2010/2.*

DALYAN, Murat Gökhan, " XIX. Yüzyıl Nasturilerinde Hastalık, Büyü ve Batıl İnançlar" History Studies *International Periodical of History, Volume 3/2 2011.*

DALYAN, Murat Gökhan, "19. Yüzyılda Nasturilerde Eğitim ve Öğretim"**,** *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal bilimler Dergisi Sayı: 26 Nisan 2010***.**

DALYAN, Murat Gökhan, "*19. Yüzyılda Nasturilerde Eğitim*" Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Sayı 26, Nisan 2010.

DALYAN, Murat Gökhan, "Amerikan Misyonerliğinde Kadın ve Kadının Rolü (Ortadoğu Örneği)" *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/2 Spring 2011.*

DALYAN, Murat Gökhan, "Robbery, Blood Feud, and Gunpowder in Nestorian Community", Asian Social Science Vol. 7, No. 8; August 2011.

DALYAN, Murat Gökhan, "XIX. Yüzyıl Nasturilerinde Evlilik ve Düğün", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/3 Summer 2011.*

DALYAN, Murat Gökhan, *"XIX. Yüzyılda Nasturilerde Tarım ve Tarımsal Faaliyetler", ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 7, Sayı 14, 2011.*

DALYAN, Murat Gökhan, *19. Yüzyılda Nasturiler* (*İdari-Sosyal-Yapı ve Siyasal İlişkiler),* Süleyman. Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Isparta 2009.

DALYAN, Murat Gökhan, *XIX. Yüzyılda Gelenekten Batı Kültürüne Geçişte Ermeni Yaşamı,* Öncü Kitap, Ankara 2011.

DALYAN, Murat Gökhan,"19. Yüzyıl Nasturi Toplumunda Kadın ve Kadının Sosyal Statüsü," Süleyman Demirel Üniversitesi**,** *Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi Mayıs 2009 Sayı: 19*, Isparta 2009.

DOĞAN, Cabir, *Cizre Bohtan Emiri Bedirhan Bey (1802-1869),* Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Afyon 2010.

DWIGHT, H.G.O., *Christianıty In Turkey A Narratıve Of The Protestan Reformation In Armenıan Church,* MDCCCLIV.

DWİNGHT, Harrison Gray Otis, *Memoir Of Mrs. Elizabeth B. Dwight: Including An Account Of The Plague 1837,* New-York 1840.

ELIYA, Vartanov, *Sibirya Sürgünü Asurîlerin Anıları (1949–1956)*, Çev. H. Topuzoğlu, Yaba Yayınları, I. Baskı, İstanbul 2005.

ERYILMAZ, Bilal *Osmanlı Devleti'nde Gayri Müslim Tebaanın Yönetimi,* 2.Baskı, Risale Yayınları, İstanbul 1996.

ERDOST, Muzaffer İlhan, Şemdinli *Röportajı,* Onur Yay. Ankara 1994.

Evangelical Chrıstendom: Its State And Prospects. A Monthly Journal Conducted by Members of The Evangelical Allıence. Vol. II. Published By William John Johnson,121, Fleet-Street, London MDCCCLXI.

FISKE, D.T., *Faith Working By Love As Exemlified İn The Life Of Fidelia Fıske,* Congregational Sabbath School And Publishing Society, Boston 1868.

FİELD, James A., *America and the Mediterranean World 1776-1882*, Princeton 1969.

Fifty-Eight Annual Report of The American Board of Commissiones For Foreign Missions, Present At The Meeting Held At The Norwıch, Connecticut, October 6-9, 1868, Cambridge 1868.

Fifty-Fıfth Annual Report of The American Board of Commissiones For Foreign Missions, Present At The Meeting Held At Chicago, Illınoıs, October 3-6, 1865, Boston 1865.

Fifty-Fourth Annual Report of The American Board of Commissiones For Foreign Missions, Present At The Meeting Held At Worcester, Mass. October 4-7, 1864, Boston 1864.

Fifty-Nınth Annual Report of The American Board of Commissiones For Foreign Missions, Present At The Meeting Held At Pıttısburg, Pensylvanıa, October 5-8, 1869, Cambrıdge: Printed At The Giberside Pres. 1869.

Fifty-Second Annual Report of The American Board of Commissiones For Foreign Missions, Present At The Meeting Held At Sprinfield, Mass, October 7-10, 1862, Boston 1862.

Fifty-Seventh Annual Report of The American Board of Commissiones For Foreign Missions, Present At The Meeting Held At Buffalo, New York. Septemberr 23-27, 1867, Boston 1867.

Fifty-Sixth Annual Report of The American Board of Commissiones For Foreign Missions, Present At The Meeting Held At Pittisfield, Mass. Septemberr 25-28, 1866, Boston 1866.

Fifty-Third Annual Report of The American Board of Commissiones For Foreign Missions, Present At The Meeting Held At Rochester, N.Y. October 6-9, 1863, Boston 1863.

FOGGO, Hacer Yıldırım, *Kırmızı Püskül 1843–1846 Nasturi Katliamı,* Çivi yazıları, I.Baskı, 2002.

Forty-Ninth Report of The American Board of Commissioners For Foreign Missions, Presented At The, Meeting Held At Detroit, Michigan, September 7-10, 1858, Boston 1858.

GAUNT, David, *Katliamlar, Direniş, Koruyucular: I. Dünya Savaşında Doğu Anadolu'da Müslüman- Hıristiyan İlişkileri*, Çev. Ali Çakıroğlu, Belge Yay., I.Baskı, İstanbul Ekim 2007.

GRANT, Asahal, "The Nestorıan;or, The Lost Tribes", *The Monthly Revıew, From May to August Inclusıve 1841 Vol.II.*, London 1841.

GRANT, Asahal, *Nasturiler Yada kayıp Boylar,* Çev. Meral Barış, Bet-Prasa-Bet-Froso, Nsibin Yayınevi, Södertalje-SwedenF, 1994.

GUEST, John S., *Yezidilerin Tarihi Melekê Tawus ve Mıshefa Reş'in İzinde,* Çev. İbrahim Bingöl , Avesta Yayınları, I.Baskı İstanbul 2001.

GÜNEL, Aziz, *Türk Süryaniler Tarihi,* Oya Matbaası, Diyarbakır 1970.

HAKKÂRİ İL YILLIĞI 2003, Ankara 2003.

HALFİN, *XIX. Yüzyılda Kürdistan Üzerine Mücadeleler,* 2.Baskı, Komal Yayınları, İstanbul, Temmuz 1992

HEAZAL, F. N.,-MARGOLİOUTH, M.A Mrs., *Kurds & Christians,* London 1913.

HECKMANN, Lale Yalçın, *Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri*, Çev: Gülhan Erkaya, İletişim Yay., İstanbul 2002.

HERBERT, Aubrey *Ben Kendim Osmanlı Ülkesine Son Seyhatler*, Çev. Yılmaz Tezkan, 21.Yüzyıl Yayınları, I.Baskı, Ankara, Şubat 1999.

http://www.bydigi.net/duvar-kagtlari-fotograflar/92306-bir-zamanlar-doguda-ermeni-kalintilari-3.html.

I., F.F., " A Preliminary Canter", *Querterly Report Of Assyrıan Mission, No. XVIII.,* Published For The Assyrıan Mission London 1895.

İLERI, Cihangir, *Türkiyede Nasturi Sorunu (1830-1926),* Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2000.

JENKS, Davıd, "Letter From Mr. Jenks", *Querterly Report Of Assyrıan Mission, No. IX.,* Published For The Assyrıan Mission London 1892.

JOSEPH, John, *The Modern Assyrians of The Mıddle East Encounters With Western Christian Missions, Archaeologists, And ColonicalPowers,* Brıll, Lıeden-Boston-Köln 2000.

JWAIDEH, Wadie, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi,* Çev. İsmail-Çekem-Alper Duman, Yayına Haz. Nevzat Kıraç, İletişim Yayınları, 2.Baskı, İstanbul 1999.

KIESER, Hans-Lukas, *Iskalanmış Barış Doğu Vilayetleri'nde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet 1839-1938,* Çev. Atilla Dirim, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2005.

KOCABAŞOĞLU, Uygur, *Anadolu'daki Amerika Kendi Belgeleriyle 19.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları,* 3.Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul Ağustos-2000.

LALAYAN, E. A. *Van Bölgesinde Asurlar*, Çev. Edip İhsan Polat, Tiflis 1914..

LAURIE, Thomas, *Dr. Grant And The Mountain Nestorians,* Boston 1853.

LAURİE, Thomas, " Dr.Grant And Mountain Nestorians", *The Christian Examınıer And Relıgıous Miscellany, Volume LV, Fourth Series, Volume XX, July, Sptember, November, 1853,* Boston 1853.

LAURİE, Thomas, *Woman and Gospel in Persia*, Chicago 1887

LAYARD, Austen Henry, *Ninova ve Kalıntıları Kürdistan'ın Keldani Hıristiyanları, Yezidiler Yada Şeytana Tapanların Ülkesine Bir Gezi, Eski Asur'un Töre ve Sanatlarının Araştırılması,* Çev. Zafer Avşar, AvestaBasın Yayın, İstanbul 2000.

MACLEAN, Arthur John And BROWNE, William Henry, *The Catholicos Of The East And Hıs People, Beıng The ımpressıons Of Five years Work In The Archbishop Of Canterbury's assyraına Mission" An Account Of The Relıgıous And Secular Lıfe And Opınıons Of Teh Esatern Syran Chrıstıans Of Kurdistan And Northern Persia (Know Also As Nestorıans),* London 1891.

MALECH, George David, *History of The Syrian Nation and The Old Evangelical-Apostolic Church of The From Remote Antiquty The Present Time,* Mineapolis 2007 .

MAR SAMEUN, Surma d Bayt, *Ninova'nın Yakarışı*, Çev: Meral Barış, Avesta Yay. İstanbul 1996.

MARGOLIOUTH, D.S., "Fırst Impressıon", *Querterly Report Of Assyrıan Mission, No. XLIV.,* Published For The Assyrıan Mission London 1901.

MARSDEN, J. B., *Hıstory Of Chrıstıan Churches And Sects From The Earliest Ages Of Christianity II.,* London 1856.

MARSH, Dwıght W., *The Tennesseean In Persıa And Koordıstan Beıng Scenes And Incıdents In The Life Of Sanuel Audley Rhea,* Presbytrıan Publıcatıon Commıttee, Phıladelphıa, 1865.

Martin Van Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet* Çev. Banu Yalkut, İletişim Yayınları, 4.Baskı, İstanbul 2006.

MAYEVYSKİ, *20. Yüzyıl Dönemecinde Rus General Mayevsky'nin Türkiye Gözlemleri,* Haz: Bayram Bayraktar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2007.

MRS. MASON, *Cıvılızıng Mountaın Men Or Sketches Of Mission Work Among The Karens,* Edit. L.N.R, Second Edition, London 1862.

MUTLU, Şamil, *Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları,* Gökkubbe Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2005.

O.P.H., " About Things In General", *Querterly Report Of Assyrıan Mission, No. XXXVII.,* Published For The Assyrıan Mission London 1899.

ÖZÇOŞAR, İbrahim, *19. Yüzyılda Mardin Süryanileri*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erciyes 2006.

ÖZDEMIR, Bülent, *Süryanilerin Dünü Bugünü I.Dünya Savaşı'ında Süryaniler,* TTK, Ankara 2008.

ÖZTÜRK, Ayhan, "Amerikan Board'un Kuruluşu, Teşkilatlanması ve Osmanlı Devleti'nde Kurduğu Misyonlar", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Say :23 Y l:2007/2 (63-74 s.),*

PERKİNS, Justin and Fiske, Fidelia, *Nestorian Biography: Being Sketches of Pious Nestorians Who Have Died at Oroomiah, Persia,* Boston 1857.

PERKİNS, Justin, *A Residence Of Eight Years İn Persia Among The Nestorian Christians,* Published By Allen, Morrıll& Wardwell, New York 1843.

PERKİNS, Justin, And LAURIE, Thomas, *Historical Sketch of The Mission to The Nestorıans snd of The Assyria Mission,* New York, 1862.

PERKİNS, Justin, *Missionary Life In Persia Being Glımpses Of The A Century Of Labors Among The Nestorians,* Boston 1861.

PUSEY, Edward Bouverie *Marrıage With A Deceased Wife's Sister Prohibited by Holy Scripture As Understood By The Church For 1500 Years,* Oxford 1849.

R. G. Wilder, *Mission Schools in India of The American Borad of Foreign Missions, With Sketches of The Missions Among The North American Indians, The Sandwich Islands, The Armenians of Turkey, and The Nestorians of Persia,* New York 1861.

Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Missions, Read At The Twentty-Forth Annual Meetıng, Printed Fort he Broad By Crocker And Brewster , Boston 1833.

Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Missions, Read At The Twentty-Fifth Annual Meetıng, Held In The Cıty of Utıca, October 8,9& 10 1834

Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Missions, Read At The Twentty-Seventh Annual Meetıng, Held In The Cıty of Hartfort, September 14, 15 & 16, 1836, Printed For he Broad By Crocker And Brewster, Boston 1836.

Report of The American Board of Commissioners for Foreign Missions, Read at the Twenty-Sixty Annual Meeting, held in the City of Baltimore, September 9, 10 & 11, 1835, printed for the Broad by Crocker and Brewster, Boston 1835.

Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Missions, Read At The Twentty-Seventh Annual Meetıng, Held In The Cıty Of Hartfort, September 14, 15 & 16, 1836.

Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Missions, Read At The Twentty-Eıght Annual Meetıng, Held In The Cıty Of Newark, N.J. , September 13, 14 & 15, 1837, Printed For he Broad By Crocker And Brewster, Boston 1837.

Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Thırty-First Annual meeting, Held In The City Of Porvindence, Rhode Island,, , Sept. 9,10, &11, 1840.

Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Thirty-First Annual Meeting, Held in the City of Philadelphia, Pennslvania,, , Sept. 8, 9, &10, 1841.

Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Missions, Read At The Twentty-Fourth Annual Meeting, Printed Fort he Broad By Crocker And Brewster , Boston 1833.

Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Missions, Read At The Twentty-Third Annual Meetıng, Printed Fort he Broad By Crocker And Brewster , Boston 1832,

Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present At The Thirty-Sixth Annual Meeting, Held in Brooklyn, New York, Sept. 9-12, 1845.,

Report of The American Board of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Thirty-Seventh Annual Meeting, Held in New Haven, Connecticut, Sept. 8-11, 1846., Printed For The Board, By T.R. Marvin. Boston 1846.

Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Thirty-Eighth Annual Meeting, Held in Buffalo, New York, Sept. 8-10, 1847.

Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Thirty-Ninth Annual Meeting, Held in Boston, Massachusetts, Sept. 12-15, 1848., Printed For The Board, By T.R. Marvin. Boston 1848.

Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Thırty-Fıfth Annual Meeting, Held In The Cıty Of Worcester, Massachusetts., Sept.10-13, 1844, Printed For The Board, By Crocker And Brewster, Boston 1844,

Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Thirty-First Annual Meeting, held in the City of Rochester N.Y., Sept. 12, 13, 14, & 15 1843,

Report of The American Board of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Thirty-Third Annual Meeting, Held in The City of Norwich, Connecticut, Sept.13,14,15 & 16, 1842,

Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Missions, Read At The Twentty-Nınth Annual Meetıng, Held In The Cıty Of Portland, Maıne, September 12, 13 & 14, 1838, Printed For he Broad By Crocker And Brewster, 1838.

Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Thirty-Ninth Annual Meeting, Held in Boston, Massachusetts, Sept. 12-15, 1848., s.

*Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Fortieth Annual Meeting, held in Pittisfield, Massachusetts, Sept.11-14, 1849***.,**

Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Forty-First Annual Meeting, Held in Oswego, New York, Sept. 10-13, 1850.,

Report of The American Board of Commissioners for Foreign Mission. Present at the Forty-Second Annual Meeting, held in Portland,Maine, Sept.9-12, 1851., Press of T.R. Marvin, 42 Congress Street, Boston1851,

Report of The American Board of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Forty-Fourth Annual Meeting, Held in Troy, New York, Sept. 7-10, 1853, Boston 1853.

Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Forty-Fıfty Annual Meeting, Held In Hartfort, Connectıcut, Sept. 12-15, 1854., Printed For The Board, By T.R. Marvin. Boston 1854,

Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Forty-Sixth Annual meeting, Held In The Cıty Of Utica, NewYork,

September11–14, 1855, Boston 1857.

Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Forty-Seventh Annual Meeting, Held in Neawrk, New Jersey, October 28-31,1856, With The Minutes of The Special, Meeting Held At Albany, New York, March 4-6, 1856, Boston 1857.

Report of The American Board of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Forty-Eighty Annual , Meeting Held At Providence, Rhode Island ,September 8-11, 1857, Press of T.R. Marvin, 42 Congress Street., Boston 1857.

Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Meeting Held At Phıladelphıa, Pa.,October4-7, 1859, Boston 1859.

Report of The American Board of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Meeting Held At Boston, Mass.,October2-5, 1860, Press of T.R. Marvin, 42 Congress Street., Boston 1860.

Report of The American Board of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Meeting Held At Cleveland, Ohio, October 1-3, 1861, Boston 1861.

Report of The American Board Of Commissioners For Foreign Mission. Present At The Thırty-Thırd Annual Meeting, Held In The Cıty Of Norwıch, Connectıcut, Sept.13,14,15 & 16, 1842, Printed For The Board, By Crocker And Brewster, Boston 1842.

Rev. W. A. Wigram, *The Assyrian and Their Neighbours*, G.Bell & Sons, London 1929, < http://www.aina.org/books/aatn.htm.> (17.3.2006).

RHEA, Samuel A., *Brief Grammer and Vocabulary of the Kurdish Language of the Hakari District.,* Presented to the Society Oct. 21st, 1869.

RICHTER, Julıus, *A Hıstory Of Protestan Missions In The Near East,* Fleming H.Revell Company, London And Edınburgh 1910.

RİLEY, Athelstan, *Narrative Of A Visit To The Assyrian Chırstıans İn Kurdistan Undertaken At The Request Of The Archbishop Of Canterbury İn The Autumn of 1884*, London 1888.

RİLEY, Athelstan, *Report on the Foundation of the Archbishop's Mission to the Assyrian Church in 1886,* London 1886.

SATILMIŞ, Selahattin, *I. Dünya Savaşı Öncesinde Nesturiler ve Misyonerlik Faaliyetleri*, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2006.

SATILMIŞ, Selahattin, "XIX. Yüzyılda Nasturiler ve İngiliz Misyonerlik Faaliyetleri", *Belleten Sayı:261 Cilt: LXXI.,* TTK Yay., Ankara 2007.

SEHIL, Lady *Glımpses Of Life Manners In Persıa,* London 1856.

SPEER, Robert E., *The Hakim Sahip The the Foreign Doctor a Biograghy Of Joseph Plumb Cochran, M.D. of Persia*, Fleming H. Revell Company, New York 1911.

SEYFELI, Canan, "Osmanlı Devlet Salnamelerinde Süryaniler (1847-1918)", *Süryaniler ve Süryanilik I*, Hazırlayanlar: Ahmet Taşğın-Eyüp Tanrıverdi- Canan Seyfeli, Orient Yayınlar, Ankara 2005.

SHEDD, Rev. J. H., *A Sketch Of The Persıa Mission,* New York 1871.

SMİTH, Eli And Dwight, H.G.O. , *Missionary Researches In Armenia: Including A Journey Through Asia Minor, And İnto Georgia And Persia, With A Visit To The NestorianAnd Chaldean Christians Of Oroomiah And Salmas,* London 1834.

SMİTH, Eli, *Researches of the Rev. E. Smith and H.G.O. Dwight in Armenia Including a Journey Through Asia Minor and Into Georgia and Persia With a Visit to the Nestorian and Chaldean Christians of Oormiah and Salamas c II.*, Boston 1833.

SMİTH, Eli, *Researches Of The Rev. E. Smith And Rev. H.G.O. Dwinght In Armenıa: Including A Jurney Through Asıa Mınor, And Into Georgıa And Persia, With A Visit to The Nestorian And Chaldean Christians Of Oormıah And Salmas , Vol.I.,* Boston 1833

SONYEL, Salâhi R., " Büyük Devletlerin Osmanlı Osmanlı İmparatorluğunu Parçalama Çabalarında Hıristiyan Azınlıkların Rolü", *Belleten C.XLIX., Sayı 195,* TKK Yayınları, Ankara 1986

SONYEL, Salâhi R., *Mınorıtıes And The Destructıon Of The Otoman Empıre,* Turkısh Historıcal Socıety Prıntıng House- Ankara 1993.

SONYEL, Salâhi R., *The Assyrian of Turkey Victims Of Major Power Policy,* TTK., Ankara 2001.

SOUTHGATE, Rev. Horatıo, *Narrative Of A Tour through Armenia, Kurdistan, Persia And Mesopotamia, With An Introduction, And Occasional Observations Upon The Condition Of Mohammedanism And Christianity İn Those Countries, Volume I.* D. Appleton & Co.200 Broadway, 1840.

STODDARD, David T., *Narratıve Of Late Revıval Among The Nestorians, Read At Oroomıah, Persia, At The Annıversary Of Mission, Held Simultaneously With The Meeting Of The American Board Of Commissioners For Foregın Mission, September, 1846,* Boston 1847.

STRONG, William E., *The Story of The American Board; An Account of The First Hundred Years of American Board of Commissioners for Foreign Mission,* Boston 1910.

STUART, Lıeut-Colonel *Journal Of A Residence In Northern Persıa And The Porvınces Of Turkey,* London MDCCCLIV .

SYKES, Mark, *Dârü'l-İslâm,* Çev. Yılmaz Tezkan, 21 Yüzyıl Yayınları, Ankara Şubat 2000.

ŞAHBAZ, Yonan, *İslam'ın Savaşı Bir Hıristiyan Toplu Kıyımın Öyküsü,* Çev. Vedii İlmen, Yaba Yayınları, I.Baskı. İstanbul Temmuz 2006.

ŞİMŞEK, Mehmet, "Şark Yıldızı Gazetesi", *Süryaniler ve Süryanilik IV.,* Orient Yay. No:11, İstanbul Mart-2005.

TAŞĞIN, Ahmet, "Süryani Kadim Ortodoks Kilisesinde Yenileşme Çabaları: Deyru'l-Zafaran Manastırında Patriklik Matbaası", *Süryaniler ve Süryanilik IV.,* Orient Yay. No:11, Ankara Mart- 2005.

TAŞĞIN, Ahmet, "Süryanilerin Basın-Yayın Faaliyetlerine ilişkin Resmi Yazışmalar", *Süryaniler ve Süryanilik IV.,* Orient Yay. No:11, İstanbul Mart 2005.

TERMEN, R.İ.*1906'da Van Bölgesindeki Hakkâri Dağlarına Düzenlenen Bir Gezi İle İlgili Rapor*, Çev. Edip İhsan Polat, Tiflis 1910.

The Forth-Fourth Annual Report Board Of Foreıgn Missions Of The Presbyterıan Church Of The Unıted States Of America Presented To The General Assembly, May.

1881., New York , Mission House, 23 Centre Street. 1881.

The Hand Of God In Hıstory; Or, Dıvıne Provıdence Hıstorıcally Illustrated In The Extension And Establıshment Of Christanity, Publıshed by Huntıngton, Hartford, 1849

The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1842. Vol. XXXVIII., Boston 1842.

The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1853. Vol. XLIX., Boston 1853.

The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1869, Vol.LXV, Cambridge 1969.

The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1837. Vol. XXXIII., Boston 1837.

The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1847. Vol. XLIII., Boston 1847.

The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1848. Vol. XLIV., Boston 1848.

The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1846. Vol. XLII., Boston 1846.

The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1849. Vol. XLV., Boston 1849.

The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1850. Vol. XLVI., Boston 1850.

The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1851. Vol. XLVII., Boston 1851,

The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1854. Vol. L. Boston 1854.

The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1858. Vol. LIV., Boston 1858.

The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1856. Vol. XLVII., Boston 1856.

The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1859. Vol. LV., Boston 1859.

The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1860. Vol. XLV., Boston 1860.

The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1862. Vol. LVIII., Boston 1862.

The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1863. Vol. LIX., Boston 1863.

The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1864. Vol. LX., Boston 1864.

The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1865. Vol. LXI., Boston 1865.

The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent

Operations for The Year 1866. Vol. LXII., Cambridge 1866.

The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1867. Vol. LXIII.,, Boston 1867.

The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1868. Vol. LXIV., Boston 1868.

The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1869, Vol.LXV, Boston 1869.

The Missionary Herald: Containing The Proceeding At Large of The American Board of Commissioners for Foreign Mission; With A View of Other Benevolent Operations for The Year 1870. Vol. LXLVI., Cambridge 1870.

The Nestorians of Persia: A History of The Origin and Progress of That People, and of Missionary Labours Among Them. With An Account of The Nestorian Massacres by Koords, Written for The American Sunday-School Union, and Revised by The Committe of Publication, Philadelphia 1848.

The Thirth-Fourth Annual Report Board of Foreıgn Missions of The Presbyterıan Church of The United States of America Presented to The General Assembly, May. 1871., New York , Mission House, 23 Centre Street. 1871.

THOMPSON, Joseph Parish, *Memoirs of Rev. David Tappan Stoddard, Missionary to The Nestorians*, New York, Sheldon, Blakeman & Company; Boston, Gould & Lincoln, 1858.

TİDSWELL, H.H., “English Mission Urmi, Persia, May 3, 1896”, *Querterly Report Of Assyrıan Mission, No. XXVI.,* Published For The Assyrıan Mission London 1896.

TYLER, Rew. W.S.*Memoir Of Rev. Henry Lobdell, M.D. Late Missionary Of The American Board At Musul: Including The Early History Of The Assyrian Mission,* Published By The American Tract Society, Boston 1859.

VINE, Aubrey R., *The Nestorian Churches a Concise History of Nestorian*

Christiantiy in Asia from the Persian Schism to the Modern Assyrian, Indepent Press, Ltd Memorial Hall, E.C.4, London 1937.

WASHİNGTON John; HAMİLTON, W.I., "Instructions Of The Council Of The Royal Geopraphical Society Of London Addressed To The Leaders Of The Expedition For Exploring in Kurdistân. 1st June, 1838", *Journal Of The Royal Geographical Society Of London,* Vol. 9. (1839).

WHİTE, George E., *Bir Amerikan Misyonerinin Merzifon Amerikan Koleji Hâtıraları,* Çev. Cem Târık Yüksel, Enderun Kitabevi, Ankara 1995.

WIGRAM W.A.,- WIGRAM, EDGAR T.A., *İnsanlığın Beşiği Kürdistan'da Yaşam*, Çev. İbrahim Bingöl, Avesta Yayınları, I.Baskı İstanbul 2004.

WILBRAHAM, Captain Richard, *Travels In The Trans-Caucasıan Orovınces Of Russıa And Along The Southern Shore Of The Lakes Of Van And Urmiah In The Autumn And Winter Of 1837,* London 1839.

WOLFF, Joseph, *Narratıve Of A Mission to In The Years 1843-1845: to Ascertain The Fate of Colonel Stoddart And Captain Conolly, Vol.II.,* London 1845.

YILDIZ, Mehmet, *1856 Islahat Fermanının Tatbiki ve Tepkileri,* İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2003

YOHANNAN, Abraham, *Mezopotamya'nın Kayıp Halkı Nasturiler,* Çev. Meltem Deniz, Beybûn Yayınları, I.Baskı, İstanbul Haziran 2006.

DİZİN

A

B

C

D

H

I

M

T

U

V

W

Y

Z